

**ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ
ΗΤΟΙ
ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ**

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΜΝΗΜΕΙΩΣΗ
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΣΧΟΛΙΑ - ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Γ. ΒΑΛΕΤΑΣ

ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ
Ν. Α. ΒΕΗΣ - Μ. ΣΙΓΟΥΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΤΡΙΤΗ
ΑΘΗΝΑ
ΒΙΒΛΙΟΕΚΔΟΤΙΚΗ
1957

[Εισαγωγή] [Βιβλίο πρώτο] [Βιβλίο δεύτερο] [Βιβλίο τρίτο] [Βιβλίο τέταρτο] [Βιβλίο πέμπτο]
[Διάλογος]

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΝΟΜΑΡΧΙΑ**

**Ἦτοι Λόγος περὶ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ**

Δι' οὗ ἀποδεικνύεται, πόσον εἶναι καλλιωτέρα ἡ Νομαρχικὴ Διοίκησις ἀπὸ τὰς λοιπὰς, ὅτι εἰς αὐτὴν μόνον φυλάττεται ἡ Ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, τί ἐστὶ Ἐλευθερία, ὅπόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος, ὅτι τάχιστα ἡ Ἑλλάς πρέπει νὰ συντρίψῃ τὰς ἀλύτους της, ποῖαι ἐστάθησαν αἱ αἰτίαι ὅπου μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐφύλαξαν δούλην, καὶ ὅποια εἶναι ἐκεῖναι, ὅπου μέλλει νὰ τὴν ἐλευθερώσωσι.

Συντεθεῖς τε καὶ τύποις ἐκδοθεῖς ἰδίως
ἀναλώμασι πρὸς ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων

ΠΑΡΑ
ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ
Ἐν Ἰταλίᾳ. 1806.

ΣΤΟΧΑΣΟΥ, ΚΑΙ ΑΡΚΕΙ

Ω Ἀναγνώστα!

Ἐπειδὴ ὁ λόγος μου δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ μία διεξοδικὴ Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Ἕλληνας· ἐπειδὴ τὰς ἀντιρρήσεις ἐκείνων ὅπου κατὰ συνήθειαν, καὶ χωρὶς αἰτίαν κάμνουσι, ὡς οὐδὲν κρίνω· ἐπειδὴ οἱ λεξολάτραι, καὶ ὅσοι μὲ τὸ συντακτικὸν τοῦ Γαζῆ εἰς τὸ χέρι ἤθελαν κατακρίνει τοῦτο τὸ ἐγχειρίδιον, εἰς οὐδὲν μὲ βλάπτουσι· ἐπειδὴ νομιζῶ ἄχρηστον νὰ ἀποκριθῶ εἰς ὅσους ἤθελαν

ἔρωτήσῃ, διατί κράζομαι ἀνώνυμος· καὶ ἐπειδὴ τέλος πάντων προσμένω μὲ πόθον νὰ λάβω καμίαν ὀρθὴν ἐρμηνείαν, καὶ διόρθωσιν εἰς κανένα σφάλμα μου ἀκούσιον: διὰ τοῦτο, εἰς ἄλλο τι δὲν χρησιμεύει ἢ παροῦσα μου ξεχωριστὴ Ἐπιστολή, εἰμὴ μόνον διὰ νὰ σὲ εἰδοποιήσω, ὅτι, ἀνίσως ὁμοιάζεις ἐκείνους ὅπου προφέρουσι τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος χωρὶς νὰ ἀναστενάξωσι, νὰ μὴν χάσῃς τὸν καιρὸν σου ματαίως εἰς τὸ νὰ ἀναγνώσῃς τὸ πονημάτιόν μου τοῦτο.

Ἐρρωσο.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟΝ
τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήτου Ἑλληνας
ΡΗΓΑ
τοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἐσφαγιασθέντος,
χάριν εὐγνωμοσύνης ὁ συγγραφεὺς τὸ
πονημάτιον τόδε ὡς δῶρον ἀνατίθησι.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor(*)
 Virg.

Εἰς ποῖον ἄλλον ἔπρεπε νὰ ἀναθέσω ἐγὼ τὸ παρὸν μου πονημάτιον, ὦ ἀξιάγαστε Ἡρώς, παρὰ εἰς ἐσὲ ὅπου ἐστάθης ὁ πρόδρομος μιᾶς ταχέας ἐλευθερώσεως τῆς κοινῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος, καὶ ἐθυσίασες τὴν ζωὴν σου δι' ἀγάπην τῆς; Δέξαι το λοιπὸν μὲ τὸ συνηθισμένον σου ἑλληνικόν, ἰαγρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα, καὶ δέξαι το πρὸς τούτοις ὡς ἀρραβῶνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ Ἑλλάς ἅπασα θέλει δοξάσει διὰ παντός τὸ ἀθάνατον ὄνομά σου, συναριθμοῦσα αὐτὸ εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ἐπαμεινώντων, Λεωνίδων, Θεμιστοκλέων, καὶ Θρασυβούλων.

(*) *Ἀναφανήναί τις ἐκ τῶν ὀστέων ἡμῶν ἔκδικος. Βιργ.*

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΑΡΧΙΑ

ἦτοι Λόγος περὶ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

Ἔσεῖς, ὦ ἀθάνατοι ψυχαὶ τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου! ἐνδυναμώσατε τώρα τὸν ζῆλον μου μὲ τὰ ἡρωϊκά σας ἐντάλματα, διὰ νὰ ἐκφράσω, καθὼς πρέπει, τὰ τῆς ἐλευθερίας κάλλη εἰς τοὺς ἀπογόνους σας. Καὶ σύ, ἱερὰ Πατρίς, ἐγκαρδίωσον καὶ στερέωσον τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην μου, μὲ τὴν ἐνθύμησιν τῶν παλαιῶν τερατουργημάτων σου, διὰ νὰ παραστήσω μὲ σαφήνειαν εἰς τὰ τέκνα σου τὰς φοβερὰς χρεῖας σου, καὶ νὰ ἐνθουσιάσω τὰς ἑλληνικὰς τῶν καρδίας μὲ τὸν θεῖον σου ἔρωτα.

Ναί, φιλότατοι μου Ἑλληνας, τὸ ἐπιχείρημα εἶναι δύσκολον δι' ἐμέ, ἀλλ' ἢ Πατρίς τὸ ζητεῖ, τὸ χρέος μου μὲ βιάζει, καὶ μόνον ἢ ἀλήθεια τῶν λόγων μου μοῦ προμηνύει καλὴν ἔκβασιν. Ἀντὶ ρητορικῶν φράσεων, θέλει καλλωπίσει τὸν λόγον μου ἢ διήγησις τῶν θαυμαστῶν ἔργων τῶν πάλαι Ἡρώων, ἢ μεγαλειότης δὲ τοῦ θέματος καὶ τὸ κοινὸν ὄφελος μοῦ τάζουσι τὴν παρ' ἐμοῦ ποθουμένην ἀνταμοιβήν, λέγω τὴν κατάπεισιν τῶν ὁμογενῶν μου Ἑλλήνων.

Ἄμποτες, λοιπὸν, νὰ ἀξιωθῶ νὰ ἀποδείξω ἐμπράκτως τὰ ὅσα, κατὰ τὸ παρὸν, διὰ λόγου ἀπεφάσισα νὰ σᾶς κοινοποιήσω, τὸ ὅποῖον ἐπεύχομαι εἰς ὅλους τοὺς ἀγαπητούς μοι Ἑλληνας καὶ ὅλους τοὺς ἀληθεῖς φιλοπάτριδας.

Αναγκαῖον πρᾶγμα εἶναι εἰς ὅποιον ἀποφασίσει νὰ ἐξετάσῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, συχνάκις νὰ δυσπιστῇ εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι εὐκολόπιστος εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ καταπεῖθεται μόνον εἰς τὴν ἀναμφιβολίαν. Ὡσὰν ὅπου πολλάκις ἀμελώντας τινὰς μίαν παραμικρὰν ἔρευναν, καὶ δίδοντας πίστιν εἰς ὅσα ἀκροάζεται ἀπὸ ἄλλους, εὐκόλως ἤμπορεῖ νὰ ἀπατηθῇ, καὶ τότε λαμβάνει μίαν περιλήψιν ἀκατάστατον εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅπου ζητεῖ, καὶ ἐξακολούθως οὔτε αὐτὸς ἤμπορεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν, οὔτε ἄλλοι παρ' αὐτοῦ νὰ τὴν ἐννοήσωσι.

Ὅταν ὁμως ἐξετάζῃ τὴν ὑπόθεσιν μὲ προσοχήν, συγκρίνει ἀδιαφόρως τοὺς περὶ αὐτῆς ὁμιλήσαντας, ἐρευνῶντας πρὸς τούτοις τὰς αἰτίας, ὅπου τὸν καθένα ἐπαρακίνησαν νὰ ὁμιλήσῃ· ὅταν, λέγω, ἐκλέγει τὸ πιθανὸν ἀπὸ τὸ ἀδύνατον καὶ τὸ δύσκολον ἀπὸ τὸ ἀμφίβολον, τότε προχωρεῖ βαθμηδόν, καὶ φθάνει τέλος πάντων εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ εὕρισκει τὴν ἀνταμοιβὴν εἰς τοὺς κόπους του μὲ τὴν ἀκριβὴν τῆς ἀπόκτησιν. Τότε, λέγω, πρέπει καθεὶς νὰ καταπεῖθεται, καὶ ἀνοητότατος ἤθελεν εἶναι ὁ ἀκατάπειστος.

Πολλοί, μέχρι τῆς σήμερον, ἐστάθησαν οἱ πολυπράγμονες τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, πολλὰ ὀλίγοι ὁμως διετήρησαν τοὺς προλεχθέντας κανόνας, καὶ ὀλιγότατοι ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλος μὲν ἤλπισε νὰ τὴν εὕρῃ εἰς τὰ πλοῦτη, ἄλλος εἰς τὴν μάθησιν, ἄλλος εἰς τὴν πτωχείαν, ἄλλος εἰς τὴν φιλαυτίαν· μερικοὶ πάλιν, ἐξετάζοντες τὰ ἀνθρώπινα περιστατικά, καὶ ἀπαντοῦντες πανταχόθεν ἐμπόδια καὶ δυσκολίας, εἶπον ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι εὐτυχὴς κατ' οὐδένα τρόπον· ἄλλοι δέ, ὅπου δὲν ἔλαβον ἐπιμέλειαν νὰ ἐρευνήσωσι ὅσον ἐχρειάζετο τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφάσισαν εὐθὺς εὐθὺς, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι εὐτυχεῖς.

Ἀνάμεσα, λοιπόν, εἰς τοιοῦτον λαβύρινθον τοσούτων στοχασμῶν, ἄλλο, βέβαια, δὲν ἤμπορεῖ τινὰς νὰ καταλάβῃ, εἰμὴ μόνον ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου στέκεται εἰς τὸ νὰ εἶναι εὐχαριστημένος, καὶ ἐξακολούθως, μὴν ἤμπορῶντας νὰ εἶναι κατὰ πάντα εὐχαριστημένος, οὔτε κατὰ πάντα εὐτυχὴς ἤμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ.

Ὅθεν, διὰ νὰ εὐτυχήσῃ ὁ ἄνθρωπος ὅσον περισσότερον εἶναι δυνατόν, πρέπει πρότερον νὰ ἐξαλείψῃ ὅσας αἰτίας τῆς δυσαρρεσκείας του ἤμπορέσῃ, δηλ. νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν θέλησίν του. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσιν ὅλοι τὰς αὐτὰς θελήσεις, εἶναι ἀναγκαῖον οἱ ὀλιγότεροι νὰ ὑπακούουν εἰς τὴν θέλησιν τῶν περισσοτέρων καὶ μὴν ὄντας δυνατόν νὰ εἶναι ὅλοι εὐτυχεῖς, κἂν νὰ εἶναι οἱ περισσότεροι.

Ἡ εὐτυχία μας λοιπόν κρέμαται ἀπὸ τὴν διοίκησιν, ἢ ὅποια ἤμπορεῖ νὰ μᾶς καταστήσῃ εὐτυχεῖς μόνον τότε, ὅταν ἀρέσκῃ τῶν περισσοτέρων. Διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐξετάσῃτε μαζί μου, ἀνάμεσα εἰς τὰς τόσας διοικήσεις, ὅπου τὴν σήμερον ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι, ποία εἶναι ἢ καλλιοτέρα, τὸ ὅποιον δὲν θέλει σᾶς φανῆ δύσκολον, ἐπειδὴ ἤξεύρετε τὸν τρόπον, ὅπου σᾶς προεῖπον, τῆς δοκιμῆς τῆς. Ἀφοῦ δὲ εὕρομεν τὴν καλλιοτέραν διοίκησιν, τότε θέλομεν καταλάβῃ καὶ τί ἐστὶ ἐλευθερία, περὶ ἧς ὁ λόγος, καὶ πόσων ἀξίων κατορθωμάτων καὶ ἀρετῶν εἶναι πρόξενος, καὶ τέλος πάντων εἰς τί συνίσταται ἡ ὁμοίότης καὶ ἡ ὁμόνοια· ὅπου βεβαιωθέντες εἰς αὐτά, νὰ προσπαθῶμεν νὰ τὰ ξαναποκτήσωμεν, καὶ νὰ ἀναλαμπρύνωμεν τὸ Γένος μας, τὸ ὅποιον ἡ τυραννία τόσον ἡμαύρωσεν.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι πεπροικισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ τὸ λογικόν, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου

συγκρίνει τὰ πράγματα ἀναμεταξύ των, καὶ προκρίνει ἀπὸ αὐτὰ ὅποιον τὸν ὠφελεῖ περισσότερο, ἔχει δὲ μίαν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον, ὅπου πάντοτε τὸν παρακινεῖ, εἰς ὅποιανδήποτε κατάστασιν ἤθελεν εἶναι, νὰ ζητῆ μίαν καλλιοτέρα· ὁ πρῶτος του λοιπὸν καὶ ἀναγκαιότερος στοχασμὸς εἶναι τὸ νὰ διαφυλάξῃ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ τὴν διαυθεντεύσῃ ὅσον ἡμπορεῖ ἀπὸ κάθε ἐναντίον.

Ἔως ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἡμπόρεσε νὰ τραφῆ καὶ νὰ διαυθεντευθῆ μόνος του, ἔως τότε ἐσώθη ἡ φυσικὴ ζωὴ, καὶ βέβαια ἡ εὐτυχεστέρα διὰ ἡμᾶς τοὺς θνητούς. Αἰφοῦ ὅμως ὁ ἕνας ἔκραξεν πρὸς βοήθειάν του τὸν ἄλλον, τὸ φυσικὸν σύστημα ἐτελείωσεν, καὶ εὐθύς ἤρχισεν, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι, τὸ ἐλεεινὸν θέατρον τῶν ἀνθρωπίνων περιστάσεων.

Ἰσως τινὰς ἤθελεν ἐρωτῆσει, πόθεν προήλθεν ἡ ἀνάγκη, ὅπου ἐβίασεν τὸν ἄνθρωπον νὰ ζητήσῃ βοήθειαν παρ' ἄλλου· ἀλλὰ ἤθελεν εἶναι τὸ ἴδιον νὰ ἐρωτοῦσε τινὰς, διὰ ποῖον τέλος καὶ διὰ τί τὸ ὑπέρτατον Ἦν ἐκτίσε τὴν οἰκουμένην. Ἡ μεγαλειτέρα ἀμάθεια εἶναι, ἀδελφοί μου, τὸ νὰ θέλῃ τινὰς νὰ μάθῃ ἐκεῖνα ὅπου δὲν ἡμπορεῖ νὰ καταλάβῃ. Ὅθεν, ὅποιος γνωρίζει τὰ ὅσα δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ καὶ τὰ παραιτεῖ, εἶναι ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων.

Αἰφοῦ λοιπὸν ἔπαυσεν, ὡς εἶπον, τὸ πρῶτον σύστημα τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὸ ὅποιον ἡ φύσις ἦτον ἀντὶ τῶν νόμων, ἡ γῆ ὅλη ἀντὶ τῶν πολιτειῶν, καὶ ἡ θέλησις καθενὸς ἀντὶ τῶν ἡθῶν, αἰφοῦ, λέγω, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠθέλησεν νὰ εὐχαριστηθῆ μὲ τὴν σημερινὴν τροφὴν, ἀλλ' ἐζήτησε νὰ προητοιμάσῃ καὶ διὰ τὴν αὔριον, καὶ αἰφοῦ τέλος πάντων ἀπεφάσισε νὰ ζήσῃ μαζὶ μὲ ἄλλους, ἔχασε τὴν ἀληθῆ εὐτυχίαν, καὶ ἐγινε δούλος ὄχι μόνον τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ ἄλλων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ἀψύχων πραγμάτων.

Πρῶτη λοιπὸν ἐστάθη, ἡ ἀναρχία νὰ φανερωθῆ ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Εὐθύς ὁ δυνατώτερος ἄρχισε νὰ δώσῃ νόμον τοῦ ἀδυνάτου, καὶ οἱ περισσότεροι νὰ ἀρπάζωσι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοὺς ὀλιγοτέρους: ἐκεῖ φόνοι, ἐκεῖ ἀδικαίαι, ἐκεῖ τέλος πάντων μύρια ἀναγκαῖα πλημμελήματα ἔως τότε ἀγνώριστα. Εἶδεν ἡ ἀνθρωπότης τὸ καλὸν ὅπου ἔχασεν, ἀλλὰ δὲν τῆς ἦτον πλέον δυνατόν νὰ τὸ ξαναποκτήσῃ, καὶ ἀναγκαιῶς ἐχρειάσθη νὰ βασανισθῆ ὄχι ὀλίγον καιρόν, ἔως ὅπου ἡ σκιὰ τοῦ θρόνου ἤρχισε νὰ ἀπομωράνῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἰδοὺ ἡ μοναρχία ἐμφανίσθη, ἡ ὅποια ὡς πρόξενος καὶ γεννήτρια τῆς πολιτικῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων, μετ' οὐ πολλοῦ μεταβληθεῖσα εἰς τυραννίαν, ἔφερεν εἰς τὴν γῆν ὅλα τὰ κακὰ ὅπου ἡμποροῦσεν νὰ δοκιμάσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Ἴδου ὁ τύραννος, ὡς ἡμίθεος, νὰ δίδῃ τὸν θάνατον εἰς τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ χαρίζῃ τὴν ζωὴν ὅσων δὲν θανατώνει. Ἴδου τὰ ἐλαττώματα, ὄχι πλέον μισητά, ἀλλὰ ἐπαινετά, καὶ ἐπιθυμητά. Ἴδου ἡ ἀδικία μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν δεξιάν, νὰ καταπατῆ τὴν ἀρετὴν, καὶ νὰ διώκῃ τὴν δικαιοσύνην. Ἴδου...

Ἀλλὰ, τέλος πάντων, αὐτὰ τὰ ἴδια κακὰ, καὶ ἀνυπόφοροι δυστυχίαι ἐδίδαξαν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ εὕρῃ μίαν διοίκησιν, εἰς τὴν ὅποιαν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνάπαυσίν της καὶ τὴν εὐτυχίαν της· αὐτὴ εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνη ἡ διοίκησις, ὅπου ἐγὼ θέλω νὰ τὴν ὀνομάσω Ν ο μ α ρ χ ί α ν, ἡ ὅποια, ὅσον περισσότερο οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσι τὴν εὐτυχίαν των, τόσοσιν αὐτὴ στερεοῦται καὶ φυλάττεται ἀμετάτρεπτος, οὔσα ἡ ὑστερινὴ μεταμόρφωσις, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τῶν διαφόρων διοικήσεων, καὶ ἡ μόνη πρόξενος τῆς ἀρετῆς, τῆς ὀμοιότητος, καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Πολλάκις βλέπομεν, νὰ μὴν ἀκολουθοῦν τὸν εἰρημένον κανόνα εἰς τὰς μεταβολὰς των αἰ διοικήσεις, αὐτὸ ὅμως προέρχεται ἀπὸ διαφόρους αἰτίας, ὅπου τὸ παρὸν θέμα δὲν συγχωρεῖ τὴν ἐκτεταμένην των διήγησιν. Φθάνει μόνον νὰ ἡξεύρῃ καθεὶς, ὅτι ὅποιαδήποτε διοικήσις πρέπει νὰ εἶναι μία ἀπὸ τὰς εἰρημένας τέσσαρας, τὰς ὅποιας ὡς γενικὰς κρίνω, καὶ ὅτι ἡ ὑστερινὴ εἶναι ἡ καλλιοτέρα καὶ ἀρμοδιωτέρα πρὸς τὸ ἡμέτερον εὐ ζῆν.

Αὐτὴν λοιπὸν ἄς ἐξετάσωμεν ὅσον δυναθῶμεν ἀκριβέστερα· καὶ βέβαια εἰς αὐτὴν θέλομεν εὐρεῖ τὴν ἐλευθερίαν διασωσμένην, καὶ ἐξακολουθῶσ, τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Ἡ ν ο μ α ρ χ ί α, ἀδελφοί μου, εὐρίσκειται τόσον εἰς τὴν δημοκρατίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν, αἱ ὁποῖαι εἰς ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ἡ μὲν δημοκρατία κλίνει εἰς τὴν ἀναρχίαν, ἡ δὲ ἀριστοκρατία εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν, ἡ ὁποία πολλάκις εἶναι χειροτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν τυραννίαν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς διοικήσεις σώζεται ἡ Ἐλευθερία, ἀδιάφορος εἶναι ἡ ἐκλογή. Ὅθεν, κατὰ τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ κατὰ τὸ κλίμα, ποτὲ μὲν προτιμᾶται ἡ μία, ποτὲ δὲ ἡ ἄλλη.

Ἀλλὰ τί ἐστὶ ἐλευθερία; Εἰς τὴν ἀναρχίαν, ὧ Ἕλληνες, ἐλεύθεροι εἶναι μόνον οἱ ἰσχυρότεροι, εἰς μὲν εἰς τὴν μοναρχίαν, οὐδεὶς δὲ εἰς τὴν τυραννίαν, καὶ ὅλοι εἰς τὴν ν ο μ α ρ χ ί α ν. Ὅθεν, κατὰ μὲν τοὺς πρώτους ἡ ἐλευθερία ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ ἡ ἐκτέλεσις τῆς θελήσεως τοῦ καθενός, ἐπειδὴ, εὐρισκόμενοι χωρὶς νόμους, καὶ χωρὶς κριτὰς, ὁ μὲν ἄρπαξ ὀνομάζει τὰς ἀρπαγὰς του ἀποτελέσμα τῆς ἐλευθερίας του, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἄσωτος τὰς ἀσωτίας του, καὶ ὁ κακὸς τὰς κακίας του.

Κατὰ δὲ τοὺς δευτέρους, ὡσὰν ὅπου ἐπώλησαν τὴν ἐλευθερίαν τοὺς ἑνός, ἄλλο δὲν ἐννοοῦσι μὲ αὐτὴν τὴν λέξιν, εἰμὴ τὰς προσταγὰς τοῦ κυρίου των, καὶ εἶναι μόνον ἐλεύθεροι διὰ νὰ τὸν ὑπακούωσι. Ὁ τύραννος δὲ καὶ οἱ δοῦλοι του ἀγνοοῦσι παντάπασιν τοιαύτην λέξιν, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν τὴν ἐδοκίμασαν, διὰ νὰ ἔχουν ἰδέαν περὶ αὐτῆς.

Ὑπὸ τῆς ν ο μ α ρ χ ί α ς, τέλος πάντων, ἡ ἐλευθερία εὐρίσκειται εἰς ὅλους, ὡσὰν ὅπου ὅλοι κοινῶς τὴν ἀφιέρωσαν εἰς τοὺς νόμους, τοὺς ὁποίους διέταξαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, καὶ ὑπακούοντάς τοὺς καθεὶς ὑπακούει εἰς τὴν θέλησίν του, καὶ εἶναι ἐλεύθερος. Ἴδου λοιπὸν, ὅπου κατ' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ὑπακοὴ εἰς τοὺς νόμους, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἄλλο δὲν εἶναι ἡ ἐλευθερία παρὰ ἡ αὐτὴ ν ο μ α ρ χ ί α. Αὐτὴ εἶναι, ἀγαπητοί μου, ἐκείνη ἡ ἐλευθερία, ὅπου ἄλλοι μὲν ἀστοχάστως ἐνόμιζον τὴν ἀπώλειαν, ἄλλοι δὲ παραφρόνως τὴν ἀπείθειαν, καὶ ἄλλοι ἄλλως, ὡς ἡ ἀπαιδευσία ἐδίδασκε τὸν καθένα, ἄφηνκτα ἀποτελέσματα τῆς δουλείας, ἡ ὁποία ἐβαρβάρωσεν τοὺς ἀνθρώπους, κατέφθειρεν τὰ ἦθη, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἡμεῖς διαφέρομεν τόσον ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, ὅπου εἰς μερικοὺς φαινόμεθα ἄλλοτρίου γένους.

Φεῦ! ποῦ εἶσαι, ἐλευθερία ἱερά! ποῦ νόμοι! ποῦ νομοδότα! Ὅσον γνωρίζομεν τὴν ἀληθῆ σημασίαν σου, τόσον αὐξάνει ὁ πόθος μας εἰς τὸ νὰ σὲ ἀπολαύσωμεν. Ἐσὺ εἶσαι ἡ μήτηρ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, σὺ ὁ στῦλος τῆς δικαιοσύνης, σὺ ἡ πηγὴ τῆς εὐτυχίας. Ἐ, πόσον καλὸν λείπει ἐκείνων, ὅπου σὲ ὑστεροῦνται! Πόσον θέλουν κλαῦσαι ὅσοι μέχρι τοῦδε δὲν σὲ ἐγνωρίζον!

Ἡμεῖς δέ, ναὶ ἱερά Ἐλευθερία, μὲ τοὺς ὀδόντας μας θέλομεν συντριψεῖ τὰς ἀλύτους μας, διὰ νὰ τρέξωμεν πρὸς ἀπάντησίν σου. Εἶναι ἀδύνατον αἱ ἑλληνικαὶ ψυχαὶ νὰ κοιμηθοῦν πλέον εἰς τὴν ληθαργίαν τῆς τυραννίας! Ὁ λαμπρὸς ἦχος τῶν ἀρμάτων των πάλιν θέλει ἀκουσθῆ πρὸς κατατρόπωσιν τῶν τυράννων των, καὶ ταχέως.

Ἀλλὰ, πρὶν εἰσελθῶ εἰς τὴν ἐπαρίθμησιν τῶν καλῶν τῆς αὐτῆς ν ο μ α ρ χ ί α ς, κρίνω ἀναγκαῖον νὰ σὰς φανερώσω τι προλαβόντως περὶ τῆς ὁμοιότητος τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴν ἀπατηθῶσιν ὅσοι ἠθελαν νομίσει νὰ εὐρωσιν εἰς αὐτὴν τὴν διοίκησιν μίαν ἀπόλυτον ὁμοιότητα.

Τρεῖς εἶναι λοιπὸν αἱ αἰτίαι τῆς ἀνομοιότητος τῶν ἀνθρώπων, ἀδελφοί μου, ἀγκαλὰ καὶ αὐτοὶ νὰ διαφέρωσι κατὰ πολλοὺς τρόπους. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὰς εἶναι ἡ ἰδία φύσις, ἡ ὁποία ἄλλους μὲν ἔκαμεν δυνατῆς κράσεως, καὶ ἄλλους ἀδυνάτου, ἐχάρισε μερικῶν περισσότερον πνεῦμα, καὶ ἄλλων τινῶν ὀλιγότερον, καὶ οὕτως οἱ ἀνθρώποι διαφέρουσιν ἐν πρώτοις ἀναμεταξύ των

κατὰ φυσικόν τρόπον.

Ἡ δὲ δευτέρω εἶναι ἡ ἀνατροφή, διὰ τῆσ ὁποίας ὁ ἄνθρωποσ ἀποκτᾶ τὰς ἀρετὰσ καὶ τὴν σοφίαν, ἦτοί τὰ καλὰ ἦθη. Ὅθεν, οἱ ἄνθρωποί διαφέρουσιν ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ ἦθη.

Ἡ τρίτη, τέλος πάντων, εἶναι ἡ τύχη, καὶ οὕτωσ ὁ πτωχὸσ διαφέρει ἀπὸ τὸν πλούσιον.

Ἡ ἀναρχία, λοιπόν, κατέστησε κατ' ἀρχὰσ τὴν ἀπλὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα ἀνυπόφορον, καὶ ἐξακολούτωσ ἡ μοναρχία, καὶ μετ' αὐτῆσ ἡ τυραννία, ἠθέλησαν νὰ μετριάσουν ὁπωσὺν τὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα, καὶ αἰφνιδίωσ ἐπροξένησαν εἰσ τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀκατάστατον καὶ φοβερὰν ἀνομοιότητα τῶν ἠθῶν τε καὶ τῆσ τύχησ, ὁποὺ θεωρῶντασ τὴν σήμερον τινὰσ τοὺσ ἀνθρώποσ, πρέπει νὰ ἀνατριχιάζῃ ἀπὸ τοιοῦτον ἐλεεινὸν θέαμα, εὐρίσκοντασ πολλὰ μεγαλειτέραν διαφορὰν ἀπὸ ἓνα ἄνθρωπον εἰσ ἄλλον, παρὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον εἰσ ἓνα ζῶον (1).

Ἄλλο μέσον δὲν ἦτον λοιπόν νὰ παρηγορήσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, εἰσ τόσον κακὴν κατὰστασιν εὐρισκομένην, παρὰ μία καλὴ διοίκησισ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ νομαρχία, χωρὶσ νὰ θελήσῃ ματαίωσ νὰ κάμη ὄλοσ δυνατοὺσ, ὄλοσ πεπαιδευμένουσ, ὄλοσ πλουσίουσ, ἢ τούναντίον, ἐμετρίασε μόνον μὲ τοὺσ νόμοσ τὴν φυσικὴν ἀνομοιότητα, καὶ τόσον καλῶσ ἐξίσωσε τὰσ λοιπάσ, ὥστε ὁποὺ ἔκαμε νὰ χαίρωνται οἱ ἄνθρωποί μίαν ἐντελὴ ὁμοιότητα, ἀγκαλὰ καὶ κατὰ φύσιν ἀνόμοιοί. Αὐτὴ ἔδωσεν εὐθύσ τρόπον τῶν δυνατῶν, νὰ διαυθεντεύσουν τὴν πατρίδα των, ἐπαρηγόρησεν τοὺσ ἀδυνάτοσ, μὲ τὸ σκήπτρον τῆσ δικαιοσύνησ, ἐδίδαξε τοὺσ ἀτάκτοσ νὰ εὗρωσι τὴν εὐτυχίαν των εἰσ τὴν χρηστοθήειαν, ἐβράβευσεν τοὺσ καλοθηεἶσ, καὶ τέλος πάντων, χωρὶσ νὰ ἐμποδίσῃ τὸ ἀκατάστατον τοῦ συμβεβηκότοσ, ἐτίμησε μόνον τὴν ἀξιότητα τοῦ ὑποκειμένου, καὶ οὕτωσ μὴ καταφρονουῦσα τὸν πτωχόν, ἀπεδίωξε ἀπὸ τὸν πλούσιον τὴν λύσσαν τῶν χρημάτων.

Καὶ ἰδοὺ, πάραυθα, ὁ στρατιώτησ νὰ γίνηται ἦρωσ, ὁ πολίτησ νὰ κερδίζῃ τὴν ζωτοτροφίαν του, χωρὶσ νὰ ζημιώσῃ τὸν ἀδελφόν του, ὁ πτωχὸσ νὰ μὴν βλέπῃ τὴν πτωχείαν του ὡσ ἀτιμίαν, καὶ ὁ πλούσιος νὰ μὴν στοχαζεται πλέον τὰ πλούτη του ὡσ ἀρετοδοχεῖον, ἀλλ' ἀπαξάπαντεσ νὰ εὐρίσκωσι τὴν εὐχαριστήσιν των χωρὶσ τὸν παραμικρὸν κόπον, καὶ νὰ εὐτυχῶσι.

Διότι, εἶναι φανερόν, ὁποὺ ὅταν ὁ ἀδύνατοσ δὲν βλάπτεται ἀπὸ τὸν δυνατόν, δὲν τὸν θλίβει ἡ ἀδυναμία του, ὁ πτωχὸσ δὲ, βλέποντασ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν λοιπῶν εἰσ τὰ τυχηρὰ ἀποκτήματα, δὲν τὸν λυπεῖ ἡ ὑστέρησίσ των, καὶ οὕτωσ ὄλοί εὐρίσκονται εὐχαριστημένοι, συνζῶσι ὄμοιοί, καὶ ἐλεύθεροί, ὡσ ἀδελφοί τινεσ εἰσ τὸν πατρικόν των οἶκον, καὶ καθῶσ τοῦτοί διαυθεντεύουσι τοὺσ γονεἶσ των καὶ τοὺσ ἀγαπῶσι, οὕτωσ καὶ ἐκεῖνοί χύουσι τὸ αἷμα των διὰ τὴν ἀγάπῃν τῆσ πατρίδοσ των καὶ διὰ τὴν φύλαξιν τῶν νόμων των.

Οἱ νόμοί, διὰ μέσου τῶν ὁποίων εἰσ τὴν νομαρχία νὰ χαίρονται οἱ ἄνθρωποί μίαν ἀπόλυτον πολιτικὴν ὁμοιότητα, ἀγαπητοί μου, εἶναι εἰσ τὴν διοίκησιν, ὡσ ἡ ψυχὴ εἰσ τὸ σῶμα· αὐτοί δίδουσιν τὴν κίνησιν εἰσ τὰ πολιτικὰ σώματα, καὶ ὁ καλὸσ νομοδότησ εἶναι ὁ ἀξιώτεροσ καὶ τιμιώτεροσ τῶν ἀνθρώπων.

Διὰ τῶν καλῶν νόμων ἀποκαταστῶνται χρηστὰ τὰ ἦθη τῶν πολιτῶν, καὶ ὅσον περισσότερο εἶναι καλοθηῆσ ὁ λαόσ, τόσον εὐκολοτέρωσ ὑπακούονται οἱ νόμοί. Αὐτοί ἐνώνουσι μὲ θαυμασίαν τέχνην, τὴν μερικὴν μὲ τὴν κοινήν ὠφέλειαν, καὶ προετοιμάζουσι τοὺσ πολίτασ εἰσ τὴν ἀρετὴν καὶ εἰσ τὴν δόξαν, ἀπὸ τὴν πλέον τρυφερὰν ἡλικίαν των, διὰ μέσου μιᾶσ ἀνατροφῆσ, ἀληθοῦσ καὶ γλυκείας.

Ἡ ἀνατροφή τῶν νέων εἶναι ὁ κυριώτεροσ στοχασμόσ τῶν νομοδότων. Ὁ θαυμασιώτεροσ καὶ νουνεχέτεροσ νομοδότησ, ὁποὺ μέχρι τῆσ σήμερον ἐφάνῃ εἰσ τὸν κόσμον κατὰ πάντα τρόπον,

ἐστάθη βέβαια ὁ μέγας Λυκούργος, ὁ ὁποῖος δὲν ἠπατήθη νὰ στοχασθῆ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς ἔπρεπε νὰ ἦτον, ἀλλὰ γνωρίζοντάς τους ὁποῖας λογῆς εἶναι, τοὺς ἀπεκατέστησε, ὅσον ἦτον τὸ δυνατόν, καλλιοτέρους.

Ἡ ἀνατροφή, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, εἶναι μία δευτέρα φύσις εἰς τὸν ἄνθρωπον, καί, διὰ τοῦτο, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ μαζί με τὴν ζωὴν του. Ἡ Ἑλλὰς μᾶς παρασταίνει μύρια παραδείγματα τῆς καλῆς ἀνατροφῆς τῶν προγόνων μας. Τὰ γυμναστήρια ἦτον ἀνοικτὰ εἰς ὅλους, κοινῶς καὶ ἀδιαφόρως, πρὸς φωτισμὸν τῶν ὅλων.

Ἀλλὰ πῶς, ἴσως τινὰς ἠθελεν ἐρωτήσῃ, ἢμπορεῖ ἓνας πτωχὸς πατὴρ νὰ δώσῃ τῶν τέκνων του μίαν τοιαύτην ἀνατροφήν; Ἐ! τοιαύτη ἐρώτησις ἡξεύρω ἀπὸ ποίους θέλει ἀρχίσῃ. Βέβαια, οἱ τοιοῦτοι εἶναι ὑπὸ τυραννίας.

Ἄς μάθουν λοιπὸν ὅλοι οἱ πτωχοὶ πατέρες, ὅτι ὑπὸ τῆς νομαρχίας καθεὶς ἢμπορεῖ νὰ ζήσῃ καλά, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι πλούσιος. Οἱ νόμοι προβλέπουν εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας. Τὰ τέκνα ὅλων εἶναι τῆς πατρίδος τέκνα, καὶ αὐτὴ τὰ ἀνατρέφει, τὰ γυμνάζει, καὶ τὰ προκόπτει, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὰ τὴν ἀγαπῶσι διὰ εὐγνωμοσύνην, καὶ διὰ τοῦτο, τέλος πάντων, προτιμᾶται αὐτὴ ἡ διοίκησις, ἢ ὁποῖα ὄχι μόνον δὲν ἔχει τὰ κακὰ, ὅπου φυλάττουσιν αἱ ἄλλαι, ἀλλὰ καὶ πλημμερεῖ ἀπὸ καλά, καλὰ ἐπιθυμητὰ, ὠφέλιμα, καὶ ἀναγκαῖα.

Ποῖος δὲν καταλαμβάνει τώρα, ἀδελφοί μου, ὅτι εἰς τὴν νομαρχίαν μόνον εὐρίσκεται ἡ εὐτυχία μας, καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ὁμοιότης εἶναι τὰ πρῶτα καὶ κύρια μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας; Βέβαια, οὐδεὶς. Πολλοὶ ὅμως, ἂν καὶ καταλαμβάνουσι, ὅτι καλὸν πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία, δὲν ἢμποροῦσι νὰ καταλάβωσι, μετὰ τὴν ἰδίαν εὐκολίαν, πόσον ἀναγκαῖα εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ διὰ τοῦτο, σᾶς παρακαλῶ νὰ με ἀκροασθῆτε.

Ὁ Ζεὺς, λέγει ὁ φιλόσοφος ποιητὴς Ὅμηρος, ὕστερεῖ τὸ ἥμισυ τοῦ λογικοῦ ἀπὸ ἓνα λαὸν ὑποδουλωμένον, εἰς τρόπον ὅπου φαίνεται φανερῶς, ὅτι ἐνόμιζεν τοὺς δούλους νὰ εἶναι μιᾶς διαφορετικῆς φύσεως, καὶ πολλὰ κατωτέρας ἰκανότητος ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους. Τόσον δὲ ἀναγκαῖαν τὴν ἐλευθερίαν ἔκρινε εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπου χωρὶς αὐτὴν δὲν μποροῦσε νὰ ὀνομασθῆ ἄνθρωπος.

Ἡ ἐλευθερία λοιπὸν, ὦ Ἕλληνες, εἰς ἡμᾶς εἶναι, ὡς ἡ ὄρασις εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. Ἄν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσῃ τὴν διαφορὰν του ἀπὸ τὸν δοῦλον, καὶ ἐξακολούθως εἶναι ἀναγκαῖον πρᾶγμα εἰς τὸν δοῦλον νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ μισήσῃ τὴν δουλείαν, καὶ νὰ τὴν ἀποστραφῆ.

Ἄς μὴν σᾶς φανῆ λοιπὸν παράξενον, ἂν ὁ σκλάβος δὲν γνωρίζῃ παραχρῆμα τὴν ἠδύτητα τῆς ἐλευθέρας ζωῆς. Αὐτός, ἢμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς ἓνα ἄρρωστον, ὁ ὁποῖος ἀποστρέφεται κάθε νόστιμον φαγητόν, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτο πλέον συνθεμένον ἀπὸ τὰ ἴδια πρᾶγματα, ὅπου πρότερον τοῦ ἤρρεσκον. Ἀναγκαῖα λοιπὸν τοῦ εἶναι ἡ ὑγεία.

Ἡ ἐλευθερία εἶναι περισσότερον ἀναγκαῖα εἰς τὸν δοῦλον, ὅπου ἀσθενεῖ κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ μὴν γνωρίζοντας εἰς τί συνίσταται αὐτὴ ἢ πρόσκαιρος ζωὴ, ζῆ διὰ νὰ τρώγῃ, καὶ εἶναι ὡσὰν νὰ μὴν εἶναι.

Στοχασθῆτε, ἀγαπητοί μου, ὅτι, ὁποῖας καταστάσεως καὶ ἂν εἶναι ὁ δοῦλος, πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ εἶναι δυστυχής. Εἰ μὲν πλούσιος, φοβεῖται νὰ μὴν πτωχύνῃ, εἰ δὲ πτωχός, λυπεῖται, ὅτι νὰ μὴν εἶναι πλούσιος.

Ό έναρτεοσ υπό τήσ δουλείασ χλευάζετασ, ό φιλαλήθησ δέν εϊσακούετασ, εκεί ή τιμή συνοδεύει με τήν πτωχείαν, ή άρετή με τήν άδιαφορίαν· ή δυςπιστία, ό φθόνοσ καί τó μίσοσ εϊναι άφευκτα γεννήματα τήσ δουλείασ, καί άποκαταστώσ εισ τόν νοῦν τών δούλων τήν εμπιςτοσύνην, τήν φιλίαν, καί αυτήν τήν φιλανθρωπότητα, πάντωσ άνωφελή, καί πολλάκις επιζήμια.

Πώσ λοιπόν, εϊναι δυνατόν ό ταλαίπωροσ δούλοσ, ό όποιοσ, άφ' οῦ έγεννήθη μέχρι τέλοσ τήσ ζωήσ του, άλλο δέν έμαθε, παρά να υποτάσσηται εισ έναν άλλον, πώσ, λέγω, ήμπορει να καταλάβη, ότι ή φύσισ μασ έκαμεν όλουσ όμοιοσ, καί ότι οι νόμοι πρέπει να βλέπωσιν άδιαφόρωσ όλουσ τουσ πολίτασ; Πώσ εϊναι δυνατόν εκείνοσ ό σκληροσγράχηλοσ τύραννοσ να στοχασθῆ ποτέ, καί να καταπεισθῆ, ότι όποιοσ νομίζει να άνέβη εισ τόν θρόνον, δια να γίνη μεγαλείτεροσ τών άλλων, άποκαταστεϊται υποδεέστεροσ;

Πώσ, τέλος πάντων, εϊναι δυνατόν, άγαπητοί μου, - έ! ταλαίπωροσ ανθρωπότησ! - πώσ εϊναι δυνατόν, λέγω, εκείνοσ ό σκλάβοσ, όπου πάντοτε τύπτετασ, καί γυμνόσ, πεινασμένοσ, καί άδικημένοσ, υπακούει, ώσ οι βόεσ τῶ γεωργῶ, κατὰ χρέοσ καί κατὰ συνήθειαν, συχνάκισ δέ ό κύριοσ εϊναι ποταπότεροσ του δούλου, πώσ, λέγω, εϊναι δυνατόν να γνωρίση αυτόσ, ότι αυτόσ ό ίδιοσ πρέπει να εϊναι εν μέρος του όλου, καί ότι ή ζωή του χρησιμεύει εισ όλουσ, καί ότι ό θάνατόσ του;... πώσ, εν ενί λόγω, να άγαπήση τήν έλευθερίαν, οντασ δούλοσ, καί να γνωρίση τήν ανάγκην τήσ άποκτήσεώσ τήσ;

Φεῦ! αυτόσ βέβαια, νομίζει, καί άφεύκτωσ νομίζει, ότι έγεννήθη σκλάβοσ, καί ουτε τολμει καν να κακοτυχήση τήν γένναν του. Ω, πώσ ήθελε μείνει εκστατικόσ ό τοιοῦτοσ, αν ένας έλεύθεροσ ήθελε του ειπέι: τυφλέ καί ανόητε ανθρωπε, μάθε ότι ή φύσισ εϊναι μία, καί ότι δέν διαφέρει εισ ουδέν ό τύραννοσ σου από έσένα. Τα περιστατικά καί ή κακή διοίκησισ μόνον σε κατέστησαν τόσον διαφορετικόν, όπου σχεδόν, όσον διαφέρει ό χαλκόσ από τόν άργυρον, τόσον καί σύ διαφέρεις από τόν κύριόν σου· ανοίξον τουσ όφθαλμοσ του νοόσ σου, δύστυχε θνητέ, ιδε ότι ό ουρανόσ βρέχει δια όλουσ, ή γῆ βλασάνει δια όλουσ, τα φυσικά χαρίσματα εϊναι κοινά, καί σύ, ταλαίπωρε, να νομίζησ έναν άλλον όμοιόν σου ώσ ένα θεόν, να τρέμησ εμπροσθέν του, καί να του πωλήσησ τó αξιώτερον δῶρον τήσ φύσεωσ, τήν έλευθερίαν σου! Πώσ ήμπορεισ.... καί άλλα τοιαῦτα.

Τί στοχάζεσθε να ήθελε του άποκριθῆ ό σκλάβοσ, ω άγαπητοί; Βέβαια, ή ήθελε τόν νομίσει τρελλόν, ή δέν ήθελε καταλάβει τίποτεσ· καί πώσ ήμποροῦσεν, αν δια μίαν στιγμήν ήθελε γνωρίσει τήν αλήθειαν, να υποφέρη τάσ άλύσοσ του; Πώσ ήτον δυνατόν να ιδῆ ό φυλακωμένοσ ανοικτήν τήν θύραν τήσ φυλακήσ του, καί να μῆν φύγη; Αδύνατον, βέβαια, ήθελεν εϊναι ένα παρόμοιον.

Ίδου λοιπόν, πόσον αναγκαία εϊναι ή έλευθερία εισ τόν ανθρωπον, δια να γνωρίση τó εϊναι του. Ό δούλοσ, αδελφοί μου, δέν γίνεται ποτέ έλεύθεροσ, αν δέν γνωρίση τί έστί έλευθερία, καί όστισ άγνοει τήν έλευθερίαν, άγνοει τó εϊναι του. Ό δούλοσ, πιστεύσατέ μοι το αδελφοί, ποτέ δέν στοχάζετασ, ότι εϊναι όμοιοσ με τόν κύριόν του, αλλά εϊναι σχεδόν βέβαιιοσ, ότι αυτόσ πρέπει να εϊναι δούλοσ, καί εκείνοσ κύριοσ. Βαβαί!

Πώσ φλογίζεται όμως ή καρδιά εκείνων, όπου γνωρίζουσι τήν έλευθερίαν, καί δέν τήν έχουσι. Εκείνοι αληθώσ τυραννοῦνται, καί εξακολουθώσ εκείνοι μόνον γνωρίζουσιν εντελώσ τήν ανάγκην τοιοῦτου καλοῦ. Εισ αυτούσ πρέπει να έλπίζωσιν οι υπόδουλοι λαοί, επειδή αυτοί τρόπον τινά μετριάζουσ τήν άσχημότητά των, ώσ μερικὰ κτίρια μίαν καταδαφισμένην πόλιν στολίζουσι.

Αυτοί λοιπόν, άσ διδάξουσι τήν αλήθειαν, καί άσ καταπειώσιν μίαν φοράν τουσ άγαπητούσ μου Έλληνασ να γνωρίσωσιν, ότι μόνη ή δουλεία εϊναι πρόξενοσ τών όσων κακών αυτοί πάσχουσι, καί άσ καταλάβουσ πόσον τουσ εϊναι αναγκαία ή έλευθερία, δια να ζήσωσι όσον τó

δυνατόν εϋτυχεῖσ, ἐπειδὴ χωρὶσ αὐτὴν δὲν ἡμποροῦν νὰ ἔχουσι οὔτε δικαιοσύνην, οὔτε ὁμοιότητα, οὔτε ἀγάπην, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ οὐδεμίαν ἀρετὴν. Τοῦναντίον δέ, εἰσ τὴν ἐλευθέραν ζωὴν ἡ ἀξιοτήσ τιμᾶται, ἕκαστοσ συμπολίτησ εὐρίσκει τὸ καλόν του εἰσ τὸ καλόν τῶν ἄλλων. Ἐκεῖ, καθεῖσ εἶναι μέρος τοῦ ὄλου, ἐκεῖ ἡ ἀρετὴ δοξασμένη, ἐκεῖ ἡ ἀνδρεία γνωρισμένη, ἐκεῖ ἡ ἀγαθότησ ἐνεργημένη, ἐκεῖ ἡ φιλία φυλαττομένη, ἐκεῖ ἡ τιμὴ ἀξιοτίμητοσ, ὁ κριτήσ ἀπροσωπόληπτοσ, ὁ κρινόμενοσ μόνοσ, νόμοι οἱ διαυθεντευταί, νόμοι οἱ δικασταί, ἡ ἀθωότησ ἀπτόητοσ, ἡ τιμωρία δικαία, ἡ ἀντίμειψισ κοινή, καὶ μύρια ἄλλα χρηστὰ κατορθώματα, ὅπου χάριν συντομίας δὲν ἀναφέρω.

Καὶ ποῖοσ δὲν βλέπει πόσοσ εἶναι ἀναγκαία ἡ ἐλευθερία; Ὁ ἐνάρετοσ θέλει γνωρίσει τὴν ἀνάγκην καὶ θέλει προκρίνει τὴν ἐλευθέραν ζωὴν, ὅπου βλέπει νὰ εἶναι ἡ ἀρετὴ τιμημένη καὶ δοξασμένοι οἱ ἐνάρετοι. Ὁ γενναῖοσ τῇ ψυχῇ, καὶ αὐτόσ δὲν θέλει εὐρει δισταγμόν, βλέποντασ τοὺσ ἐλευθέροσ λαοὺσ νὰ αἰωνιάζωσι τὰ ὀνόματα τῶν γενναῖων ἀνδρῶν, καὶ τῶν ἡρώων.

Ποῖοσ, ὅποιασδήποτε καταστάσεωσ, τέλος πάντων, δὲν θέλει γνωρίσει τὸ μέγα ὄφελοσ τῆσ ἐλευθέρασ ζωῆσ; Εἰσ αὐτὴν ὁ πραγματευτήσ εὐρίσκει ἀσφάλειαν εἰσ τὸ ἔχειν του· ὁ τεχνίτησ ἔπαινον εἰσ τὰ ἔργα του καὶ ποιήματά του· ὁ ὑπανδρευμένος βεβαιότητα εἰσ τὴν τιμὴν του· ὁ νέοσ εὐρύχωροσ ὁδὸν εἰσ τὸ νὰ διευθύνῃ τὴν φυσικὴν κλίσιν του, καὶ νὰ δείξῃ τὴν ἀγχινόιαν του· ὁ στρατιώτησ ἔχει ἀναμφίβολον τὴν εὐεργεσίαν εἰσ τὰσ ἡρωϊκάσ πράξεισ του· ὁ πτωχὸσ δὲν φοβεῖται ἀτιμίαν, ἀλλ' εὐρίσκει συμπάθειαν καὶ βοήθειαν εἰσ τὰσ δυστυχίασ του, καὶ οὐχὶ ὕβρεισ καὶ ἀνυποληψίαν· τέλος πάντων, κάθε καλὸσ ἀνθρωποσ βλέπει φανερὰ τὴν ἀνάγκην τῆσ ἐλευθέρασ ζωῆσ, καὶ μόνον ὁ κακόσ θέλει προκρίνει τὴν ὑπόδουλον· αὐτό εἶναι φανερόν, ἀδελφοί μου, καὶ ἐσεῖσ πολλὰ καλὰ πρέπει νὰ τὸ καταλάβητε.

Ὅντασ φανερόν λοιπόν, ὅτι μόνον ἡ ἐλευθερία ἀποκαταστεῖ τοὺσ ἀνθρώποσ ἐναρέτοσ, καὶ ἐμφυτεύει εἰσ τὰσ καρδίασ ὄλων τῶν πολιτῶν τὴν ἀμιλλαν πρὸσ τὸ εὖ πράττειν, διὰ τοῦτο εἰσ μόνον τὰσ ἐλευθέρασ πολιτείασ γεννῶνται τὰ μεγάλα ὑποκείμενα, καὶ ἰδοὺ τὸ πῶσ ἡ ἐλευθερία εἶναι πρόξενοσ τῶν μεγάλων κατορθωμάτων.

Καὶ καθὼσ ἐν ἀνθοσ εὐῶδεσ, ὅταν γεννᾶται ἀνάμεσα εἰσ τὰ δάση, ὅπου κανεῖσ δὲν τὸ βλέπει, ἡ καταβιβρώσκεται ἀπὸ τὰ θηρία, ἡ κατασῆπεται ἀπὸ τὸν καιρόν, τοιοῦτησ λογιῆσ ἀκολουθεῖ καὶ εἰσ τὰσ ὑποδουλωμένασ πόλεισ, εἰσ τὰσ ὅποιασ, ὅταν εὐρίσκεται κανένα ἀξιον ὑποκείμενον, μὴν ἔχοντασ τὸν τρόπον νὰ ἐμφανισθῇ, ἀποθνήσκει, χωρὶσ τινὰσ νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀξιοτήτά του.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία παντελῶσ σχεδόν, ἡ πολλὰ σπανίωσ μᾶσ ἀναμνῆει ὑποκείμενα ἀξια, ὑπὸ τῆσ δουλείασ, τοῦναντίον δὲ πλουσιοπαρόχωσ ἐξιστορεῖ μύρια ὀνόματα μεγάλων ἀνδρῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν, ὡσάν ὅπου μία ἐλευθέρα πολιτεία εἶναι πρὸσ τὰ ἀξια ὑποκείμενά της, ὡσ ἐν καλλιεργημένον περιβόλεον πρὸσ τὰ ἀνθη του, τὰ ὅποια καὶ γνωρίζονται, καὶ χρησιμεῦουσι, καὶ ἐπαινῶνται.

Ἀλλὰ, πόσασ φοράσ πρέπει νὰ ἐκφωνῆσω, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀναγκαιοτέρα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν εἰσ τὸν ἀνθρωπον! Αὐτὴ γὰρ ἀποκαταστεῖ γλυκείαν τὴν ζωὴν, αὐτὴ γεννᾶ διαυθεντευτάσ τῆσ πατρίδοσ, αὐτὴ νομοδότασ, αὐτὴ ἐναρέτοσ, αὐτὴ σοφοὺσ, αὐτὴ τεχνίτασ, καὶ αὐτὴ μόνον, τέλος πάντων, τιμᾶ τὴν ἀνθρωπότητα.

Πόσοι, ἄραγε, ἀνδρεσ ἀξιοι γεννῶνται εἰσ τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καθὼσ γεννῶνται, οὕτωσ καὶ ἀποθνήσκουσ, μὴν ἔχοντεσ τὰ ἀναγκαία μέσα εἰσ τὸ νὰ κατορθώσουσ μεγάλα πράγματα (2).

Ὁ Ἑλληνεσ! οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ τιμοῦσι τοὺσ ἀξιοὺσ ἀνθρώποσ, καὶ ζῶντασ καὶ μετὰ θάνατον, ζῶντασ μὲν, μὲ τὸ κοινὸν σέβασ, μὲ τοὺσ ἀληθεῖσ ἐπαῖνουσ, μὲ γενναία βραβεῖα, μὲ ἐνδόξουσ στεφάνουσ, ὅπου προσφέρουσιν εἰσ αὐτοὺσ, θανόντασ δέ, μὲ τὴν αἰώνιον μνήμην.

Είσ τούσ ναούσ, είσ πυραμίδασ, είσ στύλουσ, εύρίσκειται έγκεχαραγμένον τὸ όνομά των, και καθείσ βλέπει πάντοτε τόν θανόντα ήρωα, ή ζωγραφισμένον, ή είσ άγαλμα, και βλέποντάσ τον, εύκόλωσ παρακινείται είσ τὸ νά δουλεύση πιστώσ τήν πατρίδα του, και μετὰ πάσης χαράσ νά θυσιάση τήν ζωήν του διά τήν σωτηρίαν της. Κάθε συμπολίτης θεωρώντασ τήν μορφήν του θανόντοσ ήρωοσ, λέγει είσ τόν έαυτόν του: Ή! άμποτεσ νά άποκατασταθῶ και έγώ άξιοσ τοιαύτησ δόξησ, και νά άθανατίσω τὸ όνομά μου.

Άλλ' είσ τήν νομαρχία ν φθάνει μόνον ό πόθοσ πρόσ τὸ εύ πράττειν, και μύρια είναι τὰ μέσα της επίδοσεωσ, και άναμφίβολα. Ποῦ νά εύρη τινάσ τοιαύτην άμιλλαν ύπό δουλείασ; Πῶσ νά άποκτήση δόξαν ό έναρτετοσ, εκεί όπου ή άρετή καταφρονείται και άτιμάζεται; Πρόσ άπόδειξιν δέ τούτων και πρόσ κατάπεισιν, παρακαλώ τούσ άναγνώστασ νά λάβωσιν μόνον είσ τὰσ χείρασ των τήν ίστορίαν τῶν προγόνων μιασ. Αὐτή είναι ένασ καθρέπτησ άψευδήσ τῶν ανθρωπίνων πραγμάτων. Δι' αὐτήσ φωτίζεται ό άμαθήσ, και ό στοχαστικόσ δι' αὐτήσ προβλέπει σχεδόν τὰ μέλλοντα, έπειδή οί ανθρωποί όταν εύρίσκονται είσ τὰσ ίδίασ περιστάσεισ, πάντοτε όλοί κάμνουσι τὰ ίδια πράγματα.

Άσ λάβη επί χείρασ λοιπόν ό δύσπιστοσ τόν αξιάγαστον Πλούταρχον, και Ξενοφῶντα τόν ήδύτατον, διά νά μάθη πόσα ό ανθρωπinoσ νοῦσ ήμπορεί νά πράξη είσ έλευθέραν πολιτείαν, και νά ίδη έν ταυτῶ, ότι όσα φαίνονται αδύνατα είσ τούσ δούλουσ, μόλισ είναι δύσκολα είσ τούσ έλευθέρουσ και μεγαλοψύχουσ άνδρασ.

Η ίστορία, άδελφοί μου, πάλιν σῶσ τὸ ξαναλέγω, είναι τὸ εύκολώτερον μέσον είσ τὸ νά καταλάβητε πόσων μεγάλων κατορθωμάτων είναι πρόξenoσ ή έλευθερία. Αὐτή, τέλος πάντων, ή ίστορία είναι ό πλέον σοφόσ διδάσκαλοσ είσ τούσ ανθρωπούσ, όπου αγαπῶσι νά μάθωσι τήν αλήθειαν, και μάλιστα οί νῦν Έλληνεσ, όπου τοσαύτην έχουσι χρείαν.

Ανάμεσα είσ πολλά άλλα άποτελέσματα της έλευθερίας, όπου θέλουσι σῶσ προξενήσει θαυμασμόν, ῶ άδελφοί μου, όταν άναγνώσετε τὰσ νίκασ τῶν προγόνων μιασ, και συγκρίνετε τήν ποσότητά των με τήν ποσότητα τῶν έχθρῶν των, βέβαια θέλετε μείνει εκθαμβοί, και ίσωσ ίσωσ τινέσ θέλει άμφιβάλουσι. Άφήνοντασ λοιπόν κατὰ μέρος τὰ όσα άλλα, όπου θέλει σῶσ φανούσι παράξενα, αγαπῶ μόνον νά σῶσ είπῶ τι προλαβόντωσ περι τοῦ πολέμου, άγκαλά και νά μὴν είναι ό τόποσ τοιαύτησ όμιλίασ είσ τόν παρόντα λόγον, ούτε έγώ ίκανόσ όσον χρειάζεται είσ τὸ νά τήν εκφράσω, μ' όλον τουτο έλπίζω νά μὴ σῶσ δυσαρέση.

Ο πόλεμοσ ποτέ μὲν είναι δίκαιοσ, ποτέ δέ άδικοσ, και αὐτὸ κρίνεται από τὰσ αίτίασ, όπου τόν προξenoῦν. Είναι δίκαιοσ, παραδείγματοσ χάριν, όταν κινείται πρόσ διαυθέντευσιν της ίδίασ ζωήσ και έλευθερίασ, άδικοσ δέ, όταν ένασ φθονερόσ και άρπαξ, συναθροίζοντασ μαζί του, ή διά χρημάτων, ή διά τινων άλλων ουτιδανῶν μέσων, τινάσ κακοτρόπουσ και κακοήθεισ άνδρασ, όρμει έναντίον τῶν ιδίων του συμπατριῶτων, κλέπτει, άρπάζει, λεηλατεῦει και άσπλάγχνωσ καταφθείρει τὸ πᾶν, διά νά χορτάση τήν λύσσαν της φιλαργυρίασ του, ή της κενοδοξίασ του.

Άν θελήσωμεν νά άνέβωμεν είσ τήν παλαιότητα τῶν απελθόντων αίωνων, και νά εξετάσωμεν με ακριβείαν τὰ συμβεβηκότα τῶν ανθρωπῶν, θέλομεν εύρει βέβαια τόν πόλεμον τόσον παλαιόν, όσον τήν αὐτήν ανθρωπότητα, και θέλομεν ιδεί, ότι διά πολλούσ αιώνασ έχρησίμευσεν διά νόμοσ, έπειδή ό καθείσ εκδικείτο μόνοσ του, και οὔτωσ, από τόν πόλεμον άδικον, του όρμήσαντοσ, έγεννήθη ό πόλεμοσ δίκαιοσ, της διαυθεντεύσεωσ.

Είναι όμως αναντίροητον, ότι, ύποθέτοντασ τρείσ άνδρασ της αὐτήσ δυνάμεωσ, και είσ τόν αὐτόν τόπον, οί δύο εξ ανάγκησ πρέπει νά νικήσουν τόν ένα. Αὐτή ή ανάγκη λοιπόν εδίδαξε είσ τούσ όλιοτέρουσ μυρίουσ τρόπουσ και τέχνασ πρόσ διαυθέντευσίν των έναντίον τῶν

περισσοτέρων.

Άλλ' επειδή ή ζωή τών τεχνών, δια να είπω ούτως, είναι μεγάλη καταπολλά, δια τουτο και ή νηπιότησ αυτών είναι μακρά· όθεν έχρειάσθησαν πολλοί αιώνες, έωσ τόν καιρόν τών Αιγυπτίων, Περσών, και τέλος πάντων τών άξίων προγόνων μας Έλλήνων, εις τόν όποιον ή τέχνη τής διαυθεντεύσεωσ σμικρύνουσα τόν φόβον εις τούσ όλιγοτέρουσ, και αυξάνουσα τάσ δυσκολίασ εις τούσ περισσοτέρουσ, έσύστησεν, τρόπον τινά άφ' έαυτοῦ τής, τήν θαυμασίαν έπιστήμην ή τέχνην τής τακτικής. Δια μέσον δέ τών κανόνων αυτής και ένασχολήσεωσ μερικών άξιολόγων ύποκειμένων άπεκατεστάθη τόσον έντελής εις τούσ Έλληνας, όπου δια πολλούσ αιώνασ ένίκησαν έχθρουσ δεκαπλασίασ μεγαλειτέρας ποσότητοσ κατá τόν αριθμόν, και έξακολούθωσ έτρόμασαν σχεδόν όλην τήν οικουμένην.

Αί νίκαι τών όλιγοτέρων έναντίον τών περισσοτέρων, ήμποροῦν να παρομοιασθώσι εις τάπειράματα τής μηχανικής, εις τά όποία εκείνοσ ό θεατήσ, όπου άγνοεί τάσ αιτίασ, μένει έκθαμβοσ. Ποίοσ από αυτούσ θέλει πιστεύσει τόν μηχανικόν, όπου λέγει ότι με έν βάροσ έωσ δέκα, σηκώνει έν άλλο ώσ δέκα χιλιάδεσ (3); Αναγκάιον, λοιπόν, είναι να τούσ καταπέσει με παραδείγματα και άποδείξεισ· ούτωσ και εις τήν τακτικήν, λέγοντασ ένας άρχιστράτηγοσ, ότι οί δέκα πολλάκισ νικούσι τούσ εκατόν, δυσκόλωσ θέλουσ πιστεύσει οί άγνοούντεσ τήν αυτήν τέχνην· πλην φέροντασ αυτών χίλια παραδείγματα τόσον τών παλαιών, καθώσ και τών νέων, άναμφιβόλωσ πρέπει να καταπεισθώσι (4).

Έγώ όμως παραιτώ τά περισσότερα χάριν συντομίασ, μάλιστα όπου παρεμπρόσ θέλει παρησιασθώσι διάφοροι αιτίαι εις τό να άποδείξω τήν διαφοράν τών έλευθέρων στρατευμάτων από τών ύποδουλωμένων, και μόνον τό παράδειγμα του Λεωνίδα θέλω άναφέρει, τό όποιον άρκετώσ άποδεικνύει τήν γενναιότητα και μεγαλοψυχίαν, όπου ή έλευθέρα ζωή έμφυτεύει εις τάσ καρδιάσ τών ανθρώπων, οῦσαι αυταί αι δύο άρεται ή πρώτη και άναγκαιοτέρα βάσισ τής πολεμικής έπιστήμησ.

Αυτόσ, λοιπόν, ό μέγασ Λεωνίδασ, εύρισκόμενοσ με δύο χιλιάδεσ εις τό στενόν τών Θερμοπυλών, και βλέποντασ τό πλήθοσ τών έχθρών του Περσών να πλησιάση, ευθύσ άπεφάσισε να θυσιασθή ύπέρ τής σωτηρίασ τής Ελλάδοσ πατρίδοσ του, και ούτωσ έκλέξασ μόνον τριακοσίουσ Σπαρτιάτασ, άνέπεμψεν τούσ λοιπούσ εις τά όπίσω, έπειτα έστρεψεν πρόσ τούσ τριακοσίουσ και τούσ είπεν:

«Δεῦτε, άδελφοί μου! ή έλευθερία τής πατρίδοσ μας κρέματα σήμερον από τήν άνδρείαν μας. Άσ μήν δειλιάση τινάσ έμπροσθεν τόσων έχθρών· αυτοί, αν είναι πολλοί, είναι όμως άνανδροι και θηλυμανείσ. Οί βάβραροι θέλουσ τρομάξει, άφοῦ ιδούν τούσ Έλληνασ να όρμήσουσ έναντίον των. Άσ υπάγωμεν λοιπόν. Η δόξα τοιαύτησ έπιχειρήσεωσ δέν είναι καθημερινή, αλλά σπανίωσ συμβαίνει· άσ μήν χάσωμεν τοιαύτην τιμήν, άσ αιωνιάσωμεν τά όνόματά μας, και άσ ευφημίσωμεν τήν πατρίδα μας. Έγώ έχω χρέοσ να θυσιασθώ δι' αυτήν, και έσεισ είσθε συμπατριώται μου, οῦτε άλλέωσ ήμπορείτε να στοχασθήτε, οῦτε διαφορετικώσ από έμένα. Η ζωή του άληθοῦσ πολίτου πρέπει να τελειώνη ή δια τήν έλευθερίαν του, ή με τήν έλευθερίαν του». Αλλά πώσ να έκφράσω τόν ένθουσιασμόν εκείνου του ήρωοσ, και τόν ένθερμον ζήλον τών έπακολούθων αυτου; Τά τοιαῦτα, ώ Έλληνεσ, δέν γράφονται, οῦτε διηγούνται, αλλά μόνον αισθάνονται.

Όθεν, μόλισ οί λοιποί τόν άφησαν να τελειώση τόν λόγον του, και λαμβάνοντασ καθείσ τά ίδια άρματα, όμοθυμαδόν και με άνήκουστον άνδρείαν, ώρμησαν κατá τών έχθρών των. Οῦτε άλλο έβλεπον παρá τήν δόξαν τής νίκησ, τήν χαράν τών συμπατριώτων των, τήν άνανδρίαν τών έχθρών των, και τήν άθανασίαν του όνόματόσ των. Και έν ριπή όφθαλμοῦ άπέκτεινον πληθοσ βαρβάρων, και φονευθέντεσ με τά άρματα εις τάσ χείρασ έωσ εις τόν ύστερον, ήτοίμασαν εις τούσ συμπατριώτασ των τήν έντελή νίκην κατá τών έχθρών των, οίτινεσ φοβηθέντεσ από τά άποτελέσματα τόσων όλίγων Έλλήνων, μόλισ έτόλμησαν να δοκιμάσουσ τήν άνδρείαν τών

λοιοπών.

Ούτωσ δέ ή γενναία απόφασισ του άειμνήτου Λεωνίδα έγινεν πρόξενος τήσ καθολικήσ έλευθερίας τήσ Έλλάδοσ και άνυποφόρου έντροπήσ τών βαρβάρων. Ώ τήσ μεγαλοψυχιάσ σου, θαυμάσιε Λεωνίδα, ω τήσ λαμπράσ σου τύχησ, πανολβία Έλλάσ! Ίδου ό καρπόσ τών καθημερινών άγώνων τών τέκνων σου. Ίδου τά θαυμασά άποτελέσματα τών φοβερωών νόμων του μεγάλου Λυκούργου. Ίδου, τέλος πάντων, ό σκοπόσ τών γυμνάσεων, δια μέσου τών όποίων οί πολίται δια παντόσ εύρίσκοντο εις ένα πόλεμον, ό όποιοσ, άγκαλα και πλαστόσ, έδίδασκε όμως με μεγάλην εύκολίαν τά αναγκαιότερα μαθήματα τήσ στρατιωτικήσ τέχνησ, ή όποία ένωμένη με την μεγαλοψυχίαν έφερεν εις τέλος και επίτευξιν τά πλέον δύσκολα έπιχειρήματα.

Ή τακτική εις τό στράτευμα, ω άδελφοί μου, είναι ώσ ή ψυχή εις τό σώμα, και είναι βεβαιωμένοσ απ' όλουσ τουσ μεγάλουσ πολεμάρχουσ, ότι δέκα χιλιάδεσ στρατιώται καλώσ γυμνασμένοι και όδηγούμενοι από άρχιστράτηγον άξιον, ήμπορούν να νικήσουσ είκοσι χιλιάδασ έχθροόσ, και περισσοτέρουσ τήσ ίδιασ άνδρείασ, πλην άμοίρουσ τήσ τακτικήσ.

Ή έπιστήμη τών άρμάτων δεν είναι, βέβαια, τόσον εύκολοσ, όσον τινέσ ίσωσ νομίζουσι, αλλά μάλιστα μία από τασ πλέον δυσκολωτέρασ. Ώ, πόσον οί προπάτορέσ μας ήγωνίζοντο, εκ νεαρωόσ των ήλικιάσ, δια να μάθουσιν την πολεμικήν τέχνην! Δια μέσου λοιπόν αυτήσ οί όλιγοτέροι νικώσι τουσ περισσοτέρουσ, ή σπανιότησ όμως τών μεγάλων άρχιστράτηγων άρκετώσ άποδεικνύει την δυσκολίαν εις τό να άποκτήση τινάσ άξίωσ τοιοϋτον όνομα, και ακούσατε την αιτίαν.

Ό άληθήσ άρχιστράτηγοσ πρέπει να ένώση εις πολλά φυσικά χαρίσματα πολλασ άρετασ και μαθήσεισ. Πρέπει, λέγω, εν πρώτοισ να έχη την καρδίαν σταθεράν και άφοβον, δια να μη δειλιάση εις όποιοσδήποτε κίνδυνον ήθελεν εύρεθή, και να μην αφήση εις την τύχην, όσα ήμπορεί να εκτελέση ό ίδιοσ· να είναι άγχίνουσ, δια να προβλέπη εν καιρω τω δέοντι τά έπιτηδεύματα και βουλάσ του έχθρου· να είναι άοκνοσ, δια να προλαμβάνη κάθε εύκαιρίαν, και έωσ την παραμικράν, αί όποίαι εις τον πόλεμον συχνάκισ συμβαίνουσ, και αί παραμικραι άμέλειαι, πολλάκισ, προξενούσ μεγάλασ καταστροφάσ.

Να είναι δίκαιοσ και φιλαλήθησ, δια να άπολαύση τό θάρροσ και αγάπην τών στρατιώτων του. Πρέπει να τιμᾶ και να βραβεύη την αξιότητα, εις όποιοσ ύποκειμένοσ ήθελεν την επιτύχει, δια να παρακινήση τοιοτοτρόπωσ εις την όδον τήσ δόξησ και τουσ παραμικροτέρουσ.

Να παιδεύη κατὰ τουσ νόμουσ, και άνευ προσωποληψιάσ τινόσ τον πταισίτην, όποιοσ και αν είναι, δια να άποδιώξη τον πρόσ τό κακόν στοχασμόν από αυτούσ. Να άκροάζεται τασ γνώμασ όλων, και να διορθώνη τά ίδια σφάλματα, δια να λατρεύεται, να είπω ούτωσ, από τουσ πιστούσ του στρατιώτασ (5), και τέλος πάντων να γνωρίζη τον τόπον του πολεμικού θεάτρου, ώσ τό ιδίον του όσπίτιον, δια να άποφεύγη κάθε ένεδραν του έχθρου, και να άπαταᾶ τουσ στοχασμούσ του.

Ό έντελής άρχιστράτηγοσ πρέπει άκόμη να γνωρίζη την γλώσσαν τών έχθρων του, και τασ φυσικάσ κλίσεισ των, να γνωρίζη κατὰ μέρος τον άρχιστράτηγον αυτών, και την αξιότητά του, εν ενί λόγω όλασ τασ στρατιωτικάσ γυμνάσεισ, τήσ τε ίππικήσ και του πεζου στρατεύματοσ, και τουτο δια να προστάζη όρθωόσ, και να ύπακούεται εύθύσ. Ωσαν όπου όποιοσ άρχιστράτηγοσ ή όποιοσδήποτε άλλου μεγάλου έπαγγέλματοσ άνθρωποσ, δεν ύπακούεται, τασ περισσοτέρασ φοραόσ τό σφάλμα είναι έδικόν του, έπειδή όποιοσ ήξεύρει να προστάζη, αναμφιβόλωσ και ύπακούεται (6).

Τοιαύται γυμνάσεις καὶ μαθήσεις, μὲ πολλὰς ἄλλας, ὅπου χάριν συντομίας δὲν ἀναφέρω, ἐνεργοῦντο μὲ πᾶσαν προσοχήν καὶ τελειότητα παρὰ τῶν προγόνων μας, καὶ αὐτὰ ἐσύνθετον τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, ἤτοι τὴν τακτικήν.

Περὶ δὲ τῶν σ τ ρ α τ ι ω τ ῶ ν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γνωρίζουν, διὰ τῆς πράξεως, ἐντελῶς, τὴν γύμνασιν τῶν ἀρμάτων, καὶ νὰ βαδίζουσι τακτικῶς, νὰ ὑπακούουσι εὐθὺς εἰς τὰς προσταγὰς τῶν ἀρχηγῶν, αἱ ὅποια πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν βραχύλογοι.

Τέλος πάντων, πρέπει νὰ εἶναι συνηθισμένοι εἰς τὸ νὰ ὑποφέρουσι κάθε κόπον, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα διὰ μέσον τῆς καλῆς διοικήσεως μόνον ἀποκτῶνται, καὶ μόνῃ ἡ ἐλευθερία εἶναι πρόξενος καὶ πρώτη αἰτία τῶν μεγάλων κατορθωμάτων.

Ἡ τακτικὴ ὅμως δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὸ νὰ ἤξεύρη τινὰς πῶς νὰ πολεμήσῃ εἰς ἀνοικτὴν πεδιάδα, ἐπειδὴ ἤθελεν ἀποκατασταθῆ καθ' ὅλου ἀνωφελῆς, ὅταν ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν εὐρεθῆ περισφαλισμένος εἰς ἓνα κάστρον, ἢ περιφυλαγμένος μέσα εἰς δύσβατα ὄρη καὶ δάση. Ὅθεν, ἡ τακτικὴ περιέχει τὰ τοῦ πολέμου ἅπαντα, καὶ μᾶλλον τὰ περὶ τῆς διαυθεντεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν χρεια εἶναι ἡ τέχνη μόνῃ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν τῆς δυνάμεως, ἢ καὶ νὰ τὴν ὑπερέβῃ.

Ἡ διαυθεντεύσις εἶναι, λοιπόν, τὸ δυσκολώτερον μάθημα τῆς τακτικῆς, καὶ διὰ μέσου τῆς καλῆς διαυθεντεύσεως, συχνάκις οἱ ἑκατὸν δὲν νικῶνται ἀπὸ τοὺς χιλίους. Ἡ νίκη στέκεται, ὡς καθεὶς τὸ ἐννοεῖ, εἰς τὸ νὰ θέσῃ τινὰς ἀπέναντι τοῦ δυνατοῦ τὸ δυνατότερον, ἀλλ' ἡ τέχνη μόνῃ διδάσκει τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ τὰ γνωρίσῃ.

Δι' ὃ τῶν ἀρμάτων ἡ ἐπιστήμη εἶναι διεξοδικωτάτη, καὶ χρειάζεται ἐν πόνημα ὄχι μικρὸν περὶ αὐτῆς, διὰ τὸ ὅποιον οἱ νῦν Ἕλληνες μεγάλην χρειαὴν ἔχουσι καὶ ἄμποτες κανένας φιλογενῆς νὰ τὸ κατορθώσῃ, διὰ νὰ μάθωσιν ὅλοι, πόσον ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶναι μεγάλη, καὶ νὰ κλαύσουσι πικρῶς, βλέποντες τοὺς ἑτεροφύλους, οἵτινες ἐδανείσθησαν τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, νὰ μᾶς καταφρονῶσι τόσο καὶ ἀψηφίζωσι. Ἀλλὰ δι' ὀλίγον θέλουσι χαρῆ εἰς τὴν ἀγνωμοσύνην των, ἐλπίζω.

Ἡ διαυθεντεύσις τῶν Σουλιῶτων κατὰ τοῦ τῆς Ἡπείρου τυράννου, ἀρκετῶς θέλει τοὺς ἀποδείξει, ὅτι ἡ Ἑλλάς γεννᾷ ἀκόμη Λεωνίδας καὶ Θεμιστοκλεῖς. Ὡ, πόσον θέλουσι μείνει ἔκθαμβοι, ὅταν ἀναγνώσουσι τὰ θαυμαστὰ κατορθώματα τοῦ μεγάλου Φώτου, ἐκείνου, λέγω, τοῦ ἥρωος τοῦ Σούλιου καὶ ὄλων τῶν Σουλιῶτων, τῶν ὁποίων ἡ ἀνδρεία, ἡ μεγαλοψυχία, καὶ ὁ ζῆλος περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των, ἀθανάτισαν τὸ ὄνομά των, καὶ ἔφερον εἰς ἀπελπισμὸν χιλίας φορὰς τὸν ἐχθρὸν τους τύραννον, τὸν ἀχρειέστατον λέγω Ἀλῆ!

Ἡ Ἑλλάς, οὐχί! οὐχί! δὲν εἶναι πάντως ὑστερημένη ἀπὸ μεγάλους ἀνθρώπους· ἡ διαυθεντεύσις των διὰ δεκαπέντε χρόνους, περιέχει τοσαύτας καὶ τοιαύτας ἡρωϊκὰς πράξεις, ὥστε παράδοξον ἤθελε φανῆ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἂν δὲν εἴμεθα μάρτυρες αὐτόπται τῶν κατορθωμάτων των. Αὐτοὶ ἦτον μόνον χίλιοι καὶ διὰ τὸσους χρόνους καθημερινῶς σχεδὸν συνεκρότουσι πολέμους μετὰ τοῦ τυράννου ἐχθροῦ των, ὁ ὅποιος, διὰ πολλὰς φορὰς, ἐκινήθη ἐναντίον των μὲ ἕως δεκαπέντε χιλιάδας στρατεύματα, καὶ πάντοτε ἐνικήθη.

Ἐπρεπε, βέβαια, νὰ ἐξῆ ὁ Θουκυδίδης ἢ ὁ Ξενοφῶν, διὰ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν πολέμων καὶ τὰς κακίας αὐτοῦ τοῦ αἰμοβόρου τέρατος, ὅπου, ἕως ἀπὸ τοὺς 1787 μέχρι τῆς σήμερον, δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ νὰ τυραννῇ τοὺς τάλαιπῶρους Ἡπειρώτας καὶ Θετταλοὺς, σκληρῶς καὶ ἀσπλάγχως. Αὐτός, ἀφοῦ ἤρπασε μὲ διάφορα πονηρὰ μέσα τὸ ἀνεξάρτητον κράτος τῆς Ἡπείρου καὶ Θετταλίας, καὶ γνωρίζοντας κατὰ πρᾶξιν τὰ πρὸς τὴν τυραννίαν δέοντα, ἐσκεπάσθη κατ' ἀρχὰς μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς ὑποκρίσεως, καὶ οὕτως, πλανῶντας μὲ ψευδεῖς ἐπαίνους καὶ πλουσιοπάροχα ταξίματα τοὺς ἀρχοντας καὶ προεστοὺς, ἠπάτησεν

σχεδόν όλουσ, και καθείσ ενόμισε δια ὀλίγον καιρόν, να εύρηκεν εις αυτόν ή εύκαρποσ γή τήσ Ηπειρού και Θετταλίασ και οί κάτοικοι αυτών ένα διαυθεντευτήν και ένα πατέρα.

Αλλ' άφοϋ ὁ άσπλαγχοσ και σκληρόσ τύραννοσ έστερέωσε τήν δυναστείαν του, έρριψεν εύθύσ τήν σκέπην τήσ προσποιήσεωσ, και παραχορήμα έξατμήθη ὅλη ή δυσωδία τήσ τυραννίασ του. Τότε οί Ηπειρώται άνοιξαν τουσ ὀφθαλμούσ των, αλλά, φευ! δέν είδον άλλο, ειμή τόν φοβερόν θρόνον του τυράννου επάνω εις τασ κεφαλάσ των. Κεχαυνωμένοι οϋν από τήν τυραννικήν μέθην, δέν άπεφάσισαν έν καιρώ να συντριψουν τοσούτον ζυγόν· ὅθεν και ηϋξησεν βαθμηδόν και έστερεώθη τόσον, ὡστε ὅπου ὁ ίδιοσ τύραννοσ θαυμάζει δια τήν άναισθησίαν των δούλων του (7). Οϋτε εις τήν γενικήν ιστορίαν εύρίσκειται παρόμοίοσ του. Ω, τήσ ταλαιπωρίασ σου άνθρωπότησ! ὦ, άνυπόφοροσ έντροπή! ὦ, θέαμα έλεεινόν.

Ανάμεσα ὅμως εις τασ τυραννικάσ του ψευδείσ δόξασ, ίσωσ ενόμιζεν ὁ ὠμότατοσ τύραννοσ να είναι άνίκητοσ, οϋτε να έσώζετο πλέον εις τήν γήν τήσ δυναστείασ του τινάσ, ὅπου να ήθελεν του εναντιωθή. Αλλ' ίδού, τήσ έλευθερίασ τὸ ξίφος, εις τήν ίδιαν αυτήν γήν, του άποδεικνύει τήν φυσικήν μικρότητα τήσ τυραννίασ, και τόν άποκαταστει ποταπότεροσ του ίδιου του τυραννικοϋ ὀνόματοσ. Δέν του χρησιμεϋουν πλέον, αί συνηθισμένα του άπάται, οϋτε χρήματα, οϋτε δόλοι, δια μέσου των ὁποίων δια παντόσ ενίκησεν και κατέφθειρε τουσ άνάνδροσ και ανοήτουσ έχθρούσ του.

Έν μικρόν χωρίον, τὸ προειρημένον λέγω θαυματοσ Σουλι, έφερεν εις φῶσ τήν αλήθειαν, ὅπου οί ὑπὸ τήσ δουλείασ άγνοϋσι, ήτοι τήν μεγαλειότητα των κατορθωμάτων τήσ έλευθερίασ. Οί Σουλιῶτεσ, άνδροσ συνηθισμένοι εις τόν θεληματικόσ κόπον μιᾶσ ήσύχοσ ζωήσ, άνυπόδουλοι, έξ αρχήσ τήσ κατοικήσεώσ των εις εκείνα τα ύψηλά βουνά, έξουν εύτυχείσ μακρά από τήν πολυτέλειαν και κακοήθειαν των διεφθαρμένων πολιτειών, άνδρείοι ὡσ έλεύθεροι, φιλόξενοι ὡσ Έλληνεσ, και στρατιῶται ὡσ διαυθεντευταί τήσ πατρίδοσ των. Αυτοί, λέγω, οί ήρωεσ, ή τιμή τήσ ὑποδουλωμένησ Ελλάδοσ, και βεβαία αρχή τε και πρόξενοσ τήσ πλησίον έλευθερώσεώσ τήσ, παρακινϋμενοι από τόν θειον έρωτα τήσ έλευθερίασ και πατρίδοσ των, έταπεινώσαν τήν αυθάδειαν του τυράννου, πολεμοϋντεσ τον άδιακόπωσ και νικοϋντεσ τον, και οϋτωσ έδιαυθέντευσαν δια δεκαπέντε χρόνουσ τήν πατρίδα των, με άνήκουστον θάρροσ και μεγαλοψυχίαν.

Τίσ άλλη, παρακαλῶ, ήμποροϋσε να ήτον ή αίτία, ειμή ὁ έρωσ τήσ έλευθέρασ ζωήσ; Μήπωσ δέν ήτον και άλλα χωρία εις τήν Ηπειρον, αξια να εναντιωθῶσι του τυράννου; Διατί τάχατεσ ὅλα κλίνουν τόν αυχένα; Δέν ήτον, ίσωσ και μεγαλείτερα, και εις ίδιαν καλήν τοποθεσίαν, καθῶσ τὸ Σουλι; Έ! φανερά είναι, άδελφοί μου, ή αίτία: ὅσα ὑποδουλώθησαν παρ' αυτού, ήτον και πρότεροσ ὑποδουλωμένα, και μόνον άλλαξαν τύραννοσ. Τὸ Σουλι ὅμως, μόνον τὸ Σουλι, δέν ὑποτάσσεται, άλλ' άψηφεϊ τόν τύραννοσ· ὅσον αγαπᾶ τήν έλευθερίαν του, τόν πολεμεϊ, τόν νικᾶ, και τόν καταπατεϊ με τουσ πόδασ του.

Εις αυτό λοιπόν, ᾶσ στρέψουν τουσ ὀφθαλμούσ των οί δούλοι, δια να καταπεισθοϋν εις τα τερατουργήματα τήσ έλευθερίασ. Εις αυτό θέλουσ ιδει ένθουσιασμένουσ από τόν θειον έρωτα τήσ πατρίδοσ, οϋ μόνον τουσ άνδροσ και νέουσ, αλλά και τουσ γέροντασ, και τα παιδία και αυτασ τασ ίδιασ γυναϊκασ. Θέλουσ ακούσει τήν φοβεράν φωνήν τήσ θαυματοσ Μόσχωσ, ή ὁποία, ανάμεσα εις τόν πολεμικόσ θόρυβοσ, πολεμοϋσα και τρέχουσα, βλέπει εμπροσθέν τήσ φονευμένοσ τόν υϊόν τήσ, και εγκαλιάζουσα με ένθερμοσ αγάπην τὸ νεκρόν σῶμα του: «καλότυχε, λέγει, σύ, ὦ υϊέ μου, ὅπου τόσον τιμίωσ απέθανεσ. Τὸ ὄνομά σου έγράφη εις τόν κατάλογοσ τήσ άθανασίασ». Ασπάζουσα δέ τὸ αίματωμένοσ ήρωϊκόσ του πρόσωπον, χαιρεται δια τοιοϋτον διαυθεντευτήν τήσ πατρίδοσ, ὅπου έγέννησε, και λαβοϋσα τὸ ίδιον του σπαθί, ὀρμεϊ κατά των δειλῶν και μισθωτῶν δούλων του τυράννου, και εκδικεϊ τόν θάνατόν του μόνη τήσ.

Άσ ιδοϋν τόν άλλον ήρωα, ὅπου δια τήν σωτηρίαν τήσ πατρίδοσ του παραδίδεται έκουσίωσ εις

τὸν τύραννον διὰ ἐνέχυρον τῶν συνθήκων των μετ' αὐτοῦ, καὶ ὕστερον ἀπ' ὀλίγον καιρὸν, θέλοντας ὁ ἄπιστος τύραννος νὰ τὸν ξαρματώσῃ, αὐτὸς φονεύεται μόνος του.

Καί, τέλος πάντων, βλέποντες ἐν τόσον μικρὸν χωρίον, ἀπὸ μόνον χιλίους διαυθεντευτάς, χωρὶς τινα μάθησιν, οὔτε προητοιμασίαν, νὰ φυλάττεται σῶον διὰ τόσους χρόνους, ἐναντίον ἑνὸς τυράννου τόσον μεγάλου, ἄς συλλογισθοῦν προσεκτικῶς, ὁποῖων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία, καὶ ἄς βεβαιωθῶσι πλέον, ὅτι μόνον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας φθάνει, διὰ νὰ δειλιάσῃ τὰς ἀνάνδρους καρδίας ὅλων τῶν μιαρῶν τυράννων τῆς γῆς.

Ἦ! πόσον ἤθελε τὸ ἀποδείξει ἐμπράκτως, ὁ ἀείμνητος Ἕλληνας, ὁ Ἡρώς, ὁ μέγας, λέγω, καὶ θαυμαστὸς Ρ ή γ α ς, ἂν μία ἀνέλπιστος προδοσία δὲν ἤθελε τὸν θανατώσει! Αὐτὸς ὁ ἀξιάγαστος ἀνὴρ ἦτον ἐστολισμένος ἀπὸ τὴν φύσιν μὲ ὄλας τὰς χάριτας τῶν μεγάλων ὑποκειμένων, εὐφύης, ἀγρίους, καὶ ἄοκνος, ὠραῖος τῷ σώματι, καὶ ὠραιότερος τῷ πνεύματι, δίκαιος, καὶ ἐξακολουθῶς, ἀληθῆς φιλέλληνας καὶ φιλόπατρις. Ἐξ ἀρχῆς οὖν ἐπιχειρήσθη τὸ ἐμπορικὸν ἐπάγγελμα εἰς ἀλλοτρίαν γῆν, ἀλλ' ὁ θεῖος ἔρωσ τῆς πατρίδος του Ἑλλάδος, τὴν ὁποῖαν ἔβλεπεν ὑπὸ δουλείας, τοσοῦτον ἀδίκως βασανιζομένην, μὴν συγχωρῶντας, εἰς τοιοῦτον ἀνδρα τοιαύτας μικρὰς ἀσχολίας, ἀνεβίβαζε τὰς ἐλπίδας του εἰς ἄκρον, καὶ ἔως ἀπὸ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν του προεμελέτει κατορθώματα ἡρωϊκά, καὶ μόνον ἀνέμενε τὴν ποθουμένην εὐκαιρίαν, διὰ νὰ τὰ βάλῃ εἰς ἔργον.

Ἦθεν, γνωρίζοντας τὴν χρεῖαν τῆς μαθήσεως, δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τὸ νὰ ἀγωνισθῇ, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν ἔμαθεν ἐντελῶς τὰς χρησιμωτέρας. Τότε λοιπόν, ἤρχισε νὰ βάλλῃ θεμέλιον εἰς τὸν μέγαν κτίριον, ὅπου ἠτοίμαζε. Καὶ κατ' ἀρχὰς ἐσύνθεσε εἰς τὴν ἡμετέραν διάλεκτον, μὲ ἀκροτάτην σαφήνειαν, τοὺς δώδεκα Γεωγραφικοὺς Πίνακας τῆς Ἑλλάδος, καὶ διάφορα ἄλλα ἐπωφελῆ πονήματα ἔδωκεν εἰς φῶς, ἰδίως ἀναλώμασι, πρὸς φωτισμὸν τῶν συναδελφῶν του Ἑλλήνων. Ἐπειτα δέ, συλλέγοντας τὸ ἔχειν του ὅλον, καὶ συνδρομητὰς ἐπιτυχῶν καὶ συνεργούσ, ἠτοίμασε, κηδεμόνως καὶ μετὰ πάσης τῆς καλῆς τάξεως, ὄλα τὰ ἀναγκαῖα, καὶ εἰς ἀκμὴν ἔφερον βεβαίως ἐπιδόσεις.

Ἀλλὰ, φεῦ, τῆς βασκάνου καὶ φθονερᾶς τύχης τῶν Ἑλλήνων! Ὅτε ὁ τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερωτῆς ἦτον ἔτοιμος διὰ νὰ μισεύσῃ πρὸς κατατρόπωσιν τῶν τυράννων αὐτῆς, καὶ νὰ συνθλάσῃ τὰς ἀλύτους, ὅπου τὴν φυλάττουσιν ὑπὸ τῆς δουλείας, μὲ μίαν γενικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν ταλαιπώρων συμπατριῶτων του, ὅταν λέγω ὁ ἄξιος Ρ ή γ α ς βλέποντας τὰ πάντα ἔτοιμα, ὡς ἐβούλετο, ἐκαλοτύχιζε τὸν ἑαυτὸν του, διὰ μίαν τόσον τιμίαν καὶ μεγάλην ἐπιχείρησιν, καὶ ἐπρόσμενε νὰ ἰδῇ ὀγλήγορα ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν, ἐξαλειμμένον δὲ τὸ ὀθωμανικὸν κράτος· ὅταν, τέλος πάντων, σχεδὸν βέβαιος διὰ τὸ καλὸν τέλος τοῦ ἔργου του, ἐστοχάζετο εἰς τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος του, καὶ εὐφραίνεται, τότε ἕνας προδότης, ὁ οὐτιδανώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ πλέον μιαρὸς σκλάβος τῆς γῆς, ἀναιτίως καὶ παραλόγως, τὸν παραδίδει εἰς χεῖρας τῶν τυράννων, καὶ ἡ Ἑλλὰς χάνει εἰς αὐτὸν ἕνα ἀντιλήπτορα καὶ σωτῆρα τῆς.

Ἀλλ' ἂν ἡ φθονερὰ τύχη ἐκλείψεν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν ζωὴν τοιοῦτου Ἡρώος, δὲν ἠμπόρεσεν ὅμως νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀναγκαῖον καὶ φοβερὸν κρότον, ὅπου ἡ φήμη τοιαύτης ἐπιχειρήσεως ἀνέπεμψεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν Ἑλλήνων, οὔτε ἠμπόρεσε, λέγω, νὰ ἐκλείψῃ εἰς τὴν ὄρασιν των τὴν λαμπρότητα τοιοῦτου ἔργου. Τὸ ἀθῶον αἷμα τοῦ Ρήγα προετοίμασε τὴν ταχεῖαν ἐξάλειψιν τῶν βαρβάρων τυράννων, καὶ ὀγλήγορα θέλουσιν ἐμφανισθῇ, βέβαια, οἱ ὀπαδοὶ του. Τότε δὲ θέλομεν ἀποδείξει ἐμπράκτως τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην μας, ὑψώνοντες εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος στεφάνους δόξης καὶ θριάμβους εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὡς ἀρχηγοῦ καὶ πρώτου συνεργοῦ εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθέρωσιν.

Ἴσως, τινὲς τῶν Ἑλλήνων, μὴν στοχαζόμενοι εἰς βάθος τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, νομίζουσιν, εἰς τὸν ἑαυτὸν των, ὡς μάταιον τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἀφήνοντας λοιπὸν κατὰ μέρος ὅλους ἐκείνους τοὺς δισχυρογνώμονας, οἵτινες δὲν καταπείθονται, εἰμὴ εἰς τοὺς ἰδίου των στοχασμούς, καί, ἐξακολούθως, μὴν ἐξετάζοντας τὰς ἐτέρων γνώμας, μένουν πάντοτε σταθεροὶ εἰς τὴν ἀμάθειάν των, παρακαλῶ, ὅσους τὴν ἀλήθειαν ἀγαπῶσι νὰ μάθωσι, καὶ νὰ κρίνωσι δικαίως, νὰ συλλογισθοῦν ὅτι ἡ τύχη εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις ἔχει ἄκραν δύναμιν, ὡσὰν ὅπου τὸ παραμικρὸν συμβάν εἰς τὰς μεγάλας ὑποθέσεις δύναται πολλάκις νὰ ἀνατρέψῃ τὸ πᾶν, καὶ κανένα ἄλλο παράδειγμα δὲν μᾶς τὸ βεβαίωι περισσότερον, ὅσον τὸ θλιβερόν συμβεβηκὸς τοῦ Ρήγα.

Αὐτὸς ὁ ἀξιάγαστος ἀνὴρ, γνωρίζοντας ἀρεκτῶς τὴν ποταπότητα καὶ δειλίαν τοῦ μιαιροῦ συντρόφου του, τοῦ ἀχρειαστάτου, λέγω, προδότου Οἰκονόμου, μὲ τοσαύτην ἐπιμέλειαν ἔκρυψεν εἰς αὐτὸν τὰ προμελετήματά του, ὅπου καθόλου ὁ χυδαιότατος δὲν ὑπωψίαζεν.

Ἀλλά, φεῦ, τῆς ἀτυχίας! Ὀλίγας ἡμέρας ὕστερον ἀπὸ τὸν μισεσμὸν τοῦ Ρήγα, ἔφθασεν μία γραφή του, καὶ ἔπεσεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τοῦ προδότου του, ὁ ὁποῖος, ἀνοίγοντάς την, ἀνέγνωσεν εἰς αὐτὴν σχεδὸν τὰ πάντα, καὶ παραχορῆμα τρέχει καὶ τὸν προδίδει.

Ἴδου λοιπὸν, ὅπου ἡ τύχη, ἡγουν μερικὰ ἀναγκαῖα συμβεβηκὸτα, ὅπου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν δύναται νὰ προῖδῃ, ἀνέτρεψε καὶ ἠφάνισε ὅλα τὰ προμελετήματα καὶ κατορθώματα τοῦ μεγάλου Ρήγα, καὶ ἐξακολούθως εἶναι βέβαιον, ὅτι ὅσον ἄξιος καὶ ἂν εἶναι ὁ ἀνθρωπος, δὲν ἤμπορεῖ ποτὲ νὰ προῖδῃ τὰ πάντα, μάλιστα δὲ εἰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις ἡ τύχη ἔχει μέγαν μέρος, ὡς προεῖπον, καθὼς ὁ ἐσφαγιασμὸς τοῦ μεγάλου Ρήγα μᾶς τὸ βεβαίωι.

Ἐπειδὴ, ἀγκαλὰ καὶ ἡ φρόνησίς του νὰ ἐστάθῃ μεγάλη, ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης μόνον ἔφθασε, νὰ ἀφανίσῃ τὸν σκοπὸν του, καὶ νὰ ἀφήσῃ τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς σήμερον ὑπὸ τῆς δουλείας. Ταχέως ὅμως, ἡ σάλπιγξ τῆς ἐλευθερίας θέλει ἀντιβοῆσει εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν, καὶ ἀφεύκτως, καθὼς κατωτέρω δειχθήσεται.

Ἴδου λοιπὸν ὅπου ἀπεδείχθη, ἀγκαλὰ καὶ συντόμως, πλὴν μὲ σαφήνειαν καὶ ἀλήθειαν, τί ἐστὶ ἐλευθερία, ὅπως εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τὴν ἀνθρώπινον εὐδαιμονίαν, καὶ ὅπως μὲν μεγάλων κατορθωμάτων πρόξενος. Τώρα δὲ φανερόν ἀποκαθίσταται τὸ ἀμέτρητον χρέος, ὅπου ἔχουσιν οἱ ἐλεύθεροι λαοί, εἰς τὸ νὰ τὴν διαυθεντεύωσι μὲ τὸ ἴδιον αἷμα των, καὶ τοιοῦτον χρέος, ὡς προερχόμενον ἀπὸ εὐγνωμοσύνην, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐκπληροῦσι παντοτινὰ καὶ μὲ ἄκραν εὐχαρίστησιν.

Ἡ εὐγνωμοσύνη, ὦ Ἕλληνες, εἶναι τόσον γλυκεῖα ἀρετὴ, ὅπου μισητότερον πρᾶγμα ἀπὸ τὸν ἀγνώμονα δὲν εἶναι εἰς τὸν κόσμον, καὶ τόσον εἶναι φυσικὴ αὐτὴ ἡ ἀρετὴ, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, ὅπου τὰ ἴδια ζῶα τὴν διατηρῶσι μὲ ἄκραν ἀκρίβειαν. Εἶναι δὲ ἐν χρέος τοῦ εὐεργετηθέντος ἡ εὐγνωμοσύνη, καὶ οὕτως εὐκόλως γεννᾶται εἰς τὰς καρδίας ὅλων τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν, ὡσὰν ὅπου μύρια εἶναι αἱ χάριτες, ὅπου παρὰ τῆς πατρίδος τῆς χορηγοῦνται. Ἀλλά, διὰ νὰ καταλάβητε ὦ Ἕλληνες, εὐκολώτερα, τὴν μεγαλειότητα τοιοῦτου χρέους, καὶ τὴν ζέσιν μὲ τὴν ὁποῖαν οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ τὸ ἐκπληροῦσι, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ μάθητε πρότερον τὴν ἀληθὴ σημασίαν τῆς λέξεως «Πατρίς», καὶ τότε θέλετε καταλάβει, πόσον ἀναγκαῖα ἐξακολούθησι εἶναι ὁ πρὸς αὐτὴν ἔρως, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενα θαυμάσια ἔργα.

Πατρίς εἶναι μία λέξις, διὰ τῆς ὁποίας ὅλοι κοινῶς ἐννοοῦσι τὴν γῆν, εἰς ἣν ἐγεννήθησαν, οἱ μόνον ἐλεύθεροι ὅμως δύνανται νὰ καταλάβωσι τὴν μεγάλην αὐτῆς σημασίαν, καὶ διὰ τοῦτο οἱ δοῦλοι ἀδιαφόρως προφέρουσι τοιοῦτον ὄνομα. Ὡ! πόσον διαφέρομεν ἀπὸ τοὺς προγόνους μας οἱ ταλαίπωροι! Ἐκεῖνοι, ὅταν ὤμνουν εἰς τὴν πατρίδα των, ἔτρεμον, καὶ ἐφύλαττον τοιοῦτον

ὄρκον μέχρη θανάτου, ἡμεῖς δὲ οὔτε κἀν διὰ ὄρκον νομίζομεν τοιαύτην λέξιν, καὶ αὐτό, ἀδελφοί μου, προέρχεται ἀπὸ τὴν δουλείαν, ἡ ὁποία οὔσα ἀντικειμένη καθ' ὅλα εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ὅσα ἔργα εἰς τὴν μίαν δοξάζονται, εἰς τὴν ἄλλην καταφρονῶνται, καὶ ὅσα εἰς ἐκείνην πολλὰ εὐλαβοῦνται, εἰς ἐτούτην ὡς οὐδὲν λογιζονται.

Τὰ ὀνόματα, ἀγαπητοί μου, λαμβάνουν τὴν σημασίαν ἀπὸ τὴν ιδιότητα τῶν πραγμάτων, εἰς τὰ ὁποία ἀναφέρονται. Ὅθεν, ἂν τινὰς δὲν γνωρίζει τὸ πρᾶγμα, εἰς οὐδὲν τοῦ χρησιμεύει ἡ ὀνομασία του. Καὶ καθὼς ὁ ἐκ γενετῆς ἀόμματος, προσφέροντας τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν χρωμάτων, οὐδὲν ἐννοεῖ, ἐπειδὴ δὲν εἶδε ποτὲ τὰ χρώματα, οὕτως καὶ οἱ νῦν Ἕλληνες μὲ τὸ «Πατρίς» ἄλλο δὲν ἐννοοῦσι, εἰμὴ τὴν γῆν εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθησαν, ἐπειδὴ τοὺς λείπει ἡ ἐλευθερία.

Ἡ λέξις «Πατρίς» ἐρέθειζε εἰς τὴν ἐνθύμησιν τῶν προγόνων μας ὅλας τὰς ιδέας τῶν καλῶν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὅλην τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ζωῆς των (8). Καὶ διὰ τοῦτο, ὅλοι ὁμοῦ, εἰς τὴν πατρίδα των μόνον εὕρισκον τὴν εὐτυχίαν των, καὶ δι' αὐτὴν μόνον ἐφύλαττον τὴν ζωὴν των, τὴν ὁποίαν ἐθυσίαζον εἰς κάθε της χρεῖαν. Θαυμάζουν οἱ δούλοι, βλέποντες τοὺς ἐλευθέρους στρατιῶτας νὰ ἀψηφῶσι τοσοῦτον τὸν θάνατον, καὶ νὰ ὀρμῶσι μὲ ἀνέκφραστον θάρρος εἰς ἀπάντησίν του.

Δὲν μοῦ φαίνεται, λοιπόν, ἄχρηστον, νὰ σὰς φανερώσω ἐν συντόμῳ τὰς αἰτίαι, μάλιστα νομίζω, νὰ εἶναι ἀναγκαιότατον, διὰ νὰ μάθωσιν ὅσοι τὸ ἀγνοοῦσιν, ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἀγαπᾷ τὴν ζωὴν του, ὡς καὶ ὁ δούλος, καὶ περισσότερον. Ἄν δέ, εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος του, μὲ τόσην ἀδιαφορίαν τὴν θυσιάσει καὶ μὲ εὐχαρίστησιν, αὐτὸ ἀκολουθεῖ μὲ τὸ νὰ ἀγαπᾷ περισσότερον τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ζωὴν του, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, μὲ τὸ νὰ μὴν ξεχωρίζῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ζωὴν του, τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς δούλους δὲν εὕρισκεται.

Ἡ ὑπαρξις, βέβαια, εἶναι κατὰ πολλὰ γλυκεῖα, καὶ ἡ ζωὴ εἶναι τὸ τιμιώτερον πρᾶγμα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἄνοητος, λοιπόν, ἤθελεν εἶναι ὁποῖος δὲν τὴν νομίζει τοιαύτην. Ἀλλά, πῶς τοσοῦτοι, διὰ μικρόν τι, κινδυνεύουν αὐτὴν τὴν ζωὴν των, καὶ οὐκ ὀλίγοι αὐτόκτονοι ἀποκαθίστανται; Ὅθεν, εἶναι φανερόν, ὅτι ἂν καὶ ἡ ζωὴ, εἶναι τὸ τιμιώτερον πρᾶγμα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ εὐτυχία ὁμως καὶ τὸ καλῶς ἔχειν του εἶναι πολλὰ περισσοτέρας τιμῆς ἄξια καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἰδίαν του ζωὴν.

Ἡ ὑπαρξις εὐφραίνει, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ζῇ εὐχαριστημένος, καὶ ὅταν χωρὶς θλίψεως καὶ βάσανα, ἀπερνᾷ τὸν καιρὸν τῆς ὑπάρξεώς του ἐλευθέρως, μὲ ἡσυχίαν, χωρὶς κυρίους οὔτε τῶν ἔργων του, οὔτε τῶν λόγων του, τέλος πάντων, ὅταν ζῇ εὐτυχῆς. Ἀλλ' ὁποῖαν ἠδύτητα ἠμπορεῖ νὰ εὕρῃ ὁ ταλαίπωρος δούλος εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν του, ὅταν οὔτε νὰ ὀμιλήσῃ, οὔτε κἀν νὰ στοχασθῇ ἠμπορεῖ, ὡς βούλεται;

Διὰ νὰ φυλαχθῇ ὁμως τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τοσαύτας δυστυχίας, καὶ διὰ νὰ μὴν αὐτοφονευθοῦν οἱ περισσότεροι, ὄντες ὑπὸ τῆς δουλείας, τὸ ὑπέρτατον Ὅν ἐμφύτευσεν εἰς τὰς καρδίας ὄλων τῶν ἀνθρώπων μίαν κλίσιν πρὸς τὸ βελτίον, δηλαδὴ τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ μοῦ φαίνεται ἀδύνατον, ὧ Ἕλληνες, νὰ ἠμποροῦσε νὰ ζῆσῃ ὁ δυστυχῆς, καὶ μᾶλλον ὁ δούλος οὔτε μίαν ἡμέραν, ἂν αὐτὸ τὸ φυσικὸν δῶρον, αὐτῆ, λέγω, ἡ ἐλπίς δὲν ἤθελε τὸν παρηγορῆ διηνεκῶς, καὶ δὲν ἤθελε τοῦ βαστᾶ, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τὴν θανατηφόρον μάχαιραν, τόσας φορὰς, ὅσας εἰς τὴν δυστυχία του τὸν βιάζει, νὰ τὴν κινήσῃ ἐναντίον του.

Ὅταν ὁμως ἡ δυστυχία ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις τοῦ πάσχοντος, τότε ἡ ἐλπίς παύει, καὶ ὁ πάσχων θανατοῦται. Μία ἀσθένεια, παραδείγματος χάριν, ἀνίατος καὶ πολυχρόνιος καὶ ἀνυπόφορος, ἀποκαταστῆ αὐτόκτονα τὸν ἄρρωστον, καθὼς φονεύει ἕνα γεννήτορα μία

βεβαία και μεγάλη ένδεια, ή όποία ύστερεί τήν ζωοτροφίαν τών τέκνων του και τής συζύγου του. Τά πάθη, πρὸς τούτοις, τής ψυχῆς, με τὰ όποία εἶναι πεπρoικισμένος ό άνθρωπος, ἔχουν τήν ίδιαν δύναμιν, και συχνάκις πολλά μεγαλειότεραν, από τὰς καθ' αυτό χρείας τοῦ ανθρώπου, και διά τοῦτο βλέπομεν πολλάκις ἕνα ἔραστήν νὰ φονεύεται διά τήν άπιστίαν τής φίλης του, καθὼς και ἕνας φιλάργυρος θανατοῦται, όταν τοῦ κλεφθῆ ή θησαυρός του, και οὔτως καθεξῆς.

Φανερόν εἶναι λοιπόν, ότι τὰ πάθη και αἱ δυστυχίαι, όταν αυξάνουσι περισσότερον από τὰς δυνάμεις τοῦ πάσχοντος, τότε ή ἔλπις άφανίζεται, και ἔξακολουθως ό πάσχων φονεύεται. Ἄλλά, τὰ πάθη και αἱ φυσικαὶ κλίσεις και διαθέσεις τών ανθρώπων εἶναι διάφοροι και πολυποίκιλοι, διά τοῦτο, ἄλλος μὲν τρέχει με θάρρος και χωρίς φόβον ἐναντίον δέκα ἔχθρῶν, εύρισκόμενος δὲ αὐτός ό ἴδιος εἰς ταξίδιον διά θαλάσσης, τρέμει εἰς κάθε παραμικρόν αύξημα τοῦ άνέμου, και ό ναύκληρος, ἔξ ἐναντίας, όπου τόσον μεγαλοψύχως πολεμεῖ με τὰς τρικυμίας, φοβεῖται νὰ άπαντήση ἕνα ἔχθρόν και νὰ πολεμήση.

Ποῖος, με άκραν ήσυχίαν και άδιαφορίαν, μονομάχεται συχνά, και θεωρεῖ με ὄμμα άπτόητον τόν θάνατόν του εἰς τό άκρον τοῦ άντικειμένου ἄρματος, ἄλλά φεύγει από τό στρατιωτικόν σῶμα άπέναντι τοῦ ἔχθροῦ. Και οὔτως, καθεις διαφέρει τοῦ ἄλλου.

Ἀνάμεσα ὄμως εἰς τὰ ανθρώπινα πάθη, τό μόνον όπου νὰ παρακινή ὄλους ὁμοίως, και τό ανώτερον, εἶναι ή φιλοδοξία. Διά μέσον τής ἀληθοῦς φιλοδοξίας, άποκαθίστανται ἥρωες οἱ ἔλευθεροι, τών όποίων ὄλη ή δόξα συνίσταται εἰς τήν διαυθέντευσιν τής πατρίδος των και τής ἔλευθερίας των.

Τῆ ἀληθεία προξενεῖ θαυμασμόν, εἰς όποιον στοχάζεται τὰ ὅσα βλέπει νὰ ακολουθοῦν, και τὰ ὅσα οἱ ἱστορικοὶ διηγοῦνται νὰ ήκολούθησαν, νὰ βλέπη, λέγω, νὰ πολεμοῦν δοῦλοι με δούλους, ἔλευθεροι με ἔλευθέρους, και δοῦλοι μ' ἔλευθέρους, νὰ φονεύονται ἀλλήλων των τόσον άσπλάγχως, και, τὰς περισσοτέρας φορές, χωρίς μεγάλας αιτίας. Τί, ἄραγε, νὰ τοὺς παρακινή εἰς αὐτόν τόν άμοιβαίον άφανισμόν, ὦ Ἕλληνες;

Διά μὲν τοὺς ἔλευθέρους, λοιπόν, θέλει παύσει ό θαυμασμός σας, άφου ένθυμηθῆτε τὰ ἄνω ρηθέντα περὶ αὐτῶν, άφου, λέγω, στοχασθῆτε, ότι ό ἔλευθερος εἶναι παρακινημένος από τήν δόξαν. Αὐτός φονεύεται διά νὰ διαυθεντεύση τήν πατρίδα του, θυσιάζεται διά νὰ διαφυλάξη τοὺς νόμους του, και πολεμεῖ διά νὰ διατηρήση τήν ἔλευθερίαν του. Ο ἔλευθερος, ὦ Ἕλληνες, δὲν ήξεύρει νὰ ζῆση ἄλλεωτρόπως, εἰμῆ ἔλευθέρως· λοιπόν, άγοράζει τήν ζωήν του, διά νὰ εἰπῶ οὔτως, με τόν θάνατόν του, οὔτε καν άμφιβάλλει, ότι άνευ ἔλευθερίας εἶναι ζωῆ δι' αὐτόν.

Ο ἔλευθερος λαός, ὦ ἀγαπητοί μου, ήμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς μίαν φαμίλιαν. Οἱ νόμοι εἰς τοὺς πολίτας εἶναι ὡς οἱ γεννήτορες εἰς τὰ ἴδια των τέκνα, και καθὼς αὐτὰ ἔλαβον από τήν ίδιαν φύσιν τό απαραίτητον χρέος εἰς τό νὰ διαυθεντεύσουν τοὺς γονεῖς των, οὔτως και οἱ συμπολίται διά μέσον τής ἔλευθερίας χρέος ἔχουσι νὰ διαυθεντεύσωσι τοὺς νόμους τής πατρίδος των. Ἄλλά ποῖος δὲν διαυθεντεύει τήν μητέρα του; Ἐγὼ νομίζω, νὰ μὴν άτιμάζη τό ανθρώπινον γένος, και νὰ εύρίσκεται ἐν τόσο μισητόν τέρας ἐπάνω εἰς τήν γῆν. Οὔτως λοιπόν, αν ό ἔλευθερος διαυθεντεύῃ τήν πατρίδα του, με τό ἴδιόν του αἷμα, κάμνει τό χρέος του.

Και, καθὼς αν, νυκτός, εἰσέλθουν κλέπται εἰς οἶκον τινά, τὰ δὲ τέκνα διαυθεντεύοντας τοὺς γεννήτοράς των και τήν περιουσίαν των, ήθελαν φονευθῆ ὄλα, καθεις χωρίς ποσῶς νὰ θαυμάση, ήθελεν ἐπαινέσει μόνον τήν αξιότητα και εύγνωμοσύνην τών τέκνων, πολλά περισσότερον δὲν πρέπει νὰ θαυμάση τινάς, όταν θεωρῆ τους ἔλευθέρους νὰ ὀρμῶσι κατά τών ἔχθρῶν των, διότι αὐτοὶ διαυθεντεύουσι τήν πατρίδα των, από τήν όποίαν πάντοτε ἀγαπήθησαν, εἰς αὐτήν άνετράφησαν, από τοὺς νόμους της ἔδικαιώθησαν, και εἰς αὐτήν

μόνον χαίρονται τήν ἀληθή ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν.

Πῶσ ἡμπορεῖ ὁ ἐλεύθεροσ, ὦ Ἕλληνεσ, νὰ ἀκούσῃ τὸν πολεμικὸν ἦχον τῆσ σάλπιγγοσ καὶ νὰ μείνῃ ἀκίνητοσ; Πῶσ, λέγω, νὰ μὴν ὀρμήσῃ ὁ υἱὸσ ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, ὅπου μέλλει νὰ φονεύσῃ τὴν μητέρα του; Ποῦ μένει τόποσ τῆσ φιλοζωΐασ, ὅπου εἰσέρχεται ὁ θεῖοσ καὶ ἡρωϊκὸσ ἐνθουσιασμοσ τῆσ ἐλευθερίας; Ποῦ στοχάζεται τὸν θάνατον ὁ ἐλεύθεροσ, ὅταν βλέπῃ νὰ πλησιάζουν εἰσ τὴν πατρίδα του αἱ φοβεραὶ ἀλύσοι τῆσ δουλείασ; Ἐ! ἀδύνατον εἶναι, ὁμογενεῖσ μου ἀγαπητοὶ, ἀδύνατον βέβαια εἶναι νὰ περιγραφθοῦν ὅσον αἰσθάνονται, ἐκεῖνη ἡ μεγαλοψυχία, τὸ θάρροσ, ἡ ἀνδρεία, καὶ ἡ χαρά, ὅπου μόνον εἰσ τοὺσ ἐλευθέρουσ φαίνονται, ὅταν ὁ ἀρχιστράτηγοσ κρᾶζῃ: ἄγωμεν, συμπολίται, κατὰ τῶν ἐχθρῶν! ἄσ ὑπάγωμεν νὰ διαυθεντεύσωμεν τὴν γλυκυτάτην μασ πατρίδα, ἄσ δειχθῶμεν εὐγνώμονεσ εἰσ τὰσ καθημερινὰσ χάριτασ, ὅπου μὲ τὴν ἐλευθερίαν μασ δίδει, καὶ ἄσ ἐκτελέσωμεν τὸ χρέοσ μασ.

Ὁ πατήρ χαίρεται, βλέποντασ τὴν προθυμίαν τοῦ υἱοῦ του, εἰσ τὸ νὰ λάβῃ τὰ ἄρματά του, καὶ νὰ τρέξῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ὁ νέοσ αἰσθάνεται εἰσ τὴν καρδίαν του βαθμηδὸν νὰ αὐξάνῃ ὁ πατριωτικὸσ καὶ τῆσ δόξῃσ ἔρωσ, θεωρῶντασ τὸν πατέρα του νὰ ἡτοιμάζεται, αἱ μητέρεσ καὶ ἀδελφαί, μὲ ἀμίμητον ἠδονὴν, βλέπουσι τὸν ἐνθερμον ζῆλον τῶν υἱῶν των καὶ ἀδελφῶν των εἰσ τὸ νὰ διαυθεντεύσουν τὴν κοινήν μητέρα των. Τὰ παιδία καὶ οἱ γέροντεσ, μὲ εὐχὰσ καὶ φωνὰσ ἀγαλλιᾶσεωσ, δεικνύουσι τὴν εὐχαριστήσιν των.

Ὡ! θεάτρον εὐφροσύνησ, ὦ καλότυχοι, ὅπου εἶναι οἱ ἐλεύθεροι! Ἐκεῖνοι οἱ θαυμαστοὶ Σπαρτιᾶτεσ, ὦ Ἕλληνεσ, εἶχον ἄμιλλαν ἀναμεταξύ των, εἰσ τὸ νὰ προπορευθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ καθεὶσ ἐποθοῦσε νὰ πρωτοχύσῃ τὸ αἷμα του διὰ τὴν πατρίδα, ἐκεῖνοι λέγω οἱ ὀλίγοι, ἀλλ' ἐλεύθεροι Σπαρτιᾶτεσ, ἔκαμαν νὰ τρομάξουν ὄλοιοι οἱ ἐχθροὶ των, καὶ ὄλα τὰ πλήθη τῶν βαρβάρων, καὶ οὕτωσ ἐφύλαξαν τὴν ἐλευθερίαν τοὺσ διὰ πολλοὺσ αἰῶνασ.

Ἐκεῖνοι οἱ ἥρωεσ, ὅταν ἐκπορεύοντο πρὸσ ἀπάντησιν τῶν ἐχθρῶν των, αἱ ἴδιασ μητέρεσ ἔδιδαν αὐτῶν τὰσ περικεφαλαίασ, καὶ τῶν ἔλεγον, «ἡ ἐπιστρέψετε μὲ αὐτὰσ εἰσ τὴν κεφαλὴν, ἡ ἐπάνω εἰσ αὐτὰσ», ἐπειδὴ ἐσυνῆθιζον τοὺσ ἐν πολέμῳ θανόντασ, νὰ φέρωσιν ἐπάνω εἰσ τὰσ ἰδίασ των περικεφαλαίασ, καὶ κανεῖσ ἔτι ζῶν δὲν ἠδύνατο νὰ παραιτήσῃ τὰ ἄρματά του, διὰ τὴν ἄκραν ἀτιμίαν, ὅπου μία τοιαύτη δειλία ἐπροξενούσε εἰσ ὅποιον ἠθελε τὴν κάμει.

Τὸ κοινὸν χρέοσ ὑποχρεοῖ τοὺσ ἐλευθέρουσ ἄνδρασ, ἡ νὰ νικήσουν, ἡ νὰ ἀπεθάνουν. Ἄλλοίμονον, ὦ Ἕλληνεσ, εἰσ τοὺσ λιποτάκτασ καὶ αὐτομόλοὺσ! Αὐτοὶ εἰσ τοὺσ προγόνουσ μασ δὲν ἡμποροῦσαν πλέον νὰ χαροῦν οὐδένα ἀπὸ τὰ νόμιμα δίκαια τῶν συμπολιτῶν, αὐτοὶ ἐμισοῦντο, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺσ λοιποὺσ συμπατριῶτασ των, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺσ ἰδίουσ των γεννήτορασ. Οἱ συγγενεῖσ των ἐντρέποντο, ὅταν ἤκουον τὰ ὀνόματά των, εἰ μὲν ἦτον ἄγαμοι, κανεῖσ δὲν τοὺσ ἔδιδε τὴν θυγατέρα του διὰ γυναῖκα, καὶ ἂν ἦτον ὑπανδρευμένοι, ἐβδελύττοντο ἀπὸ τὰσ ἰδίασ των συζύγουσ καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια τέκνα των.

Πῶσ, λοιπόν, νὰ μὴν προκρίνῃ ὁ ἐλεύθεροσ χίλιασ φοραὺσ καλλιώτερα τὸν θάνατον, ἀπὸ μίαν τοιαύτην ἀτιμίαν ζωῆν, καὶ νὰ φύγῃ; Μήπωσ τοῦ ἐμνησκεν ἴσωσ ἐλπίδα νὰ σμικρύνῃ τὴν ἀτιμίαν του, διὰ μέσου τῶν προγόνων του; Ἐ! τὰ τοιαῦτα οὐτιδανὰ μέσα, ὅπου ὑπὸ τῆσ δουλείασ ἀνθίζου, ὡσ οὐδὲν λογιζονται εἰσ τὰσ ἐλευθέρασ πολιτείασ, καὶ ὄχι μόνον ὁ δειλοσ ἐκατάσταινε τὸν ἑαυτόν του τόσον ἀτιμον, ἀλλὰ διεδίδετο τοιαύτη ἀτιμία καὶ εἰσ τοὺσ ἀπογόνουσ του, εἰσ τρόπον, ὅπου τὰ τέκνα του τὸν ἀναθεμάτιζον καὶ ἐντρέποντο νὰ κρᾶζωνται υἱοὶ του, ἔωσ ὅπου ἀφ' ἑαυτοῦ των, μὲ κανένα ἄξιον ἔργον, ἠθελαν ἡμπορέσει νὰ ξαναλάβουν τὴν χαμένην των δόξαν καὶ κοινήν ὑπόληψιν. Διὰ τοῦτο λοιπόν ὁ ἐλεύθεροσ, παρακινήμενοσ ἀπὸ τὸ ἐν μέρος ἀπὸ τὴν ἀγάπῃν τῆσ πατρίδοσ του καὶ ἀπὸ τὴν πρὸσ αὐτὴν εὐγνωμοσύνην του, ἀπὸ τὸ ἄλλο δὲ πεφοβισμένοσ ἀπὸ τὴν ἀφευκτον ἀτιμίαν καὶ κοινήν καταφρόνησιν, δὲν αἰσθάνετο ποσῶσ τὰ ἀνάξια κεντήματα τῆσ δειλίασ, οὔτε ἐστοχάζετο κἂν εἰσ τὴν ζωὴν του, ἀλλὰ μόνον εἰσ τὴν δόξαν τῆσ νίκῃσ καὶ εἰσ τὸ χρέοσ τὸ πατριωτικόν.

Ίδού, όπου παύει ό θαυμασμός, ώ Έλληνες, ώσ προς τούς έλευθέρους, αν με τόσην άφθονίαν εκχύουσι τó αίμα των. Πόσον όμως πρέπει να θαυμάζη τινάς, όταν βλέπη, και καθημερινώς τó βλέπει, τούς δούλους να φονεύονται εις τούς πολέμους, χωρίς να ήξεύρουν τó διατί, εκείνους, λέγω, τούς ταλαιπώρους στρατιώτας, οί όποιοί με βίαν και δυναστείαν άρπάζονται διά προσταγής τών σκληρών τυράννων των από τās πτωχικάς των οικίας, και άκουσίως βαδίζουν εις άφευκτον έσφαγιασμόν, εκείνους τούς άθλίους, λέγω, και μισθωτούς αιχμαλώτους και επί ζωής των άνελευθέρους, οί όποιοί από τήν νεότητά των μέχρι τού έσχάτου γήρατός των τυραννοϋνται και βασανίζονται, κακώς ένδυμένοι, και συχνώς ραβδισμένοι, οϋσα ή τροφή των πολλά χειροτέρα από εκείνην τών ιδίων άλόγων ζώων, χωρίς ποτέ να λπίζουν, βεβαίως, βραβεΐα εις τά άξια κατορθώματά των, χωρίς να είναι κύριοι τού έαυτού των, όχι εις τó να πράξουν κατά τήν θέλησίν των, άλλ' οϋτε καν να όμιλήσουν, πάντοτε ύβρισμένοι και καταφρονημένοι, ύποφέροντες μίαν άδικον και βιαστικήν παρθενίαν, και γηράζοντες, χωρίς να ήμπορουν να είπουν ότι έζησαν.

Τόσον πλήθος, λέγω, ταλαιπώρων θνητῶν, όπου τά άφευκτα έλαττώματα μιās ζωής, παντάπασιν όκηνηράς, φθείρουν τά ήθη τόσον πολιτῶν, οί όποιοί εις έλευθέραν πολιτείαν ήθελον ήτον οί τιμιώτεροι και ένδοξότεροι πάντων, τέλος πάντων, τόσους δούλους, οί όποιοί δέν γνωρίζουν, οϋτε έχουν πατρίδα. Πότε, παραδείγματος χάριν, ό άθώς έφυλάχθη από τούς νόμους; Πότε έτόλμησεν κανείς από αυτούς να φωνάξη με θάρρος έμπροσθεν όλων τών έχθρών του: «Οϋχι! δέν σās φοβούμαι, έγώ είμαι διαυθεντευμένος από τούς νόμους, οί όποιοί θέλει σās τιμωρήσουν διά τήν συκοφαντίαν σας»;

Οϋδέποτε, αγαπητοί μου. Αυτοί δέν είδον καν τó πρόσωπον τού κυρίου των, και τρέμουσι εις κάθε προσταγήν του, χωρίς να γνωρίσωσι τήν αίτίαν. Αυτοί λοιπόν, οί τόσον βδελυκοί άνθρωποι, και ένταυτῶ τόσον άξιοι συμπονέσεως, φονεύονται και αυτοί, και όρμουσι κατά τῶν έχθρών. Βέβαια, μεγάλη είναι ή αναισθησία αυτών τῶν δούλων, και ώφέλιμον είναι να έρευνήσωμεν τās αίτίας, διά να μην θαυμάζωμεν πλέον οϋτε δι' αυτούς.

Άπεδείχθη ανωτέρω, ότι ό έλεύθερος άνθρωπος φονεύεται εις τόν πόλεμον έκουσίως διά δύο άφορμάς, διά εύγνωμοσύνην δηλαδή προς τήν πατρίδα του, και διά τιμήν και δόξαν τού γένους του, ήτοι τού έαυτού του. Αλλά εις τούς δούλους άμφότερα δέν έχουν τόν τόπον τους, επειδή οϋτε πατρίδα, οϋτε τιμήν έχουν οί ταλαιπώροι. Τήν πατρίδα των τήν έπώλησαν τής ιδίας ατιμίας, όπου εις τόν θρόνον εύρίσκεται, και έξακολούθως αυτοί, ώ Έλληνες, δέν ήμποροϋσι να έχωσι τήν άληθή τιμήν, ή όποία συνίσταται εις τήν κύρωσιν τῶν νόμων και τῶν λοιπῶν συμπολιτῶν εις τās κατά μέρος πράξεις τού καθενός· εις αυτούς φθάνει ή κύρωσις μόνο τού τυράννου, διά να καταστήση χρηστά τά πλέον βδελυκτά έργα.

Άλλη, λοιπόν, δέν είναι ή αίτία, όπου τούς παρακινεί να θυσιάζονται τόσον ανοήτως, είμή ό φόβος. Η φύσις, άδελφοί μου, όπου έμφύτευσεν εις τās καρδίας μας τήν κλίσιν προς τó βελτίον, ήτοι τήν έλπίδα, διά να μās φυλάξη από ένα άφευκτον και γενικόν άφανισμόν, ως ανωθεν είπον, μετά τής έλπίδος, ή ίδια φύσις, διά να μην μās άποκαταστήση παντάπασιν αναισθητούς, μās έδωσεν τήν ύποψίαν προς τó χειρόν, ήτοι τόν φόβον.

Ό μὲν έλεύθερος, λοιπόν, οϋτε έλπίζει, οϋτε φοβεΐται εις τó ό,τι μέλλει να πράξη, διότι είναι βέβαιος, και πολλά βέβαιος, ότι, αν πράττη καλῶς, ήτοι κατά τās νομικάς διαταγάς, βραβεύεται, και αν πράττη εναντίον αυτών, παιδεύεται. Αλλ' ό δούλος έξ εναντίας, από μίαν ώραν εις άλλην, άπερνά από μεγάλας έλπίδας εις άκρον φόβον, όντας βέβαιος και αυτός, και πολλά βέβαιος, ότι ή καλῶς, ή κακῶς πράξη, ποτέ μὲν βραβεύεται, ποτέ δέ θανατοϋται, ώσαν όπου είναι άδύνατον να προΐδη τού τυράννου τήν θέλησιν, ή όποία μεταβάλλεται κάθε στιγμήν.

Καθώς οϋν ή έλευθερία άποκαταστει τόν άνθρωπον γενναϊον, έναρετον και φιλοπάτριδα, οϋτως και ή τυραννία τόν άποκαταστει οϋτιδανώτερον τῶν ιδίων άλόγων ζώων, καθώς

κατωτέρω δειχθήσεται, και τοσοῦτον οἱ δούλοι χάνουν τὸ ἀνθρώπινον λογικόν, ὅπου πάντοτε φοβοῦνται τὸ ὅ,τι δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοὺς φοβίση. Πλήν, ἡ ἀναισθησία των τοὺς κρύπτει τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ τύραννος τρέμει, ἐπειδὴ αὐτὸς μόνον γνωρίζει τὴν καθαυτὸ ἀδυναμίαν μιᾶς ἀπολελυμένης ἀρχῆς, και κάθε φορὰν ὅπου βλέπει τοὺς τυφλοὺς δούλους του, βλέπει ἐνταυτῷ τὴν βρωμερὰν ζωὴν του νὰ κρέματα ἀπὸ ἓν πτενὸν ράμα, και πάντοτε λέγει εἰς τὸν ἑαυτὸν του: «Ἐ! ἂν αὐτοὶ προφέρουν μίαν φορὰν τὸ ὄχι, ἡ δύναμίς μου τελειοῦται.» Πλήν, ματαίως και οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτὰ τὰ τωρινὰ τέρατα φοβοῦνται, ὡσὰν ὅπου οἱ δούλοι τοὺς εἶναι τόσοσιν κεχαυνωμένοι και πεφοβισμένοι, ὅπου οὔτε κὰν γνωρίζουν πῶς ὑπόκεινται.

Αὐτὸς, λοιπόν, ὁ φόβος, ὁ στερεώτερος στῦλος τῆς τυραννίας, αὐτὸς, ὦ Ἕλληνες, ὀδηγεῖ τοὺς δούλους εἰς τὸν πόλεμον. Καί, ἐπειδὴ ὅλοι οἱ δούλοι εἰς αὐτὸν παρομοίως ὑπόκεινται, οὕτως ὁ δευτέρος ἀκολουθεῖ τὰ βήματα τοῦ πρώτου, και ὁ τρίτος τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ ἐσχάτου. Ὑπάγουν, πολεμοῦσι, κοπιᾶζουν, φονεύονται, τέλος πάντων, χωρὶς νὰ ἠξεύρουν οὔτε διατὶ ἐπῆγαν, οὔτε διατὶ δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάγουν.

Ἄν ὅμως ἡ ἀναισθησία των και ὁ φόβος τοὺς φέρη εἰς τὸν πόλεμον, ἡ δειλία, ὡς ἀναγκαία ἐξακολούθησις τῆς δουλείας, εὐθύς ξεσκεπάζει τὸν χαρακτηῖρα των, και οὕτως πάντοτε βλέπομεν πολυἀριθμα στρατεύματα δούλων, ὅταν εὐρίσκουσιν ἀνθίστασιν, εἰ και παραμικρὰν, εὐθύς νὰ φεύγουν. Οἱ δούλοι δὲν κάμνουσιν ἄλλην φορὰν, βέβαια, τὸ χρέος των καλλιότερα, παρὰ ὅταν φεύγουν. Καί διατὶ νὰ μὴ φύγουν οἱ ταλαίπωροι; Ἴσως διὰ τοὺς τρεῖς, ἡ τέσσαρες ὀβολοὺς, ὅπου ὁ τύραννός των τοὺς δίδει διὰ μισθόν; ἢ διὰ τὸν φόβον τῆς ἀτιμίας; Αὐτοί, και νικηταὶ και νικημένοι, τὸν μισθὸν τοὺς θέλουν τὸν ἔχει, και νικηταὶ και νικημένοι ἀτιμίαν δὲν φοβοῦνται, οὔτε τιμὴν ἔχουν. Ἡ μήπως ἔχουν, τέλος πάντων, συγγενεῖς, φίλους και πατρίδα, ὅπου νὰ τοὺς παρακινήσουν; Αὐτοὶ οἱ δυστυχεῖς εἶναι ἀγορασμένοι ἀπὸ τὸν τύραννόν τους, ὡσὰν τόσα βόδια ἢ ἄλογα.

Φεῦ! ὦ ἀνυπόφορος ἐντροπή τῆς ἀνθρωπότητος! Ἔως πότε ἡ φωνὴ τῆς φιλοσοφίας θέλει λαλεῖ τὴν ἀλήθειαν ματαίως! Ἔως πότε οἱ ἀνθρώποι νὰ ἀτιμάζουν τὴν ἀνθρωπότητα! Οἱ δούλοι, ὦ Ἕλληνες, φυλάττουσιν εἰς τὴν φυσιογνωμίαν των τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τῆς δουλείας των, και κάθε ἐλεύθερος μὲ μεγάλην εὐκολίαν γνωρίζει τὸν δούλον. Ἡ δειλία εἶναι τὸ πρῶτον και ἄφευκτον σημεῖον εἰς αὐτοὺς, ἡ ὅποια αὐξάνει εἰς τὰς ιδέας των κάθε παραμικρὸν κίνδυνον, και κάθε δύσκολον ἐπιχείρημα δι' αὐτοὺς εἶναι ἀδύνατον.

Διὰ τοῦτο, και ὁ θαυμαστός τῶν Ἀθηνῶν ἀρχιστράτηγος, γνωρίζοντας νὰ εὐρίσκοντο μερικοὶ ξένοι δούλοι, και δειλοὶ, ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἐλεύθερους στρατιῶτας του, και μέλλοντας νὰ συγκροτήσῃ τὴν μάχην μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ἠθέλησεν νὰ ἐβγάλη αὐτὰ τὰ ἐμπόδια ἀπὸ τὸ στρατεύμα του, και ἐπιχειρίσῃ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: «Ὅποιος ἀπὸ ἐσᾶς», τοὺς λέγει, «ὦ στρατιῶται, κατὰ τύχην ἀλησμόνησε κανένα πρᾶγμα του εἰς τὴν πόλιν, ἄς ὑπάγη νὰ τὸ πάρῃ, και ἔπειτα ἄς ξαναγυρίσῃ», εἰς τρόπον ὅπου ὅλοι οἱ δειλοὶ μὲ αὐτὴν τὴν πρόφασιν ἀνεχώρησαν. Καί τότε αὐτὸς ἐφώνησεν: «Ἴδού, συμπολίται μου, ὅπου εἴμεθα ἐλεύθεροι ἀπὸ αὐτὰ τὰ βάρη. Οἱ ἀνανδροὶ ἔφυγον, και ἡ νίκη εἶναι βεβαία διὰ ἡμᾶς». Καθὼς και ἠκολούθησεν.

Ἄν κανένας ἀρχιστράτηγος δούλων ἠθελε κάμει τοιαύτην δοκιμὴν εἰς τοὺς στρατιῶτας του, βέβαια δὲν ἠθελεν ἐκχυθῆ αἷμα μὲ τελειότητα, ὡσὰν ὅπου ὅλοι ἠθελαν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν. Ὁ ἐλεύθερος ὅμως, ὦ Ἕλληνες, λέγει: «Ἄν ἐγὼ δὲν διαυθεντεύσω τὴν πατρίδα μου, ποῖος θέλει διαυθεντεύσει ἐμένα; Ἐγὼ εἰς αὐτὴν ἐλπίζω τὴν εὐτυχίαν μου. Ἐγὼ εἰς τὸν ναὸν τῆς ὠρκίσθην, ἐνώπιον ὄλων μου τῶν ἀδελφῶν, νὰ ἀπεθάνω δι' αὐτήν, πῶς νὰ γίνω ἐπίορκος; Ἐγὼ εἰς τὴν γῆν τῆς ἔχουσα τοὺς ἰδρῶτας μου, πῶς νὰ ἀφήσω τοὺς καρπούς τῆς εἰς χεῖρας ἀλλοτρίων; Ἐγὼ, τέλος πάντων, εἶμαι ἐν μέρος τοῦ ὄλου, πῶς νὰ τὸ ἀσχημίσω μὲ τὴν ἔλλειψίν μου; Τὸ χρέος μου εἶναι ἄπειρον πρὸς αὐτήν, οἱ φίλοι μου μὲ κράζουν, οἱ συγγενεῖς μου μὲ

βιάζουν, τὰ τέκνα μου μὲ παρακαλοῦν, ἢ ἐλευθερία μ' ἐγκαρδιώνει. Καὶ ἐγώ, νὰ μείνω ἀμέτοχος τῶν βραβείων, ὅπου τυχαίνουν εἰς τοὺς νικητάς; Νὰ χάσω ἐγώ τὸν στέφανον τῆς δόξης διὰ δειλίαν καὶ ἄτιμον φιλοζωΐαν; Τί εἶναι, τέλος πάντων, αὐτὸς ὁ θάνατος, εἰμὴ ἢ ὑστέρησις τῆς ζωῆς; Ἀλλά, πῶς ἤμπορῶ ἐγώ νὰ ζήσω, χωρὶς πατρίδα; Ἴσως εἶναι ἢ λύπη δι' αὐτὴν τὴν ὑστέρησιν; Ἀλλ' ἤθελεν εἶναι ἀνοησία, νὰ λυπῆται τινὰς διὰ ἓνα κακόν, ὅπου ἀκόμη δὲν ἤθελε τοῦ συνέβη, καὶ ὅταν τοῦ συμβαίῃ ὁ θάνατος, τότε δὲν εἶναι πλέον εἰς καιρὸν νὰ λυπηθῆ. Ὅθεν, ἑκατὸν φορὰς προκρίνω νὰ ἐκχύσω τὸ αἷμα μου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δόξης καὶ εἰς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος μου, παρὰ νὰ τελειώσω τὴν ζωὴν μου εἰς τὸ κρεβάτι, ὅπου ἀποθνήσκει τινὰς, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, πρὶν χάσῃ τὴν ζωὴν του. Ἐ! αὐτὴ ἡ ζωὴ μου εἶναι ἓν δῶρον της. Ἐγὼ ἔζησα ὑποκάτω εἰς τοὺς νόμους της, ἔπια τὰ ὕδατά της, ἔφαγα τοὺς καρπούς της. Πρέπει, λοιπόν, νὰ τὴν διαυθεντεύσω, καὶ ὡς θνητός, πλὴν ἀληθῆς συμπολίτης, νὰ ἀποκαταστήσω ἐπωφελῆ καὶ τὸ ἴδιον τέλος τῆς ζωῆς μου. Ἡ νίκη, ἢ ὁ θάνατος ἄς μὲ στέψωσιν, καὶ ἄς φύγη μακρόθεν ἀπὸ ἐμὲ κάθε δειλὸς στοχασμός. Ναί, πατρίς μου ἱερά, ἐγὼ τρέχω πρὸς διαυθέντευσίν σου, ἄμποτες νὰ ἀποδειχθῶ εὐγνώμων εἰς τὰς χάριτάς σου καὶ νὰ συναριθμηθῶ εἰς τὸν κατάλογον τῶν διαυθεντευτῶν σου».

Τοιοῦτοτρόπως, ἀδελφοί μου, ὁμιλεῖ ὁ ἐλεύθερος, ὅταν εὐρίσκεται ἀρματωμένος πρὸς διαυθέντευσιν τῆς πατρίδος του, καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐκπληροῦσιν οἱ ἐλεύθεροι τὸ χρέος των πρὸς τοὺς συμπολίτας των, πρὸς τὴν πατρίδα των, πρὸς τοὺς συγγενεῖς των, καὶ πρὸς τοὺς φίλους των. Λέγω πρὸς τοὺς φίλους των, ἐπειδὴ ἢ φιλία, ὑπὸ τῆς ν ο μ α ρ χ ί α ς, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα μέσα τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας.

Ἡ τυραννία, ὦ Ἕλληνες, ἀνάμεσα εἰς τὰ τόσα καλὰ, ὅπου ὑστερεῖ τῆς ἀνθρωπότητος, κατασταίνει πρὸς τούτοις καὶ τὴν φιλίαν ἐν κτῆμα ἐπικίνδυνον. Ἡ φιλία, ἀδελφοί μου, γεννᾶται ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα τῶν ἡθῶν τε καὶ ἰδεῶν δύο ὑποκειμένων, καὶ αὐτὸ ἀκολουθεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, εἰς τρόπον ὅπου θέλοντας ὁ ἓνας ὅ,τι θέλει καὶ ὁ ἄλλος, ἀγαπῶνται ἀμοιβαίως, καὶ τοιαύτην ἀγάπην οὐδὲν μέσον εἶναι ἰκανὸν νὰ τὴν διαλύσῃ, οὔτε ἢ ἰδία τυραννία δύναται νὰ σμικρύνῃ τὴν δύναμίν της, ἀλλ' ἐξεναντίας, καὶ ὁ καιρὸς καὶ ἡ ἀπουσία περισσότερον τὴν στερεοῦσι, καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν ἀποκαθιστῶσι.

Αἱ δυστυχίαι τοῦ ἐνὸς φίλου λογιάζονται ὡς ἴδιαι παρὰ τοῦ ἄλλου, καὶ ἀμφότεροι χαίρονται εἰς τὰς ξεχωριστάς των εὐτυχίας. Ὁ ἓνας κινδυνεύει τὴν ζωὴν του, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ ἐκείνην τοῦ φίλου του, ὁ ἄλλος ἐξοδεύει ὅλην τὴν περιουσίαν του, διὰ νὰ φυλάξῃ τὸν φίλον του, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἰς δύο ἀληθεῖς φίλους τὰ πάντα εἶναι κοινά, κατὰ τὸ ρητὸν τοῦ μεγάλου Πυθαγόρα.

Ὡ, πόσα παραδείγματα μᾶς παρασταίνει ἢ ἱστορία πρὸς τιμὴν τῆς φιλίας, ἀπὸ τὰ ὅποια δὲν ἤμπορῶ νὰ σιωπήσω τὸ ἀκόλουθον. Βασιλεύοντος Διονυσίου τοῦ Τυράννου εἰς Συρακούζην, ἐσυκοφαντήθη πρὸς αὐτὸν παρὰ τινος προδότου ἓνας ἐνάρετος ἄνθρωπος, ἐνωμένος μὲ τοὺς ἡδυστάτους δεσμοὺς μιᾶς εὐκρινεστάτης φιλίας. Ὁ τύραννος οὖν, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἐπὶ θρόνου καθημένων, καταδικάζει τὸν ἀθῶον εἰς θάνατον, καὶ δὲν καταδέχεται οὔτε κἂν νὰ τὸν ἰδῆ, ὄχι δὲ νὰ τὸν ἀκούσῃ. Μανθάνει ὁ ἀθῶος τὴν ἀπόφασιν, χωρὶς ἐκπληξιν, ὡσὰν ὅπου ἐγνώριζε, ὅτι οἱ δοῦλοι ὑπόκεινται εἰς τὸ νὰ χάσουν τὴν ζωὴν των εἰς κάθε στιγμήν, καὶ κατὰ τὴν ὄρεξιν τοῦ τυράννου. Δὲν λυπεῖται δι' ἄλλο τι, εἰμὴ μόνον, ὅτι ἄφηνε τὰς ὑποθέσεις του εἰς ἄκραν ἀταξίαν. Διὸ τρέχει πρὸς τὸν τύραννον, καὶ μετὰ δακρύων τὸν παρακαλεῖ, νὰ ἀναβάλῃ τὸν καιρὸν τοῦ θανάτου του διὰ ὀλίγας ἡμέρας, καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν πατρίδα του, διὰ νὰ διορθώσῃ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ὀσπιτίου του, καὶ ἔπειτα μὲ ὄρκον τοῦ τάξει νὰ ξαναγυρίσῃ, διὰ νὰ λάβῃ τὸν θάνατον. Ὁ τύραννος, λοιπόν, τοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι ἤθελε τοῦ κάμει τοιαύτην χάριν, πλὴν ὑπώψιαζε, μήπως δὲν ἤθελεν ἐπιστρέφει, καὶ διὰ τοῦτο ἂν ἤθελε τοῦ προσφέρει ἓνα ἐγγυητὴν - τὸν ὅποιον νὰ ἤθελε θυσιάσει, ἂν αὐτὸς ἤθελε τὸν ἠπατήσῃ - τότε ἤθελε τοῦ δώσει τὴν ἄδειαν. Ἀκούσας δὲ ὁ φίλος του αὐτά, εὐθὺς τρέχει πρὸς τὸν τύραννον, καὶ μετὰ χαρᾶς τοῦ λέγει, δεικνύοντας τὸν ἑαυτὸν του: «Ἴδου ὁ ἐγγυητὴς του. Ἐγὼ

μένω εις φυλακήν, ἕωσ εις τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ φίλου μου, καὶ εἶμαι ἕτοιμοσ νὰ θυσιάσθῳ εἰς ἔλλειψίν του».

Τότε ὁ τύραννοσ ἐπροσδιώρισεν τὴν ἡμέραν, ἕωσ εις τὴν ὁποίαν ἤθελε τὸν προσμείνει, καὶ παραχρῆμα ὁ μὲν πρῶτοσ ἀνεχώρησεν, ὁ δ' ἄλλοσ ἐβάλλθη εἰς φυλακήν. Καθεὶσ ἡμπορεῖ νὰ ιδεασθῆ τὴν χαρὰν τῆσ εὐγνωμοσύνησ καὶ τῆσ εὐπραξίασ, ὅπου ἀμφότεροσ αἰσθάνθησαν. Ἐπῆγεν, λοιπόν, εἰς τὸ ὀσπίτιόν του καὶ μετὰ πάσης σπουδῆσ ἐδιώρθωσεν τὰσ ὑποθέσεισ του, δίδοντασ δὲ τὸν ὑστερινὸν ἀσπασμὸν εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ τέκνα του, ταχέωσ ἐπέστρεφεν πρὸσ τὸν τύραννον, καὶ ἔφθασεν πρὶν τοῦ τέλοσ τῆσ προσδιωρισμένησ ἡμέρασ. Ἀλλ' ὁ τύραννοσ, βλέποντασ τοσαύτην ἐμπιστοσύνην, τρόπον τινὰ ἐκινήθη εἰς σπλάγχνοσ καὶ τοὺσ ἡλευθέρωσεν ἀμφοτέρουσ.

Ἰδοῦ, ὦ ἀγαπητοί μου, πόσοσ δύναται νὰ πράξη ἡ φιλία, ὅταν εὐρίσκεται ὄντωσ ριζωμένη εἰσ τὰσ καρδίασ δύο ὑποκειμένων. Στοχάζεσθε, ἴσωσ, νὰ εἶχον αὐτοὶ οἱ δύο φίλοσ καρδίασ δούλων; Οὐχί, ὦ Ἕλληνεσ! Αὐτοὶ ἐφρονοῦσαν ἐλευθέρωσ, καὶ μόνον ὑπόκειντο εἰσ τὸν τύραννον, καθὼσ τὴν σήμερον ἀκολουθεῖ εἰσ τοὺσ περισσοτέρουσ τοῦ γένουσ μασ. Πῶσ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνθίσῃ τοιαύτη φιλία εἰσ σκλαβωμένασ καὶ δούλασ ψυχάσ; Οἱ δούλοσ, ὦ Ἕλληνεσ, ἂν καὶ κατὰ συμβεβηκόσ συμφωνήσουν εἰσ μερικὰσ ιδέασ των, δὲν ἡμποροῦν ποτε νὰ συμφωνήσουν εἰσ τὸν κυριώτερον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ εἰσ τὴν ἀρχὴν τῆσ εὐτυχίασ των, ὡσὰν ὅπου καθεὶσ ἀπὸ αὐτοὺσ, εὐρισκόμενοσ εἰσ μίαν παντοτινὴν ἀβεβαιότητα, φυλάττει καθεὶσ ξεχωριστὸν τρόπον εἰσ τὸ νὰ ζῆ, καὶ ἐξακολουθῶσ προσπαθεῖ διηνεκῶσ νὰ διαφθεῖρη τὴν διαγωγὴν του, καὶ νὰ τὴν παρομοιάζῃ μὲ τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, ἐπειδὴ τὸ πᾶν κρέμαται ἀπὸ αὐτὸ τὸ βρωμερὸν τέρασ.

Ὅθεν, ὅποιοσ εὐτυχεῖ, ἀγνοεῖ τὸ αἷτιον, καθὼσ καὶ ὅποιοσ δυστυχεῖ. Οὐχί δὲ ὑπὸ τῆσ νομαρχίασ ἀκολουθεῖ οὕτωσ. Ἀλλ' ἀπαξάπαντεσ ποθοῦσι ἔν καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἡγουν τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν νόμων, ἐξ ὧν πηγάζει ἡ εὐτυχία πάντων, καὶ διὰ τοῦτο, ἂν διαφέρουσι εἰσ ἄλλασ των ιδέασ, εἰσ τὸν ἀναγκαϊότερον ὅμωσ σκοπὸν ὁμογνωμοῦσιν ἅπαντεσ. Ἄσ ἐπανέλθωμεν λοιπόν εἰσ τὸ προκειμένον.

Ἐχοντεσ ὅλοσ οἱ ἐλεύθεροσ ἀνθρώποσ τὴν ἰδίαν ζέσιν καὶ ἀγάπην εἰσ τὴν διοίκησίν τουσ, ὅταν ἡ χρεια τὸ καλῆ, ὅλοσ ὁμοθυμαδὸν τρέχουσι εἰσ διαυθέντευσιν τῆσ πατρίδοσ των, ἡτοι τῶν νόμων των καὶ τῆσ εὐτυχίασ των. Οἱ δούλοσ δὲ εὐρισκόμενοσ πάντοτε ἀσύμφωνοσ, κανεὶσ δὲ ἡμπορεῖ νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν πατρίδα του, ἐκουσίωσ καὶ μὲ πόθον, νομίζοντέσ τὴν ἔν ἀλλότριον κτῆμα, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε νικῶνται. Εἰσ αὐτοὺσ, ἀγαπητοί μου, λείπει τὸ κυριώτερον μέσοσ διὰ τὴν νίκην, τοὺσ λείπει, λέγω, ἡ ὁμόνοια, ἐπειδὴ, ὡσ προεῖπον, δὲν ἔχουν ὅλοσ τὸν ἴδιον σκοπὸν, καὶ ἔν καιρῷ βίασ, ὁ δούλοσ δὲν στοχάζεται δι' ἄλλο, εἰμὴ μόνον καὶ μόνον διὰ τὸν ἑαυτόν του, καὶ εἰσ τὸν ἑαυτόν του μόνον εὐρίσκει καὶ πατρίδα, καὶ συγγενεῖσ, καὶ φίλουσ, καὶ τέλος πάντων τὴν εὐτυχίαν του. Καὶ μὴν ἡμπορῶντασ νὰ ἐλπίζῃ εἰσ ἄλλο τι, οὔτε δι' ἄλλο τι τὸν μέλει, παρὰ διὰ τὸν ἑαυτόν του, καὶ οὕτωσ ἀκολουθεῖ: ὅπου δούλοσ, ἐκεῖ καὶ ἀσυμφωνία, ὅπου δὲ ἀσυμφωνία, ἐκεῖ καὶ ὄλεθροσ.

Οἱ τύραννοσ, ὦ Ἕλληνεσ, μὲ τὸ νὰ γνωρίζουν τὴν ἀφ' ἑαυτῶν των ἀδυναμίαν, πάντοτε ἐπροσπάθησαν διὰ μέσοσ τῆσ ἀσυμφωνίασ, νὰ κυριεύουν καὶ τυραννοῦν τὴν ταλαίπωρον ἀνθρωπότητα, καὶ πάντοτε διὰ μέσοσ αὐτῆσ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Ἡ ἀσυμφωνία, βέβαια, εἶναι ἕνα ἀλάνθαστον προγνωστικὸν σημεῖον δουλείασ. Πολλὰ εὐκόλωσ, ὦ Ἕλληνεσ, νικεῖται ἕνασ ἀσύμφωνοσ ἐχθρόσ. Ὅσοσ δυνατόσ καὶ νὰ εἶναι, ἐπειδὴ αὐτὴ τὸν διαμοιράζει, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτωσ, εἰσ τόσοσ μικροὺσ ἐχθροὺσ, καὶ ἡ δύναμισ του ἐξακολουθῶσ ἐλαττοῦται. Καθὼσ ἐπὶ παραδείγματι οἱ δάκτυλοσ τῆσ χειρόσ, οἱ ὅποιοσ κινούμενοσ ὅλοσ μαζί, ἔχουσιν ἀσυγκρίτωσ μεγαλειτέραν δύναμιν, παρὰ ἀπ' ὅ,τι ἡθελεν ἔχει ὁ καθεὶσ κατὰ μέρος.

Ἡ ὁμόνοια, λοιπόν, εἶναι καὶ αὐτὴ μία ἐξακολουθήσισ τῆσ ἐλευθερίασ, καθὼσ καὶ ὁ ἔρωσ τῆσ πατρίδοσ, καὶ πάντα τὰ θαυμάσια καὶ χρηστὰ ἔργα. Πρὸσ τούτοισ, εἰσ τὰσ ἐλευθέρασ πολιτείασ,

μόνον, φυλάττεται σῶα ἡ ἀληθῆσ καὶ γλυκεῖα εἰκῶν τοῦ γάμου, ἡ ὁποῖα εἰσ τὴν φυσικήν ζωὴν ἔλειπε, καὶ εἰσ τὴν δουλείαν κατεστάθη τὸ ἀχρειέστερον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Οἱ πατέρες ἀμφιβάλλουν διὰ τὰ ἰδιὰ των τέκνα, καὶ αὐτὰ ἀγνοοῦσι τοὺς ἀληθεῖς γεννητοράσ των. Ποὺ ἀναισχύντως αἱ γυναῖκες προστάζουσι τοὺς ἄνδρασ, καὶ ποὺ ἀσπλάγχνωσ οἱ ἄνδρεσ τυραννοῦσι τὰσ συζύγουσ των, ποὺ ὁ γάμοσ ἐκτελεῖται ὁ ὕστεροσ, καὶ ποὺ συζεύγονται δύο, ὁποῦ ποτὲ δὲν ὠμίλησαν μαζί.

Ἀλλά, ποτὲ δὲν ἤθελα τελειῶσει, ἂν ἤθελα περιγράψει καταλεπτῶσ τῶν διαφόρων ὑποδουλωμένων λαῶν τὰσ ἀσελγείασ καὶ κακὰσ πράξεισ, αἱ ὁποῖα διαφέρουσι ἀλλήλων, ὡσ καὶ αἱ τυραννίαι διάφοροι ἀποκαθίστανται ἀπὸ τὰσ περιστάσεισ, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα ἤθη τοῦ ὑποδουλωθέντοσ λαοῦ, ἀπὸ τὸ κλίμα, ἀπὸ τὴν ποσότητα τῶν κατοίκων, ἀπὸ τὴν μεγαλειότητα τῆσ ἐπικρατείας, καὶ ἀπὸ μύρια ἄλλα αἷτια, ὁποῦ δὲν ἀναφέρω, χάριν συντομίας. Οἱ δοῦλοι, ὡστόσον, ἢ ἀπὸ μίαν ἄκραν ἀδιαφορίαν, ἢ ἀπὸ ἄτιμον σκοπόν, ἢ ἀπὸ βίαν, ἢ ἀπὸ φιλαργυρίαν, ἢ ἀπὸ μόνην φιλαυτίαν, παρακινοῦνται καὶ ὑπανδρεῦνται, καὶ βέβαια, κανεῖσ ἀπὸ αὐτοὺσ δὲν λαμβάνει γυναῖκα, μὲ τὸ ἴδιον τέλος, ὁποῦ οἱ προπάτορέσ μας τὸ ἔκαμον.

Οἱ ἐλεύθεροι γονεῖσ ἐπρόσμεναν μὲ χαρὰν νὰ ἀποκαταστήσουσ ἐντελῆ τὴν εὐτυχίαν τῶν τέκνων των, καὶ οἱ νέοι ἐλάμβανον τὰσ νέασ διὰ συζύγουσ των, εἰσ τὴν ἡλικίαν, ὁποῦ ἡ ἰδία φύσισ προσδιορίζει. Ἀλλά φεῦ! ὁ δοῦλοσ, ὁ ἐξηκοντούτησ λέγω δοῦλοσ, λαμβάνει διὰ γυναῖκα μίαν δεκαπενταετῆ κόρην, ἢ μία γραῖα ὑπανδρεύεται ἕνα νέον, καὶ οὕτωσ ἀρχινᾷ ἡ δυστυχία των καὶ τὰ βάσανά των, ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, μέχρι τέλουσ τῆσ ζωῆσ των. Οἱ Ἕλληνεσ, εἰσ τοὺσ ἀπερασμένουσ αἰῶνασ, ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ἐπιτύχουσ, εἰσ τοὺσ νυμφίουσ, συμφώνωσ τοὺσ στοχασμοὺσ των, τὰσ ιδέασ των, τὰ ἰδιώματά των, καὶ τὴν ἡλικίαν των, οἱ Ἕλληνεσ δὲ τῶν παρόντων αἰῶνων, εἰσ τὰ χρήματα μόνον ἀτενίζουσιν ἢ μόνον εἰσ τὰ κάλλη, καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺσ εἰσ ἄλλοτριαν γῆν, καὶ ἄλλογενεῖσ λαμβάνουσ διὰ γυναῖκασ - περι ὧν κατωτέρω ρηθῆσεται. Τότε τὰ τέκνα ἦτον γλυκεῖα ἐλπίσ τῶν γεννητόρων, νῦν δὲ πρόξενοσ βασάνων καὶ ἀδημονιῶν (9). Μάλιστα δὲ εἰσ τὴν Ἑλλάδα, ὁποῦ οἱ νέοι μόλισ φθάνουσ εἰσ τὴν ποθουμένην ἡλικίαν τῆσ νεότητοσ, εἰσ τὴν ὁποῖαν ἠμποροῦν νὰ ὠφελήσουσ τοὺσ γονεῖσ των, καὶ νὰ τοὺσ ἀνταμείψωσι διὰ τὰσ χάριτασ, ὁποῦ παρ' αὐτῶν ἔλαβον, ἢ ἀνάγκη εὐθύσ τοὺσ ξεχωρίζει, καὶ πολλάκισ διὰ παντόσ, ἀπὸ τοὺσ γεννητοράσ των, τοὺσ συγγενεῖσ των καὶ τοὺσ φίλουσ των, διὰ νὰ τοὺσ ἐκθέσῃ εἰσ τὰσ καταδρομάσ τῆσ τύχησ, εἰσ τοὺσ ἐλέγχουσ τῶν βαρβάρων, καὶ τέλος πάντων εἰσ ἀνυπόφορον κακὸν γῆρασ εἰσ ἄλλοτριαν γῆν.

Ἰδοῦ, ἰδοῦ λοιπόν, ὦ Ἕλληνεσ, εἰσ τί μᾶσ ἔφερεν ἡ δουλεία, καὶ εἰσ ὁποῖαν ἀθλίαν κατάστασιν ἐκαταντήσαμεν. Εὐκόλωσ ἠμπορεῖτε νὰ καταλάβητε τώρα, ὦ Ἕλληνεσ, πόσον εἶναι τὸ χρέοσ τῶν ἐλευθέρων λαῶν εἰσ τὸ νὰ διαυθεντεύσωσι τὴν πατρίδα των, καὶ ἐξακολούθωσ πόσον εὐχαρίστωσ τὸ ἐκπληροῦσι. Ἀφοῦ ὅμωσ συντρίψετε τὰσ ἀλύσουσ σασ, τότε θέλετε αἰσθανθῆ, ἀγαπητοῖ μου, καὶ εὐκολώτερα καὶ καλλιότερα, τὴν δύναμιν, ὁποῦ ἔχει ἡ ἐλευθερία εἰσ τὰσ καρδίασ τῶν ἀνθρώπων. Ἐγὼ δὲ, σιωπῶντασ κάθε ἀποδεικτικὴν διήγησιν, τελειῶνω μὲ τὸ ἀκόλουθον παραδείγμα.

Εὐρισκόμενοσ ἕνασ στρατιώτησ, λέγει ὁ ἀξιάγαστοσ Πλούταρχοσ, εἰσ τὴν μάχην, καὶ ἀφοῦ ἐνίκησαν τὸν ἐχθρόν, ἔτρεξεν νὰ ἐμποδίση τὸ πλοιάριον εἰσ ἕνα ποταμόν, ὅπου ἤθελε νὰ διέλθη ὁ ἀρχιστράτηγοσ τῶν ἀντικειμένων, καὶ φθάνοντάσ το τὸ ἤρπασε μὲ τὴν δεξιάν του χεῖρα, διὰ νὰ τὸ βαστάξῃ, ἕωσ νὰ ἔλθουσ οἱ συμπολίται του, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ ἀπὸ τὸ πλοῖον τοῦ τὴν ἐσύντριψαν, αὐτόσ δὲ παραχρῆμα ἐκτείνει τὴν ἀριστεράν καὶ ἔπαθε τὸ ἴδιον. Τότε, ὡσ λέων, ὥρμησε μὲ τοὺσ ὀδόντασ νὰ τὸ ἀρπάσῃ, καὶ εὐθύσ τὸν ἀποκεφάλισαν. Ὡ! πόσον, πόσον ζῆλον ἢ πατρις εἶχεν ἐμφυτεύσει εἰσ τὴν καρδίαν ἐκείνου τοῦ ἥρωοσ! Καὶ πόσον ἀπέδειξεν ἐμπράκτωσ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸσ αὐτήν!

(1) Ἄσ θεωρήσῃ, διὰ μίαν στιγμὴν, ὁ ἀναγνώστησ ἕνα τεχνίτην μὲ ἕξ τέκνα, καὶ τὸν τύραννον

τῆσ Κωνσταντινουπόλεωσ, καὶ ἔπειτα ἄσ μῆν καταπεισθῆ, ἂν ἡμπορέσῃ.

(2) Ἐν ἕνασ νέοσ μεγάλου πνεύματοσ παρ. χάριν, γεννᾶται ὑπό δουλείασ υἱόσ ἑνόσ χαλκέωσ, τί ἄλλο ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ, παρὰ ἕνασ χαλκεύσ; Ἐν ὁμωσ ὁ αὐτόσ υἱόσ εὐρίσκετο εἰσ ἔλευθέραν πολιτείαν, τότε εἰσ τὰ κοινὰ φροντιστήρια ἤθελε φανῆ μεγαλείτεροσ ἀπό τὸ εἶναι του, καὶ ἔξακολούθωσ ἤθελεν ἀποκατασταθῆ ὅσων ἡμποροῦσε ἀξιώτεροσ, καὶ ἡ πατρις δὲν ἤθελε χάσει εἰσ αὐτόν ἕνα διαυθεντευτήν, καὶ αὐτόσ ἤθελεν ἀπεθάνει μεγάλοσ ἄνθρωποσ.

(3) Τὸ παράδειγμα τοῦ ζυγίου εἶναι ἀρεκτόν νὰ καταπεισῃ καθένα.

(4) Ὁ πόλεμοσ τῆσ Σαλαμίνησ, τοῦ Μαραθῶνοσ καὶ τῆσ Πλατείασ εἶναι ἀρεκταὶ ἀποδειξέισ, διὰ νὰ καταπεισούν κάθε νοῦν ἔχοντα ἄνθρωπον.

(5) Ἀναγκαῖον εἶναι πρὸσ τούτοισ, νὰ εἶναι γεωμέτροσ καὶ γεωγράφοσ, νὰ γνωρίζῃ τὴν μηχανικήν, τὴν φυσικήν καὶ τὴν ρητορικήν, διὰ τῆσ ὁποίασ πολλακίσ ἀρπάζει τινὰσ τὴν νίκην σχεδὸν ἀπό τὰσ χεῖρασ τοῦ ἔχθροῦ.

(6) Οἱ προπάτορέσ μασ ἀνάμεσα εἰσ τὰ τόσα ἄλλα μαθήματα, ὁποῦ ἡναγκάζοντο νὰ ἀποκτήσωσ, ἡ μουσική, καὶ ὁ χορόσ, συναριθμοῦντο ἐκ τῶν ἀναγκαιοτέρων· ὡσὼν ὁποῦ ὁ ἀρχιστράτηγοσ διὰ μὲν τῆσ μουσικήσ, ἡ ὁποία ἔχει τοιαύτην συνέχειαν μὲ τὰ ψυχικά πάθη, ὁποῦ ποτὲ μὲν συγχύζει, ποτὲ δὲ καταπραῦνει, θέλει ἐρεθίζει κατὰ τὴν χρεῖαν καὶ ἔξυπνᾶ τὸ θάρροσ καὶ ἐνθουσιασμόν τῶν στρατιώτων, διὰ δὲ τοῦ χοροῦ, διὰ τοῦ ὁποίου μανθάνει ὁ ἄνθρωποσ νὰ προσαρμόζη τὰ βήματα, ἐν καιρῷ, μὲ τὸ μουσικὸν λάλημα, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, νὰ μετρᾷ μὲ τοῦσ πόδασ τὸν καιρόν τοῦ λαλήματοσ, εἰσ τρόπον ὁποῦ τόσων δέκα, ὅσων καὶ χίλιοι, κινοῦνται καὶ περιπατοῦσιν ὅλοι μαζί, καὶ εἰσ τὸν αὐτόν καιρόν ὁ πρῶτοσ καθὼσ καὶ ὁ ὕστεροσ, διὰ μέσον του, λέγω, θέλει βιάζει ἢ βραδύνει τὸ περιπάτημα τῶν στρατιώτων του.

(7) Αὐτόσ ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα ὄλων τῶν τυράννων: χωρὶσ συνείδησιν, ἄρπαξ, φονεύσ, θηλυμανῆσ, ἀρσενοκοίτησ, ἄσπλαχνοσ, σκληρόσ τῆ καρδία, κλέπτησ φοβερόσ, αἱμοβόροσ, ἄδικοσ τέλος πάντων, καὶ ἀναιδέστατοσ ὡσ οὐδεὶσ ἄλλοσ. Ἡ πονηρία του δὲ καὶ ἀδιαντροπία του παρακινοῦσι τοῦσ ἀπανθρωποτάτοσ κόλακάσ του, νὰ τὸν νομίζωσι πνευματώδη καὶ ἄξιον.

(8) Τὰ παιδία, ἐπὶ παραδείγματι, ἐνθυμοῦντο τὰ κοινὰ φροντιστήρια, εἰσ τὰ ὁποῖα ὅλα μαζί ἐδιδάσκοντο τὰσ ἀρετάσ, μὲ κοινήν εὐχαρίστησιν, ἐνθυμοῦντο τὰσ γλυκείασ καὶ ὀρθὰσ συμβουλάσ τῶν καθηγητῶν των, ἐνθυμοῦντο τὰ βραβεῖα, ὁποῦ ἐλάμβανον εἰσ τὰ χρηστὰ ἔργα των, καὶ τοῦσ στεφάνουσ εἰσ τὴν προκοπήν των, τὴν ἀγάπην καὶ εὐνοϊαν τῶν μεγαλειτέρων, τὰσ περιδιαβάσεισ των, καὶ τέλος πάντων, μὲ τὴν λέξιν τῆσ Πατρίδοσ ἐνεθυμοῦντο τὴν ἀληθῆ εὐδαιμονίαν των. Οἱ νέοι ἐπρόσθετον εἰσ τὰ ρηθέντα τοῦσ πολεμικοῦσ ἀγῶνασ, τὴν δόξαν τῶν ἀρμάτων, τὴν ἀνωτάτην χαρὰν τῆσ κοινῆσ ὑπολήψεωσ, τὴν ἐλπίδα τῆσ ταχέασ συναριθμήσειώσ των εἰσ τὸν κατάλογον τῶν συμπολίτων καὶ τῶν διαυθεντευτῶν τῆσ πατρίδοσ, καὶ τὴν ἀνέκφραστον χαρὰν τῆσ φιλίασ. Οἱ ἄνδρεσ, παρομοίωσ, ἐκτόσ τῶν ρηθέντων, ἐνθυμοῦντο τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ὠραίων συμβίων των, τοῦσ γλυκυτάτοσ καρποῦσ τοῦ γάμου των, καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ γέροντεσ, τέλος πάντων, ἐνθυμοῦντο τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐλάβειαν πρὸσ τοῦσ νόμουσ καὶ τὸ σέβασ εἰσ αὐτούσ. Ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆσ ζωῆσ των, διὰ μιὰσ λέξεωσ, ἐπαρησιάζοντο εἰσ τὰσ ιδέασ των, καὶ ἡ βεβαία ἀθανασία τοῦ ὀνόματοσ των εὐφραϊνε τὰσ καρδίασ των.

(9) Ἡ ἔλευθέρα μήτηρ ἐθήλαζε τὰ ἴδια τέκνα τῆσ μόνη τῆσ καὶ μὲ ἄκραν χαρὰν, ἀλλ' ἡ διεφθαρεμένη δούλη τῆσ Γαλλίασ, ἢ καὶ τῆσ Ἰταλίασ, καὶ μερικαὶ ψευδαρχόντισσες τῆσ Κωνσταντινουπόλεωσ, μόλισ καταδέχονται νὰ τῶν ὀμιλήσωσ, καὶ σιχαίνονται νὰ τὰ ἀσπασθῶσι. Πολλαὶ ἀπό αὐτάσ οὔτε κἂν γνωρίζουσι τὰ τέκνα των, ἐπειδῆ, εὐθύσ ὁποῦ τὰ

γεννώσι, τ' ἀρπάζει μία ξένη δούλη, καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὰ μεταφέρουν εἰς τὰ φροντιστήρια, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κολαστήρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἐβγαίνουν, εἰμὴ μετὰ δεκαπέντε χρόνους. Πῶς λοιπόν, νὰ μὴν παύση εἰς τοὺς νέους ἢ πρὸς τοὺς γονεῖς τῶν ἀγάπη, ἢ ὁποῖα γεννᾶται μόνον ἀπὸ τὴν καλοποιῖαν; Αἱ τοιαῦται μητέρες, ὅταν ἐνθυμῶνται μόνον τὰ ὀνόματα καὶ τὸ γένος τῶν τέκνων τῶν, εἶναι ἀρκετόν, μάλιστα περισσό.

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ ΤΥΡΑΝΝΟΙ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΙ

Ἀναγκαῖον μοι φαίνεται, ἀγαπητοί μου, τώρα, ὁποῦ ἐκαταλάβητε τὸ πόσον χρέος ἔχει ὁ ἐλεύθερος νὰ διαυθεντεύη τὴν πατρίδα του, καὶ πόσον εὐχαρίστως τὸ ἐκτελεῖ, νὰ σᾶς φανερώσω ἐν συντόμῳ, τίνι τρόπῳ καὶ οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ ὑποδουλώνονται, καὶ πόσον δύσκολος εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τινῶν, πόσον δὲ εὐκολος ἄλλων. Ἀλλά, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ὑπόθεσιν καλλιότερα, ἄς ἐρευνήσωμεν πρότερον τὰς αἰτίας τοιαύτης μεταβολῆς, καὶ βέβαια, θέλει μᾶς εὐκολυνθῆ ἡ κατάληψις τῆς.

Βέβαια, φαίνεται νὰ εἶναι μία ἀναγκαῖα ἐξακολούθησις τῆς ὑπάρξεως τοῦ παντός αὐτὴ ἡ παντοτινὴ μεταβολὴ καὶ ἀκαταστασία ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, ἢ ὁποῖα μᾶς ἀποδεικνύει τὴν ἀτελειότητά μας, καὶ εἶναι φανερὰ ἡ αἰτία! Πῶς δύναται νὰ ἐβγῆ ἐκ τοῦ ἀτελοῦς τὸ ἐντελές; Πῶς ἢμπορεῖ ὁ ἀδύνατος καὶ περιορισμένος μας νοῦς, νὰ ἐφεύρη καὶ νὰ κατορθώσῃ πράγματα σταθερὰ καὶ ἐντελῆ; Ἄφευκτος, λοιπόν, εἶναι ἡ ἀτελειότης καὶ ἀκαταστασία εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, διὰ τοῦτο, ὡς πρὸς ἡμᾶς, ὅσα ὀλιγοτέραν ἀτελειότητα φυλάττουσι, ὡς ἐντελῆ νομίζονται, καὶ ἐξ ἐναντίας, μὴ ὄντας ἐντελές οὐδὲν, δὲν εὐρίσκεται ἐξακολούθως πρᾶγμα, ὅσον καλὸν καὶ ἀν εἶναι, ὁποῦ νὰ μὴν ὑποθέτῃται ἐν καλλιότερον ἀπὸ αὐτό, καὶ ὅσον ἐντελές νὰ φαίνεται, νὰ μὴν εὐρίσκη τινὰς εἰς αὐτὸ διαφόρους ἀτελειότητος.

Ἡ ν ο μ α ρ χ ῖ α λοιπόν, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι, ὡς ἀπεδείχθη, ἡ καλλιοτέρα διοίκησις, καὶ μόνη πρόξενος τῆς εὐτυχίας μας, μ' ὅλον τοῦτο, καὶ αὐτὴ ἔχει τὰ ἐλαττώματά τῆς, ὡς ἔργον ἀτελοῦς ποιήματος, δηλαδὴ ὡς ἀνθρώπινον ἔργον, καὶ οὕτως, ἀφοῦ διέλθη τὴν νηπιότητα, τὴν νεότητα, τὴν ἀνδρότητα, τέλος πάντων γηράζει καὶ ἀπεθαίνει. Αὐτὴ ἡ διοίκησις ἢμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς ἕνα πύργον ὑψηλὸν καὶ περίφημον, ὁ ὁποῖος, ὅταν κτισθῆ ἀπὸ ἀρχιτέκτονα ἄξιον βέβαια, βαστᾶται καὶ μένει σώως διὰ πολλοὺς αἰῶνας, ἀλλὰ πρέπει καὶ αὐτὸς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἀφευκτον νόμον τοῦ καιροῦ, καὶ πρέπει ἀφ' ἑαυτοῦ του νὰ γκρεμισθῆ. Ἀλλὰ, πολλάκις, τὸ συμβεβηκὸς προλαμβάνει. Ἐνας σεισμός, παραδείγματος χάριν, ἐν ροπῇ ὀφθαλμοῦ καταδαφίζει αἰφνιδίως τὸ πλέον στερεὸν κτίριον! ἢ τὸ πέσιμον ἄλλου τινὸς πύργου, γκρεμνίζει καὶ αὐτόν, ἢ τέλος πάντων ἡ πυρκαϊά. Οὕτως, ἀδελφοί μου, καὶ ἡ ν ο μ α ρ χ ῖ α ὑποδουλώνεται ἀπὸ τοὺς γείτονάς τῆς, ὅταν αὐτοὶ πρῶτον ὑποδουλωθῶσι, ἢ ἀπὸ κανένα τύραννον, ὁποῦ νὰ ἔλθῃ μὲ μεγάλας δυνάμεις νὰ τὴν κυριεύσῃ. Τότε, ἀγαπητοί μου, καθὼς ὁ πύργος γίνεται ἕνας σωρὸς ἀπὸ καταχαλάσματα, οὕτως καὶ ἡ ν ο μ α ρ χ ῖ α μεταβάλλεται εἰς μοναρχίαν, ἢτοι τυραννίαν (1).

Τώρα λοιπόν, ὁποῦ ἐβεβαιώθημεν διὰ τὴν ἀφευκτον μεταβολὴν τῶν διοικήσεων, ἀκούσατε πρῶτον, παρακαλῶ, πότε εἶναι δύσκολος ἡ ἐπανόρθωσις μᾶς ὑποδουλωμένης ν ο μ α ρ χ ῖ α ς, καὶ ἔπειτα θέλω σᾶς φανερώσει τὸ πότε εἶναι εὐκολος.

Τὸ πρῶτον θανατηφόρον σύμπτωμα, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, μιᾶς ἐλευθέρας πολιτείας, ὁποῦ πλησιάζει εἰς τὸ τέλος τῆς, ἢτοι εἰς τὴν δουλείαν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δυσκόλως ἢμπορεῖ νὰ ξανέβγῃ, εἶναι ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν, ἀφοῦ, λέγω, ὁ καιρὸς καὶ ἡ πολυτέλεια ἀδυνατίσουν τὴν ἐνέργειαν τῶν νόμων, τότε ἀρχίζει τὸ μέγα κτίριον νὰ τρέμη, καὶ ἡ πολιτεία βαδίζει πρὸς θάνατον.

Παύει, παραχρήμα, εκείνη ή αδελφική αγάπη, όπου πρότερον ένωνε εις έν όλους τους συμπολίτας, και εισέρχεται εις τον τόπον της ή διχόνοια, μία αλληπάλληλος δυσπιστία, ό φόβος τέλος πάντων. Εύθυς γεννᾶται εις τās ψυχās τών συμπολιτῶν μία γενική επιθυμία αρχής. Ούτε πλέον στοχάζονται πατρίδα, ούτε δόξαν, ούτε τιμήν, αλλά καθείς φοβούμενος να μην είναι δυναστευμένος, θέλει να δυναστεύση, και τότε οί αρχηγοί, αρπάζοντας τους νόμους εις τās χείρας των, ίσως χωρίς να τὸ καταλάβουν, παραχρήμα ό λαός γίνεται δούλος, και αυτοί τύραννοι. Και ιδου ή ολιγαρχία. Άλλ' ανάμεσα εις αυτούς τους ἄρχοντας εύθυς εύρίσκεται ένας, ό πονηρότερος, ό όποιος, δυναστεύοντας τους λοιπούς, ύψώνεται εις τον θρόνον και γίνεται μονάρχης, ήτοι τύραννος, και ιδου ή μοναρχία, ήτοι τυραννία.

Ή τυραννία, αγαπητοί μου, ἄλλο δέν είναι, παρὰ μία ανεξάρτητος και απολελυμένη αρχή ένός προς τους ἄλλους, και δια τούτο εις ουδέν διαφέρει ή μοναρχία από την τυραννίαν. Αλλά, την σήμεραν, όπου τὰ έννέα δέκατα τῆς οικουμένης είναι δούλα, και υπό τυραννίας βασανίζονται, δέν κρίνω τόσοσιν αναγκαίον να περιγράψω καταλεπτῶς την ιδιότητά της, μάλιστα εις ἐσᾶς, ὦ Ἕλληνες, όπου έντός ολίγου περι τῶν ὀθωμανῶν θέλω όμιλήσει. Ὅθεν, μόνον έν συντόμῳ, θέλω αναφέρει τι δι' αυτούς, όπου την σήμεραν ὀνομάζουν βασιλέας έναρέτους και πεπολισμένους.

Αυτοί, ὦ Ἕλληνες, δια μέσου τῆς θρησκείας και τῶν νόμων, ἐκτελοῦσι τὰ ὅσα ή κακία τους τους διδάσκει, και εις ἄλλο δέν διαφέρουσιν από την ὀθωμανικήν τυραννίαν, εἰμὴ μόνον ὅτι προσποιῶνται. Αυτοί, ἀδελφοί μου, ἀδικοῦσι, κλέπτουσι, αρπάζουσι, και θανατώνουσι, πλην τὰ πάντα αναφέρουσιν εις τους νόμους, τους όποιους αυτοί μόνοι τους συνθέτουσι, αυτοί ενεργοῦσι, και αυτοί δέν ύπακούουσι. Ὡ, πόσον είναι βέβαιον, ὅτι ή ανεξάρτητος ἐξουσία ἀφανίζει και τον πλέον έναρετον ἄνδρα (2)!

Ἄν, κατὰ συμβεβηκός, αγαπητοί μου, εύρεθῆ και κανένας από αυτούς τους βασιλεῖς, δέν λέγω δίκαιος και έναρετος, ἐπειδὴ ήθελεν κατέβη παρευθὺς από τον θρόνον, ἀλλ' ὅπως οὖν καλῆς διαθέσεως, ἀφοῦ δι' ολίγον καιρὸν δέν ἀπαντήση ἀνθίστασιν εις τὰ προστάγματά του, ἀποκαθίσταται και αὐτὸς ὁμοιος τοῖς λοιποῖς. Ὁ θρόνος, ἀδελφοί μου, ἀλλάζει την φύσιν, δια να εἰπῶ οὕτως, τοῦ ἐπ' αὐτὸν καθημένου, και ἐνθυμηθῆτε το, ὅτι ὅποιος δέν ἀκούει ποτὲ τὸ ὄχι, σπανίως τοῦ τυχαίνει τὸ ναί. Και κάθε τύραννος νομίζει δια χρέος ἀπαραίτητον τῶν δούλων του τὸ να ύπακούεται.

Ή ιστορία, καλλιότερα από κάθε ἄλλον, μᾶς παρασταίνει τὸ τί είναι οί τύραννοι. Ὁ Διονύσιος, τύραννος τῆς Συρακούζης, ἐφόνευσεν ένα πολίτην, δια να εἶδεν εις τὸ ὄνειρόν του, ὅτι εἶχε σκοπὸν να φονεύση τον τύραννον, οί νῦν δὲ τύραννοι, οί λεγόμενοι βασιλεῖς, θανατώνουσι ἐκείνους, τῶν όποιῶν ή φυσιογνωμία δέν ήθελεν τους ἀρέσει! Ἄς μην θαυμάσουν εις αὐτὸ μερικοί, όπου ἀγαποῦσι να τους διαυθεντεύωσι, ἀλλ' ἄς εἰδοποιηθῶσι πρότερον, δια τὰ ὅσα κάθε στιγμήν ἀκολουθοῦν εις τās βασιλικᾶς αὐλάς, και ἔπειτα, ἄς ἀμφιβάλλουν, ἂν ήμποροῦν, εις τὰ πλημμελήματα και ἀδικίας αὐτῶν τῶν τεράτων.

Αυτοί, δια παραμικρὰς αἰτίας, και συχνάκις δια μίαν βάρβαρον ὄρεξιν τους, ἀποφασίζουσι τον θάνατον τόσοσιν χιλιάδων ὑπηκόων, κηρύττοντες τον πόλεμον ἀναμεταξύ των. Αυτοί δέν ψηφοῦσι οὔτε φιλίαν, οὔτε συγγένειαν, και σπανίως ένας βασιλεὺς ἀνεβαίνει εις τον θρόνον, χωρίς να πατήση πρότερον τὰ λείψανα τῶν συγγενῶν του ή τῶν προγόνων του (3).

Ὡ, πόσον ήθελε τρομάξει κάθε αισθαντικὸς ἄνθρωπος, όπου βλέπει τὰ βασιλικὰ παλάτια, τὰ όποια από τὸ ἔξω μέρος φαίνονται τόσοσιν λαμπρὰ και ζωγραφισμένα, ἂν ήθελεν ιδεῖ με την ἰδίαν εύκολίαν ἐκείνους, όπου τὰ κατοικοῦσι, εις την ἀληθῆ στάσιν τῆς καρδίας των και τῆς διαθέσεώς των. Ὡ, πόσον ήθελεν κλαύσει δια την δυστυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, βλέποντας τόσοσιν πλήθη ἀνθρώπων, να προσμένωσι την εύτυχίαν των από μερικὰ τέρατα, όπου εις ἄλλο δέν ἐπιμελοῦνται, εἰμὴ μόνον εις τὸ να εύχαριστήσουν τās σαρκικᾶς των επιθυμίας και ἀλόγους ὄρεξεις των! Πόσον ήθελεν μετανοήσει, ὅσοι νομίζουσι, ὅτι οί βασιλεῖς

ἐπιμελοῦνται διὰ τὸ καλῶσ ἔχειν τῶν λαῶν των, θεωρῶντες τοὺς δεδοσμένους εἰς παντοτινάσ τρυφάσ!

Διατί δὲν στοχάζονται οἱ μοναρχολάτραι, ὅτι καὶ κατὰ φυσικὸν τρόπον δὲν εἶναι δυνατὸν ἕνασ βασιλεὺσ νὰ ἡμπορέση κατὰ χρέοσ νὰ ὀδηγήση τὰ πάντα; Πῶσ, ἀγαπητοί μου, ἕνασ ἀμαθῆσ καὶ ὀκνηρόσ νὰ ἐκτελέση ὅλα ἐκεῖνα, ὅπου εἰσ τὰσ ἐλευθέρασ πολιτείασ τόσοι ἐνάρετοι καὶ ἀξιοι πολῖται, προσπαθοῦντες ὅλοι μαζί διὰ τὸ κοινὸν ὄφελοσ, καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν νόμων, ὄχι ὀλίγασ φοράσ σφάλλουσι; Πῶσ νὰ ὑπακούση εἰσ τοὺσ νόμοὺσ ἐκεῖνοσ, ὅπου ὀρίζει, πρὶν γεννηθῆ; Καὶ πῶσ νὰ διοικήση ὀρθῶσ ὁ παραβάτησ τῶν νόμων; Πῶσ νὰ γνωρίση τὸ χρέοσ του ἐκεῖνοσ, ὅπου ἀνετράφη εἰσ τὸν κόλπον τῆσ ὀκνηρίασ καὶ τῆσ κολακείασ; Ποῦ περισσεύει καιρόσ τοῦ μονάρχοσ, νὰ στοχασθῆ διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ του (4);

Πῶσ λοιπόν, πῶσ τάχατες νὰ διοικῆ αὐτόσ, ὅπου ποτέ δὲν στοχάζεται εἰσ τὴν διοίκησιν; Ἐ, πολλὰ εὐκόλωσ, ἀδελφοί μου. Αὐτόσ ἐκλέγει, ἢ εὐρίσκει ἐκλεγμένον ἕναν ἄλλον παράσιτον κόλακα, τοῦ ὀποῖοῦ δίδει ὄλην τὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτόσ, ἔχοντασ διπλᾶ τὰ ἐλαττώματα, ὡσ δούλοσ δηλαδῆ καὶ ὡσ κύριοσ, δὲν ἡμπορεῖ οὔτε αὐτόσ νὰ διοικῆ μόνοσ του. Ὅθεν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ κυρίου του, ἐκλέγει καὶ αὐτόσ ἐδικούσ του ὑποδιακόνοὺσ, καὶ οὔτωσ ἢ ἀρχῆ διαμοιράζεται εἰσ τόσοὺσ δούλοὺσ μισθωτούσ, οἱ ὀποῖοι, διὰ νὰ κερδίσοὺν τὰ ἄτακτα καὶ ἀναριθμητὰ ἔξοδα, ὅπου τοὺσ χρειάζονται, πωλῶσι τὴν δικαιοσύνην, καὶ τυραννοῦσι τὸν ταλαίπωρον λαόν, ὅσον περισσότερον δύνανται.

Εἶναι ἀδύνατον, λοιπόν, ἕνασ λαὸσ νὰ ἀγαπήση ποτέ τὸν τύραννόν του, ἀλλ' ὁ τύραννοσ, ἀδελφοί μου, ἐξ ἀνάγκησ πρέπει νὰ μισῆ τοὺσ δούλοὺσ του, ἐπειδὴ γνωρίζει ἀρκετῶσ, ὅτι οἱ δούλοι δὲν ἡμποροῦν νὰ ἀγαπήσοὺν τὸν κλέπτην, τὸν φανερόν ἀρπαγα τῆσ ἐλευθερίασ των. Ἀλλὰ διατί, καὶ πῶσ ἕνασ μόνον ἄνθρωποσ, πολλάκισ ἀμαθέστατοσ καὶ ἀναξιῶτατοσ, πάντοτε δὲ θηριῶδησ, ἄσπλαγχοσ, καὶ σκληρόσ, καθῶσ εἶναι ὁ τύραννοσ, νὰ βαστᾶ ὑπὸ τῆσ θελήσεωσ του, τόσοσ χιλιάδασ ἀνθρώπων, χωρὶσ ἄλλην δύναμιν, οὔτε ἄρματα ἄλλα, εἰμῆ μόνον ἐκεῖνα τῆσ τυραννίασ, καὶ τόσοσ πλῆθοσ ὑπηκόων, ὅπου τὸν μισεῖ, ἐπιθυμεῖ τὸν θάνατόν του, καὶ εἶναι τέλος πάντων ἐχθρόσ του, νὰ ὑπόκειται, νὰ ὑπακούη, καὶ ἀναισθήτωσ νὰ ἀγωνίζεται, διὰ νὰ αὐξήση τὴν σκλαβιάν του, χωρὶσ νὰ τολμῆ κανείσ, νὰ φονεύση ἕν τέρασ, ἕνα μωρόν, ἀνανδρόν καὶ οὔτιδανῶτατον ἄνθρωπον, καθῶσ, ἐξ ἀνάγκησ, πρέπει νὰ εἶναι ὁ τύραννοσ; Διατί, τέλος πάντων, δὲν σείουν τὸν βαρῦτατον ζυγόν τῆσ δουλείασ των;

Ἐ, Ἐλληνεσ! ἢ ἰδία βαρῦτησ εἶναι τὸ αἷτιον τῆσ ἀδυναμίασ των, καὶ ἀλλοίμονον εἰσ ἐκεῖνον τὸν λαόν, ὅπου ἤθελεν εὐρεθῆ ὑπὸ τοιαύτησ τυραννίασ. Αὐτόσ κεχαυνώνεται τόσοσ, ὅπου χάνει τὴν δύναμιν τοῦ στοχασμοῦ. Ὅθεν, καὶ δυσκόλωσ ἐλευθερώνεται, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζει τὴν δυστυχίαν του, καὶ μόνον ὁ καιρόσ ἡμπορεῖ νὰ τοὺσ ἐτοιμάση τὴν ἐλευθερίαν τοὺσ.

Τοιοῦτοι λαοί, ἀδελφοί μου, ἂν κατὰ τύχην ἐκβάλλουν ἕνα, εἰσ ἄλλον τύραννον ὑπόκεινται, καὶ πάντοτε μένουσ δούλοι. Αὐταὶ αἱ τυραννία, ὦ Ἐλληνεσ, εἶναι συνθεμέναι ἀπὸ θεοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν. Ὁ τύραννοσ εἶναι ἕνα ἄγαλμα ἄπνοον καὶ ἀργόν, ὁ δὲ λαὸσ δὲν τὸν ἐνθυμεῖται, παρὰ ὅταν ζητῆ τοὺσ ἀξιοτέροὺσ καὶ δικαιοτέροὺσ συμπολίτασ του, καὶ δὲν τοὺσ εὐρίσκη. Ἡ ὀλιγαρχία μὲν συνίσταται εἰσ τὸν ἀντιτύραννον καὶ ὀπαδούσ του, μαζί μὲ μίαν κλάσιν μερικῶν ἀναιδεσάτων καὶ ἀμαθεσάτων ὑποκειμένων, ὅπου διὰ τὴν ὀκνηρίαν καὶ ἀργίαν, εἰσ τὰσ ὀποίασ ζῶσι, καὶ μὲ τὸ νὰ τρέφονται ἀπὸ ξένουσ ἴδρωτασ καὶ ἀναστεναγμούσ, ἠθέλησαν νὰ ὀνομασθοῦν εὐγενεῖσ. Ἡ δὲ θεοκρατία εἶναι ὁ κλῆροσ (5).

Οἱ ἱερεῖσ, ἀγαπητοί μου, φυλάττοντες ἕνα σκοπὸν καθόλου διάφορον, ἀπὸ τοὺσ λοιπούσ συμπολίτασ, πάντοτε ἐπροσπάθησαν, μὲ τὸ μέσοσ τῆσ θεότητοσ, νὰ καταδυναστεύσοὺν τοὺσ συμπολίτασ των, καθῶσ μέχρι τῆσ σῆμερον, μὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ κακομάθησιν ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Αὐτοί, καλύπτοντες μὲ τίτλον ἀγιότητοσ τὰ πλέον φανερά ψεύματα, ἐγέμισαν τοὺσ ἀδυνάτοὺσ νόασ τοῦ λαοῦ ἀπὸ μίαν τοσαύτην δεισιδαιμονίαν, ὡστε ὅπου, ἀντὶ νὰ ὀνομάσοὺν ψεῦμα τὸ ἀδύνατον, τὸ ὀνομάζουσ ἄγιο, καὶ οὔτωσ ἀδιστάκτωσ πιστεύουσι εἰσ

κάθε τουσ λόγον, οὔτε τολμοῦσι νὰ ἐξετάσωσι τὸ παραμικρόν, μάλιστα δὲ τουσ εἶναι ἐμποδιζόμενον.

Ἔσα ἐπρεπεν ὁμως νὰ εἰπῆ τινὰς δι' αὐτὴν τὴν κλάσιν, ἡ συντομία τοῦ παρόντοσ μου λόγου μου τὰ ἐμποδίζει. Καὶ μόνον ἀφήνω νὰ στοχασθῆ καθείσ, ὅτι τόσον πληθοσ ἀργῶν καὶ ἀμαθῶν ἀνθρώπων, ὁποῦ ζῶσι, τρυφοῦσι, καὶ πλουτίζουσι ἀπὸ τουσ κόπουσ τῶν λοιπῶν, πόσον μεγαλειότερον εἶναι, ἀπ' ὅλα τὰ βάρη μιᾶσ ὑποδουλωμένησ πολιτείασ, καὶ πόσον βοηθεῖ τὴν τυραννίαν τοιαύτη κλάσισ, οὔσαι καὶ αἱ δύο δυνάμεισ ἰδεαστικαὶ καὶ ἀνύπαρκτοι.

Ἄλλά, τί νὰ σὰσ εἰπῶ διὰ τὴν ἄλλην κλάσιν, τῶν ὀλιγάρχων λέγω, τῶν λεγομένων εὐγενῶν; Αὐτοὶ νομίζουσι τὸν ἑαυτόν τουσ τόσον διαφορετικὸν ἀπὸ τουσ λοιποὺσ ἀνθρώπουσ, ὁποῦ μόλισ καταδέχονται νὰ τουσ ἀκούουσι, χωρίσ νὰ τουσ ἀποκρίνωνται, οὔτε ποτὲ νὰ τουσ συναναστρέφονται. Αὐτοὶ, ὦ Ἕλληνεσ, κατέχουσι εἰσ τὰσ χείρασ των ὅλα τὰ καθολικὰ καὶ ἀληθῆ πλοῦτη τῆσ ἐπικρατείασ, ἤτοι τὰ χωράφια, ἀμπέλια, καὶ ὀλόκληρα χωρία, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζουσι πρὸσ τὸν λαόν, εἰσ τρόπον, ὁποῦ ὁ λαὸσ εἶναι σχεδὸν δούλοσ μισθωτόσ ἀπὸ αὐτούσ, καὶ δουλεύει διὰ τὸ κέρδοσ αὐτῶν.

Ἀφήνοντασ κατὰ μέρος τὸ πληθοσ τῶν ἐλαττωμάτων, ὁποῦ χαρακτηρίζει αὐτὴν τὴν μιαν κλάσιν, ἡ σκληρότησ, βέβαια, εἰσ αὐτοὺσ εἶναι γενική, τὴν ὁποῖαν κληρονομοῦσι κατὰ γενεαλογίαν, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι, καθὼσ τουσ τίτλουσ των. Εἶναι αὐτόματοι εἰσ τὸ ἄκρον, καὶ τουσ δούλουσ των ψηφοῦσι πολλὰ ὀλιγότερον ἀπὸ τὰ ἴδια ζῶα των (6).

Ἄλλά εἰσ τί συνίσταται αὐτὴ ἡ εὐγένεια, στοχάζεσθε, ὦ Ἕλληνεσ; Ἴσωσ εἰσ τὰ χρηστὰ ἦθη; Εἰσ τὰ μεγάλα κατορθώματα, εἰσ τὴν ἀξιότητα. Ἴσωσ εἰσ τὴν ἀρετὴν καὶ εἰσ τὴν δικαιοσύνην, καθὼσ οἱ πρόγονοὶ μασ ἐστοχάζοντο; Ἐ, οὐχί, οὐχί! Οἱ νῦν δούλοι κράζουσι εὐγενεῖσ τουσ υἱοὺσ τῶν πλουσίων, καὶ τόσον ἐβαρβαρώθησαν ἀπὸ τὴν σκλαβιάν, ὁποῦ εἰσ πολλὰ μέρη πωλεῖται ὁ τίτλοσ τῆσ εὐγενείασ, καὶ ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγοράζεται ἀπὸ τουσ πλέον ἀναισθήτουσ τῶν πολιτῶν. Εἶναι ἀπερίγραπτοσ, ἀγαπητοὶ μου, ἡ ἀναισθησία καὶ ἡ ἀμάθεια αὐτῶν τῶν ψευδοευγενῶν, καὶ ὅταν εὐρεθῆ ἀνάμεσα εἰσ χιλίουσ ἕνασ ὀλίγον μέτοχοσ ἀνθρωπότητασ, εἶναι βέβαια ἄξιον θαυμασμοῦ.

Πῶσ ἡμποροῦν αὐτοὶ νὰ μελετήσουσι καὶ νὰ μάθουσι τὰ χρέη τοῦ ἀληθοῦσ πολίτου; Πῶσ νὰ τιμήσουσι τὴν ἀρετὴν; Οἱ γονεῖσ των ἄλλην ἔννοιαν δὲν ἔλαβον, παρὰ νὰ τουσ διδάξουσι τὸν τρόπον εἰσ τὸ νὰ κολακεύονται ἀναμεταξῦ των καὶ τὸ πῶσ νὰ ὑβρίζωνται μ' εὐμορφασ λέξεισ. Ἡ προσποίησισ εἰσ αὐτοὺσ εἶναι τὸ πρῶτον καὶ ἀναγκαῖότερον μάθημα (7). Ὡ! τῆσ μωρίας των! Ὡ! ἐντροπή τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ, καὶ ἀφανισμὸσ τοῦ κόσμου.

Τὰ καμώματα, ὦ Ἕλληνεσ, αὐτῆσ τῆσ κλάσεωσ εἶναι τόσον παιδαριώδη καὶ χαμερὰ, ὁποῦ, βέβαια, δὲν πρέπει νὰ ἔχουσι τόπον εἰσ τὸ παρὸν θέμα, καὶ οὔτε ἐγὼ πλέον θέλω τὰ ἀναφέρει, ἀλλὰ τελειῶνω μὲ τὸ ρητόν τοῦ Πλουτάρχου, ὅστισ λέγει: «κρεῖσσον γίνεσθαι λαμπρόν, ἡ γενναῖοσθαι», καὶ πάλιν «εὐγένεια καλὸν μὲν, προγόνων δὲ ἀγαθόν».

Ἐταν, λοιπόν, ὦ Ἕλληνεσ, μία ἐλευθέρα πολιτεία, καταντήση εἰσ δουλείαν ἀφ' ἑαυτοῦ τησ, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν, καὶ κατὰ τὸν τρόπον ὁποῦ ἐδιηγῆθην, τότε, ἀγαπητοὶ μου, εἶναι πολλὰ δύσκολον νὰ ξαναλάβῃ μόνῃ τησ τὴν ἐλευθερίαν τησ, καθὼσ φανερὰ μασ τὸ παρασταίνει ἡ ποτὲ θαυμαστή Ρώμη, ἡ ὁποῖα διὰ τῶσ αἰῶνασ εὐρίσκεται σιδηροδέσμιος ὑποκάτω εἰσ ἀνήκουστον τυραννικὴν θεοκρατίαν, καὶ βέβαια διὰ πολλοὺσ ἄλλουσ αἰῶνασ ἀκόμη θέλει μείνει. Ἐταν ὁμως μία ἐλευθέρα πόλισ χάση τὴν ἐλευθερίαν τησ ἀπὸ τὴν κυρίευσιν κανενὸσ τυράννου, τότε, ὄχι μόνον δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὴν ξαναλάβῃ, ἀλλὰ πολλὰ εὐκολον, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον. Αὐτὸ δὲ ἀκολουθεῖ, ἐπειδὴ τὰ ἦθη μένουσι τὰ αὐτὰ, καὶ ἡ πολιτεία ὑπόκειται μόνον εἰσ τὴν δύναμιν, καὶ ἐξακολουθῶσ ἡ ἐλευθερία εὐρίσκεται πάντοτε εἰσ μάχην μὲ τὴν τυραννίαν.

Ό τοιοῦτοσ λαόσ ἡμπορεῖ νὰ παρομοιοσθῆ εἰσ ἕνα ἀετόν, ὅταν εὐρίσκεται δεδεμένοσ, ὁ ὁποῖοσ, εὐθύσ ὁποῦ συνθλάση τοὺσ δεσμοὺσ του, ὄντασ ἀφ' ἑαυτοῦ του σῶοσ, παραχρημα ἀπετῶντασ φεύγει, καὶ μένει ὡσ καὶ πρότερον. Οὕτωσ, ἀδελφοί μου, εὐρίσκεται καὶ ἡ Ἑλλάσ τὴν σήμερον, ἡ ὁποῖα ἂν ἀκόμη δὲν ἐσύντριψε τὰσ ἀλύσοσ τῆσ, πολλὰ εἶναι τὰ αἷτια, καθὼσ κατωτέρω δειχθῆσεται. Αὐτό μασ τὸ βεβαιοῖ ἡ ἱστορία μὲ τὴν διήγησιν πολλῶν ὁμοῖων συμβάντων. Διάφοροὶ μικροὶ πόλεισ ἐλευθέροι ἐχρειάσθη νὰ ὑποκύψουν εἰσ ἀνωτέρασ τυραννικὰσ δυνάμεισ, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐσύντριψαν τοὺσ δεσμοὺσ τῆσ δουλείασ, καὶ ἔμεινον ἐλευθέροι, ὡσ καὶ πρότερον.

Ἡ Ἀθήνα, λέγει ὁ ἱστορικόσ Ἑλλην, ἀφοῦ ἐνικῆθη ἀπὸ τοὺσ Λάκωνασ, τὴν ὑποχρέωσαν νὰ δεχθῆ διὰ κυβερνητάσ τῆσ τριάκοντα πολίτασ, ὁποῦ αὐτοὶ ἤθελαν ἐκλέξει. Καὶ οὕτωσ ἡκολούθησεν. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ τριάκοντα κυβερνηταὶ, εἰσ μικρόν διάστημα καιροῦ, ἐκαταστήθησαν τριάκοντα τύραννοι, ἀπὸ τοὺσ πλέον σκληροὺσ καὶ αἰμοβόρουσ, ὥστε ὁποῦ εἰσ ὀκτῶ μῆνασ μόνον, ὁποῦ ἐδυνάστευσαν, ἐφόνευσαν ἕωσ χιλίοσ πεντακοσίοσ πολίτασ, τοὺσ πλέον δικαίοσ καὶ ἐναρέτοσ. Ἀλλ' εἰσ ὀκτῶ μῆνασ, βέβαια, μία ἐλευθέρα πολιτεία δὲν γίνεταὶ δούλη. Καὶ ἂν αὐτοὶ οἱ Τριάκοντα Τύραννοι ἐνόμιζον νὰ ἐξολοθρεύσοῦν ὄλοσ τοὺσ ἐναρέτοσ καὶ ἐλευθέροσ, δὲν ἔπρεπε νὰ ἀφήσοῦν ζωντανὸν οὐδένα. Τέλοσ πάντων, ὁ ἀναγκαίοσ ἀφανισμόσ των προητοῖμαζεν τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου Θρασυβούλου.

Αὐτόσ ὁ ἥρωσ, βλέποντασ τὴν ἀθλίαν κατάστασιν τῆσ πατρίδοσ του, καὶ προβλέποντασ τὸν μέλλοντα αὐτῆσ ἀφανισμόν, ἀπεφάσισεν νὰ θυσιασθῆ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆσ, καὶ οὕτωσ φεύγει ἀπὸ τὴν πατρίδα του, περιφέρεται δι' ὀλίγον καιρόν ἐνθεν κακεῖθεν, ζητεῖ συμβοητοὺσ καὶ συνδρομητάσ, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἰσ ὀλίγον καιρόν προητοῖμάζει τὰ πάντα. Εἰσέρχεταὶ νυκτόσ, εἰσ τὴν ἀγαπητήν του πατρίδα μὲ τὰ ἄρματα τῆσ νίκησ καὶ τῆσ ἐκδικήσeweσ, ἐξυπνᾷ τοὺσ συμπατριῶτασ του ἀπὸ τὴν ληθαργίαν τῆσ τυραννίασ, φωνάζει εἰσ τοὺσ κεκωφωμένοσ ἥδη ἀπὸ τὴν δουλείαν: «Δεῦτε, συμπολίταὶ, δεῦτε, ἀδελφοί μου, νὰ διαυθεντεύσωμεν τὴν προτέραν μασ εὐτυχίαν. Ὅλοὶ οἱ θεοὶ εἶναι πρὸσ βοήθειάν μασ! Ἄσ ἐκβάλωμεν τὴν θανατηφόρον νόσον τῆσ κυριότητοσ, ἄσ γίνωμεν ἄξιοὶ τοῦ ὀνόματοσ μασ, ἄσ δειχθῶμεν ἀληθεῖσ ἄνθρωποὶ, καὶ ἄσ ἀποβάλωμεν τοὺσ τυράννοσ».

Τότε, ὄλοὶ σχεδόν, ἐπανερχόμενοι εἰσ τὸν ἑαυτόν των ὡσ ἀπὸ μεγάλην μέθην, εἶδον τὴν ἀθλίαν τοὺσ κατάστασιν, ἐγνώρισαν τὸ χρέοσ των, καὶ λαβόντεσ τὰ ἄρματα τῆσ δικαιοσύνησ, ὠρμησαν ὡσ λέοντεσ κατὰ τῶν ἐχθρῶν των, τοὺσ ὁποῖοσ ἐν ροπή ὀφθαλμοῦ κατετρόπωσαν, καὶ οὕτωσ ἡλευθέρωσαν τὴν πατρίδα τοὺσ ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν τριάκοντα ἐκείνων τυράννων, οἱ ὁποῖοὶ, ἀφοῦ ἤκουσαν τὸ ἱερόν ὄνομα τῆσ ἐλευθερίασ καὶ τῆσ πατρίδοσ, τρέμοντεσ ἔρριπτον τὰ ἀνάξια ἄρματα των ἔμπροσθεν τῶν ἡρώων, καὶ μὲ τὴν συνηθισμένην των δειλίαν καὶ οὐτιδανότητα γονυκλιτῶσ ἐζητοῦσαν ἔλεοσ. Ὡ τῆσ ἀναισθησίασ σασ, βάρβαροὶ καὶ μωροὶ ἄνθρωποὶ! Αὐτοὶ, ἀδελφοί μου, εἶναι τοιοῦτοὶ, ὁποῦ θέλοῦν νὰ εἶναι ἐξ ἀποφάσeweσ, ἡ τύραννοι ἡ δούλοὶ.

Ἰδοῦ, λοιπόν, ὦ Ἑλληνεσ, πόσον εὐκόλωσ ξαναλαμβάνει τὴν ἐλευθερίαν τῆσ μία πολιτεία, ὅταν τὴν χάση ἀπὸ ἀρπαγὴν κανενοσ τυράννου, καὶ ὅταν φυλάττη σῶα τὰ ἦθη τῆσ. Πῶσ λοιπόν ἡ Ἑλλάσ εὐρίσκεται μέχρι τῆσ σήμερον εἰσ δουλείαν; Δὲν ἔχασεν καὶ αὐτὴ ἴωσ τὴν ἐλευθερίαν τῆσ ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴν τῶν Ρωμαίων; Δὲν ἐφύλαξεν αὐτὴ ἴωσ τὰ ἦθη τῆσ σῶα; Δὲν τὰ φυλάττει καὶ ἔωσ τὴν σήμερον; Διατί λοιπόν εὐρίσκεται πάντοτε δούλη; Καὶ διατί δὲν ἐσύνθλασεν ἕωσ τώρα τὰσ ἀλύσοσ, ὁποῦ τὴν κρατοῦσι ὑπὸ δουλείασ τόσον ἀδίκωσ; Αὐτὴ ἡ ἐξέτασισ, ὦ Ἑλληνεσ, εἶναι πολλὰ ἀναγκαία διὰ ἡμᾶσ, πρῶτον μὲν, διὰ νὰ ἐξαλείψωμεν τὰ ἐμπόδια, ἀφοῦ τὰ γνωρίσωμεν ὁποῖα εἶναι, καὶ δεῦτερον, διὰ νὰ ἡμπορῆ καθεῖσ ἀπὸ ἡμᾶσ, νὰ ἀποδεικνῆ εὐκόλωσ τῶν βαρβάρων καὶ ἀχαρίστων ἀλλογενῶν, ὁποῦ τόσον ὀλίγον μασ ψηφῶσι, ὅτι τὸ ἑλληνικόν γένοσ δὲν ἐγεννήθη διὰ τὴν δουλείαν. Αὐτάσ λοιπόν τὰσ αἰτίασ θέλω προσπαθήσει νὰ παραστήσω, ὅσον συντομώτερα μοῦ σταθῆ δυνατόν, καὶ ἔπειτα νὰ εἰσέλθω εἰσ τὸ ἀναγκαῖότερον μέρος τοῦ λόγου μου, διὰ νὰ ἀποδείξω, πόσον εὐκόλον εἶναι νὰ ἐλευθερωθῆ τώρα, καὶ πῶσ τάχιστα θέλει ἀκολουθήσει.

Ἡ Ἑλλάσ, ὦ ἀγαπητοί μου, ὀκτακοσίους χρόνους πρὸ Χριστοῦ ἤκμαζε, καὶ ἦτον εἰς τὸν ἄκρον βαθμόν τῆσ εὐτυχίασ τῆσ. Ἀφοῦ ὁμως εἰς τοὺσ 375 πρὸ Χριστοῦ, Φίλιπποσ, ὁ πατήρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἔλαβε τὸ μακεδονικὸν σκῆπτρον, διὰ πρώτην φοράν, ἤρχισε, φεῦ! νὰ μιάνη τὴν ἐλευθέραν γῆν τῆσ Ἑλλάδοσ μὲ τὴν ἀνεξάρτητον ἀρχὴν τοῦ. Αὐτόσ ὄντασ πολλὰ φιλόδοξοσ, καὶ ἐν αὐτῷ φιλομαθησ καὶ δίκαιοσ, ὅταν δὲν ἦτον πρὸσ ζημίαν τοῦ, ἦ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα ὅταν ἦτον πρὸσ ὄφελόσ τοῦ, εἴλκυσε κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰσ τὴν φιλίαν τοῦ τοὺσ περισσοτέρουσ ἀρχηγούσ τῶν τότε ἑλληνικῶν πόλεων, καὶ οὕτωσ προετοίμασεν εἰσ μὲν τὸν υἷόν τοῦ μεγάλασ νίκασ, εἰσ δὲ τὴν πατρίδα τοῦ καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἕνα ἐπικείμενον καὶ ἀφευκτον ἀφανισμόν. Ἐξ αἰτίασ τοῦ, εὐθύσ, ἤρχισεν ὁ πόλεμοσ ἀναμεταξὺ τῶν, αἱ διχόνοιασ ἠῦξησαν, καὶ ἡ ἐλευθερία τῆσ Ἑλλάδοσ ἀπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐφθείρετο, ἕωσ εἰσ τοὺσ 146 πρὸ Χριστοῦ, ὅπου παντελῶσ ἠφανίσθη ὑπὸ τῆσ ρωμαϊκῆσ μεγαλειότησ.

Οἱ Ρωμαῖοι, κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρόν, ἤκμαζον. Αὐτοί, ἐξ ἀρχῆσ, ἦτον ὀλίγοι φυγάδεσ, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, διδαχθέντεσ παρὰ τῶν Ἑλλήνων κάθε λογιῆσ ἐπιστήμασ, καὶ νόμοουσ παρ' αὐτῶν λαβόντεσ, κατεστήθησαν οἱ ἀξιώτεροι στρατιῶται καὶ συμπολίται τοῦ κόσμου. Ἡ Ἑλλάσ δὲ ἑλλιπῆσ, κατ' ἐκεῖνασ τὰσ ἐποχάσ, ἀπὸ ἀξιούσ στρατιῶτασ, ὅπου, ὡσ προεῖπον, εἶχαν θυσιάσει ἢ ματαιότησ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ ἀναμεταξὺ τῶν πολέμοι, ὡσαύτωσ καὶ ἀπὸ ἄξια ὑποκείμενα, ὅπου ὁ φθόνοσ καὶ ἡ πολυτέλεια εἶχαν φθείρει, ἐπαρώξυνεν σφόδρα τὴν ἀχορτασίαν τῶν Ρωμαίων, οἱ ὅποιοι προσποιοῦμενοι νὰ βοηθήσουν τινάσ τῶν ἑλληνικῶν δυνάστων, ὥρμησαν εἰσ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔφερον μαζί τῶν τὸν καθ' αὐτὸ ἀφανισμόν τῆσ, ἀφοῦ ἐληλάτευσαν, ἀφοῦ κατέκαυσαν πόλεις, ἀφοῦ τέλος πάντων, τὸ ὅλον ἠφάνισαν, ἐκήρυξαν τὴν Ἑλλάδα ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἀπὸ τότε, λοιπόν, ἕωσ εἰσ τοὺσ 364 μετὰ Χριστόν, ὅπου διεμοιράσθη τὸ ρωμαϊκὸν βασιλείον εἰσ ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν, οἱ Ἕλληνεσ ὑπόκειντο εἰσ φοβεράν τυραννίαν, καὶ ἔπαθον ἀνήκουστα βάσανα καὶ ταλαιπωρίασ ἀπὸ τοὺσ διαφόρουσ σκληροτάτουσ ἱμπεράτορασ, ὅπου ἡ Ρώμη τοὺσ ἔπεμπεν. Δὲν ἐδύναντο νὰ ἐλευθερωθῶσι ἀπὸ τοιοῦτον ζυγόν - ἀγκαλὰ καὶ τὰ ἦθη τῶν νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα καὶ νὰ ὑπόκειντο εἰσ ξένην ἀρχὴν - ἐπειδὴ ἡ ἐπικράτεια ἦτον μεγαλωτάτη, καὶ δὲν ὑπέφερον ὅλοι ἐξίσου τὰσ δυστυχίασ, καὶ ἐξακολούθωσ, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἐνωθοῦν ὅλοι μαζί, διὰ νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺσ τυράννουσ τῶν (8).

Ἀπὸ τότε, λοιπόν, ὅπου ἐστερεώθη ὁ χριστιανισμός, ἕωσ εἰσ τοὺσ 1453, ἀντίσ νὰ αὐξήσουν τὰ μέσα τῆσ ἐλευθερώσεώσ τῶν, φεῦ! ἐσμικρύνοντο. Ἡ δεισιδαιμονία καὶ ὁ ψευδῆσ τε καὶ μάταιοσ ζῆλοσ τῶν ἱερέων καὶ πατριαρχῶν, κατεκυρίευσεν τὰσ ψυχάσ τῶν βασιλέων, οἱ ὅποιοι, ἀντίσ νὰ ἐπιμελοῦντο εἰσ τὸ νὰ διοικῶσι τὸν λαόν, καθῶσ ἔπρεπε, ἄλλο δὲν ἐστοχάζοντο, παρὰ νὰ φιλονικῶσι, καὶ νὰ κτίζωσι ἐκκλησίασ. Τότε εἰσ τὴν Ἑλλάδα ἐφάνησαν τρεῖσ κυριότητες· ἡ τυραννία, τὸ ἱερατεῖον, καὶ ἡ εὐγένεια, αἱ ὅποια διὰ ἕνδεκα αἰῶνασ σχεδόν, κατέφθειραν τοὺσ Ἕλληνασ καὶ κατερήμωσαν τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ματαιότησ τῶν πατριαρχῶν, καὶ πάπων ἐπροξένησεν τὸ σχίσμα ἀναμέσον ἡμῶν καὶ τῶν Λατίνων, καὶ ἡ δεισιδαιμονία ἦνωσεν εἰσ αὐτὸ ἐν μῖσοσ φοβερόν μέχρι τῆσ σήμερον.

Ἀφοῦ, λέγω, τὸ ἱερατεῖον ἠθέλησε νὰ ἐνώση τὰ ἐκκλησιαστικά ἐντάλματα μὲ τοὺσ πολιτικοὺσ νόμοουσ, διὰ νὰ τιμᾶται ἐν ταῦτῷ καὶ νὰ ὀρίζη χωρίσ δυσκολίαν, ἐκατάλαβεν, ὅτι ἀναγκαῖον ἦτον πρότερον νὰ τυφλώση τὸν λαόν μὲ τὴν ἀμάθειαν, διὰ νὰ στερεώση καλλιότερα τὸν σκοπόν τοῦ, καὶ οὕτωσ ἐπροσπάθησεν νὰ ἐσβῆση κάθε σπουδὴν εἰσ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὑπερασπίσθη τὴν ἀμάθειαν.

Αἱ ἐπιστήμαι, ὅπου πρότερον ἦνθιζον, ἄρχισαν νὰ μαρανθῶσι, τὰ σχολεῖα ἐσφαλίσθησαν, οἱ διδάσκαλοι ἐμωράνθησαν, καὶ ἡ ἀλήθεια μὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐξωρίσθησαν. Ἄλλο βιβλίον δὲν εὐρίσκετο, εἰμὴ τὰ πονήματα τῶν ἱερέων. Κάθε φιλόλογοσ ἄλλο δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀναγνώσῃ, εἰμὴ τὰ θαύματα καὶ τοὺσ βίουσ τῶν ἀγίων, καὶ οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνεσ, ἀγκαλὰ καὶ φιλελεύθεροι, ὑστερημένοι ὁμως ἀπὸ τὸ φῶσ τῆσ φιλοσοφίασ, ἔγιναν σχεδόν δούλοι κατὰ συνήθειαν, μεμεθυσμένοι δὲ ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ δεισιδαιμονίαν, ὑπήκουον καὶ ἐφοβοῦντο

τοὺσ τυράννοὺσ τῶν, χωρὶσ νὰ ἡξεύροὺν τὸ διατί. Ἐνασ ἀφορὶσμοσ τοῦ ἀρχιερέωσ ἐτρόμαζεν τόσα μιλλιούνια ἀνθρώπων. Ὡ δεισιδαιμονία, πόσον φοβερὰ εἶσαι ἀνάμεσα εἰσ τὰ ἀνθρώπινα πάθη, καὶ πόσον οὐτιδανώνεις τὴν ἀνθρωπότητα, ὅταν κυριεύσῃσ τὰσ ψυχὰσ τῶν ἀπλῶν καὶ ἀμαθῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι τόσον ἀπομωρώνονται, ὁποῦ τρέμουσιν εἰσ τὴν ψευδῆ λαλιάν σου, καθὼσ τὰ βρέφη φοβοῦνται ἕνα ὄφιν ξύλινον, ἢ ἕνα χαλκοῦν λέοντα!

Εἰσ τοιαύτην κατάστασιν, ἀδελφοί μου, εὐρίσκετο ἡ Ἑλλάσ, ὅταν πρὸ 453 χρόνων ἀπὸ τὴν σήμερον, ἢ αὐτῆ δεισιδαιμονία καὶ ἡ ἀμάθεια εἶχεν ἀναβιβάσει εἰσ ὑψηλὸν θρόνον ἕνα ἀχρεῖον Αἰθίοπα, ὁ ὁποῖοσ ὠρμησε μὲ τὰ ἄρματα τοῦ ψεύδουσ καὶ τῆσ πλάνησ, καὶ ἐκυριεύσεν σχεδὸν τὸ τέταρτον μέρος τῆσ γῆσ. Ἡ Ἑλλάσ δὲν ἡμπόρεσεν βέβαια νὰ ἀποφύγῃ τὸν ζυγὸν του, οὕτωσ προητοιμασμένη. Ὅθεν, καὶ εἰσ βραχύτατον διάστημα ἐκλινε τὸν ἀχῆνα εἰσ τὴν τυραννικὴν ράβδον τοῦ Μωάμεθ. Ἡ εὐκαρποσ γῆ τῆσ Ἑλλάδοσ ἐγέμισεν ἀπὸ βαρβάρουσ ἀλλοτρίου ὀρίζοντοσ, καὶ τοιοῦτησ λογῆσ, ὁ οὐτιδανὸσ καὶ ἀχρεῖοσ θρόνοσ τῶν ὀθωμανῶν ὑψώθη εἰσ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ εὐρίσκεται μέχρι τῆσ σήμερον, ἀγκαλὰ καὶ νὰ εἶναι εἰσ τὸ τέλος του πλησιέστατοσ.

Ὡ! πόσον ἐκλασαν οἱ Ἑλληνεσ μετέπειτα! Ἀλλὰ ματαίωσ. Ὁ ἐχθρόσ τῶν ἦτον μεγάλοσ. Αὐτοί, δὲν εἶχον στρατεύματα γυμνασμένα, οὔτε πόλεμον ἐδιδάσκοντο ἀπὸ τοὺσ κυρίουσ τῶν πλέον. Αὐτοί, ἐκυβερνοῦντο ἀπὸ σκιάσ καὶ φαντάσματα, καὶ ἀφοῦ ἀπέρασαν τὴν τυραννίαν τῶν Ρωμαίων καὶ ἔπειτα τῶν Ἰερέων, ἐκατήνησαν, τέλος πάντων, νὰ ὑποκύψουν εἰσ τὴν πλέον σιχαμερὰν καὶ βάρβαρον κυριότητα, λέγω, εἰσ τὴν τυραννίαν τῶν ὀθωμανῶν. Τὰ ἦθη τῶν, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν ἦτον παντάπασιν διεφθαρμένα, δὲν ἡμπόρεσαν ὁμωσ νὰ τοὺσ ἐλευθερώσωσι ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Ρωμαίων, ἐπειδὴ οἱ ἐχθροί τῶν ἦτον δυνατοί καὶ πολλοί, ἢ δεισιδαιμονία δὲ καὶ ἡ ἀμάθεια προητοίμασε διὰ πολλοὺσ αἰῶνασ τὴν δόξαν τοῦ ἀχρεῖου Μωάμεθ, καὶ οὕτωσ ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν, εἰσ διάστημα τεσσάρων αἰῶνων, ἔφερε τὴν Ἑλλάδα εἰσ τόσον ἀθλίαν κατάστασιν, ὁποῦ κανεῖσ, βέβαια, κανεῖσ δὲν ἠθελε τὸ πιστεῦσει, ἂν ὄλοι ἡμεῖσ, ὦ Ἑλληνεσ, δὲν τὸ ἐγνωρίζαμεν, καθὼσ τὸ γνωρίζομεν καὶ τὸ πάσχομεν καθημερινῶσ.

Δύο αἰτία μὲ ἐμπόδισαν, ὦ ἀγαπητοί μου Ἑλληνεσ, ὁποῦ δὲν ἐδιηγήθην καταλεπτῶσ τὰσ αἰτίασ, ὁποῦ ἔφερον τὴν Ἑλλάδα εἰσ τὴν δουλείαν τῶν Ρωμαίων. Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ ἐπιχειρήμα ἐχρειάζετο μίαν διεξοδικωτάτην περιγραφὴν, διὰ νὰ μὴν μείνη ἀτελέσ, καὶ δεῦτερον, ἔχοντασ σκοπὸν νὰ ὀμιλήσω πλατύτερα διὰ τὰσ αἰτίασ, ὁποῦ ἔωσ τὴν σήμερον τὴν φυλάττουσι δούλην ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, ἐνόμισα, ὅτι αἱ αὐταὶ αἰτίασ, ἂν καὶ εἰσ τὸ ὄλον δὲν ὀμοιάζουσι μὲ ἐκεῖνασ, βέβαια, εἰσ μέρος αὐτῶν, ἡμποροῦσι νὰ ἀναφέρωνται μετὰ πάσῃσ τῆσ ἰσότητοσ, καὶ ὁ ἀναγνώσθησ εὐκόλωσ ἡμπορεῖ νὰ προῖδῃ ἀπὸ τὰσ παρούσασ τὰσ παρελθούσασ.

(1) Ἀπὸ τοῦτο τὸ παράδειγμα ἡμποροῦν, κατὰ τὸ παρόν, νὰ θαυμάζουν ὀλιγότερον τινέσ, ὁποῦ ἐρωτῶσι, διατί αἱ μοναρχίασ βαστοῦν περισσότερον καιρόν, ἀπὸ τὰσ πολιτοκρατίασ; Διότι, ἢ μὲν νομαρχία εἶναι ὡσ πύργοσ, ὁ ὁποῖοσ ἢ κατὰ συμβεβηκόσ, ἢ ἀπὸ πολυχρονιότητα πρέπει νὰ πέση, ἀλλ' ἢ μοναρχία, οὔσα ὡσ ὁ σωρόσ τῶν γκρεμισμάτων, βέβαια ἠθελε μείνει πάντοτε ἢ αὐτῆ, ἂν τινεσ δὲν τὴν ξαναορθώσωσ, καθὼσ, ἂν δὲν ξανακτίσωσ τὸν πύργον, μὲνει πάντοτε ὁ σωρόσ.

(2) Οἱ λαοί τοῦ παρόντοσ αἰῶνοσ ἐσυνήθησαν τόσον νὰ εἶναι δοῦλοι, ὁποῦ χωρὶσ νὰ τρομάζουν εἰσ τὸ νὰ ἐξεύροὺν, ὅτι ὁ μονάρχησ ἡμπορεῖ νὰ κάμη ὅ,τι θέλει, εὐχαριστοῦνται μόνον νὰ ἐπαινωσι κείνουσ, ὁποῦ δὲν πρᾶττουσι ὄσα κακὰ ἡμποροῦσι.

(3) Ποίοσ φονεύει τόν ἀδελφόν του, διὰ νὰ τοῦ ἀρπάση τὸ σκῆπτρον. Ποίοσ φονεύεται παρὰ τῆσ συζύγου του, ἢ ὅποια θέλει νὰ βασιλεύση μόνη τῆσ. Ἄλλοσ φαρμακεύει τὸν πατέρα του, καὶ ἄλλη τὰ ἴδια τέκνα τῆσ θανατώνει.

(4) Αὐτόσ ἐξυπνᾷ τὸ μεσημέρι, σηκώνεται εἰς τὴν μίαν ὥραν, ἐξοδεύει ἄλλην μίαν διὰ νὰ προγευθῆ, ἄλλη μία χρειάζεται διὰ νὰ τὸν ἐνδύσουν, εἰς τὰσ τρεῖσ τὸν φέρουν εἰς τὴν περιδιάβασιν, εἰς τὰσ πέντε ἐπιστρέφει εἰς τὸ γεῦμα, καὶ μένει ἕωσ εἰς τὰσ ἑπτὰ. Ἄλλην μίαν ὥραν, βέβαια, τὴν ἐξοδεύει διὰ νὰ πάρῃ τὸν καφέ, καὶ νὰ εἰπῆ μερικὰ ξυλλογήματα, εἰς τὰσ ὀκτῶ ξαναεβγαίνει εἰς περιδιάβασιν, εἰς τὰσ ἑννέα ὑπάγει εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὰσ δώδεκα ἐπιστρέφει εἰς τὸ παλάτιον, καὶ δειπνεῖ ἕωσ εἰς τὰσ δύο, ἔπειτα κοιμᾶται ἕωσ εἰς τὸ μεσημέρι. Ἰσὼσ τινὰσ μοῦ ἀποκριθῆ, ὅτι καθημερινῶσ αὐτὰ δὲν ἀκολουθοῦν, ἀλλ' ἄσ στοχασθῆ πρότερον, ὅτι ἐγὼ δὲν ἀνέφερα τὰ ἐλαττώματὰ τῶν ἀκόμη: Ποῦ τὰ παιγνίδια; Ποῦ ὁ ἔρωσ; Ποῦ τὸ κυνήγι; Ποῦ οἱ χοροί; Ποῦ αἱ ἀκαδημίαι τῆσ μουσικῆσ; Ποῦ αἱ ἀδιάκοποι συναναστροφάι; Ποῦ τόσα καὶ τόσα ἄλλα ἐφευρέματα τῆσ ὀκνηρίας καὶ βαρβαρότητοσ; Ποῦ τὰ συχνὰ συμπόσια; Καὶ πῶσ εἶναι δυνατὸν νὰ παραιτήση αὐτόσ τόσα καὶ τόσα ἀγαθὰ, διὰ τὸν ἐνοχλητικὸν καὶ βαρῦτατον στοχασμὸν τῆσ διοικήσεωσ; Αἰφῆνω πρὸσ τούτοισ κάθε στοχασμὸν, ὅπου ὡσ ἀνῆρ πρέπει νὰ ἔχη διὰ τὴν σύζυγόν του καὶ ὡσ πατήρ διὰ τὰ τέκνα του, ἐπειδὴ τοιαῦται ὑποθέσεισ δι' αὐτὸν εἶναι πολλὰ μικροπρεπεῖσ, καὶ ἡ μεγαλειότησ του τὸν διορίζει νὰ ἐκλέξη ἕνα μοιχὸν δι' αὐτήν, καὶ ἕνα νόθον πατέρα δι' αὐτὰ.

(5) Ἡ θρησκεία, ὧ Ἕλληνεσ, ἢ ὅποια συνίσταται εἰς τὸ νὰ δοξάζῃ ὁ ἄνθρωποσ τὸν πλάστην τοῦ παντόσ, βέβαια εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ παλαιότερα συστήματα τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἐξακολουθῶσ οἱ πρῶτοι βασιλεῖσ ἐστάθησαν ἱερεῖσ. Αὐξάνοντασ ὁμωσ αἱ ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων, ἀπεφάσισαν νὰ τιμήσουν τὸν κτίστην τοῦ παντόσ, ὄχι πλέον μὲ τὴν ἀπλότητα καὶ εἰλικρίνειαν, ἀλλὰ μὲ πομπὴν καὶ πολυτελῆ δῶρα. Εὐθύσ, λοιπόν, ἔκτισαν ναοὺσ, καὶ ὑπηρέτασ τοῦ ἀφιέρωσαν οὐκ ὀλίγοσ. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ὑπηρέται, ἀπ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἠυξήθησαν τόσον, καὶ τόσον ἀγνωμόνωσ ἀντήμειψαν τὸν ἀμαθῆ καὶ εὐκολοκατάπειστον λαόν, ὥστε ὅπου εἶναι ἀνεκδιήγητα τὰ κακὰ, ὅπου ἐπροξένησαν εἰς τὸν κόσμον, καὶ βέβαια ὁ πλέον σκληρόκαρδοσ πρέπει νὰ κλαύσῃ, ὅταν ἀναγνώσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν.

(6) Ἄν τινὰσ ἐπρόβανε κανενὸσ πλουσίου εὐγενοῦσ, νὰ τοῦ φονεύσῃ ἢ ἕνα ἄλογον, ἢ δύο δούλοσ, βεβαιότατα, ὧ Ἕλληνεσ, ἠθελε προκρίνει νὰ χάσῃ τοὺσ δούλοσ, ἐπειδὴ εὗρισκεν καὶ ἄλλοσ οὐχὶ δὲ τὸ ἄλογον, ὅπου δυσκόλωσ ἠθελεν ἐπιτύχει ἄλλο παρόμοιον.

(7) Ὡ! πόσον ἄξιοι γέλωτοσ εἶναι, τῆ ἀληθεία, ὅταν τοὺσ βλέπῃ τινὰσ εἰς τὰσ συναναστροφάσ τῶν! Ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰσφέρουσι καὶ τὰ εἶδωλα τῆσ ἀτιμίας τῶν. Ἡ εὐγένειά τῶν δὲ κρίνει πρᾶγμα οὐτιδανόν, τὸ νὰ συντροφεύσῃ ἢ νὰ συνομιλήσῃ ὁ ἄνδρασ μὲ τὴν γυναῖκα του, ἀλλὰ κάμνουν ἀλλαγὴν ἀνάμεσόν τουσ. Ἡ συνομιλία τῶν δὲ συνίσταται, εἰς τὸ νὰ διηγῆται ὁ ἕνασ τοῦ ἄλλου, μὲ μίαν ἀνέκφραστον ὑπομονήν, τὴν ἀξιότητα τοῦ ἐνδυτοῦ του, ἢ τὴν ἀμάθειαν τοῦ παπουτζῆ του, ἢ τὴν ὠραιότητα τῶν ἀλόγων του, καὶ πλέον δὲν σιωπῶσι, παρὰ ὅταν καμμία ἀπὸ τὰσ εὐγενεῖσ, ἀφοῦ κλωθογυρισθῆ, καὶ μὲ μεταφυσικὴν προητοιμασίαν καταδεχθῆ νὰ εἰπῆ κανένα παραλογισμόν, καὶ τότε, καθεὶσ ἀπὸ αὐτοὺσ, βιάζεται νὰ πρωτοεἰπῆ τὸ ναί, διότι, αὐτοὶ στοχάζονται διὰ χυδαῖον πρᾶγμα, νὰ ἐναντιωθῆ τινὰσ εἰς τοὺσ ὀρισμοὺσ τῶν γυναικῶν, ὅπου αὐτοὶ κράζουσι κυρίας τῶν.

(8) Εἰσ μίαν πολιτείαν, παραδειγματοσ χάριν, ἐτύχαινεν ἕνασ κυβερνητήσ καλοθηήσ καὶ δίκαιοσ, καὶ ἐκεῖνοσ ὁ λαὸσ εὐχαριστεῖτο, εἰσ ἄλλην δὲ ὅπου ὁ λαὸσ ἐτυραννεῖτο, δὲν ἐτολμοῦσαν οἱ κάτοικοι νὰ ὀρμήσουν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῶν, ἐξ αἰτίας τῆσ μεγάλης διαφορᾶσ εἰσ τὴν ποσότητα ἀναμεταξὺ τῆσ πολιτείας τῶν καὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν.

ΒΙΒΑΙΟ ΤΡΙΤΟ Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΑ ΔΕΣΜΑ ΤΗΣ

Πριν όμωσ νά εισέλθω εις τοιαύτην έρευναν, ὦ αγαπητοί, κρίνω αναγκαῖον νά έξιτορήσω, έν συντόμω, τοῦ παρόντος αἰῶνος τήν έλληνικήν άθλίαν κατάστασιν, τήν όποίαν, αναγινώσκοντες οί μεταγενέστεροι όμογενείς μου, νά αναστενάξουν και νά κλαύσουν, οί δέ νῦν νά έξυπνήσουν μίαν φοράν από τήν δουλικήν ληθαργίαν, δια νά ήμπορέσουν οί μέλλοντες νά τοῦς δοξάζωσι και εύχαριστῶσι μέ τά δάκρυα τής χαρᾶς και τής εύγνωμοσύνης.

Η όθωμανική διοίκησις είναι τυραννική. Οί νόμοι των είναι άτελεῖς, σκληροί και όλίγοι. Η πρώτη διαταγή τῶν νόμων των είναι, νά νομίζουν τοῦς λόγους τοῦ τυράννου ὡς νόμους άπαραβάτους. Η θρησκεία των συνίσταται εις τὸ νά δοξάζουν ένα θεόν, και όλίγους προφήτας, έξ ὧν ό πρώτος είναι ό Μωάμεθ. Είναι όμως πλήρεις δεισιδαιμονιῶν και πιστεύουσι πολλά γελοιώδη πράγματα (1). Τά ήθη των είναι βάρβαρα. Ο χαρακτήρ των σοβαρός και ύπερήφανος. Η άμάθειά των άκρα και γενική (2).

Ο τυράννος είναι πάντη έλεύθερος από κάθε στοχασμόν περι τής διοικήσεως, και είναι ὡσάν νά μήν είναι οί νόμοι των δέ, έπειδή τόν άποθεώνουσι, δια τοῦτο δέν τοῦ συγχωροῦσι νά λάβη γυναῖκα ὡς σύζυγον, ὡς πράγμα οὔτιδανόν πρὸς τήν μεγαλειότητά του (3). Έβγαίνει μίαν φοράν τήν έβδομάδα από τὸ παλάτιόν του και ύπάγει νά προσκυνήσῃ τόν κτίστην τοῦ Παντός εις τόν ναόν του.

Αὐτός, δέν είναι εις χρέος νά ήξεύρῃ άλλο, εἰμὴ νά τρώγῃ, νά κοιμᾶται και νά στέκεται εις τὸ ἄλογον. Ὅσον μέν δια τὰς έπιστήμας ή ξένας γλώσσας τοῦ είναι έμποδισμένη ή σπουδή των από τοῦς νόμους των, αν δέ και από τήν ιδίαν του γλώσσαν δέν ήθελεν ήξεύρει νά προφέρῃ εἰμὴ δέκα λέξεις, βέβαια ήθελε τοῦ ήτον άρκεταί, ὡσάν όποῦ ποτέ δέν έχει χρείαν νά όμιλήσῃ, και όταν όμιλῃ, μόνον προστάζει νά φονεύουν τόν ένα και τόν άλλον. Ο λόγος του είναι νόμος άπαραβάτος, και οί σκλάβοι του νομίζουνσι μεγαλείτερον άμάρτημα τήν παρακοήν πρὸς τὰ έντάλματά του, παρὰ ενεργοῦντες τα νά ήθελαν εκτελέσει τὰς πλέον φοβεράς άδικίας (4). Ὅθεν, δέν εύρίσκεται οὔτε ένας, όποῦ νά ζῆ βέβαιος ὑπὸ τής δυναστείας του, δέν λέγω δια μίαν ήμέραν, άλλ' οὔτε δια μίαν ὥραν (5).

Αὐτός προσέτι νομίζεται παρὰ τῶν όθωμανῶν ὡς καρδιογνώστης. Ὅθεν, εύθῦς όποῦ τινὸς ή φυσιογνωμία δέν ήθελεν τοῦ άρέσει, μέ ένα νεῦμα τοῦ ρίπτει τήν κεφαλήν χαμαί. Έν ένί λόγω, αὐτός καταδικάζει εις θάνατον όποιον θελήσῃ, και κανείς δέν ήμπορεῖ νά τοῦ άποκριθῆ. Τὸ «διατί;» είναι άμάρτημα τοιοῦτον ὡς πρὸς αὐτόν, όποῦ αν ήθελεν έχει εκείνος όποῦ ήθελε τὸ προφέρει δέκα ζωάς, βέβαια ήθελε τοῦ δοθῶσι δέκα θάνατοι (6). Δέν εύρίσκεται πράγμα, όποῦ οί νόμοι νά έμποδίζουνσι τοῦ τυράννου, εκτός τοῦ οἴνου. Αλλ' αὐτός, όποῦ είναι συνηθισμένος νά μήν ύπακούῃ, όταν ένθυμῆται αὐτόν τόν όρισμόν τοῦ Μωάμεθ, άδημονεῖ, και άλλέως δέν ξεθυμῶνει, παρὰ χύνοντας τὸ αἷμα τινῶν ὑπηκόων. Τοιοῦτος, λοιπόν, ὑάρχει, ὦ αγαπητοί μου, ό τῶν Έλλήνων τυράννος, και βέβαια πολλά χειρότερος απ' ὅ,τι σᾶς τόν έπερίγραψα, καθὼς ὅλοι σας τόν γνωρίζετε.

Αὐτό, λοιπόν, τὸ ἄγαλμα τής μωρίας εκλέγει έναν από τοῦς προειρημένους δούλους τής άσωτείας του, και βέβαια τόν χειρότερον, και τόν κηρύττει έπίτροπόν του, ήτοι αντιβασιλέα, και δίδοντάς του τήν σφραγίδα τής κυριότητος, ὅσα κάμη, είναι καλά καμωμένα. Ίδου άλλος τυράννος χείρων τοῦ πρώτου. Αὐτός, λοιπόν, είναι εκείνος, όποῦ βαστᾶ εις τὰς μιανὰς χείρας του τοῦς βαρυτάτους χαλινοῦς τής διοικήσεως και τής δικαιοσύνης, και τόσα μιλλιούνια ὑπόκεινται εις τήν θέλησιν ενός άμαθοῦς τέρατος, όποῦ γεννηθεις και ανατραφεις εις τόν κόλπον τής δουλείας και τής άσωτείας, ὅχι μόνον δέν είναι άξιος νά διοικήσῃ, άλλ' οὔτε άξιος

ἤθελεν ἦτον νὰ εἶναι ὁ ὑποδεέστεροσ τῶν ὑπηκόων. Ὡ! ἀλλοίμονον εἰσ τοὺσ Ἑλληνασ, ὁποὺ τὸν ὑπακούουσι!

Ἀκούσετε τώρα τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον αὐτόσ διοικεῖ. Ὁ πρῶτοσ, καὶ κυριώτεροσ, καὶ ἀπαράβατοσ νόμοσ εἶναι θέλησίσ του. Ὅθεν, ἂν ἐξαιρέσωμεν μερικὰσ ἐντολάσ τῆσ θρησκείασ των, κάθε ἄλλον νόμον ἀφανίζει τὸ κῦροσ του. Ἡ ἀμάθειά του τὸν βιάζει νὰ ἐκλέξη ἓνα κριτήν, τοῦ ὁποῖου δίδει τὸν τίτλον τοῦ Σοφωτάτου, ὁ ὁποῖοσ ἄλλο δὲν ἤξεύρει, εἰμὴ νὰ γράφη καὶ νὰ ἀναγινώσκη τὴν γλῶσσαν του, μαζί μὲ μερικὰ κεφαλαιώδη προστάγματα τοῦ Μωάμεθ, ὁποὺ νὰ τὰ ἀκούση τινάσ, τοῦ ἐρεθίζουν γέλωτα. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐντάλματα ἀναφέρονται εἰσ τὴν διατήρησιν τῆσ θρησκείασ καὶ μάλιστα εἰσ τὴν διαφύλαξιν τῆσ ἀμαθείασ.

Ἡ ἀπόφασισ αὐτοῦ τοῦ κριτοῦ εἶναι ἀναντίρρητοσ. Ὁ κῶδιξ τῶν τιμωριῶν του εἶναι βραχύτατοσ, καὶ δὲν περιέχει, εἰμὴ τρεῖσ μόνον τιμωρίασ - τὴν φυλακὴν λέγω, τὸ ράβδισμα, καὶ τὸν θάνατον, αἱ ὁποῖαι εἶναι πάντοτε ἐνωμέναι μὲ τὴν χρηματικὴν παιδείαν. Ὁ τρόποσ, μὲ τὸν ὁποῖον κρίνει καὶ ἀποφασίζει αὐτόσ ὁ μωροκριτήσ, εἶναι τόσον παιδαριώδησ καὶ ἀνόητοσ, ὁποὺ δύο ψευδομάρτυρεσ καὶ ἓνασ κακοῦργοσ, εἶναι ἱκανοὶ νὰ ἀφανίσουν τὸν πλέον ἐνάρετον πολίτην (7). Ὁ δὲ κριτήσ καθημερινῶσ πολιτεύεται, καὶ ἀποφασίζει τοιοῦτοτρόπωσ, οὔτε ποτὲ τὸν τύπτει τὸ συνειδόσ διὰ τοιαύτασ ἀνομιάσ (8).

Διὰ τὴν φύλαξιν καὶ εὐταξίαν τῆσ πόλεωσ, ὁ ἀντιβασιλεὺσ δίδει ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐνόσ δούλου του, νὰ κάμνη ὅ,τι τοῦ φανῆ εὐλογον. Αὐτόσ, μὴν ἤξεύροντασ πῶσ νὰ μεταχειρισθῆ τὸν καιρόν του, εἰσ ἄλλο δὲν καταγίνεται, εἰμὴ εἰσ τὸ νὰ γνωρίζη ὅλουσ τοὺσ προδότασ καὶ κακοῦργοσ τῆσ πόλεωσ, καὶ νὰ ἐφευρίσκη τρόπουσ εἰσ τὸ νὰ ἀδικῆ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον (9). Ὅταν τινάσ ἤθελεν ἀποκριθῆ εἰσ αὐτοὺσ τὸν παραμικρόν λόγον, εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσάν νὰ ἤθελεν ὑπογράψει τὴν ἀπόφασιν τοῦ θανάτου του, ἐπειδὴ εὐθύσ τὸν συκοφαντοῦσι, καὶ μὲ δύο ψευδομάρτυρασ ἔμπροσθεν τοῦ κριτοῦ των βεβαιοῦσι, ὅτι τοὺσ ὕβρισε τὴν θρησκείαν, καὶ παραχρῆμα τὸν θανατῶνοσι (10). Ἴδού, ἀγαπητοὶ μου, πῶσ διοικεῖται τὴν σήμερον ἡ ὀθωμανικὴ δυναστεία. Διοίκησισ, ὅσον τυραννικὴ, τόσον εὐκολοσ, καὶ τοιαύτη, ὁποὺ δὲν ἤμπορεῖ τινάσ νὰ ὑποθέσῃ μίαν χειροτέραν ἀπὸ αὐτήν.

Αὐτόσ, λοιπόν, ὁ ἀντιβασιλεὺσ ἐκλέγει πάντοτε ὁποῖον θελήσῃ, τὰσ περισσότερασ φοράσ ὁμωσ δίδει αὐτήν τὴν τιμὴν, ἢ τοῦ μαγεῖρου του, ἢ τοῦ δούλου του, καὶ τὸν ψηφίζει κυβερνήτην καὶ ἀπόλυτον κύριον μιᾶσ πόλεωσ τῆσ ἐπικρατείασ, εἰσ τρόπον ὁποὺ κάθε πόλισ τῆσ ὀθωμανικῆσ ἐξουσίασ διοικεῖται ἀπὸ ἓνα μάγειρα ἢ ἓνα δούλον (11).

Ἡ ὀθωμανικὴ αὐλὴ δὲν φυλάττει μισθωτὰ στρατεύματα, καθὼσ τὰ ἑτερογενὴ βασιλεία, ἐκτόσ ἀπ' ὅσα διὰ τὴν κοινήν εὐταξίαν ὑποθέτει ἀναγκαῖα εἰσ τὴν βασιλεύουσαν. Ὅθεν, ὅταν τῆσ χρειασθοῦν, αὐτοὶ οἱ κυβερνηταὶ τῶν διαφόρων πόλεων εἶναι εἰσ χρέοσ, νὰ εὔρουν στρατιώτασ καὶ νὰ τοὺσ πληρώσουν ἐξ ἰδίων των, ὁ καθεὶσ κατ' ἀναλογίαν τῆσ ἐπικρατείασ του.

Ἡ πενιχρότησ τῆσ καταστάσεωσ αὐτῶν τῶν κυβερνητῶν, πρὶν λάβωσι τὸ σκῆπτρον τῆσ δυνάμεωσ, ἀρκετῶσ μᾶσ δηλοποιεῖ τὴν πτωχείαν των, καὶ τὰσ περισσότερασ φοράσ, ὅταν πηγαίνουν εἰσ τὰσ ἐπικρατείασ των, εὐρίσκονται καταχρεωμένοι, διὰ τὰ χαρίσματα ὁποὺ εἶναι βιασμένοι νὰ κάμνωσι, καὶ διὰ τὴν ἄκραν πολυτέλειαν, ὁποὺ φυλάττουσι. Εὐθύσ, λοιπόν, ὁποὺ λαμβάνει τὸ σκῆπτρον τῆσ κυριότητοσ κανεὶσ ἀπὸ αὐτοῦσ, εἰσέρχεται εἰσ ἐκεῖνην τὴν πόλιν, καὶ πρῶτοσ του στοχασμόσ εἶναι νὰ ἀρπάσῃ ὅσα περισσότερα ἤμπορέσῃ, διὰ νὰ πληρώσῃ τὸ χρέοσ του καὶ νὰ πλουτίσῃ (12). Ἀλλὰ μὲ ποῖον τρόπον ἄρα γε πλουτίζει; Ἐ, πολλὰ εὐκολοσ εἶναι δι' αὐτόν. Εὐθύσ, ὁποὺ εἰσέλθη εἰσ τὴν πόλιν, κράζει τοὺσ πλουσιωτέροσ πολίτασ, καὶ τοὺσ λέγει, ὅτι ὁ βασιλεὺσ των ἔχει χρεῖαν ἀπὸ στρατεύματα, καὶ ὅτι αὐτόσ εἶναι εἰσ χρέοσ νὰ προβλέψῃ ἀναλόγωσ εἰσ τὴν δύναμίν του. Ὅθεν, ἐξακολουθεῖ, τοῦ εἶναι ἀναγκαῖα τόση ποσότησ χρημάτων, καὶ ὅτι εἰσ δύο ἡμέρασ νὰ τοῦ τὴν φέρωσι, ἀλλέωσ θέλουσι τιμωρηθῆ μὲ τὸν θάνατον.

Οί ταλαίπωροι χριστιανοί, αν αγαπώσι τήν ζωήν των, πρέπει να έτοιμάσωσι και πρωτύτερα και περισσοτέραν τήν ζητηθεισαν ποσότητα, αν δέ κανένας αποκοτήση να είπη τὸ ὄχι, εὐθὺς θανατοῦται. Ἐπειτα προστάζει αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, να τοῦ έτοιμάζωσι, καθ' έκάστην, τόσην ποσότητα από κάθε είδος ζωοτροφίας, δι' ὅσους ἔχει μαζί του και διὰ φορέματά των ὁμοίως, εκτός από τὰ ὅσα οί ὑπ' αὐτοῦ μικροί τυράννοι ἀρπάζουσι και κλέπτουσι από τοὺς ὑπηκόους (13) και οὕτως, εις ὀλίγον καιρόν, πλουτίζει με χωρίς δυσκολίαν οὔτε κίνδυνον.

Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην να μὴν θαυμάση διὰ τήν τοιαύτην διήγησιν. Ἐγὼ τήν ἔγραψα, ὄχι πῶς δὲν ἤξεύρω, ὅτι εἶναι πασιδηλος τοῖς ὁμογενέσι μου Ἑλλησι, ἀλλ' αν κατὰ τύχην τὸ παρὸν βιβλίον εκπέση εις τήν ὄψιν τινῶν, ὁποῦ ἔχουσι τήν αὐθάδειαν να ὁμολογοῦσι, ὅτι σχεδὸν σχεδὸν τοὺς ἀρέσκει ἡ ὀθωμανική διοίκησις, να καταλάβουν, αν εἶναι δυνατόν, μίαν φορὰν τὸ λάθος των, και να τρομάξουν εις τήν ἀναισθησίαν των.

Τώρα, αγαπητοί μου, ὁποῦ ἐδιηγήθην τὸν ἀνυπόφορον τρόπον τῆς διοικήσεως τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος, ὄχι βέβαια ὅσον ἔπρεπε διεξοδικῶς, ἀλλ' ὅσον τὸ παρὸν θέμα και ὁ σκοπὸς μου τὸ ἐσυγχώρησε, τώρα, λέγω, ὁποῦ ἡ μόνη διήγησις, ἀρκετῶς μᾶς ἀπέδειξε, πόσον εἶναι ὁ αὐτὸς τρόπος τυραννικὸς και ἀνυπόφορος, με τήν αὐτὴν συντομίαν θέλω σᾶς ἐνθυμίσει με πόσην στενοχωρίαν οί ταλαίπωροι Ἑλληνες ἀναπληροῦσι εις τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, και πόσα βάρη ὑποφέρουσι. Μετὰ ταῦτα δέ θέλω ἐρευνήσει τὰς αἰτίας τῆς μέχρι τοῦδε ἀναιδεστάτης μας ὑπομονῆς.

Διὰ περισσοτέραν σαφήνειαν ὁμως κρίνω ἀναγκαῖον να ὁμιλήσω πρῶτον περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων και τῶν τυράννων αὐτῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡ ἀγαπητοί μου, τὰ περιστατικὰ μ' ἐμπόδισαν από τὸ να ἐκτελέσω τήν θέλησί μου, και να περιδιαβάσω τήν Ἑλλάδα και ὄλην τήν ὀθωμανικήν ἐπικράτειαν, διὰ να ἐπαριθμήσω μόνος μου και καθὼς πρέπει, τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, διὰ τοῦτο συντρέχω εις τοὺς πλέον νέους και πλέον ἀξιοπίστους γεωγράφους, να ἀντλήσω κἂν ἀπ' αὐτοὺς ἐκεῖνο, ὁποῦ μόνος μου δὲν ἐδυνήθην να ἀπολαύσω.

Ἀφοῦ, λοιπόν, με ἄκραν ἐπιμέλειαν ἐξέτασα πολλοὺς συγγραφείς, οί περισσότεροι από τοὺς ὁποίους δὲν συμφωνοῦσιν ἀλλήλων των, και σχεδὸν ὅλοι ἐκτείνονται εις περιττολογίας και ἀφήνουσι εις σκότος τὰ ἀναγκαιότερα πράγματα τῆς γεωγραφίας, εὔρον δι' ἀληθεστέραν ἢ πλησιεστέραν εις τήν ἀλήθειαν τήν ἐπακόλουθον ἐπαρίθμησιν, εις τήν ὁποίαν, βέβαια, οὔτε ἐγὼ δὲν τολμῶ να καταπεισθῶ με ἀναμφιβολίαν, ἀλλ' οὔτε ἀπίστευτος καθόλου μου φαίνεται. Ὅθεν, ἐγὼ μὲν τήν ἐκθέτω, ὁποῖος δέ εἶναι βεβαιότερος, ἄς τήν διορθώση, και θέλω τοῦ μείνει εὐχάριστος.

Τὸ ὀθωμανικὸν βασίλειον εις τήν Εὐρώπην διαιρεῖται εις τὰς ἀκολουθους δεκατρεῖς ἐπαρχίας, δηλαδή Βλαχίαν, Μολδαβίαν, Βουλγαρίαν, Σερβίαν, Μπόσναν, Δαλματίαν, Ἀλβανίαν, Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Λειβαδίαν, Πελοπόννησον, Μακεδονίαν και Ρούμελην. Οί κάτοικοι δέ εἶναι σχεδὸν δέκα ὀκτῶ μιλλιούνια, μαζί με τοὺς νησιώτας τοῦ Ἀρχιπελάγους. Οί δέ χριστιανοί ὡς πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς, εἶναι ὡς τὸ 115 πρὸς τὸ 29. Διὰ τοὺς ξένους, ὁποῦ κατοικοῦσι εις τήν ὀθωμανικήν ἐπικράτειαν, και ἀλλογενεῖς, ὄντες κατὰ πολλὰ ὀλίγοι, δὲν τοὺς ἀναφέρω (14). Τόσον πληθος Ἑλλήνων, ὡ ἀγαπητοί, πῶς ἄρα γε να ζῆ; Αὐτὸ λοιπόν, θέλω ἐξετάσει τώρα και ἀκούσετε.

Ἄς ὑποθέσωμεν, διὰ τὸ εὐκολώτερον, τοὺς κατοίκους τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εις τήν Εὐρώπην ὡς 100. Ἀναλόγως, λοιπόν, εις τήν εἰρημένην ἐπαρίθμησιν, οί χριστιανοί πρέπει να εἶναι ὡς 80, και οί ὀθωμανοί ὡς 20. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἑκατόν, εις μὲν τὰς πόλεις (15) μόλις

εύρισκονται τὰ 3/10, οἱ δὲ λοιποὶ κατοικοῦσιν εἰς τὰ χωρία (16). Ἐκ τῶν ὀθωμανῶν οὖν οἱ περισσότεροι ζῶσιν ἀπὸ χρονικὰ εἰσοδήματα, ὅπου συναθροίζουσιν ἀπὸ τὰ πλήθη τῶν ὑποστατικῶν των, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τεχνῶν, ὡς πάντως ἀσύδοτοι, κερδίζουσιν ἀρκετῶς, καὶ ζῶσιν κάλλιστα. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἑλλάδος, φεῦ! οἱ γλυκύτατοί μου ὁμογενεῖς καὶ ὁμόθρησκοι, εἶναι τὴν σήμερον τὸ πλέον θλιβερὸν θέαμα εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου.

Ἀρχινῶντας λοιπὸν ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς, ἤτοι χωριάτας, φρίττει τὸ πνεῦμα μου, εἰς τὸ νὰ διηγηθῶ τὴν ζωὴν τους. Αὐτοὶ οἱ τάλανες, ἀφοῦ κοπιᾶσουν δι' ὄλον τὸν χρόνον καὶ ὑποφέρουν ἀνεκδιήγητα βάσανα, ποτὲ δὲν τοὺς περισσεύει ὁ καρπὸς τῶν ἰδρώτων των, διὰ νὰ ἀναπαυθῶσιν οὔτε μίαν ἡμέραν, καὶ σχεδὸν πάντοτε εὐρίσκονται στενοχωρημένοι νὰ πωλῶσι μέρος ἀπὸ τὰ φορέματά των, διὰ νὰ ζωστρέφωνται.

Τόσα μεγάλα εἶναι τὰ βάρη, ὅπου ὑποφέρουσι, καὶ τόσον μιὰρὰ ἡ ψυχὴ τῶν ὀθωμανῶν (17). Ὁ τρόπος δὲ τῆς συμφωνίας των μετὰ τῶν κυριῶν τῶν ὑποστατικῶν, ἐκτὸς ὅπου εἶναι τυραννικώτατος, εἶναι, πρὸς τούτους, καὶ ἀκατάστατος καὶ ἄνομος (18). Πῶς οὖν ζῶσι; Ἐ! ἀδελφοί μου, φίλτατοί μου Ἕλληνες, ἐσεῖς τὸ ἠξεύρετε, χωρὶς νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ. Οἱ γεωργοί, ἡ σεβασμιωτέρα κλάσις μιᾶς πολιτείας, ὁ σταθερώτερος στῦλος τῆς πολιτικῆς εὐτυχίας, ζῆ χειρότερα ἀπὸ τὰ ἴδια ζῶα. Βέβαια, ὁ πλούσιος ὀθωμανὸς τρέφει τὰ ἄλογά του μὲ πολλὰ καλλιότερα φαγητὰ ἀπὸ ἐκεῖνα, ὅπου φυλάττουσιν εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὰς θλίψεις τὸν ἄθῶν καὶ δίκαιον χωριάτην.

Ἀλλά, μήπως τελειώνει εἰς αὐτὰ μόνον ἡ δυστυχία του; Αὐτὸς ὁ ταλαίπωρος πρέπει πρὸς τούτους - ὦ ἐντροπὴ ἀνυπόφορος! - πρέπει, λέγω, νὰ χορτάσῃ τὴν λύσσαν καὶ τοῦ ληστοῦ τῆς ἐκκλησίας, ἤτοι τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὡς κατωτέρω ρηθήσεται, εἰς τρόπον ὅπου οἱ χωριάτες, ἐξαιρῶντας ἐκείνους τοὺς προδότας καὶ κακοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι διὰ νὰ μὴν διψήσωσι, πίουσι τὸ αἷμα τῶν συναδελφῶν των, καὶ ἀποκαθίστανται συνεργοὶ τῶν τυραννικῶν προσταγμάτων, ἀφοῦ χάνουν τὰ ὅσα οἱ ὀθωμανοὶ τοὺς ἀρπάζουσιν καὶ τὰ ὅσα δίδουσι τῶν καλογήρων, μόλις ἠμποροῦσι νὰ ζήσωσι ἀπ' ὅσα τοὺς μένουσι (19).

Ἀλλά, πῶς νὰ παραιτήσω τὰς καθημερινὰς ἀγγαρείας ὅπου ὑποφέρουσι! ὦ οὐρανέ, πῶς δὲν κατακαίεις μὲ τοὺς κεραυνούς σου τόσα βδελυρὰ τέρατα, ὅπου μαιίνουσι καὶ ἀφανίζουσι τὸ ἀνθρώπινον γένος! Δὲν εἶναι χωρίον, ὦ ἀγαπητοί, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου καθ' ἑκάστην νὰ μὴν πέμπῃ τὸ ἐν τρίτον τῶν κατοίκων του, διὰ νὰ δουλεύῃ εἰς τὰ ἀνωφελῆ καὶ πολυέξοδα κτίρια τοῦ τυράννου, χωρὶς ἄλλην ἀνταμοιβὴν, εἰμὴ ραβδίσματα καὶ πολλάκις θάνατον (20). Τοιαύτην λοιπὸν θλιβερὰν καὶ ἀνυπόφορον ζωὴν διάγουσιν οἱ χωριάτες τῆς ἑλληνικῆς γῆς, καὶ, βέβαια, πολλὰ χειρότερον ἀπ' ὅ,τι σᾶς τὴν παρέστησεν ἡ διήγησίς μου.

Ἀλλά, τί νὰ εἰπῶ, διὰ τοὺς πολίτας; Ἐ, αὐτοὶ χωρὶς νὰ ἔχουν ὀλιγοτέρους κόπους καὶ μόχθους ἀπὸ τοὺς χωριάτας, ἔχουν τὰ βάσανα, καὶ περισσότερα καὶ φοβερώτερα, ἀπὸ αὐτοὺς. Οἱ τεχνίται, λοιπὸν, δουλεύουν σχεδὸν 18 ὥρας τὸ ἡμερόνυκτον, καὶ ποτὲ δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀναπληρώσουν τὰς ἀναγκαίας χρείας των. Οἱ προεστοὶ μὲ τὰ ἄδικα δοσίματα, ὅπου τοὺς ἐπιφορτώνουσι, τοὺς ἀρπάζουσιν, ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, τὸν ὀλίγον καρπὸν τῶν ἰδρώτων των, τὸ πλῆθος τῶν ἐορτῶν καὶ αἱ ἀγγαρεῖαι τοὺς ἐμποδίζουσιν, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, κάθε περισσότερον κέρδος, ὅπου ἤθελαν ἠμπορέσει νὰ κάμωσι, καὶ ἀνάμεσα εἰς τόσας χιλιάδας, ὅταν τινὰς φθάσῃ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς χρείας του μὲ ὅσον κέρδος τοῦ μένει, νομίζεται πολλὰ εὐτυχής.

Πρόσθετες ἀκόμη τὰ ἀνυπόφορα κακὰ, ὅπου καθημερινῶς δοκιμάζουσιν ἀπὸ τοὺς ἀχρεῖους ἐπιστάτας τοῦ τυράννου, οἱ ὅποιοι, μὲ ἄκραν ἀσπλαγχνίαν, καὶ χωρὶς συνείδησιν, ἐπιφορτώνουσιν εἰς τοὺς ἄλλους τὰ βάρη τοῦ μέρους των, καὶ αὐτοὶ μένουσι ἀσύδοτοι. Ἐκεῖνοι, λέγω, οἱ ἄφρονες καὶ μωροὶ ἄνθρωποι, ὅπου κράζονται προεστοὶ καὶ ἄρχοντες, οἵτινες, ἀπὸ τὴν

βρωμεράν σννήθειαν, ἔχασαν σχεδόν και τήν έντροπήν τών ανθρώπων και τόν φόβον τοῦ Θεοῦ, και μέ ἄκραν ἀναισχυντίαν δέν διστάζουσιν ἀπό τὸ νὰ ἀρνῶνται, ποτέ μέν, τὰς ποσότητασ τών πληρωμῶν, ποτέ δέ, νὰ ξαναζητῶσι ἐκεῖνο, ὅπου ἔλαβαν ἤδη, και τὸ χειρότερον νὰ καυχῶνται, εἰς τὸ νὰ δεικνύνται πιστοὶ ὀπαδοὶ και δοῦλοι τοῦ τυράννου ἐκούσιοι. Ἐ, σκληροὶ και ἀναιδέστατοὶ ἄνθρωποι, ταχέωσ θέλετε μετανοήσει, ναί, θέλετε μετανοήσει και θέλετε κλαύσει πικρῶσ δια τὰσ κακοεργίασ σας.

Ποῦ νομίζετε, ὦ ἀγαπητοὶ μου Ἕλληνεσ, νὰ στέλνωσι, δια νὰ κατοικήσωσι, αὐτοὶ οἱ ἀπάνθρωποι και ἀναιδέστατοὶ ἄρχοντεσ ἐκείνουσ τοῦσ δυσώδεισ και βρωμεροῦσ Ἀλβανίτασ ἢ ἄλλησ ἐπαρχίασ ὀθωμανούσ, ὅπου ὁ κάθε τυράννοσ βαστᾶ δια τήν φύλαξίν του, και μάλιστα εἰς τήν Θετταλίαν και Ἡπειρον; Ἴσωσ εἰσ ὀσπίτια καμωμένα ἐξεπίτηδεσ, ἴσωσ εἰσ τὰ εὐρύχωρα μετόχια τών μοναστηρίων, ἴσωσ εἰσ τὰ μεγάλα παλάτια των, ἴσωσ ἔξω ἀπό τήν πόλιν, ἢ εἰσ ἔρημά τινα κτίρια, ἢ τέλος πάντων, εἰσ τὰ μοναστήρια; Οὐχί, οὐχί, ἀγαπητοὶ μου, μήν προσμένετε τόσην κρίσιν ἀπό τὸν μεμεθυσμένον τοῦσ δουλικὸν νοῦν· αὐτοὶ ἐκλέγουσι και πέμπουσιν αὐτοῦσ τοῦσ αἰμοβόρουσ λύκουσ εἰσ τὰ ὀσπίτια, ὅπου εὐρίσκονται γυναῖκεσ και κοράσια.

Καθεῖσ, ὦ ἀγαπητοὶ μου, καθεῖσ ἀπό ἐσᾶσ ἡμπορεῖ εὐκόλωσ νὰ καταλάβῃ τὰσ φοβεράσ ἐξακολουθήσεισ. Ἐγῶ δέ, ἀπό τήν δικαίαν μου ἀγανάκτησιν, ἢ χεῖρ μου τρέμει και ἡ ὄρασισ μου ἐθάμπωσε, οὔτε πλέον ἡμπορῶ νὰ ἐπαριθμήσω τὰσ δυστυχίασ τών Ἰωαννίτων και ὄλων τών Θετταλῶν, χωρὶσ ἀπό τὸν θυμόν μου νὰ εἰπῶ, βέβαια, ὀλιγότερα ἀπ' ὅ,τι ἀνήκουσι ἐκείνων τών μωροαρχόντων ἀλλ' ἴσωσ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι ἢ χρηστοθήεια και τὸ ὀμογενέσ μέ διδάσκουσι.

Ἄν ἐγῶ, ὄμωσ, σιωπῶ, δέν θέλουσι σιωπήσει αἱ τρομασμένοι μητέρεσ, ὅπου μετὰ δακρύων και γονυκλιτῶσ ἔμπροσθεν αὐτῶν τών ἀχρείων τεράτων ματαίωσ δέοντασ καθ' ἐκάστην, σπανίωσ δέ ἐκεῖνοὶ καταδέχοντασ νὰ τὰσ ἀκροασθῶσι, και πολλακὶσ, ἀντίσ νὰ τὰσ παρηγορήσωσι, τὰσ ἐπιπλήττουσι και μέ βίαν τὰσ ἐκβάλλουσιν ἔξω, χωρὶσ ποτέ νὰ τοῦσ δώσωσι τήν παραμικράν βοήθειαν (21). Ἄν ἐγῶ σιωπῶ, βέβαια, τὰ κρεμισμένα ὀσπίτια τών ταλαιπώρων Θετταλῶν και Ἡπειρωτῶν, τὰ ξεσχισμένα στολίδια τών ὀσπιτίων των, αἱ αἱματωμένα ὀδοὶ και τείχη τών πόλεων ἀρκετῶσ ὀμιλοῦσι εἰσ τὰσ ὄρασεισ, ὄχι μόνον τών Ἑλλήνων, ἀλλὰ και τών ἰδίων ξένων. Ἄν ἐγῶ σιωπῶ, ἀκούοντασ ὄμωσ οἱ ἀναστεναγμοὶ τών δυστύχων πατέρων, οἵτινεσ, ἀφοῦ δέν δύναντασ νὰ κερδίσωσι τήν ζωοτροφίαν των, οὔτε νὰ ἐνδυθῶσι μέ τὸν καρπὸν τών ἰδρώτων των, εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἀφήσουσ εἰσ τήν φαμελίαν των δέκα ὀθωμανούσ και ἄλλα τόσα ἄλογα, και αὐτοὶ νὰ ὑπάγουσ εἰσ τήν φυλακήν, και ὄχι ὀλίγασ φοράσ, εἰσ θάνατον. Ἄν ἐγῶ σιωπῶ, θέλει λαλήσουσ τὰ ἀθῶα στόματα τών τρομασμένων κορασιδων και πεφοβισμένων ἐφήβων. Και ἂν ἐγῶ, τέλος πάντων, δέν τοῦσ δηλοποιῶ τὸ τέλος των, τὰ παραδείγματα και αἱ ἰστορίαὶ ὄλου τοῦ κόσμου μέ μεγάλην σαφήνειαν τοῦσ τὸ προλέγουσι, και ἀρκετὰ ἡμποροῦσαν νὰ τὸ προοῖδῶσι μόνοι των, ἂν ἄξιοὶ κρίσειωσ και συλλογισμοῦ ἦτον τοιαῦτα τέρατα.

Ἴδοῦ, ὦ Ἕλληνεσ, οἱ τεχνίται πῶσ ζῶσι, και μήν νομῖσετε ὅτι ἐννοῶ δια μόνον τοῦσ Ἰωαννίτασ. Αὐτοὶ δέν εἶναι δυστυχεστέροὶ, εἰμῆ μόνον, ὅτι ὁ τυράννοσ των εἶναι κακοηθέστατοσ. Ἀλλὰ εἰσ ὄλασ τὰσ πολιτείασ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτουσ εὐρίσκεται ἢ αὐτῆ διοίκησισ, ὁ αὐτόσ τρόποσ, αἱ ἰδία αἰτίαὶ, και τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ἄσ ἔλθωμεν τώρα εἰσ τήν κλάσιν τών πραγματευτῶν, λέγω, ἐκείνων, ὅπου πωλῶσι διάφορα εἶδη εἰσ τὰ ἐργαστήρια των, διότι περὶ τών ταξιδευόντων περαιτέρω ρηθήσεται. Ἀλλὰ τί ἡμπορῶ νὰ εἰπῶ δι' αὐτοῦσ, χωρὶσ νὰ ξαναεἰπῶ τὰ ἰδία προλεχθέντα δια τοῦσ τεχνίτασ;

Αὐτοὶ βασανίζοντασ ἀπό τήν ἰδίαν κακήν τύχην, μάλιστα δέ αἱ δυστυχίαὶ των αὐξάνουσιν ἀναλόγωσ μέ τὰσ ὑποθέσεισ των. Αὐτοὶ καθ' ἐκάστην δίδουσι τῷ τυράννω τόσασ ποσότητασ ἀπό κάθε εἶδοσ πραγματείασ, ὅπου ἔχουσι, αὐτοὶ πληρῶνουσι βαρύτατα δοσίματα, αὐτοὶ ὑποφέρουσι μέ μεγαλειτέρασ ζημίασ εἰσ τὰ ὀσπίτια των πάντοτε τοῦσ βρωμεροῦσ Ἀλβανίτασ (22). Αὐτοὶ εἰσ φυλακήν, αὐτοὶ εἰσ ἀγαρείασ (23). Αὐτοὶ τέλος πάντων εἶναι ὑποκείμενοι εἰσ ὄλα τὰ χειρότερα

κακά, όπου ήμπορεί τινάσ νά στοχασθῆ. Πολλάκις ή τύχη τούσ κατατρέχει και εις τάσ έμπορικάσ των έπιχειρήσει, και πολλοί άπεθνήσκουν εις τήν φυλακήν.

Ποίοσ έμβαίνει εις μίαν πολιτείαν τῆσ Ελλάδοσ, και δέν αισθάνεται μίαν ψυχρότητα εις τήν καρδίαν του, άκούοντας πανταχόθεν νά έξέρχεται τὸ ε και τὸ άλλοίμονον! Τί άλλο άκροάζεται ένας ξένος, πάρεξ άναστεναγμούσ; Τί άλλο βλέπει ὁ Έλλην, ειμή δάκρυα; Τί άλλο εύρίσκεται, τέλος πάντων, εις τούσ Έλληνας, ειμή λύπη, φόβος, φυλακή και θάνατοσ; Ένα γενικόν μουρμούρισμα λύπησ, μία σιωπή άπελπισίασ κυριεύει όλων τάσ καρδιάσ. Και πολλών ή άδυναμία μιάσ δικαίασ έκδικήσεωσ και ή πολλά αισθαντική των καρδιά φθειρεί τήν ζωήν και θνήσκουν άπελπισμένοι. Η πτωχεία, τέλος πάντων, ώσ μία άδιάκοποσ μικρή θέρμη, άδυνατίζει τὸ πλέον ύγιέσ σῶμα. Ούτωσ καταβάλλει τήν γενναιότητα και σταθερότητα τῶν δυστύχων πατέρων και θαμπώνει τὸ πνεύμα τῶν τέκνων.

Πώσ στοχάζεσαι τώρα, ὦ άναγνώστα, νά ζωσιν οί άγαπητοί μας Έλληνεσ, αυτοί οί γλυκύτατοί μας άδελφοί; Ίσωσ δέν τὸ άγνοείσ, και ίσωσ μαζύ μου συγκλαίεισ και έσὺ τάσ κοινάσ έλληνικάσ μας δυστυχίασ. Πλήν, μ' όλον τούτο, δέν θέλω σιωπήσει έγώ, Ξαναεθυμῶντασ σου τὸν τρόπον τῆσ δυστυχεστάτησ και πτωχικήσ ζωήσ τῶν Έλλήνων, από τὸ νά εύφημίσω τήν άγαθήν καρδίαν και τήν φιλανθρωπότητα τῶν ευεργέτων τῆσ Ελλάδοσ.

Έξαιρῶντασ, λοιπόν, όλουσ τούσ προεσῶτασ, ή μάλλον ειπείν τούσ προδότασ, και όλουσ εκείνουσ τούσ άχρειεστάτουσ σκλάβουσ και ὄπαδουσ τῶν κατὰ μέρος τυράννων τῆσ Ελλάδοσ, οί λοιποί σχεδόν άπαντεσ άναπληροῦσι εις τάσ χρείασ των από ευεργεσίασ εκείνων τῶν ὀλίγων Έλλήνων, οίτινεσ και έν τῆ πατρίδι, και πόρωσ αυτήσ, όταν εύρίσκωνται, δέν παύουσι από τὸ νά βοηθῶσι καθ' έκάστην τούσ συμπατριῶτασ των, από τὸ νά τούσ παρηγορῶσι με έξαφνα χαρίσματα, και τέλος πάντων, από τὸ νά τούσ στολιζουσι τὸ πνεύμα με τὰ σχολεία, όπου έξ ιδίων των έκτισαν και φυλάττουσι.

Συγχαρήσετέ με, ὦ άνδρεσ γενναιότατοί και φιλεύσπλαγχοί, αν μία μεγάλη αιτία μ' έμποδίζει από τὸ νά εκθέσω εις τούτον μου τὸν λόγον τὰ ένδοξα ὀνόματά σας· ή ευγνωμοσύνη μου ὁμωσ ώσ Έλλην, και τὸ χρέοσ τῶν συναδελφῶν μας, έντοσ ὀλίγου θέλουσ ενεργήσει, δια νά έγχαράξουν με χρυσᾶ ψηφία τοιοῦτον κατάλογον εις τούσ ναούσ τῆσ Ελλάδοσ, καθώσ και τώρα τὸν φυλάττουσι έγκεχαραγμένον εις τάσ καρδιάσ των. Δέν μένει τώρα άλλη κλάσισ, ειμή τῶν ταξιδιώτων, όπου νά ζητῆ έξήγησιν, αλλά περι αυτῶν, ώσ προείπον, θέλω ὀμιλήσει παρεμπρόσ, και τελειῶνω τοιαύτην θλιβεράν διήγησιν με μίαν γλυκείαν παρατήρησιν, όπου σᾶσ παρακαλῶ νά κάμητε εις τὸ έλληνικὸν γέννοσ, δια κοινήν μας χαράν.

Η τυραννία, ὦ Έλληνεσ - και ὀποία τυραννία! - δέν έδυνήθη νά εξαλείψη από τὸ γέννοσ μας τὰ χαρακτηριστικά του σημεία, δια νά ειπῶ οὔτωσ. Η σταθερότησ και ή φιλευσπλαγχνία σώζονται εις όλουσ τούσ Έλληνασ και ή άρετή λάμπει ανάμεσα εις τὸν βόρβορον τῆσ τυραννίασ (24). Ὡ άρετή, ὦ θείον και ιερὸν δῶρον! Σύ, όπου καταπρααίνεισ τὰ άλογα πάθη. Σύ, όπου συνοδεύεισ δια παντοσ με τήν ψυχήν εις μίαν ήσυχον και γαληνήν άνάπαυσιν. Σύ, όπου καθιστᾶσ τὸν άνθρωπον ευτυχῆ, άποκαθιστῶντασ του ὀλίγασ τάσ χρείασ· όπου τὸν άρματώνεισ έναντίον εις τάσ καταδρομάσ τῆσ τύχησ, και τὸν καθιστᾶσ άδιάφορον εις τάσ ευτυχίασ. Σύ, όπου ύψώνει τήν ανθρωπίνην οὔτιδανότητα και κατασταίνεισ τὸν άνθρωπον ανώτερον του εῖναι του. Σύ, όπου χαρακτηρίζεισ και καταστεισ άμετάτρεπτον τὸν έναρτεον. Ναι, ὁ ναόσ σου δέν εῖναι έσφαλισμένοσ εις τήν ύποδουλωμένην Ελλάδα! Σύ λατρεύεσαι από τούσ ευεργέτασ του γέννοσ.

Αυτοί σε τιμοῦσι με τὰ καθημερινά δῶρα, όπου προσφέρουσιν εις τούσ Έλληνασ, και έγώ τούσ τὸ κοινοποιῶ δια δόξαν μας. Αλλ' έσεισ, ὦ ευεργέται, νομίζετε νά εκπληροῦται τὸ χρέοσ σας

διὰ τῶν εὐεργεσιῶν σας μόνον; Οὐχί, ἀγαπητοί μου, ἐγὼ δὲν εἶμαι κόλαξ, διὰ νὰ σιωπήσω τὸ τί πρέπει νὰ κάμετε, καὶ ἐσεῖς ἀγαπᾶτε ἀρκετῶς τὴν ἀρετὴν, διὰ νὰ σᾶς κακοφανεῖ ἡ ἀλήθεια καὶ νὰ μείνητε εἰς τὸ λάθος σας. Ἡ ἀρετὴ, ὦ ἀδελφοί μου, τόσον διαφέρει ἀπὸ τὴν κακίαν, ὡς ἡ ζωὴ ἀπὸ τὸν θάνατον. Καθὼς λοιπὸν ἀνάμεσα ζωῆς καὶ θανάτου, δὲν εὐρίσκεται μέσος ὄρος, οὔτε ἀνάμεσα ἀρετῆς καὶ κακίας ἡμπορεῖ νὰ εὐρεθῆ, καὶ ἐξακολούθως δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἰπῆ τινάς, οὔτε ὅτι ὁ δεινὰς εἶναι περισσότερον ἀπεθαμένος ἀπὸ τὸν δεινὰ ἀπεθαμένον, οὔτε ὅτι ὁ ἕνας ἐναρετώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον ἐνάρετον (25).

Ἐνάρετος, ὦ εὐεργέτης τῆς Ἑλλάδος, εἶναι μόνον ἐκεῖνος, ὁποῦ θέλοντας νὰ ζήσῃ εἰς πολλούς - δηλαδὴ ὠφελῶντας τοὺς συναδέλφους του, νὰ ἀθανατίσῃ τὸ ὄνομά του, καὶ διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, νὰ ζῆ καὶ ἀποθαμένος - κάμνει ὅχι ὅσον θέλει, ἀλλ' ὅσον πρέπει, καὶ ὅχι ἐκεῖνο ὁποῦ εἰς οὐδὲν τὸν ἐγγίζει (26), ἀλλ' ἐκεῖνο, ὁποῦ εἶναι ἀναγκαῖον, προκρίνοντας πάντοτε τὸ κοινὸν ὄφελος, χωρὶς νὰ στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν μικρὰν ἢ μεγάλην ζημίαν, ὁποῦ ἤθελε τοῦ προξενήσει ἐν ἔργον του ἐνάρετον.

Εἰς τὰς νομαρχικὰς διοικήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κυρία βᾶσις καὶ τὸ θεμέλιον ὅλης τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς, ὁ ἐνάρετος κάμνει ὅσον πρέπει, καὶ ποτὲ δὲν ζημιοῦται, ἐπειδὴ ποτὲ δὲν συγχωρεῖ ἢ ὀρθὴ διοίκησις ξεχώρισιν ἀπὸ τὰς μερικὰς εἰς τὰς κοινὰς ὑποθέσεις, καθὼς εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος μου λόγου ἀρκετῶς ἀπεδείχθη. Καὶ ἐξακολούθως, ὁ ἐνάρετος κάμνοντάς ὅτι τὸν διδάσκει ἡ ἀρετὴ, κάμνει πρῶτον μὲν τὸ χρέος του ὡς πολίτης, καὶ δευτέρον, ὠφελῶντας τοὺς ἄλλους· ἢ ἔνωσις, ὁποῦ εὐρίσκεται ἀναμεταξὺ εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, κάμνει νὰ ὠφελῆται καὶ ὁ ἴδιος.

Πολλὰ διαφορετικὸν εἶναι ὅμως τὸ πρᾶγμα εἰς τὰς τυραννικὰς διοικήσεις, ὅταν καμμίαν φορὰν ἐμφανίζεται ἡ ἀρετὴ - τὸ ὅποιον, ἀγκαλὰ καὶ σπανίως, πλὴν ἀκολουθεῖ, καὶ εἰς κάθε τόσον εὐρίσκονται μερικοὶ ἐνάρετοι διὰ τιμὴν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ διὰ μεγαλειότεραν ἐλπίδα μιᾶς ταχέως ἐπανορθώσεως ἐκείνου τοῦ γένους, ὁποῦ τυραννεῖται (27) - ὡσὰν ὁποῦ ἡ τυραννία ἔχει διὰ βᾶσιν καὶ θεμέλιον τὴν ἀνομοιότητα καὶ τὴν ἀδικίαν. Ὅσοι δοῦλοι εἶναι, τόσαι διαιρέσεις εὐρίσκονται, καὶ εἰς τὸ λεξικὸν τῆς δεσποτείας ἡ λέξις «ἔνωσις» δὲν εὐρίσκεται. Ὅθεν, εἶναι φανερόν, ὅτι ἕνας ἐνάρετος ὑπὸ τῆς δουλείας πρέπει ἐξ ἀνάγκης νὰ πάσχη, καὶ ἐξακολούθως, ὅποιος δὲν πάσχει ὑπὸ τῆς δουλείας, δὲν εἶναι ἐνάρετος.

Καλὸν ἤθελεν ἦτον, ὦ Ἕλληνας, ἂν οἱ ἐνάρετοι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελον ὑποφέρει, ἀλλὰ, κάμνοντες τὸ χρέος των, ἤθελον ὠφελῆσαι τοὺς ἄλλους καὶ τὸν ἑαυτὸν τους. Πλὴν αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον νὰ θεωρηθῆ, ἕως ὁποῦ ἡ Ἑλλὰς εὐρίσκεται ὑπὸ τυραννίας. Ἄς ὑποφέρωσι λοιπὸν ὡς φιλογενεῖς καὶ φιλελεύθεροι, καὶ ἄς μάθωσιν ὅτι, ὅποιος ἡμπορῶντας νὰ ὠφελήσῃ περισσότερον, ὠφελεῖ ὀλιγότερον, δὲν εἶναι ἐνάρετος.

Ἐγὼ ἔλαβα τὴν εὐχαρίστησιν νὰ γνωρίσω ἀρκετοὺς ἐναρέτους Ἕλληνας καὶ εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ἡ φιλευσπλαχνία καὶ ἡ καλὴ καρδία, δὲν μοῦ συγχωροῦσι νὰ τοὺς κράξω μὴ ἐναρέτους, ὄντας βέβαιος ὅτι, ἂν δὲν κάμνουσι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον ἔπρεπε καὶ ὅσον ἡμποροῦσαν, ἡ μόνη αἰτία εἶναι, ὁποῦ δὲν γνωρίζουσι ἐκεῖνο, ὁποῦ ἔπρεπε νὰ κάμωσι, ἐπειδὴ, ὦ Ἕλληνας, δὲν εἶναι δύσκολον εἰς ἕνα καλὸν ἄνθρωπον νὰ κάμῃ ἐν καλὸν ἔργον τόσον, ὅσον εἶναι δύσκολον νὰ τὸ κάμῃ καλῶς καὶ καθὼς πρέπει. Ὅθεν, παρεμπρός, θέλω φανερώσει πρὸς τοὺς εὐεργέτας τῆς Ἑλλάδος τὸ τί πρέπει νὰ κάμωσι, καὶ ἐλπίζω ὡς ἐνάρετοι, ὁποῦ εἶναι, νὰ κάμωσι τὸ χρέος των, καθὼς τυχαίνει, διὰ νὰ ἀποκαθιστῶσι ἄξιοι τῆς ἀρετῆς.

Ἡ εὐεργεσία εἶναι ἀναντιρρήτως τὸ χρηστότερον ἔργον ἐνὸς ἐναρέτου πλουσίου, ἀλλὰ, ἀγαπητοί μου Ἕλληνας, ὅποιον ὄφελος προξενεῖ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν σήμερον; Ἄν μέχρι τοῦδε τοὺς ὠφελήσῃ, φεῦ! τώρα αὐτὸ τὸ χρηστὸν ἔργον, ἀντὶς νὰ ὠφελήσῃ, βλάπτει, καὶ ἄλλο

δέν προξενεί εϊσ τούσ Έλληνασ, εϊμή μόνον μίαν έπιζήμιον παρηγορίαν και τούσ κάμνει νά μένουν πάντοτε άκίνητοι ύπό τήσ τυραννίασ. Οί χρείαν έχοντεσ, άφοϋ ευεργετηθοϋν, ύποφέρουν περισοότερον, και όσον περισοότερον ευεργετοϋνται, τόσον ολιγοότερον τούσ βαρύνει ή τυραννία. Και ιδού ότι έν καλόν, όπου γίνεται εϊσ τόπον ένόσ μεγαλειότερου καλοϋ, προξενεί τό χειρότερον κακόν, όπου ήμποροϋσε νά προξενήση τήσ Έλλάδοσ (28).

Οί ευεργέται τήσ Έλλάδοσ, λοιπόν, άσ μή νομίζωσι, ότι ώφελοϋσιν, όσον πρέπει τήν πατρίδα των, ευεργετώντασ τινάσ Έλληνασ. Η Έλλάσ βλάπτεται, ή κοινή έλπίσ ολιγοστεύει, και άλλοίμονον εϊσ τό ελληνικόν γένοσ, άν οί ευεργέται του δέν αλλάξωσι σκοπόν, και δέν μεταχειρισθώσιν εϊσ άλλον τρόπον τάσ ευεργεσίασ των (29). Κάτωθι λοιπόν θέλω αποδειξει, ώσ προεϊπον, τό τί πρέπει νά κάμωσι, δια νά εξαλείψουν τάσ χρείασ από τούσ Έλληνασ, και νά αποκαταστήσουν άχρήστουσ τάσ ευεργεσίασ των με τήν ιδίαν ειλικρινότητα, όπου ή άγάπη του γένουσ μου και ό θείοσ έρωσ τήσ πατρίδοσ με διδάσκει.

(1) Τούσ σεληνιαζομένουσ νομίζουσιν ώσ άγίοϋσ.

(2) Οί νόμοι των τούσ έμποδιζουσι νά σπουδάσωσιν έπιστήμασ, και άλλο δέν ήξεϋρουσιν οί φιλόσοφοί των, εϊμή νά αναγνώσωσι μ' εύκολίαν τά έντάλματα του Μωάμεθ.

(3) Εϊσ άναπλήρωσιν τοιαύτησ έλλείψεωσ, φυλάττει περισοφλισμένασ τετρακοσίασ ή πεντακοσίασ παλλακίδασ εϊσ τό ευρύχωρόν του παλάτιον, όπου άρπάζει από τά μέρη τήσ Ασίασ και από τήν Έλλάδα. Πρόσ τούτοισ, ή μιαρά του ψυχή και οί βάρβαροι νόμοι του του συγχωροϋσι νά άτιμάζη τήν φύσιν και τήν ανθρωπότητα, και οϋτωσ φυλάττει εϊσ άλλον παλάτιον έωσ διακοσίουσ νέουσ ώραιοτάτουσ, εϊσ τοιαύτην χρησιν προσδιωρισμένουσ.

(4) Όταν διορίζη καμμίαν συνέλευσιν εϊσ τό παλάτιόν του, τότε αυτόσ δέν φανερώνεται, έπειδή φοβείται νά μήν τυφλώση τούσ παρεστηκότασ με τήν λάμψιν τήσ βασιλείασ του. Όταν, κρεμά από τό παράθυρον τό μανίκι του φορέματόσ του, και αυτόσ μένει μέσα νά πελεκά μερικά ξυλαράκια δια νά παστρεύη τά ώτία του. Όταν, πάλιν, έβγαίνει εϊσ περιδιάβασιν, δια νά μήν μισανθή από τήν ουτιδανότητα των λοιπών ανθρωπών, όπου αυτόσ νομίζει κατωτέρασ φύσεωσ και ότι νά έγεννήθησαν έξεπίτηδεσ δια νά ύπακούουν εϊσ αυτόν, αλλάζει μορφήν, και ένδύεται κοινά φορέματα, τό όποϊον του όρίζεται από τούσ νόμουσ. Όταν φοράσ δε περιδιαβάσει εϊσ τήν πολιτείαν, ή δύο ή τρεϊσ, πάντοτε, προστάζει νά φονευθοϋν, πριν έπιστρέψη, και παραχρημα ό δήμοσ, όπου τόν άκολουθει, τούσ αποκεφαλίζει επ' όδοϋ.

(5) Αν τινασ ήθελε συγγράψει τά όνόματα μόνον των όσων ό νϋν όθωμανόσ τύραννοσ έφόνευσεν άδίκωσ, ήθελεν ύπερέβη τοιαύτη καταγραφή τόν παρόντα μου λόγον εϊσ τήν ποσότητα των σελίδων.

(6) Κάθε φαμελίτησ, όταν έβγαίνει από τό όσπίτίον του, δια νά ύπάγη εϊσ τήν αγοράν, νά θεωρήση τάσ ύποθέσεισ του, νομίζει τό ίδιον ώσαν νά έπήγαινε εϊσ τόν πόλεμον, με τό νά μήν εϊναι βέβαιοσ, άν πλέον έπιστρέψη. Όταν δε έπιστρέφη, δέν ήμπορει οϋτε τότε νά αισθανθή τήν γλυκύτητα τήσ συναναστροφήσ των τέκνων του και συγγενών του, φοβούμενοσ εϊσ κάθε στιγμήν νά ιδη τό τέλος τήσ ζωήσ του.

(7) Αν κανείσ κακοποιοϋσ φθονή κανένα πλοϋσιον, τρέχει ευθύσ προς τόν κριτήν και λέγει ότι εκείνοσ νά του χρεωστή τόσην ποσότητα. Ο κριτήσ, άφοϋ δοξάση πρώτον τήν τύχην δια τό άφευκτον μέλλον κέρδοσ του, κράζει τόν έναγόμενον και τόν έρωτά, άν αληθώσ χρεωστή του έναγοντοσ εκείνην τήν ποσότητα όπου του ζητείται, άποκρινόμενοσ δε αυτόσ τό όχι, τότε έρωτά τόν έναγοντα άν έχη μάρτυρασ, ό όποιοσ λέγει τό ναί, και ό μωροκριτήσ του δίδει καιρόν

τρεις ήμερας, δια να φέρη τούσ μάρτυρασ, και τόν έναγόμενον βάζει εις φυλακήν. Άν μετά τρεις ήμερας ό έναγων εύρη και παρησιάση δύο ψευδομάρτυρασ, ό έναγόμενος είναι εις χρέος να πληρώση όσα εκείνοι ψευδομαρτυρήσουν ότι χρεωστέϊ, αν δέ και δέν τούσ φέρη, τότε ό κριτής ελευθερώνει τόν άδικημένον, πλην λαμβάνει παρ' αυτού τώ δέκατον εις τήν ποσότητα όπου άδίκωσ τού έζητήθη, χωρισ ποσώσ να τιμωρήση τόν ψεύστην. Άν πάλιν ό άδικημένος όρκισθη ότι δέν χρεωστέϊ, τότε οί μάρτυρες δέν χρησιμεύουν, και αυτόσ δέν πληρώνει άλλο είμη τώ δέκατον, εις τρόπον όπου, αν και άληθώσ είναι χρεώστης, με τώ ίδιον μέσον τού όρκου δέν πληρώνει τώ χρέος του.

(8) Άφου πλύνη τās χείρασ και ραντίση τās ύποδήματά του και τήν κεφαλήν του με όλίγον νερόν, αυτόσ πιστεύει, κατὰ τήν θρησκείαν του, ότι μένει παστρικώσ και άκηλίδωτοσ από κάθε άμαρτίαν.

(9) Περιφερόμενοσ εις τήν αγοράν και εις τās όδούσ, έχει κάθε έξουσίαν και δύναμιν να ξυλίση και να φυλακώση όποιον θελήση από τούσ πολίτασ, πολλάκισ δέ και θανατώνει, και μένει πάντοτε άνερεύνητοσ. Οί βαρβαρώτατοι όπαδοί του με άκραν άσπλαγχνίαν και αυθάδειαν, ποίον κτυπούσι, ποίου άρπάζουσι χρήματα, άλλου φορέματα, άλλου είδη πραγματειών, και κανεισ δέν τολμā να τούσ ειπή κανένα λόγον. Οί Θεσσαλονικείσ και Λαρσινοί ύποφέρουσι κατ' αναλογίαν πολλά περισσότερον από τούσ λοιπούσ Έλληνασ, ώσάν όπου σχεδόν καθ' έκάστην φονεύονται δύο και τρεις χριστιανοί.

(10) Μύριοι είναι οί τρόποι με τούσ όποίουσ οί σκληροτράχηλοι όθωμανοί δίδοσι τόν θάνατον εις τούσ άθώουσ Έλληνασ, ό συχνότεροσ όμως είναι τώ κρέμασμα. Οί πλάτανεσ τών Ίωαννίνων είναι άδιακόπωσ πεφορτωμένοι από σώματα νεκρά. Ο σκληρόκαρδοσ τύραννοσ Άλης πολλούσ άπεκεφάλισε με τώ πριόνι, άλλουσ έπνιξεν εις τήν λίμνην, άλλουσ έφόνευσε, θέτοντασ επάνω εις τώ στήθοσ των άνυπόφορα βάρη, άλλουσ έθαψεν ζωντανούσ, πολλών έσύντριψεν τās χείρασ, τούσ πόδασ και έπειτα τήν κεφαλήν, πληθοσ επαλούκωσε, και από δύο Σουλιώτασ όπου έφύλαττεν δια ένέχυρον, τόν μεν ένα επρόσταξε και τόν έγδαραν ζωντανόν, τόν δ' έτερον έσούβλισαν και έπειτα έψησαν ζωντανόν.

(11) Αυτοί οί κυβερνηται είναι σχεδόν όλοι άγράμματοι, όταν δέ συμβαίνη ν' απολαύση μία πόλισ δια κυβερνητήν κανένα από εκείνουσ τούσ νέουσ, όπου έχρησίμευσαν εις τήν άσωτείαν του τυράννου, τότε εκείνη ή πόλισ νομίζεται ευτυχής, δια τοιαύτην τιμήν, και ό κυβερνητήσ λαμβάνει, μαζί με τόν τίτλον, και τρεις ουράσ άλλόγων χάρισμα από τόν βασιλέα, δια σημείον μεγαλειότητοσ.

(12) Δύο αίτια τόν βιάζουσι, δια να ειπώ ούτωσ, να πλουτίση με άδικίασ: τώ μεν πρώτον, είναι τώ παράδειγμα τών προ αυτού, τώ δε δεύτερον, ό άφευκτοσ και ταχύσ έξορισμόσ όπου τόν προσμένει. Οθεν και προσπαθει, όσον όγληγορώτερα δυνηθη, να συνάξη περισσότερα χρήματα.

(13) Ο τών Ίωαννίνων τύραννοσ, δια να υπερέβη τούσ όμοίουσ του εις τήν κακίαν, άγόρασεν στανικώσ, και χωρισ ποτέ να πληρώση, όλα τὰ περίξ ύπάρχοντα τών κατοίκων. Και ούτωσ, συνάζει αυτόσ μόνον τούσ καρπούσ όλησ τήσ επικρατείασ, αφήνοντασ τών γεωργών μόλισ όσον χρειάζεται δια να ζήσουν. Ανάμεσα δε εις τούσ διαφόρουσ τρόπουσ, όπου επιχειριζεται, δια να εκδύη τούσ ύπηκόουσ του, ό συχνότεροσ είναι ό ακόλουθοσ: Εκλέγει κανένα από τούσ δούλουσ του, και τόν κάμνει διοικητήν εις ένα ή εις περισσότερα χωρία, πλην αυτήν τήν διοίκησιν του τήν πωλει όσον θέλει. Οθεν εκείνοσ, δια να έβγάλη τὰ όσα επλήρωσε, και να κερδίση, άρπάζει πλέον και εκδύει φανερά όλουσ, άλλ' άφου πλουτίση, ευθύσ ό τύραννοσ τόν κράζει, τόν βάζει εις τήν φυλακήν και του τὰ παίρνει, και έπειτα, ή τόν φονεύει, ή τόν ξαναβάνει εις τήν ιδίαν επιχείρησιν, δια τώ ίδιον πρώτον τέλος.

(14) Από τήν άνωθεν έπαρίθμησιν, εύκόλωσ φαίνεται, ύφείλοντασ από κάθε έκατόν μόνον δεκαπέντε, ότι άξιοι δια τά άρματα από μέν τουσ χριστιανούσ ήμποροΰσαν νά είναι 2.156.250, από δέ τουσ όθωμανούσ 543.750. Είναι πρόσ τουτοισ άναγκαϊον νά ένθυμηθῆ ή άναγνώστησ, ότι οί περισσότεροί από τουσ όθωμανούσ κατοικοΰσιν εις τασ πολιτείασ, και έξακολούθωσ δέν είναι όσον οί χριστιανοί έπιτήδειοι εις τά άρματα, αλλά περι αυτών κατωτέρω ρηθήσεται.

(15) Τοιαύτασ καλω, όσασ περιέχουσι μίαν ποσότητα 20 χιλιάδων και επέκεινα κατοίκων.

(16) Πρόσ τουτοισ, οί περισσότεροί τών όθωμανών κατοικοΰσιν εις τασ πολιτείασ, και έξακολούθωσ φανερόν άποκαθίσταται, ότι οί περισσότεροί χωριάτεσ και γεωργοί είναι χριστιανοί, και οί άξιώτεροί δια τ' άρματα.

(17) Πασιδηλοσ είναι ή φθορά όπου προξενείται εις τά χωρία, όταν διέρχωνται τά άτακτα στρατεύματα τών όθωμανών. Αυτοί οί βάρβαροί και σκληροκαρδιοί Άλβανίται, άφου λάβωσι από τουσ ταιλιπώρουσ χωριάτεσ όσον τουσ ζητήσουσι, και άφου φάγωσιν πλουσιοπαρόχωσ και γαστριμάργωσ όσα πρόβατα και άλλα εύρωσιν, ή άχόρταγοσ ψυχή των ποτέ δέν εύχαριστείται, και με βίαν τουσ άρπάζουσιν, δέν λέγω χρήματα, επειδή δέν έχουσιν, άλλ' ό,τι τουσ εύρουσι, και άσπλάγχνωσ άλλον τύπτουσι, άλλον όνειδιζουσι, και πολλούσ φονεύουσι.

(18) Ο κύριοσ, παραδείγματοσ χάριν, δίδει τόν σπόρον του γεωργοΰ, ό όποιοσ, άφου δουλεύση μαζί με τήν συμβίαν του και τέκνα του δι' όλον τόν χρόνο, άφου, λέγω, άφανίση τά βόδια του και καταχαλάση τά εργαλεία του, συνάζει, τέλος πάντων, τόν καρπόν, -και πολλάκισ ή φύσισ δέν άνταποκρίνεται δικαίωσ εις τουσ κόπουσ του- τόν όποϊον άσ ύποθέσωμεν ώσ 10. Ευθύσ ό κύριοσ του χωραφίου λαμβάνει τά 2/3, και μένουσι 3 1/3. Ο έπιστάτησ του χωρίου, ή μάλλον ειπέιν ό φανερόσ κλέπτησ, άρπάζει άλλο έν, και μένουσ 2 1/3. Ο κύριοσ του χωραφίου λαμβάνει δια τόν σπόρον 1/3 και οΰτωσ μένουσ του γεωργοΰ μόνον 2, από τά όποια έχει νά ζωτραφή και νά ένδυθῆ αυτόσ και ή φαμιλία του. Τοιαύτη περιγραφή πρέπει νά κινήση εις σπλάγχνωσ τασ πλέον σκληράσ καρδιασ, και κάθε Έλλην πρέπει νά κλαύση εις τήν άνάγνωσίν τησ.

(19) Τά συνηθισμένα των φαγητά είναι άγριολάχανα και ψωμι από κριθάρι, δύο ή τρεϊσ φοράσ τόν χρόνο μόνον τρώγουσι κρέασ.

(20) Εκτόσ τών ειρημένων άγγαρευμάτων και άδιακόπων δοσιμάτων, όπου ύποφέρουσι, πρόσ τουτοισ άπ' όσα ξύλα, τυρί, βούτυρον, λάδι και κάθε άλλον είδοσ έχουσι, τά 9/10 τά πηγαίνουσι του τυράννου και τών ύπ' αυτου τυραννούντων.

(21) Ένθυμοΰμαι μίαν φοράν, όπου έτυχα παρών, όταν μιá γυναίκα χήρα και με πέντε τέκνα άνήλικα ειχεν ύπάγει νά παρακαλέση ένα άρχοντα, του όποϊου τó όνομα σιωπώ δια όλιοτέραν του έντροπήν, δια νά τησ κατεβάσουσ τó δόσιμον, λέγουσα, ότι, δια νά πληρώση τó άπερασμένο, ειχεν πωλήσει κάθε περιττόν στολίδι, όπου τησ ειχεν μείνει, και δέν ειχεν άλλο τι νά πωλήση, δια νά πληρώση τά όσα τησ έζητοΰσαν, μάλιστα κλαίουσα έφώναζεν, πώσ έχει νά θρέψη και νά ένδύση τρεϊσ θυγατέρασ και δύο υιοΰσ... ό σκληρόσ άρχων δέν τήν άφησε νά τελειώση τήν περιόδο, και ευθύσ, όπου ήκουσε νά λέγη, ότι έχει τόσα παιδία, με άνήκουστον βαρβαρότητα και άδιαφορίαν τησ λέγει: «πώλησον δύο από τά παιδία σου και πληρωσον τó δόσιμον». Εγώ σιωπώ, ό δέ άναγνώστησ άσ κρίνη, όπωσ θελήση.

(22) Πολλοί εύρίσκονται στενοχωρημένοι από ξυλίσματα και φοβερισμούσ τών άπανθρώπων Άλβανίτων, εκτόσ τησ κατοικίασ, νά τουσ δίδωσι και τήν ζωτροφίαν.

(23) Εις τά Ιωάννινα έφερον τά ξύλα, τασ πέτρασ και τήν λάσπην όλοι οί κάτοικοι χωρισ έξαίρεσιν.

(24) Είς όλασ τασ πολιτείασ τήσ Έλλάδοσ, και έξόχωσ είσ τὰ Ιωάννινα, κάθε ήμέραν όλοι οί συμπολίται, στέλνουσιν είσ τούσ φυλακωμένουσ και φαγητά και ένδύματα και κάθε άλλον άναγκαϊον: όταν δέ κανείσ άδικήται και κατατρέχεται, κάθε γείτων νομίζει χρέοσ του να τόν βοηθήση, ώσ δύναται.

(25) Άσ μήν παραξενευθῆ ό άναγνώστησ από αυτήν τήν πρότασιν, άλλ' άσ στοχασθῆ ότι, όσάκισ βλέπομεν ένα έναρτετον να κάμην περισσότερα καλά από ένα άλλον έναρτετον, αίτία είναι μόνον και μόνον αί περιστάσεισ.

(26) Πολλοί ένόμισαν και νομίζουν έναρτέτουσ τινάσ βασιλείσ, δια τὸ ότι έκαμον καλά πράγματα, χωρίσ να έρευνήσουν τὸ ό,τι ήμποροῦσαν να κάμωσι.

(27) Οί περιεργοί άλλογενείσ, και μάλιστα οί Βρεττανοί, περιερχόμενοι είσ τήν Έλλάδα και άπαντοῦντεσ ένθεν κακειθεν διεσπαρμένα τὰ διάφορα λείψανα τήσ μεγαλειότηόσ τήσ, εύρίσκονται ύποχρεωμένοι να κραζώσι: «Έδῶ έστάθη τὸ σχολειον τήσ οίκουμένησ». Οί δέ νῦν φιλόσοφοί και πολυπράγμονεσ Έλληνεσ, θεωρώντεσ άναμεταξὺ είσ τούσ ταλαιπώρουσ όμογενείσ μασ μερικούσ έναρτέτουσ και αξίουσ άνδρασ, με κρυφίαν ήδονήν κραυγάζουσι: «Ούχι, ούχι, ή Έλλάσ δέν θέλει μείνει δια πολὺν καιρόν υπό τήσ τυραννίασ, αλλά ταχέωσ θέλει συντρίψει τασ άλύσουσ τήσ».

(28) Αλλά πώσ, ίσωσ τινάσ ήθελεν είπει, είναι δυνατόν έν χρηστόν έργον να βλάψη; Έ, αγαπητέ! δέν είναι τὸ έργον, όπου προξενεί τήν ζημίαν, άλλ' ή περίστασισ. Ό ευεργέτησ, έν όσω ευεργετεί, νομίζει πώσ κάμην όσον πρέπει, και μένει ακίνητοσ. Ό ευεργετούμενοσ δέ, έν όσω ευεργετείται, δέν άπελπίζεται, και μένει υπό τήσ δουλείασ. Τα χρηστά έργα πρέπει να τὰ κάμη τινάσ έν καιρῶ τῶ δέοντι, και όχι άπλῶσ και ώσ έτυχεν, διότι αί περιστάσεισ πολλάκισ άνατρέπουσι τὸ καλόν είσ κακόν. Άν παραδείγματοσ χάριν ένασ αρχιστράτηγοσ είσ τόν καιρόν τήσ μάχησ ήθελε προστάξει, φιλευσπλαγχνία κινούμενοσ, να περιποιηθοῦν τούσ πληγωμένουσ και να ένταφιάσουν τούσ άπεθαμένουσ, βέβαια ήθελε νικηθῆ από ένα έχθρόν, όπου δέν ήθελε τόν όμοιάσει και ή φιλευσπλαγχνία του, κακῶσ ενεργημένη και παράκαιρα, προξενεί τήν δυστυχίαν ένόσ γένουσ όλοκλήρου.

(29) Άσ μήν τολμήση ό άναγνώστησ, και δια τούτο τόν όρκίζω έμπροσθεν τήσ δικαιοσύνησ και είσ τόν ναόν τήσ άρετήσ, άσ μήν τολμήση, λέγω, όποιοσ και άν είναι, να με κραξη άγνώμονα. Έγώ είμαι ύπόχρεωσ είσ τούσ ευεργέτασ τήσ Έλλάδοσ όχι όλίγον, είμαι ευγνώμων είσ τασ χάριτάσ των, μαζί με όλουσ τούσ Έλληνασ. Πόσον όμως ήθελεν ήτον καλλίτερον, να μήν ήθελον έχει χρείαν από τασ ευεργεσίασ των. Όποιοσ ίατρεύεται από μίαν ασθένειαν, είναι ευγνώμων πρόσ τόν ίατρόν του, πλην όλοι παρακαλοῦσι να μήν λάβωσι χρείαν από τόν ίατρόν.

BIBΛIO TETAPTO OI SYNEPFOI THS TYRANNIAS

Δύο αίτια είναι, ὡ Έλληνέσ μου ακριβοί, όπου μέχρι τήσ σήμερον μασ φυλάττουσι δεδεμένουσ είσ τασ άλύσουσ τήσ τυραννίασ, είναι δέ τὸ άμαθέσ ίερατεϊον και ή άπουσία τών άρίστων συμπολιτών. Είσ τήν διήγησιν τήσ δευτέρασ αίτίασ, είσ τήν όποίαν συγκαταλέγεται και ή κλάσισ τών ευεργέτων τήσ Έλλάδοσ, θέλω φανερώσει τὸ χρέοσ των, ώσ έταξα. Τα δέ προλεχθέντα περι τήσ άρετήσ αυτών χρησιμεῦουν ώσ προλογίδιον είσ τήν έξέτασιν, έν ή είσέρχομαι τώρα, δια να άποδείξω, ότι δέν είναι οὔτε δειλία, οὔτε άστοχασία τών Έλλήνων, όπου μέχρι τήσ σήμερον μασ φυλάττει υπό τήσ όθωμανικήσ τυραννίασ, και να άποστομώσω τασ φθονεράσ και καταλάλουσ γλώσσασ τών άλλοφύλων.

Άλλά, πόσον θέλει συγχύσει, ή ακόλουθοσ διήγησισ τήσ πρώτησ αιτίασ μερικοὺσ ἀρχιεπισκοπούσ, ή ἄλλου τάγματοσ ιερεΐσ, ἂν κατὰ τύχην τὸν παρόντα μου λόγον ἀναγνώσωσι - τὸ ὅποιον μου φαίνεται δύσκολον - βλέποντασ ξεσκεπασμένασ τὰσ ψευδεΐσ των ἀρετάσ.

Ὡ, πόσον ταχέωσ θέλει ρίψουσι εἰσ τὸ πῦρ τοῦτο μου τὸ βιβλιάριον, ὅσοι φοβοῦνται τὸ φῶσ τήσ ἀληθείασ! Διὰ τοῦτο λοιπὸν κρίνω ἀναγκαῖον νὰ τοὺσ προειδοποιήσω, ὅτι τὸ πατριωτικὸν χρέοσ μου μὲ προστάζει νὰ ὀμιλήσω τήν ἀλήθειαν, καὶ δὲν φοβοῦμαι οὔτε τοὺσ ἀμαθεΐσ, οὔτε τοὺσ σπουδαίουσ καὶ ἐναρέτοσ (1). Τοὺσ μὲν πρώτοσ, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἄξιοι φόβου, τοὺσ δὲ δευτέρουσ ἐπειδὴ ή ἀλήθεια δὲν ἐπιδέχεται κατάκρισιν. Μᾶλλον δὲ οἱ σπουδαῖοι θέλουσ ἐπικυρώσει τοὺσ λόγουσ μου μὲ τήν νουνεχὴ των ἐπιβεβαίωσιν, καὶ θέλουσ προσπαθήσει, ὅσον ὀγληγορώτερον δυνηθῶσι, νὰ διορθώσωσι ὅπωσοῦν τὰσ φοβεράσ καὶ ἐπιζημιώδεισ καταχρήσεισ αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ τάγματοσ, διὰ νὰ ἀναλάβη ή Ἑλλάσ τήν προτέραν τησ λάμπσιν καὶ εὐτυχίαν.

Διὰ τοῦτο, λοιπὸν, μετὰ δακρύων παρακαλῶ τοὺσ σοφοὺσ καὶ ἐναρέτοσ ἄνδρασ, ὅπου φέρουσι τὸ σεβάσμιον ἔνδυμα τήσ ἱερωσύνησ, νὰ μὲ συγχωρήσουσ, ἂν μὲ ἄκραν τόλμην ἀποφασίζω νὰ ἐλέγξω αὐστηρῶσ τοὺσ ἀναξίουσ καὶ ἀμαθεΐσ καλογήρουσ, καὶ νὰ ἀποδείξω μὲ γεωμετρικὴν βεβαιότητα τὸ πόσον κακὸν προξενούσι τήν σήμερον εἰσ τήν Ἑλλάδα.

Ἄσ μὴν μὲ νομίσουσ ἀνευλαβῆ, ἂν ἀκούσωσι νὰ καταφρονῶ τήν σημερινὴν καλογερικὴν των σύστησιν καὶ διαγωγὴν, ἀλλ' ὡσ ζηλωταὶ τήσ ἐπανορθώσεωσ καὶ δόξησ τήσ κοινῆσ πατρίδοσ μασ Ἑλλάδοσ, νὰ στοχασθῶσι, ἂν εἶναι εὐκόλον, νὰ ξαναλάβη τὸ γένοσ μασ τήν ἐλευθερίαν του, ἐν ὅσῳ σώζεται ὁ οἰκιακὸσ ἐχθρόσ τησ, ή ἀμάθεια, λέγω, ή δεισιδαιμονία καὶ ή κατάχρησισ τήσ θρησκείασ, ή ὀπόσην φθοράν θέλει προξενήσει μία αἰφνίδιοσ ἀνάστασισ, καὶ ἐπανόρθωσισ εἰσ ὅσοσ ἀδίκωσ καὶ ἀναισχύντωσ παρεβήκαν τὰσ ἐκκλησιαστικὰσ καὶ ἠθικὰσ νομοθεσίασ, ἂν ἐν καιρῶ δὲν θέλουσι διορθωθῆ.

Ὡ, πόσον αἰσθάνομαι τήν φλόγαν τήσ ἀγανακτήσεωσ καὶ ἐντροπῆσ εἰσ τήν καρδίαν μου, τῶρα ὅπου τόσοσ καταφρονητικῶσ θέλω λαλήσει διὰ τήν πλέον τιμιωτέραν κλάσιν τήσ πολιτικῆσ διαγωγῆσ! Πόσον μὲ λυπεῖ, ὅπου, ἀντίσ νὰ ἐπαινέσω αὐτὸ τὸ ἱερόν τάγμα, ή ἀλήθεια καὶ τὸ πατριωτικὸν χρέοσ μου μὲ βιάζουσι νὰ τὸ κατηγορήσω. Μεγάλον βέβαια εἶναι τὸ ἐπιχείρημά μου, ἀλλ' ἐγὼ ἔταξα νὰ κάμω κάθε θυσίαν ἔμπροσθεν εἰσ τὸ ἄγαλμα τήσ Ἑλευθερίασ, καὶ δὲν θέλω παραιτήσει τήν ἀναγκαιοτέραν.

Ὡ σὺ μισρὰ Σύνοδοσ τήσ Κωνσταντινουπόλεωσ, εἰσ τί ὀμοιάζεισ, ἤθελα νὰ ἤξεύρω ἀπὸ ἐσὲ τῶρα ὅπου σὲ ἐρωτῶ, εἰσ τί, λέγω, ὀμοιάζεισ τοὺσ ἱερούσ καὶ θείουσ ἀποστόλουσ τοῦ λόγου τήσ σοφίασ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἴσωσ εἰσ τήν ἔνδειαν καὶ ἀφιλοκέρδειαν, ὅπου ἐκεῖνοι ἐκήρυττον; Ἄλλ' ἐσὺ εἶσαι γεμάτη ἀπὸ χρήματα, ὅπου καθημερινῶσ κλέπτεισ ἀπὸ τοὺσ ταλαιπώρουσ χριστιανούσ. Ἴσωσ εἰσ τήν ἐγκράτειαν καὶ χαλιναγωγίαν τῶν παθῶν; Ἄλλ' εἰσ ποῖον μεγάλοσ ξεφάντωμα δὲν εὐρίσκεται μέρος ἀπὸ τοὺσ συγκλήτουσ σου, καὶ ποῖοσ ἀπὸ αὐτοὺσ δὲν λατρεύει δύο καὶ τρεῖσ ἀρχοντίσασ μὲ ἄκραν ἀναισχυντίαν καὶ σχεδὸν φανερά (2);

Μήπωσ τοὺσ ὀμοιάζεισ κἂν εἰσ τήν εὐλάβειάν των πρὸσ τήν θρησκείαν; Ἄλλά ποῖοσ δὲν γνωρίζει τήν ἄκραν ἀνευλάβειάν σου καὶ ποῖοσ δὲν ἤξεύρει πόσον γελοιωδῶσ καὶ χλευαστικῶσ ἐκτελεῖσ τὰσ ἱερουργίασ (3); Εἰσ τί λοιπὸν τοὺσ ὀμοιάζεισ; Εἰσ τήν φιλανθρωπότητα; Ἐσὺ, τοὺσ πτωχοὺσ δὲν καταδέχεσαι οὔτε κἂν νὰ τοὺσ ἰδῆσ, οὐχὶ δὲ νὰ τοὺσ βοηθήσησ. Ἡ λύσσα σου διὰ τὰ χρήματα εἶναι ἀπερίγραπτοσ (4). Τοὺσ ὀμοιάζεισ ἴσωσ εἰσ τήν φιλαδελφότητα, εἰσ τήν ὀμόνοϊαν, εἰσ τήν ἐπάλληλον ἀγάπην; Ἄλλά ποῖοσ δὲν γνωρίζει πόσον προσπαθεῖ ὁ ἕνασ νὰ βλάβη τὸν ἄλλον (5). Εἰσ τί λοιπὸν τοὺσ ὀμοιάζεισ; Βέβαια εἰσ οὐδέν. Ὡ τήσ δυστυχίασ σασ, ἄνθρωποι βάρβαροι καὶ μωροί. Ἐπρεπε νὰ ξαναγυρίση ὁ Χριστόσ, διὰ νὰ σασ φωτίση, ἐπειδὴ ἐσεῖσ οὔτε κἂν στοχάζεσθε νὰ ἀνοίξητε ποτὲ ἐν βιβλίον, διὰ νὰ λαμπρύνητε τὸν ἐσκοτισμένον σασ νοῦν.

Σύ, λοιπόν, ὦ Σύνοδος, ἀγκαλὰ καὶ νὰ φέρῃς τοὺς τίτλους τῆς ἀγιοσύνης καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἀρετῆς, οὐχί, οὐχί, ποσῶς δὲν ὁμοιάξεις τὰ ὑποκείμενα, ὅπου προσπαθεῖς νὰ παρησιάσης. Σὺ εἶσαι μία μάνδρα λύκων, ὅπου δὲν ὑπακούεις τὸν ποιμένα σου καὶ κατατρῶγεις τὰ ἀθῶα καὶ πολλὰ ἡμερα πρόβατα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ὡς τοιαύτην λοιπὸν θέλω σὲ νομῖσει εἰς τὸν παρόντα μου λόγον, καὶ ἂν ἡ ἀμάθεια τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ ἀπειρία αὐτῶν ἐφύλαξεν μέχρι τῆς σήμερον εἰς μακαριότητα τὸ ἀνυπόφορον κράτος σου, τὸ φῶς τῆς μαθήσεως καὶ ὁ ἥλιος τῆς ἀληθείας θέλουσι σᾶς ἀποδείξει εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὄλων, ὄχι καθὼς προσποιεῖσθε νὰ εἴσθε, ἀλλὰ καθὼς εἴσθε τῶντι. Καὶ θέλουσι σᾶς διδάξει ἐνταυτῶ τὴν ἀληθῆ ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ ἱερατικῆς διαγωγῆς.

Ἀκούσατε νῦν, ἀγαπητοί μου Ἕλληνες, ὅσοι ἀπὸ ἐσᾶς μέχρι τῆς σήμερον τὸ ἀγνοοῦσαν, ἀκούσατε τὴν θλιβερὰν διήγησιν τῆς σημερινῆς καταστάσεως τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος τῆς κοινῆς μας πατρίδος, καὶ ἴδατε εἰς τί κατανετῖ τοὺς ἀνθρώπους ἢ τυραννία. Στοχαστικώτατος καὶ μέγας ἀνθρωπος ἐστάθη βέβαια ὁ νομοδότης Λυκούργος, ὁ ὁποῖος προβλέποντας τὰ ἀφευκτὰ κακὰ, ὅπου ἤθελε προξενήσει εἰς τοὺς συμπατριῶτας του ἢ μεταχειρίσις τῶν χρημάτων, τὴν ἀπέβαλεν ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τὴν Σπάρτην, καὶ κατέστησεν ἐκεῖνον τὸν καλότυχον λαὸν τόσον εὐτυχῆ καὶ ἐνάρετον, ὥστε ὅπου θέλει δοξάζεται καὶ τιμεῖται, ἕως ὅπου ὑπάρχωσιν οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ, λοιπὸν, ὁ νῦν ἑλληνικὸς κληρὸς, διὰ βάσιν τοῦ συστήματός του καὶ διὰ γενικὸν ὄργανον τῆς διαγωγῆς του ἔχει μόνον καὶ μόνον τὸν χρυσόν, δὲν νομίζω περιττὸν, εἰ καὶ συντόμως, νὰ εἰπῶ τι περὶ τῆς χρήσεώς του καὶ τῆς αὐτοῦ καταχρήσεως.

Δὲν εἶναι ὅμως ὁ σκοπὸς μου νὰ καταπέισω τοὺς χρυσολάτρας, ὅτι ἀπατῶνται, ἐπειδὴ μοῦ φαίνεται τὸ ἴδιον, ἂν ἤθελα παραστήσει τί ἐστὶ μανία, διὰ νὰ καταπέισω ἕνα τρελλόν, ὅτι εἶναι τρελλός. Αὐτός, ἐν ὅσῳ εἶναι τρελλός, δὲν τὸ πιστεύει νὰ εἶναι, μάλιστα κρίνει τὸν ἑαυτὸν του φρονιμώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον. Οὕτως καὶ οἱ χρυσολάτραι. Ἔως ὅπου μὲ τὸν χρυσὸν κάμνουσιν ὅ,τι θέλουσι, βέβαια δὲν νομίζουσι ἄτοπον τὴν λατρείαν των. Ὅθεν, ἀναγκαῖα εἶναι διὰ τοὺς πρώτους ἢ φρόνησις καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ἢ καλὴ διοίκησις. Καὶ τότε ἡμποροῦν νὰ καταλάβουν ἐκεῖνοι ὅτι ἦτον λωλοί, καὶ ἐτοῦτοι ὅτι ἐβαστοῦσαν τόσον καπνὸν, ἐσφαλισμένον εἰς σιδερένια σεντούκια. Ὅμιλῶ μόνον, λοιπὸν, ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἀξία περιεργείας, καὶ ἐπειδὴ νομίζω νὰ μὴν δυσαρῆση κάθε ἐξέτασις πραγμάτων, ὅπου ἀναφέρονται εἰς τὸ κοινὸν καλῶς ἔχειν.

Τὰ χρήματα, ὦ Ἕλληνες, εἰς ἄλλο δὲν χρησιμεύουν, οὔτε δι' ἄλλο τέλος ὁ ἐφευρέτης τὰ ἐμεταχειρίσθη, παρὰ μόνον διὰ σημεῖα ἀριθμητικά, ἤτοι διὰ μέτρον γενικῶν τῶν πραγμάτων καὶ δηλωτικὸν τῆς τιμῆς των. Οὕτως λοιπὸν ἐξ ἀρχῆς, διὰ νὰ διευκολύνουν τὰ δανείσματα καὶ ἀλλαγὰς τῶν διαφόρων ἀναγκαίων των πραγμάτων, οἱ ἄνθρωποι ἔκαμαν τόσας μονάδας χρυσαῶς ἢ χαλκίνας, διὰ τῶν ὁποίων τὰ ἐμετροῦσαν καὶ τὰ ἐμοίραζον ὀρθῶς. Αὐτὴ ἡ ἐφεύρεσις εἰς ὀλίγον καιρὸν εὐκόλυνεν τὰς ἀμοιβαίας ἀλλαγὰς, ὄχι μόνον ἀπὸ ἕνα ὑποκείμενον εἰς ἄλλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πόλιν εἰς πόλιν, καὶ ἀπὸ γένος εἰς γένος (6). Αὐξάνοντας λοιπὸν κατ' ὀλίγον ὀλίγον αἱ χρυσαῖ μονάδες καὶ μὴν ἡμπορῶντας νὰ αὐξήσουν τὰ ἀναγκαῖα πράγματα, ἐφευρέθησαν τὰ μὴ ἀναγκαῖα. Καὶ οὕτως ἐγεννήθη ἡ πολυτέλεια εἰς τοὺς ἀνθρώπους (7).

Ἡ πολυτέλεια δὲ ὡς γέννημα καὶ ἀποτέλεσμα σκιώδους καὶ φανταστικῆς δυνάμεως, καθὼς εἶναι ἡ μεταχειρίσις τοῦ χρυσοῦ (8), ἐφύλαξεν τὴν ἰδίαν δύναμιν καὶ αὐτὴ, καὶ οὕτως μὲ τὸ νὰ ἐπιδέχωνται τὰ μὴ ἀναγκαῖα εἶδη, τιμὴν ἰδεαστικὴν καὶ ἀόριστον, καὶ αὐξάνοντας αἱ χρυσαῖ μονάδες ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, καὶ τὰ διάφορα εἶδη ἀπὸ τὸ ἄλλον, τὴν σήμερον σχεδὸν τὰ τρίτα τέταρτα τῶν ἀνθρώπων ἐνασχολοῦνται ὄχι εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὸ νὰ δίδουν σήμερον τιμὰς ἰδεαστικὰς εἰς ἕν εἶδος, διαφορετικὰς ἀπὸ ἐκείνας, ὅπου εἶχεν χθές, εἰς τρόπον ὅπου, κάθε ἡμέραν ξεκάμνοντες τὰ ὅσα εἶχον καμωμένα, δὲν εὐρίσκονται ποτὲ ἀργοί. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ φτιάσιμον καὶ ξεφτιάσιμον τὸ ὠνόμασαν ἐμπόριον (9).

Τώρα, λοιπόν, όπου ἀπεδείχθη ὅτι ἡ ὑπόληψις, ὅπου τὴν σήμερον εὐρίσκειται εἰς τὰ χρήματα, εἶναι θετὴ καὶ ἰδεαστική, πολλὰ εὐκόλως ἤμποροῦσε νὰ ἐννοηθῆ, ὅτι καὶ ἄχρηστος εἶναι, μᾶλλον δὲ ἐπιζήμιος, ὁμιλῶντας γενικῶς, ἢ ἐφεύρεσις καὶ μεταχειρίσις των. Ἀλλὰ διὰ περισσοτέραν σαφήνειαν, ἄς ὑποθέσωμεν δύο, ἐξ ὧν ὁ εἷς νὰ διαυθεντεύη τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ χρυσοῦ, καὶ ὁ ἄλλος νὰ τοῦ εἶναι ἐναντίος, καὶ ἄς συγγράψωμεν τοὺς διαλόγους των.

Ὁ πρῶτος λοιπόν, μοῦ φαίνεται, ὅτι ἤθελεν εἰπεῖ: Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων εὐκόλυνεν τοὺς τρόπους τῆς ζωοτροφίας, ἔδωσεν ἐκεῖνα τὰ εἶδη εἰς ἓν γένος, ὅπου δὲν τὰ εἶχε, ἠῤῥησε τὰς ἰδέας τῶν ἀνθρώπων, αὐξάνοντας τὸν ἀριθμὸν τῶν πραγμάτων. Ἐγκαρδίωσεν τοὺς τεχνίτας, τιμῶντας καὶ ἀγοράζοντας τὰ τεχνουργήματά των, καὶ, τέλος πάντων, ἐτίμησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν κατέστησεν εὐγενῆ καὶ χρηστοηθῆ.

Ὁ ἄλλος, βέβαια, ἤθελεν ἀποκριθῆ: Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων ἠθέλησεν κατ' ἀρχὰς νὰ μετρήσῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα πράγματα, ἔπειτα ἐμέτρησεν καὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένεν ἀνταμοιβὴ καὶ μέτρον τῆς ἀρετῆς. Ἀλλ' αὐξάνοντας περισσότερον τὰ μέτρα ἀπὸ τὰ μετρητά, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ των τὰ μετρητά ἐμέτρησαν τὰ μέτρα, καὶ ἐξακολούθως τὴν σήμερον τὰ χρήματα μετρῶνται ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ οἱ ἠθικοὶ ὀρισμοὶ κατεστάθησαν μέτρα τοῦ χρυσοῦ (10). Ἡ ἐφεύρεσις τῶν χρημάτων κατέστησεν τοὺς ἀνθρώπους ἐχθροὺς τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἑαυτοῦ των(11). Ἡ ἐφεύρεσις των κάμνει νὰ πιστεύουν οἱ περισσότεροι τῶν ἀνθρώπων, μεγαλείτερον τὸ μικρὸν ἀπὸ τὸ μέγαλον (12). Ἡ ἐφεύρεσις των ἐφθειρε τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων, μὲ τὴν πολυτέλειαν (13), καὶ, τέλος πάντων, τὰ χρήματα ἔδωσαν ὑπαρξιν ἄλλων δύο γενῶν ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὅθεν, ἐκτὸς τοῦ ἀρσενικοῦ καὶ τοῦ θηλυκοῦ, τὴν σήμερον εὐρίσκειται τὸ τρίτον γένος, διὰ νὰ εἰπῶ οὕτως, τῶν πλουσίων, καὶ τὸ τέταρτον, τῶν πτωχῶν.

Ποῖος ἔχοντας κρίσιν στοχασμοῦ δὲν φρίττει θεωρῶντας τοὺς ἐνενήντα ἐννέα νὰ μὴν ζῶσι, νὰ μὴν δουλεύωσι, νὰ μὴν κοπιάζωσι δι' ἄλλο τι, ἢ διὰ τὸν ἑαυτὸν των, παρὰ μόνον καὶ μόνον διὰ τὸ καλῶς ἔχειν τοῦ ἐνός; Καὶ ποῖος, βλέποντάς το, δὲν καταλαμβάνει, ὅτι ἡ αἰτία εἶναι, ὅπου ὄχι μόνον τὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ ὑποδουλώθησαν εἰς τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι ἀνθρωποὶ καταστάθησαν μέτρα τοῦ χρυσοῦ, καὶ ὅτι, ὅποιος ἔχει περισσοτέρας μονάδας χρυσοῦ, ἠμπορεῖ νὰ ἀγοράσῃ περισσοτέρους ἀνθρώπους; Χειρότερον πρᾶγμα γίνεται ἀπὸ αὐτὸ ἄραγε; Οἱ ἀνθρωποὶ νὰ οὐτιδανωθῶσι τόσον, ὥστε ὅπου μὲ ἄκραν ἀδιαντροπίαν νὰ ἀκούη τινὰς τὸν ὀθωμανὸν νὰ λέγῃ, ὁμοίως καὶ τὸν βρεττανόν, «σήμερον ἀγόρασα δέκα ἀνθρώπους»!

Πῶς ἠμπορεῖ, ἐκεῖνος ὅπου τὰ στοχάζεται, νὰ ζῆσῃ, καὶ νὰ ἠξεύρῃ, ὅτι, χωρὶς νὰ θέλῃ νὰ πωληθῆ ἓνας, τὸν ἀγοράζουν μὲ βίαν, καὶ μάλιστα νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑποχρεωμένος νὰ ἀγοράσῃ ἄλλους, καὶ νὰ γίνῃ κακός, θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας; Ὅποια εἶναι ἡ καλωσύνη, ὅπου μᾶς ἦλθεν ἀπὸ τὴν ἐφεύρεσιν τῶν χρημάτων; Ἴσως ὅπου μᾶς εὐκόλυνεν τὰς ἀμοιβαίας διαλλαγὰς; Ἀλλὰ ποῖα ἀνάγκη ἦτον, διὰ νὰ μᾶς τὰς εὐκολύνη; Καὶ πῶς ἐζούσαν οἱ ἀνθρωποὶ, πρὶν νὰ ἐφεύρουν τοὺς χρυσοὺς ἀριθμούς; Οἱ Ἀμερικάνοι πρὸ τεσσάρων αἰῶνων δὲν ἔτρωγον ἴσως, δὲν ἐνδύοντο, δὲν εἶχον ἴσως ὄλας τὰς ἀρετάς, μὴν ἔχοντες κανένα ἐλάττωμα; Ἀπέθανον ἀπὸ πείναν ἴσως οἱ Λάκωνες, ὅπου δὲν ἐμεταχειρίζοντο τὸν χρυσόν; Ἡ μήπως δὲν ἠφανίσθη ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἐξ αἰτίας του; Δὲν τυραννεῖται μέχρι τῆς σήμερον ἀπὸ αὐτόν; Καὶ, τέλος πάντων, τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἀσχημώθη τόσον ἀπὸ αὐτόν;

Δὲν πωλεῖται ἴσως ἡ δικαιοσύνη διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν ἀγοράζονται ἴσως οἱ κριταὶ διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν σκεπάζει ἴσως ὁ πλούσιος τὰς ἀνομίας του διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν χάνει ἴσως ὁ πτωχὸς τὰ δίκαιά του διὰ τῆς ἐλλείψεως τοῦ χρυσοῦ (14); Διατί, τάχατες, νὰ βλέπωμεν ἓνα ἀνθρωπον νὰ ὀρίζῃ ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ δέκα ἀνθρωποὶ νὰ τρέχουν ὀπισθεν εἰς τὸν ἓνα, ὡσὰν νὰ ἦτον αὐτοὶ χοῖροι, καὶ αὐτὸς χοιροβοσκός;

Τί περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔχει αὐτός, ὅπου τόσο ἀστυγῶς καὶ ὑπερηφάνως κτυπᾶ, ὑβρίζει καὶ καταφρονεῖ τοὺς ἄλλους; Διατί, διατί, ὁ ἕνας νὰ ὀνομάζεται δοῦλος καὶ ὁ ἄλλος κύριος; Διατί ὁ πλούσιος νὰ τρώγη, νὰ πίνη, νὰ κοιμᾶται, νὰ ξεφαντώνη, νὰ μὴν κοπιάζη καὶ νὰ ὀρίζη, ὁ δὲ πτωχὸς νὰ ὑπόκειται, νὰ κοπιάζη, νὰ δουλεύη πάντοτε, νὰ κοιμᾶται κατὰ γῆς, νὰ διψῆ, καὶ νὰ πεινᾷ;

Ποία εἶναι ἡ αἰτία, ὧ ἄνθρωποι, παρὰ ἡ ἐφεύρεσις τοῦ χρυσοῦ; Ποία ἀνάγκη μᾶς βιάζει, λοιπόν, νὰ τὸν φυλάττωμεν; Μήπως οἱ ἄνθρωποι ζῶσι μὲ μέταλλα, ἢ μήπως διὰ τοῦ χρυσοῦ καλλιεργεῖται ἡ γῆ; Καὶ διατί τάχατες δὲν ἤθελον ἡμπορέσει νὰ ζήσουν οἱ ἄνθρωποι χωρὶς τὸν χρυσόν; Καὶ τί ἤθελε γίνεαι ὁ χρυσός, ἂν τοῦ ἔλειπεν ἀπὸ ὅλους ἡ ὑπόληψις (15); Καὶ διατί τοσαύτη ὑπόληψις εἰς ἓν μέταλλον (16);

Δὲν εἶναι ἴσως ἡ πρώτη καὶ ἡ κυρία πρόξενος τόσων φοβερῶν πλημμελημάτων ὁ χρυσός (17); Δὲν πωλεῖται ἡ τιμὴ ἴσως διὰ τοῦ χρυσοῦ; Δὲν ἀγοράζεται ἴσως ἡ ἀξιότης δι' αὐτοῦ; Δὲν κλαίει, τέλος πάντων, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐξ αἰτίας του; Ἐν ἐνὶ λόγῳ δὲν εἶναι πρόξενος τῆς πολιτικῆς ἀνυποφόρου ἀνομοιότητος καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς προερχομένων μυριῶν κακῶν; Φεῦ! Βαβαί!...

Τώρα λοιπόν, ὅπου ἔτελείωσεν καὶ ὁ διάλογος τοῦ ἐναντίου, τί μέλλει νὰ εἰπῆ ὁ ἀναγνώστης; Ὁ ἀναγνώστης ἄς ἀποφασίσῃ, ὅπως τοῦ φανῆ εὐλογώτερον. Μία καλὴ διοίκησις ὅμως ἡμπορεῖ νὰ διορθώσῃ τὴν κατάχρησιν τῶν πλούτων, καὶ ἂν δὲν ἡμπορέσῃ νὰ ἐξαλειψῇ ὅλα τὰ εἰρημένα κακά, ὅπου προξενεῖ ἡ ὑπόληψις τοῦ χρυσοῦ, κἂν θέλει τὰ μετριάσει, ἐπειδὴ, ἀγαπητοί μου, κάθε δύναμις σκιώδης καὶ ψευδῆς, ὅσον περισσοτέραν ἐνέργειαν ἔχει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς, τόσο περισσότερο καταφρονεῖται εἰς τὸ τέλος, καὶ ἀφοῦ γνωρισθῆ. Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἐπιχείρημα μεγάλου ἀνδρός, διότι ὁ καλὸς νομοδότης φέρεται πρὸς τὸν λαόν, ὡς ἄριστός τις ἰατρός πρὸς τὸν ἄρρωστον. Καὶ καθὼς ἐτοῦτος, πρὶν δῶσῃ τὸ ἰατρικόν, ἐξετάζει πρῶτον τὴν κρᾶσιν τοῦ ἀσθενοῦντος, ὡσὰν ὅπου πολλάκις τὸ ἴδιον ἰατρικόν, ὅπου ἰατρεῖαι ἕνα, ἡμπορεῖ νὰ βλάψῃ ἄλλον, οὕτως καὶ ὁ νομοδότης, ἀφοῦ ἐξετάσῃ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθη ἑνὸς γένους καὶ τὸ κλίμα τῆς κατοικίας του, τότε δίδει ἀναλόγους τοὺς νόμους, ἐπειδὴ τὴν σήμερον εἰς μερικὰ γένη ὁ χρυσός εἶναι ἀναγκαιότατος, καὶ ἐνταυτῶ εἰς ἄλλα, ὅχι μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιζήμιος (18).

Δὲν ἦτον βέβαια ἐτοῦτος ὁ τόπος νὰ ὀμιλήσω διὰ αὐτῶν, ἐπειδὴ περὶ τοιούτων θεμάτων ἡ πρέπει τινὰς νὰ ὀμιλῆ διεξοδικά, ἢ μὲ τελειότητα, ὡσὰν ὅπου ἡ συντομία ἀποβάλλει τὰς ἀναγκαίας ἀποδείξεις. Πλὴν ἐγώ, ἂν ἔσφαλα εἰς τοῦτο, νομίζω νὰ εἶμαι συμπαθισμένος, μὲ τὸ νὰ γράφω, ὅχι διὰ ἐκείνους τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εἰπῆ τινὰς ὅλα καὶ διεξοδικῶς, ἀλλὰ πρὸς ἀνθρώπους, οἵτινες γνωρίζουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι μαζί μου θέλουσι φωνάζει: «Ἐ! ἄς ἐξαλειφθοῦν, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, αἱ αἰτίαι τῶν δυστυχιῶν τῆς ἀνθρωπότητος».

Ἄς εἰσέλθωμεν τώρα εἰς τὴν διήγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ἡ ὁποία ὅχι ὀλίγον θέλει μᾶς παραστήσει τὰ κακά, ὅπου προξενεῖ ἡ κατάχρησις τῶν χρημάτων. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, λοιπόν, εὐρίσκειται ὁ πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος· ἄλλος πατριάρχης εὐρίσκειται εἰς Ἀλεξάνδρειαν· ἄλλος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἄλλος εἰς Ἱερουσαλήμ. Ὁ πρῶτος ὀνομάζεται οἰκουμενικός. Καὶ ἂν ἄλλο δὲν σημαίνῃ αὐτὸς ὁ γελοιώδης τίτλος μαζί μὲ τοὺς τόσοσους ἄλλους ὅπου λαμβάνει, φανερώνει ὅμως, ὅτι οἱ ἄλλοι τρεῖς πατριάρχαι ὑπόκεινται εἰς αὐτόν. Αὐτὸς λοιπόν διαμοιράζει εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ πολλάκις πέμπει καὶ ἐκεῖ ὅπου δὲν εἶναι χριστιανοί, τόσας ἑκατοντάδας ἀρχιεπισκόπους, ἐξ ὧν ὁ καθείς ἔχει τέσσαρας ἢ πέντε ἐπισκόπους, εἰς τὰς ὁποίας πέμπει καὶ αὐτὸς τόσοσους ἐπισκόπους. Αὐτὸ εἶναι τὸ σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ὁ τρόπος δὲ τῆς διοικήσεως εἶναι ὁ ἀκόλουθος:

Ἡ Σύνοδοσ ἀγοράζει τόν πατριαρχικόν θρόνον ἀπό τόν ὀθωμανικόν ἀντιβασιλέα διὰ μίαν μεγάλην ποσότητα χρημάτων, ἔπειτα τόν πωλεῖ οὕτινοσ τῆσ δώση περισσότερον κέρδοσ, καί τόν ἀγοραστήν τόν ὀνομάζει πατριάρχην. Αὐτόσ, λοιπόν, διὰ νὰ ξαναλάβη τὰ ὄσα ἐδανείσθη διὰ τὴν ἀγοράν τοῦ θρόνου, πωλεῖ τὰσ ἐπαρχίασ, ἤτοι τὰσ ἀρχιεπισκοπάσ, οὕτινοσ δώση περισσοτέραν ποσότητα, καί οὕτωσ σχηματίζει τοὺσ ἀρχιεπισκόπουσ, οἱ ὀποῖοι πωλῶσι καί αὐτοὶ εἰσ ἄλλουσ τὰσ ἐπισκοπάσ των. Οἱ δὲ ἐπίσκοποι τὰσ πωλῶσι τῶν χριστιανῶν, δηλαδὴ γυμνῶνουσι τόν λαόν, διὰ νὰ ἐβγάλωσι τὰ ὄσα ἐξώδευσαν. Καί οὗτοσ ἐστίν ὁ τρόποσ, μὲ τόν ὀποῖον ἐκλέγονται τῶν διαφόρων ταγματῶν τὰ ὑποκείμενα, δηλαδὴ ὁ χρυσόσ.

Ὁ τρόποσ δὲ, μὲ τόν ὀποῖον ἐκπληροῦσι τὰσ ὑποσχέσεισ των πρὸσ τόν λαόν καί πρὸσ τοὺσ ἐκκλησιαστικουσ νόμουσ, εἶναι ὁ ἀκόλουθοσ. Ὁ πατριάρχησ, ἀφοῦ ἠξεύρει νὰ ἀναγνώση δύο κατεβατὰ ἀπὸ τὸ Ψαλτήριον τοῦ Δαβίδ, κρίνεται ἄξιοσ τοιαύτησ ἀρχῆσ ἀπὸ τὴν Σύνοδοσ, αὐτὴ δὲ ἠξεύρει νὰ ἀναγνώση περισσότερον ἀπὸ αὐτόν καί τὰσ Πράξεισ τῶν Αποστόλων (19). Διὰ νὰ γράψη, δὲν ἐρωτᾶται ἂν ἠξεύρη, ἐπειδὴ δὲν τοῦ εἶναι ἀναγκαῖον. Μάλιστα, τὸ ὀνομά του τὸ γράφει μὲ τόσα κλωθογυρίσματα - εἰσ τὸ ὀποῖον τόν μιμοῦνται καί οἱ ἀρχιεπίσκοποι καί οἱ ἐπίσκοποι καί μερικοὶ πρωτοσύγκελλοι - ὀποῦ καί ἀνορθόγραφοσ ἂν εἶναι, ὄπερ καί πιθανώτατοσ, κανεῖσ δὲν τὸ καταλαμβάνει, καί διὰ τοῦτο φυλάττει γραμματικουσ, νέουσ προκομμένουσ, ἔχει δὲ καί τόν πρωτοσύγκελλον καί ἀρχιμανδρίτην, οὔτινεσ ὀπωσοῦν μετριάζουσ τὴν θηριότητα τῆσ ἀμαθείασ τοῦ κυρίου των.

Ἡ πρώτη ἔγνοια τοῦ πατριάρχου, λοιπόν, εἶναι νὰ ἀποκτήση τὴν φιλίαν τῶν φίλων τῆσ Συνόδοσ, ὀπού, ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶναι αἱ γυναῖκεσ τῶν πρώτων ἀρχόντων, ἤτοι πλουσίωσ ἀμαθῶν τοῦ Φαναρίου. Καί αὐτὸ τὸ κάμνει διὰ δύο αἰτίασ: Πρῶτοσ μὲν, διὰ νὰ ἠμπορῆ νὰ κλέπτη μὲ περισσότερον θάρροσ, δεῦτεροσ δὲ νὰ κλέπτη διὰ περισσότερον καιρόν, ὡσάν ὀπού αὐτὴ ἡ Σύνοδοσ ἔχει ὄλα τὰ μέσα εἰσ τὴν ὀθωμανικὴν δυναστείαν, καί ἐξακολούθωσ, ὄταν ὁ πατριάρχησ, δὲν τῆσ ἀρέσκη, εὐθύσ τόν ἐξορίζει. Καί δὲν τῆσ ἀρέσκει πάντοτε, ὄταν δὲν ὀμογνωμῆ μὲ αὐτὴν, καί ὄταν δὲν ὑπογράφη, χωρὶσ νὰ ἀναγνώση ὄ,τι γράμμα τοῦ παραδώση.

Ὁ πατριάρχησ ἔχει μίαν ἐξουσίαν σικῶδη καί ψεύτικην ἐπάνω εἰσ τὴν Σύνοδοσ, ἀλλὰ κανεῖσ δὲν τολμεῖ νὰ ἐξορίση κανένα ἀπὸ αὐτὴν, ἂν καί ὄλα τὰ δίκαια ἠθέλε τόν βιάσουσ, ἐπειδὴ, τότε, οἱ λοιποὶ εὐθύσ ἐξορίζουσ αὐτόν, καί βάζουσ ἄλλον καί ξανακαλεῖ τόν ἐξορισθέντα σύντροφόσ των. Διὰ τοῦτο, πολλάκισ ἔτυχε νὰ πατριαρχεύσουσ, ποῖοσ ὀκτῶ μῆνασ, ποῖοσ ἔξ, καί ποῖοσ δύο μόνον. Ἡ ὑπερηφάνεια καί διεστραμμένη ψυχὴ αὐτῶν τῶν δώδεκα μωρῶν τῆσ Συνόδοσ τοὺσ ἐμποδίζει ἀπὸ τὸ νὰ στοχασθῶσι τὴν φθοράν, ὀπού προξενουσι εἰσ τόν λαόν μὲ τὰ μεγαλώτατα ἔξοδα τῶν συχνῶν ἀλλαγῶν τῶν πατριαρχῶν, καί ἄλλο δὲν ἐνθυμοῦνται, παρὰ ὄτι, ὄσα ἐξοδεύουσ, τὰ ξαναλαμβάνουσ ἀπὸ τόν νεόφυτοσ, καί πάντοτε μὲ τὸ διάφορόσ τουσ.

Εὐκόλωσ ἠμπορεῖ νὰ προῖδῆ ὁ ἀναγνώστησ τὰ περὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων, ὄταν ἡ ἀρχὴ εἶναι τοιαύτη. Ἄσ μάθη ὄμως, ὄτι αὐτοὶ ὑπερβαίνουσι καί εἰσ τὴν ἀμάθειαν καί εἰσ τὰ κακὰ ἔργα, καί τὴν Σύνοδοσ καί τόν πατριάρχην. Ἐπειδὴ ἡ μὲν Σύνοδοσ, ὀπού ἐξοδεύει, διὰ νὰ κάμη τόν πατριάρχην ὄπως θέλει, λαμβάνει εὐθύσ ἀπὸ τόν ἴδιοσ τὰ ὄσα ἐξώδευσεν, ὀμοίωσ καί ὁ πατριάρχησ τὰ ξαναλαμβάνει ἀπὸ τοὺσ ἀρχιεπισκόπουσ διπλᾶ καί τριπλᾶ. Ἀλλὰ αὐτοὶ, ἀφοῦ λάβουσ μέρος ἀπὸ τοὺσ ἐπισκόπουσ, τὰ λοιπὰ πρέπει νὰ τὰ ἐβάλουσ ἀπὸ τοὺσ χριστιανουσ, καί εἰσ αὐτὸ μιμοῦνται τοὺσ ὀθωμανικουσ διοικητάσ τῆσ ἀρχιεπισκοπῆσ των, ἀπὸ τοὺσ ὀποῖουσ εἰσ ἄλλο δὲν διαφέρουσι, εἰμὴ ὄτι οἱ ἀρχιεπίσκοποι πληρώνουσ αὐτοὺσ, καί αὐτοὶ τοὺσ δίδουσ τὴν ἀδειαν νὰ κλέψωσι ὄσα ἠμποροῦσι.

Ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ ἀκόνισεν τόσων τὰ ἀρχιερατικά σπαθία, ὀπού κανεῖσ δὲν τοὺσ ἀντιστέκεται. Μ' ἐν κατεβατόν μὲ κατάρας, ὀπού ἡ πλέον διαβολικὴ διάθεσισ φοβερωτέρασ βέβαια δὲν ἠθέλεν ἠμπορέσει νὰ ἐφεύρη, τὸ ὀποῖον ὀνομάζουσι ἀφορισμόν, ἐκδύουσι καί

πλουσίους και πτωχούς. Και αν πολλάκις μ' έτερον κατεβατόν μ' ευχάς, ευλογίας και συγχώρησιν, διαλύουσι τόν αφορισθέντα, δι' άλλο τέλος δέν τó κάμνουσι, παρά δια να ήμπορέσωσι να τόν ξαναφορίσωσι. Έπειδή τόν αφορισθέντα δέν δύνανται να τόν ξαναφορίσωσι, αν πρώτον δέν τόν συγχωρήσωσι (20). Μετά τόν αφορισμόν, όπου είναι τó πρώτον τους άρμα, έπονται οί άγιασμοί και τά μνημόσυνα (21). Και τέλος πάντων, τó μεγαλείτερον κέρδος των είναι αί κληρονομίαί και τά χαρίσματα (22). Αν εις αυτά εύρη αντίστασιν, τότε ευθύσ αφορίζει, δέν δίδει τήν άδειαν τών ιερέων να βαπτίσουν τó γεννηθέν βρέφος, ούτε να θάψουν τόν νεκρόν.

Άλλά ποϋ να διηγηθώ, όσα ή μιαρά των ψυχή έφευρίσκει! Φθάνει λοιπόν να ήξεύρετε, ότι, όσα και αν κάμνωσι, τά κάμνουσι δια χρημάτων, και πληρώνοντάς τους τινάσ ήμπορει να λάβη τήν συγχώρησιν δια κάθε άμαρτημα. Τόσον έβαρβαρώθη και ουτιδανώθη ή κλάσις τής ιερωσύνης τών Έλλήνων! Πρός τούτοις ό άρχιεπίσκοπος πωλεί τás ένορίας τής πόλεωσ ουτινοσ ιερέωσ θελήση, και έπειτα κάμνει άργόν ή έξορει όποιον θέλη από αυτούσ, και ξαναπωλεί τήν ένορίαν άλλου, δια να τού κάμη τó ίδιον ύστερα άπ' όλίγον. Κάθε τόσον τους ζητεί δάνεια, και ποτέ δέν τους τά επιστρέφει. Κανεισ δέν τολμει να αντίσταθι εις τους λόγουσ του, έπειδή ευθύσ τόν αφορίζει και έπειτα τόν έξορει και λαμβάνει τήν περιουσίαν του (23). Και ουτοσ έστιν ό τρόπουσ, με τόν όποιον ενεργούσι τά ήδύτατα έντάλματα του Χριστού.

Πώς άραγε ζώσιν αυτοί οί άρχιεπίσκοποι εις τás μητροπόλεισ των και όποίαί εισί αί άρεταί των; Τρώγουσι και πίνουσι ώσ χοίροι (24). Κοιμώνται δεκατέσσαρασ ώρασ τήν νύκτα και δύο ώρασ μετά τó μεσημέρι. Λειτουργούσι δύο φοράσ τόν χρόνον, και όταν δέν τρώγουσι, δέν πίνουσι, δέν κοιμώνται, τότε κατεργάζονται τά πλέον άναίσχυντα και ουτιδανά έργα, όπου τινάσ ήμπορει να στοχασθι (25). Και ουτωσ εις τόν βόρβορον τής άμαρτίας και εις τήν ίδίαν άκρασίαν θησαυρίζουσι χρήματα, και οί άναστεναγμοί του λαού είναι πρός αυτούσ τόσοι ζέφυρεσ.

Ό χορός τών έπισκόπων έξακολουθει μετά τους άρχιεπισκόπουσ. Αυτοί, páλιν, είναι άλλοι λύκοι, ίσωσ χειρότεροι από τους πρώτουσ, έπειδή κυριεύουσι τους χωρικόουσ και ιδιώτασ. Άνεκδιήγητα είναι τά άνομήματά των και ή σκληρότησ των διαπερνά κατά πολλά εκείνην τής ίδιάσ παρδάλεωσ. Αυτοί πέμπουσι τόσοουσ ληστάσ, δια να ειπώ έτζι, εις τά χωρία τής έπισκοπής των, και τους δίδουσι τόν τίτλον ή του πρωτοσυγκέλλου ή του άρχιμανδρίτου ή άλλου τινόσ τάγματοσ, οί όποιοι άλλο δέν ήξεύρουσι, παρά να γράφουν όνόματα (26) τών χριστιανών με όλην τήν άνορθογραφίαν, και να προφέρουσι τó «να είσαι κατηραμένος», «να έχησ τήν ευχήν» και «δόσ μοι».

Αυτοί, λοιπόν, περιφέρονται εις όλα τά χωρία τής έπισκοπής και με άκραν άσπλαγχνίαν εκδύουσι τους πολλά άθώουσ χωριάτασ, και μάλιστα τás γυναίκασ. Όταν δέν τους εύρίσκουσι χρήματα, τότε τίνουσ άρπάζουσι έν φόρεμα, τίνουσ έν εργαλείον τής γεωργικήσ, τίνουσ έν στολίδι τής γυναικόσ του, και φθάνουσι να τους παίρνουσιν έωσ και τά δοχεία τών φαγητών. Από άλλουσ páλιν λαμβάνουσι τόσα κιλά σιτάρι ή τόσον κρασί. Έν ένι λόγω, τους γυμνώνουσι, και έπειτα τους ευλογούσι και φεύγουσι. Πολλάκισ δε περιέρχεται ό ίδιος έπίσκοπος εις τά χωρία, και τότε πλέον ακολουθούν τά χειρότερα. Αυτόσ ό άναίσχυντοσ και βάρβαροσ και άμαθέστατοσ άνθρωποσ, άφου τρώγει δι' όσασ ήμέρασ μένει εις τó χωρίον από τήν πτωχήν κοινότητα, άφου άρπάζει όσα περισσότερα δυνηθι, τότε αφορίζει ένα δύο, και άλλουσ τόσοουσ κάμνει παπάδεσ, και έπειτα φεύγει.

Ό τρόπουσ δέ, με τόν όποιον κρίνει άξιον, ένα χωριάτην, τής ιερωσύνησ, είναι ό ακόλουθοσ. Πρώτον του ζητεί εκατόν, ή περισσότερα, ή όλιγότερα γρόσια, και τά λαμβάνει, έπειτα τόν ρωτά, αν ήξεύρη γράμματα, ήτοι να γράψη και να άναγνώση, ύστερον του φέρει τó Ψαλτήριον, και αυτόσ άναγινώσκει έν κατεβατόν, και ευθύσ τόν κάμνει ιερέα. Η άμάθεια αυτών τών ιερέων είναι άκρα, και από αυτούσ οί περισσότεροι κατά συμβεβηκόσ αποκαθίστανται άρχιμανδρίται, έπειτα δε κερδίζοντασ, αγοράζουν έπισκοπάσ, και έξακολουθώσ γίνονται άρχιεπίσκοποι και όχι όλίγασ φοράσ πατριάρχα. Όθεν, όλοι σχεδόν οί άρχηγοί τής εκκλησίασ

κατάγονται από τήν ιδίαν ποταπόττητα, και οί περισσότεροι εἶναι ἀμαθέστατοι (27).

Μετὰ τῶν Ἐπισκόπων, λοιπόν, ἔρχονται ἐκεῖνοι οἱ πρωτοσύγκελλοι, οἱ ἀρχιμανδριῖται και οἱ πνευματικοί, οἱ ὁποῖοι στέλλονται ἀπό τὰ μοναστήρια - δι' ὧν κατωτέρω ρηθήσεται - με κάποιας πανταχούσας (28). Αὐτοί εἶναι ἀναριθμητοί, ἐπειδή δέν εὐρίσκειται πόλις ἢ χωρίον, ὅπου νά μήν φυλάττη ἢ ἓνα ἢ δύο ἀπό αὐτούς τούς λαοκλέπτας, οἱ ὁποῖοι παρησιάζονται εἰς τόν ἀρχιερέα και ἀγοράζουν παρ' αὐτοῦ τήν ἀδειαν τοῦ κλεψίματος, και ἔπειτα, με ἄκρην αὐθάδειαν, ἀρχινοῦσιν ἀπό ὀσπίτιον εἰς ὀσπίτιον, νά ζητοῦσιν ἐλεημοσύνην, και ἐκδούσιν ἐξόχως τὰς γυναῖκας, ὅσον ἡμποροῦσι.

Τόν τρόπον, ὅπου μεθοδεύονται, εἶναι ἄξιοσ γέλωτοσ ἐνταυτῶ και δακρύων. Αὐτοί ἔχουσιν ἐν κιβωτίδιον γεμάτον ἀπό ἀνθρώπινα κόκκαλα και κρανία ἀκέραια, τὰ ὁποῖα ἀσημῶνοσι, και ἔπειτα ὀνοματίζουσιν, ἄλλα μεν τοῦ Ἀγίου Χαραλάμπουσ και ἄλλα τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου. Ἐν ἐνί λόγῳ, δέν ἀφίνουν ἄγιον, χωρίσ νά ἔχουν μέρος ἀπό τὰ κόκκαλά του (29). Οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς τούς κοκκαλοπωλητάσ ἐξέρχονται ἀπό τό ὄροσ τοῦ Ἄθουσ, ὅπου ὀνομάζουν Ἄγιον Ὅροσ, εἰς τό ὁποῖον εὐρίσκειται ἡ πηγή αὐτῶν τῶν καλογήρων.

Τὰ δέ μοναστήρια αὐτὰ ἔχουσιν εἰς κάθε πολιτείαν ὑποστατικά και ὀσπίτια, τὰ ὁποῖα καλοῦσι μετόχια και τὰ κατοικοῦσιν αὐτοί οἱ περιγηγαί. Ἐκεῖ μετροῦσι τὰ κλεφθέντα χρήματα, διὰ νά λάβωσιν αὐτοί κρυφίως τὰ μισὰ και τὰ λοιπὰ νά τὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰ μοναστήριά των (30). Αὐτὰ τὰ τέρατα λοιπόν, ἐπειδή ποτέ δέν τούς ἐβγαίνει ἀπό τό στόμα τούς ἓνας ἀναστεναγμόσ, συνηθίζουν κατ' ὀλίγον ὀλίγον εἰς τήν ἀπάθειαν, και φθάνουσιν εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὅπου, ὁ κόσμοσ και ἂν χαλάση, τίποτε δέν τούς μέλει. Εἶναι δέ κατήγοροι εἰς τό ἄκρον, και ἂν εἰς καμμίαν πολιτείαν εὔρεθῇ τινάσ, ἢ ἱερεύσ, ἢ λαϊκόσ, νά εἶναι ὀπωσοῦν προκομμένοσ, αὐτοί τόν ἔχουσι διὰ ἐχθρόν τούς ἀθανάσιμον. Τότε περιφερόμενοι εἰς τὰ ὀσπίτια, εὐθύσ με ἄκρον ὑποκριτικόν τρόπον τόν κακολογοῦσι, τόν κηρύττουσιν εὐθύσ ἀνευλαβῇ και ἄθεον. Ὁ μεγαλείτεροσ στοχασμόσ των εἶναι νά κρύπτωσι τήν ἀμάθειάν των, και διὰ τοῦτο ζητοῦσι πάντοτε νά συνομιλῶσι με τὰς γυναῖκας.

Ὡ γλυκύτατε Ἰησοῦ! Ὡ δίκαιοι Ἀπόστολοι! Ὡ φιλόσοφοι Πατέρες! Ποῦ εἶσθε τήν σήμερον, νά ἰδητε τούς ἀπογόνουσ σας, και νά συγκλαύσητε, μαζί με ὄσουσ τήν ἀλήθειαν γνωρίζουσι, διὰ τήν ἀθλιότητά τουσ; Ἐσεῖσ ἐπαραγγείλετε τήν νηστείαν, διὰ νά χαλινώσητε ὀπωσοῦν τούς γαστριμάργουσ, αὐτοί ἀναθεματίζουσι και τούς ἀσθενεῖσ, ὅταν κρεοφάγωσι. Ἐσεῖσ ἐδιωρίσατε τὰς ἐλεημοσύνας, διὰ νά στερεώσητε τήν ἀρετήν, αὐτοί δέ ἀρπάζουσι και ἀπό πλουσίουσ και ἀπό πτωχούσ, ὄσα περισσότερα δυνηθῶσι. Ἐσεῖσ ἐνομοθετήσατε τήν ἐξομολόγησιν, διὰ νά παρηγορητε τούς λυπημένοσ και βασανισμένοσ, διὰ νά νουθετήτε τούς χρεῖαν ἔχοντασ και ἀμαθεῖσ, αὐτοί δέ τήν ἐνεργοῦσι διὰ μόνην περιέργειαν εἰς τό νά μάθωσιν τὰ ξένα πράγματα, και ἔπειτα νά τὰ κοινολογοῦσι, ὄχι μόνον ὅταν τούς ὠφελῇ, ἀλλά ὅταν δέν τούς βλάβη (31). Ἐσεῖσ ἐκηρύξατε τήν ὀμόνοϊαν, τήν ἀδελφότητα, τήν ὀμοιότητα και τήν ἐλευθερίαν, αὐτοί δέ διδάσκουσι με τὰ παραδείγματά των τούναντίον. Ἐσεῖσ, τέλος πάντων, εἶχετε τήν ἀρετήν διὰ ὀδηγόν, αὐτοί ἔχουσι τὰ χρήματα.

Τί ἤθελεν εἰπεῖ, στοχαζέσθε, ὦ Ἕλληνεσ, ὁ Λόγοσ τῆσ Σοφίασ, ὁ ἡδύτατοσ Χριστόσ, εἰσ αὐτούσ τούς ὑπηρέτασ του; Ὡ! ἡ ἀπόφασίσ του εἶναι φανερά, και ἄμποτεσ οἱ ταλαίπωροί νά διορθωθούν ὀπωσοῦν, διὰ νά ἀποφύγουν τήν ἀφευκτον ποινὴν τῶν πλημμελημάτων των. Ποῖοσ δέν βλέπει, ὦ Ἕλληνεσ, τόν ἀφανισμόν, ὅπου εἰς τήν Ἑλλάδα προξενεῖ τήν σήμερον τό ἱερατεῖον;

Ἐκατόν χιλιάδεσ, και ἴσως περισσότεροι, μαυροφορεμένοί (32) ζῶσιν ἀργοί και τρέφονται ἀπό τούς ἴδρωτασ τῶν ταλαίπώρων και πτωχῶν Ἑλλήνων. Τόσαι ἑκατοντάδεσ μοναστήρια, ὅπου πανταχόθεν εὐρίσκονται, εἶναι τόσαι πληγαί εἰς τήν πατρίδα, ἐπειδή, χωρίσ νά τήν ὠφελήσουσ εἰς τό παραμικρόν, τρώγουσι τούς καρπούσ τῆσ και φυλάττουσι τούς λύκουσ, διὰ νά ἀρπάζουσ και ξεσχίζουσ τὰ ἀθῶα και ἱλαρά πρόβατα τῆσ ποιίμησ τοῦ Χριστοῦ (33). Ἰδοῦ, ὦ Ἕλληνεσ,

ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἡ σημερινή ἀθλία καὶ φοβερά κατάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ ἱερατείου, καὶ ἡ πρώτη αἰτία ὅπου ἀργοπορεῖ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδοσ.

Αὐτοί οἱ ἀμαθέστατοι, ἀφοῦ ἀκούσουν ἐλευθερίαν, τοὺσ φαίνεται μία ἀθανάσιμοσ ἀμαρτία. Τί λοιπὸν διδάσκουσι τὸν ἀπλούστατον λαόν; Τί στοχάζεσθε νὰ λέγωσιν οἱ ἱεροκήρυκεσ ἐπ' ἐκκλησίας; Φέρουσιν ἴωσ τὰσ παραβολὰσ τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ νὰ παρακινήσωσιν τοὺσ ἀκροατὰσ εἰσ τὴν ὁμόνοιαν; Ἐξηγοῦσιν ἴωσ τὴν πρώτην καὶ μεγάλην ἐντολήν τοῦ «Ἀγάπα τὸν πλησίον σου, ὡσ ἑαυτόν»; Λέγουσιν ἴωσ ποτέ, ποίοσ εἶναι ὁ πλησίον καὶ ποίοσ ὁ ξένοσ; Ἀναφέρουσι ποτέ τὸ ρητόν: «Μάχου ὑπὲρ πίστεωσ καὶ πατρίδοσ»; Ἐξηγοῦσι ποτέ τί ἐστὶ πατρίς; Λέγουσι πῶσ καὶ πότε καὶ ποῖοι πρῶτον πρέπει νὰ τὴν βοηθήσωσιν; Φέρουσι ποτέ τὰ παραδείγματα τοῦ Θεμιστοκλέουσ, τοῦ Ἀριστείδουσ, τοῦ Σωκράτουσ καὶ ἄλλων μυρίων ἐναρέτων καὶ σοφῶν; Μᾶσ εἶπον ποτέ ποῖοι ἦτον, καὶ πόθεν κατάγονται; Μᾶσ ἀνέφερον ποτέ πῶσ διοικεῖται ὁ κόσμοσ καὶ ὅποια εἶναι ἡ καλλιτέρα διοίκησισ; Μᾶσ ἐξήγησαν ποτέ τί ἐστὶ ἀρετή, καὶ ὅποια εἶναι τὰ μέσα διὰ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ τινὰσ, καὶ πότε λάμπει ἡ ἀρετή; Καὶ ποίοσ νὰ μᾶσ τὰ εἶπῃ, ἂν δὲν τὰ λέγουσιν αὐτοί;

Φεῦ! βαβαὶ τῆσ ἀθλιότητόσ μᾶσ! Οἱ ἱεροκήρυκεσ ἀρχινοῦν ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην καὶ τελειῶνουσ εἰσ τὴν νηστείαν (34). Πῶσ θέλεισ λοιπὸν νὰ ἐξυπνήσωσιν οἱ Ἕλληνεσ ἀπὸ τὴν ὀμίχλην τῆσ τυραννίασ; Οἱ ἱεροκήρυκεσ, οἱ ὅποιοι ἦτον εἰσ χρέοσ νὰ τοὺσ ἀποδείξωσιν τὴν ἀλήθειαν, δὲν τὸ κάμνουσι. Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται αὐτοί οἱ φιλόζωοι καὶ αὐτόματοι ψευδοκήρυκεσ: «Ὁ Θεόσ, ἀδελφοί, μᾶσ ἔδωσεν τὴν τυραννίαν ἐξ ἀμαρτιῶν μᾶσ, καὶ πρέπει, ἀδελφοί, νὰ τὴν ὑποφέρωμεν μὲ καλήν καρδίαν καὶ χωρὶσ γογγυσμόν, καὶ νὰ εὐχαριστηθῶμεν εἰσ ὅ,τι κάμνει ὁ Θεόσ». Καὶ ὕστερα ἀπὸ τέτοια ξυλλογήματα λέγουσι καὶ τὸ ρητόν «ὄν ἀγαπᾶ Κύριοσ, παιδεύει».

Ὡ ἀνθρωποὶ, ὄντωσ βάρβαροι, χυδαῖοι καὶ ἐχθροὶ φανεροὶ τῆσ πατρίδοσ μᾶσ καὶ τοῦ ἰδίου Χριστοῦ, πῶσ ἐννοεῖτε ἔτζι ἀνάποδα αὐτὸ τὸ ρητόν, καὶ κάμνετε μὲ τὴν ἀμαθειάν σασ καὶ τινὰσ νὰ βλασφημῶσι; Δὲν καταλαμβάνετε, ἀνόητοι, ὅτι τὸ «παιδεύω», εἰσ τὴν ἑλληνικήν γλῶσσαν ἐννοεῖ ποτέ μὲν τὸ «διδάσκω», ποτέ δὲ τὸ «τιμωρῶ», καὶ ὅτι εἰσ αὐτὸ τὸ ρητόν ἐξ ἀνάγκησ πρέπει νὰ ἐννοῇ τὸ «διδάσκω»; Καὶ οὕτωσ ὁ πατήρ, ἐπειδὴ ἀγαπᾶ τὸν υἱόν του, τὸν διδάσκει, ἦτοι τὸν παιδεύει. Ἀλλ' ἂσ τὸ ἐξηγήσωμεν κατὰ τὸ λεξικὸν τῆσ ἀμαθείασ, καὶ νὰ εἰπῶμεν, ὅτι τιμωρεῖ ἕνασ ὅποιον ἀγαπᾶ. Ἀλλὰ, διατί τὸν τιμωρεῖ; Βέβαια, διὰ νὰ τὸν διορθώσῃ ἀπὸ τὰ σφάλματά του καὶ νὰ τὸν καταστήσῃ χρηστοηθῆ καὶ ἐνάρετον. Πῶσ λοιπὸν μπορεῖ νὰ νομισθῆ παιδεῖα πρὸσ τὸ καλὸν ἢ τυραννία, ἢ ὅποια, ὡσ ἀνωτέρω ἀπεδείχθη, εἶναι ἐχθρὰ πάσῃσ ἀρετῆσ καὶ πρόξενοσ πάσῃσ κακίασ; Πῶσ, χυδαῖοι, δὲν τὸ βλέπετε, μόνον ἐκφωνεῖτε ὅ,τι σᾶσ ἔλθη εἰσ τὴν ἐνθύμησιν, χωρὶσ νὰ στοχασθῆτε, ὅτι εἰσ τοιαύτασ ὑποθέσεισ ἢ παραμικρὰ κακοεξήγησισ φέρει ἀνεκδιήγητα καὶ πολυάριθμα κακὰ εἰσ τοὺσ ἀκροατὰσ;

Ἴωσ ὁμωσ τὸ λέγετε πρὸσ παρηγορίαν; Ὡ, κακὸν χρόνον νὰ ἐχητε καὶ ἐσεισ καὶ ἡ παρηγορία σασ! Αὐτὴ εἶναι χειροτέρα ἀπὸ τὴν ἰδίαν αἰτίαν τῆσ θλίψεωσ, καὶ εἰσ ἄλλο δὲν χρησιμεύει, παρὰ εἰσ τὸ νὰ καταστή τούσ Ἕλληνασ πάντοτε ἀξίουσ παρηγορίασ. Ἐσεισ φωνάζετε μὲ ἄκραν ἠσυχίαν καὶ λέγετε: «Ἀγαπητοί, ὁ Θεόσ μᾶσ ἔδωσεν τὴν ὀθωμανικήν τυραννίαν, διὰ νὰ μᾶσ τιμωρήσῃ διὰ τὰ ἀμαρτήματά μᾶσ, καὶ παιδεύοντάσ μᾶσ εἰσ τὴν παρούσαν ζωήν, νὰ μᾶσ ἐλευθερώσῃ μετὰ θάνατον ἀπὸ τὴν αἰώνιον κόλασιν». Ὡ ἐχθροὶ τῆσ ἀληθείασ, τουτέστι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ! Δὲν βλέπετε, ὅπου, μὲ αὐτὴν τὴν κακὴν σασ καὶ ἀτοπον παρηγορίαν, ὑποχρεῶνετε τοὺσ Ἕλληνασ, ἀντίσ νὰ μισήσωσιν τὴν τυραννίαν καὶ νὰ προσπαθήσωσιν νὰ ἐλευθερωθοῦν, ἐξ ἐναντίασ νὰ τὴν ἀγαπῶσι, καὶ μάλιστα, νὰ νομίζωνται εὐτυχεῖσ, πιστεύοντεσ ἀπὸ ἀπλότητά των, ὅτι παιδεύονται εἰσ τὴν παρούσαν ζωήν, διὰ νὰ ἀποκτήσωσιν τὸν παράδεισον; Ποίοσ Ἐσκαριώτησ σᾶσ ἔβαλεν εἰσ τὸν νοῦν, νὰ προφέρητε τοιαύτην παρηγορίαν, ὅταν δὲν ἤξεύρετε νὰ τὴν ἐξηγήσητε, ὧ ἀναίσχυντοι; Τὰ ἀμαρτήματα, ἴωσ, παιδεύονται μὲ ἄλλα ἀμαρτήματα, ὧ ἀφρονεσ; Δὲν στοχάζεσθε, πόσον ἀτιμεῖτε καὶ τὸν ἑαυτόν σασ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μὲ τοὺσ παραλογισμοὺσ σασ;

Ότι ή τυραννία εἶναι μισητή και ἀπό τόν θεόν και ἀπό τούς ἀνθρώπουσ και ὅτι εἶναι κακόν, ποῖοσ δὲν τὸ ἤξεύρει; Πῶσ ἐσεῖσ λοιπόν τὴν παρασταῖνετε σχεδόν - σχεδόν, ὡσ ἓνα καλόν εἰσ τούς Έλληνας; Ποῖοσ φίλοσ παρηγορεῖ τὸν φίλον του διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρόσ του, πρὶν ἀπεθάνη; Και ἐσεῖσ, ὅπου ὀνομάζεσθε ὑπερασπισταῖ και φίλοι τῆσ ἀνθρωπότητοσ, παρηγορεῖτε τούς Έλληνεσ, ὡσάν νὰ εἶχαν χάσει τὴν πατρίδα των, και τούς νομίζετε ὡσάν τούς Έβραίουσ; Τί ἄλλο λέγουσιν οἱ φίλοι ἑνὸσ υἱοῦ, ὅπου ἔχει τὸν πατέρα του ἄρρωστον, εἰμὴ ὅτι νὰ ἐλπίζη, νὰ κράξη ἱατρούσ, και νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὸν ἱατρεύσῃ; Διατί και ἐσεῖσ δὲν λέγετε τὰ ἴδια πρὸσ τούς Έλληνας διὰ τὴν ἀσθενῆ πατρίδα των, ἀλλὰ συμβουλεύετε ὄλον τὸ ἑναντίον ἀπ' ὅτι τὸ εὐαγγέλιον παραγγέλλει; Έσεῖσ οὐχί, οὐχί! δὲν εἶσθε ποιμένες, οὔτε ὀδηγοῖ τοῦ φωτόσ, ἀλλὰ λύκοι, και ή καθέδρα τοῦ σκότοσ εἶσθε, ὡ ψεῦστα και ὑποκριταῖ. Έωσ πότε ή ἀμάθεια θέλει καλύπτει τὴν μιανράν σας ψυχὴν μὲ τὸ ἔνδυμα τῆσ ὑποκρισίασ;

Φεῦ! Ἰσῶσ τινὰσ ἀπό αὐτούσ πάλιν ἀποκριθῆ, ὅτι «πῶσ νὰ κηρύξωμεν ἐπ' ἄμβωνοσ τὰ τοιαῦτα; Δὲν δυνάμεθα, φοβούμεθα». Έ! δοῦλε ἄπιστε τῆσ ἐκκλησίασ, δὲν ἀπαρνήθησ ἰσῶσ ἐσὺ τὸν κόσμον, ὅταν ἐνδύθησ τὸ φόρεμα τῆσ ἱερωσύνησ; Δὲν ἔταξεσ ἰσῶσ ἐσὺ, ψεῦστα και πλάνε, νὰ θυσιάσῃσ τὴν ψυχὴν σου διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν προβάτων σου; Ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ζητῶ τόσον ἀπό τὴν δειλὴν σου ψυχὴν! Και ἐπειδὴ ἐσὺ δὲν τολμείσ ἐπ' ἄμβωνοσ νὰ λαλήσῃσ τὴν ἀλήθειαν, καθὼσ προφασίζεσαι, εἰπέ τὴν κἂν κατὰ μόνασ τῶν τόσων και τόσων, ὅπου ἐξομολογεῖσ, δίδαξέ τουσ τὸ ἀνθρώπινον εἶναι, δίδαξέ τουσ τὴν ἀληθῆ πίστιν τῶν χριστιανῶν, μάθε τουσ ὀποῖων εἶναι ἀπόγονοι, ἀπόδειξόν τουσ πόσων κακῶν πρόξενοσ εἶναι ή τυραννία, και παῦσον μίαν φορὰν ἀπό τὴν μονοτονίαν και ταυτολογίαν.

Μὴν λέγησ πάντοτε και ὄλων τὰ ἴδια, πάντοτε νηστείαν και ἐλεημοσύνην. Μὴν ὀμοιάζησ ἐκεῖνοσ τούσ ἀμαθεῖσ ἱατρούσ, ὅπου εἰσ κάθε ἄρρωστίαν διορίζουν τὸ ἴδιον ἱατρικόν. Ἐνθυμήσου μίαν φορὰν διὰ πάντα, ὅτι ὁ Χριστόσ σου παραγγέλλει νὰ ἱατρεύσῃσ τὰσ ψυχὰσ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ δὲν σου διορίζει τὰ ἴδια μέσα διὰ ὄλουσ. Εἰπέ τοῦ πλησίου νὰ δώση ἐλεημοσύνην, ἀλλ' εἰπέ και τοῦ πτωχοῦ, ὅτι ή πτωχεία δὲν εἶναι ἀτιμία. Μὴν οὔτιδανώνετε τὰσ ἀπλὰσ ψυχὰσ τῶν γλυκυτάτων μου Ἐλλήνων μὲ τὰσ μωρολογίασ σας. Και ἐπειδὴ ή κακή μας τύχη σὰσ ἐπολλαπλασίασε, και εἶσθε και τόσον ἀμαθεῖσ, προσπαθήσετε κἂν νὰ μὴν βλάπτετε, ἂν δὲν δύνεσθε νὰ ὠφελῆτε, τούσ ταλαιπώροσ χριστιανούσ.

Παύσατε, τέλος πάντων, ἀπό τὴν λύσσαν τῆσ φιλαργυρίασ, διὰ νὰ ἀξιωθῆτε τῆσ αἰώνιου μακαριότητοσ τούναντίον δέ, τὸ ἴδιον Εὐαγγέλιον και ὄλοι οἱ Πατέρεσ σὰσ προμηνύουν τὴν αἰώνιον κόλασιν, και ἀλλοίμονον εἰσ ἐσὰσ, και εἰσ τόσουσ ὅπου ἐξ αἰτίασ σας τιμωροῦνται εἰσ τὴν γῆν. Ἀλλ' ἰσῶσ ὄχι ἄργά, θέλει σὰσ δώσουν αὐτοῖ οἱ ἴδιοι τὸν ἄραβῶνα τῆσ μελλούσησ σας κολάσεωσ, μὲ τὴν ἐκδίκησιν ὅπου ἑναντίον σας θέλει κάμωσι μόνοι των.

Ὁ ἀδελφοῖ μου Έλληνεσ, ἰσῶσ δὲν καταλαμβάνετε πόσην δύναμιν ἔχουσι τὰ λόγια τῶν καλογῆρων και τῶν πνευματικῶν εἰσ τὰσ ψυχὰσ τῶν ἀπλουστάτων ἀκροατῶν. Πόσον ὀγληγορώτερα ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῆ ἀπό τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, ἂν οἱ πνευματικοῖ δὲν ἦτον ἀμαθεῖσ, καθὼσ εἶναι, και ἂν ἐδίδασκον εἰσ τὴν ἐξομολόγησιν μὲ γλυκὰ λόγια τὴν ἀλήθειαν και τὴν ἀρετήν, τὴν ἐλευθερίαν και τὴν ὀμόνοιαν, και ὄλα τὰ μέσα τῆσ ἀνθρωπίνησ εὐτυχίασ. Ἀλλὰ πῶσ νὰ φωτίσουν οἱ ἐσκοτισμένοι και νὰ διδάξουν οἱ ἀμαθεῖσ; Ἄσ σιωπήσουν τὸ λοιπόν, ἂν δὲν ἠξεύρουσ τί νὰ εἰποῦν.

Και ἐσεῖσ, ὡ ἐπίσκοποι και ἀρχιεπίσκοποι, παύσατε, διὰ ὀνομα τοῦ θεοῦ, παύσατε πλέον ἀπό τὸ νὰ χειροτονῆσετε ἱερεῖσ, και μὴ, φοβούμενοι νὰ πτωχύνῃ ή ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπό ὑπηρετάσ, τὴν γεμίζετε ἀπό ἀναξιωτάτοσ σκλάβουσ. Παύσατε ἀπό τὸ νὰ ἀρπάζητε πλέον, διότι ὄσα ἔχετε σὰσ φθάνουν νὰ ζήσητε ὡσ ὁ Χριστόσ ἀγαπᾷ. Μάλιστα δὲ σύ, ὡ πατριάρχα, ὅπου ὡσ κεφαλὴ τῆσ ἐκκλησίασ σέβεσαι παρὰ πάντων και τιμᾷσαι, προσπάθησον νὰ διορθώσῃσ τὰ κακὰ, ὅπου ἐπροξένησεν ή ἀμέλειά σου. Έκλεξον ἀρχιερεῖσ τούσ σοφοῦσ και ἑναρέτοσ, καταδάφισον ὄλα τὰ μοναστήρια, διὰ νὰ ὀλιγοστεύσῃσ τὰ βάρη τοῦ λαοῦ, διόρθωσον μερικὰσ συνηθείασ τῆσ θρησκείασ, ὅπου τὴν σῆμερον φανερώσ βλάπτουσι κατὰ

πολλά τούσ χριςτιανούσ (35). Υποχρέωσε όλουσ τούσ καλογήρουσ, νά υπάγουν νά σπουδάξουσ εις τὰ σχολεία και νά μεταχειριςθούν εκείνον τόν καιρόν, όπου έξοδεύουσ εις τὸ νά περιφέρωνται ἀπό οσπίτιον εις οσπίτιον, εις τήν μελέτην τῶν σοφῶν τῆσ ἐκκλησίασ και εις τόν ὀρθόν λόγον. Πρόσταξε νά μένουν τὰ λείψανα τῶν ἀγίων εις τὰσ ἐκκλησίασ και νά μὴν ἀποκαταστώνται ειδοσ ἐμπορίου. Ἐμπόδισε τὰ θαύματα, διὰ νά έξαλείψῃσ τήν δεισιδαιμονίαν (36). Μὴν στοχάζεσαι νά φανῆσ ἀνευλαβῆσ εις τόν Θεόν διὰ τούτο, ἐπειδῆ ἡ μεγαλειότησ Του εἶναι ἄκρα και ἀκατάληπτοσ· ἡ κτίσισ τοῦ Παντόσ εἶναι ἀρκετῆ νά ἀποδείξῃ κάθε ἀνθρώπου τήν παντοδυναμίαν Του, χωρισ νά ἔχη χρειαν ἀπό τὰ ψευδολογήματα τῶν καλογήρων (37). Ἡ, τέλος πάντων, ἀν παντάπασιν δὲν ἡμπορέσῃσ νά τὰ έξαλείψῃσ, σμίκρυνε κἀν τόν ἀριθμόν των και τήν ἀναίςχυντον και βάρβαρον κατάχρησιν, όπου οἱ καλόγηροι τῶν μοναστηρίων ἔκαμαν (38).

Ἐβγαλε ἀπό τήν ὑπηρεσίαν τῆσ ἐκκλησίασ τὰσ γυναῖκασ, ἤτοι τὰσ καλογραίασ, διὰ νά ὀλιγοστεύουσ τὰ ἀμαρτήματα τῶν καλογήρων (39). Και κάμε, τέλος πάντων, μίαν φορὰν τὸ χρέοσ σου, διὰ νά φανῆσ πιστόσ δούλοσ και ἐπίτροποσ ἀληθῆσ τοῦ Χριστοῦ. Τότε τὸ ἱερατεῖον, όπου σήμερον ὁ φιλόσοφοσ και ἐνάρετοσ κατηγορεῖ και ἀποστρέφεται, θέλει σέβεται και ἐπαινεῖται. Τότε, θέλει ἀποκατασταθῆ ἡ εὐτυχία και ἡ παρηγορία τῶν πιστῶν, ὄχι δὲ ἡ μάστιξ και ἡ λύπη. Και τότε τέλος πάντων - όπου εἶναι τὸ ἀναγκαιότερον - ἡ τυραννία θέλει ἀδυνατίσει, και πολλά εὐκολώτερα θέλει λάμψει εις τήν Ἑλλάδα τὸ εὐαγὲσ ἄστρον τῆσ ἐλευθερίασ.

Ναί, πατριάρχα, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, πνευματικοὶ και ἀπαξάπαντεσ Ἑλληνεσ ἀγαπητοί μου, όπου τὸ ἐνδυμα τῆσ ἱερωσύνησ φέρετε, μὴν ἀδημονήσετε ἀπό τούσ λόγουσ μου, όπου ἡ ἀλήθεια και ἡ πατριωτικῆ ἀγάπη μου μοὶ υπαγόρευσε. Συγχωρήσατέ με πρὸσ τούτοισ, ἀν οὕτωσ σὰσ φανῆ εὐλόγον, διὰ τήν τόλμην και θάρροσ, μὲ τὸ ὄποῖον σὰσ ὠμίλησα, και κάμετε μὲ τὸ παράδειγμά σας, νά σιωπήσῃσ εις τὸ ἐξῆσ κάθε χριςτιανόσ ἀπό τὸ νά σὰσ συμβουλεῦῃ. Μὴν καταδέχεσθε πλέον νά σὰσ κρᾶζουσ προδότασ και λαοπλάνουσ. Ἐγκαλιασθῆτε τήν ἀρετήν. Τιμήσετε τούσ τόσοσ και τόσοσ ἐναρέτουσ ἱερεῖσ, όπου ἡ πολυτέλεια τῶν θρόνων σας ἀπεδίωξεν εις τὰσ ἐρημίασ. Καλέσετε τήν ἀξίότητα εις τήν διοίκησιν, και, ἐν ἐνὶ λόγῳ, εἰσθε εις τὸ ἐξῆσ ἐκεῖνο όπου τάζετε νά εἰσθε.

Ἐσεῖσ δέ, ὦ ἐνάρετοι και σεβάσμιοι ἄνδρεσ, ἀν και ἀναγνώσετε ποτὲ τούτον μου τόν λόγον, παρακαλῶ σας θερμῶσ, νά μὴν ὑποψιάσῃτε εις ἐμένα οὔτε ἀνευλάβειαν, οὔτε κακοῆθειαν. Ὁ ζῆλοσ τῆσ πατρίδοσ μου, ὁ ἔρωσ τῆσ ἐλευθερίασ, και ἡ ἐλεεινῆ σημερινῆ κατάστασισ τῶν Ἑλλήνων τὸν ἔγραψαν διὰ μέσον μου. Ἐγῶ, βέβαια, ἀν δὲν ἐγνώριζα και ἐμμέσωσ και ἀμέσωσ πολλούσ ἐναρέτουσ σοφούσ ἱερεῖσ και ἀληθεῖσ ἀποστόλουσ τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἤθελα ἀρχίσει ποτὲ νά γράψω. Ἐγραψα, διότι ἐλπίζω τὸ περισσότερον ἀπό ἐσὰσ. Ἐγραψα, ἐπειδῆ ὄλοσ μου ὁ σκοπόσ εἶναι πρὸσ τὸ καλόν τῆσ Ἑλλάδοσ, ἡ ὄποῖα, ἀγκαλὰ και βεβυθισμένη εις τόσα κακά, φυλάττει ὄμωσ πάντοτε πολυτίμουσ θησαυρούσ εις τόν κόλπον τῆσ, και ἐσεῖσ εἰσθε ἐκεῖνοι.

Ναί, σεβάσμιοι πατέρεσ, μὴν ἀπελπισθῆτε διὰ τήν σωτηρίαν τῆσ Ἑλλάδοσ. Μὴν σὰσ τρομάξῃ τὸ μέσον. Ὁ καιρόσ ἤγγικεν, και ἡ Ἑλλὰσ ζητεῖ ἀπό τὸ ἱερατεῖον τήν ἀρχήν τῆσ ἐλευθερωσέωσ τῆσ. Προετοιμάσατε τὰσ ψυχὰσ τῶν χριςτιανῶν εις τὸ νά ἀνασθηθῶσι ἀπό τὸν βόρβορον τῆσ δουλείασ, διὰ νά δοξασθῆτε και ἐν τῇ Ἑλλάδι και ἐν τῷ οὐρανῷ. Μὴν νομίσετε, πρὸσ τούτοισ, ὡσ τέλος, ἀλλ' ὡσ ἀρχήν τοῦ σκοποῦ μου τὸ παρὸν βιβλίариον.

Ἐσεῖσ δέ, ὦ εὐλαβέστατοι ἱερεῖσ, όπου και τὸ πολύτιμον φόρεμα τῆσ διδασκαλίασ ἔχετε, και εις τὰ σχολεία τούσ νέουσ διδάσκετε, μὴν ἀμελήσῃτε και διὰ φωνῆσ, και διὰ γραμμάτων, ἀπό τὸ νά ἀνοίξετε τούσ ὀφθαλμούσ τῶν Ἑλλήνων. Ἐσεῖσ ἔχετε διὰ τοιοῦτον τέλος τὰ ἀναγκαιότερα μέσα, τήν ἀρετήν λέγω και τήν σοφίαν. Γράψατε και πλατύτερα και σαφέστερα τήν ἀλήθειαν ἀπ' ὄτι ἐγῶ ἔκαμα, και μὴν ἀμφιβάλλετε, ὅτι ἐντόσ ὀλίγου ἡ πατρίσ μας θέλει δοξάσει τὰ ὀνόματά σας, και οἱ Ἑλληνεσ δὲν θέλει φανῶσιν ἀγνώμονεσ εις τὰσ χάριτάσ σας.

Άκροασθήτε τὰσ συμβουλάσ του νέου Ίπποκράτουσ, του έναρέτου φιλοσόφου Έλληνοσ, του έν Παρισίοισ, λέγω, κυρίου Κοραή. Μιμηθήτε τον άξιάγαστον και άληθή ίερέα και όπαδόν του Χριστου, τον έν Κερκύρα, λέγω, κύρ Παπ' Ανδρέα. Έκριζώσατε την δεισδαιμονίαν και την άμάθειαν μαζί, και θυσιάσατε, άν ή χρεία τό καλή, κάθε μερικόν σας καλόν διά τό καλόν της κοινότητοσ.

Άλλά, εις τί ό πατριωτικόσ ένθουσιασμός μου με παρακινεί! Έγώ να νουθετήσω τὰ ύποκειμένα σας; Έ, μή γένοιτο! Έσεισ πολλά καλά γνωρίζετε τό χρέοσ σας, και έλπίζω όγλήγορα να τό βεβαιωθώ έμπράκτωσ.

Ίδου λοιπόν, ώ Έλληνεσ, όπου άρκετώσ άπεδειχθη, πόσον τό σημερινόν έλληνικόν ίερατεϊον έμποδίζει και κρύπτει την όδόν της έλευθερώσεωσ τών Έλλήνων, και αύτη έστιν ή πρώτη και μεγαλειτέρα αιτία, όπου μέχρι της σήμερον εύρισκόμεθα ύπό της όθωμανικής τυραννίασ. Μετ' αύτησ δέ ακολουθει ή δευτέρα αιτία, ή όποία, άν και δέν κατέχη τον πρώτον τόπον, δέν είναι όμως όλιγοτερον έπιζήμιος εις την Ελλάδα, καθώσ θέλω προσπαθήσει να άποδείξω. Αύτη δέ είναι, ώσ προείπον, ή άποουσία των άξιωτέρων ύποκειμένων της Ελλάδοσ.

Ω, πόσον μου τρέμει ή καρδιά εις έτούτην την στιγμήν, όπου περι αύτών θέλω όμιλήσει, φοβούμενοσ μήπωσ τουσ δυσαρέση ή άλήθεια των λόγων μου, και δέν καταπεισθώσι. Τώρα, λέγω, όπου πρέπει να τουσ φανερώσω, καθώσ έταξα, τό τί πρέπει να κάμωσιν οι ευεργέται της Ελλάδοσ, φοβούμαι μήπωσ δέν εισακουσθώ. Έ, άν ήξευρα, όποιον τρόπον να μεταχειρισθώ, δια να μην τουσ δυσαρέση ή άλήθεια, ήθελα κάμει κάθε προσπάθησιν να τον άποκτήσω.

Άκούσατε, λοιπόν, όσοι Έλληνεσ εύρίσκεσθε έξω από την κοινήν πατρίδα μας, και έσεισ οι ίδιοι ευεργέται αύτησ, την άλήθειαν γυμνήν. Και μην προσμένετε από τό κονδύλι μου ούτε κολακειάσ, ούτε ψευδεισ έπαίνουσ. Διά τουτο, παρακαλώ σας, να μην άδημονήσητε, αλλά να καταλάβητε τό χρέοσ σας και να τό εκτελέσητε.

Έλληνεσ, έπιστρέψετε ευθύσ εις την πατρίδα σας. Ευεργέται της Ελλάδοσ, μισεύσετε παραχρήμα δια την πατρίδα σας. Ίδου τό χρέοσ σας, ιδου τό ό,τι πρέπει να κάμητε, ιδου τό ό,τι σάσ έταξα να σάσ ειπώ. Αφοϋ με ακρίβειαν έπαρίθμησα τουσ Έλληνασ, όπου εις τὰσ διαφόρουσ πόλεισ της τε Ευρώπησ και Ασίασ πόρω της πατρίδοσ των εύρίσκονται, και ύφειλον τό έν τρίτον, δια περισσοτέραν ασφάλειαν του λογαριασμου, ευρον να είναι σχεδόν είκοσι χιλιάδεσ (40). Από αυτάσ, λοιπόν τὰσ είκοσι χιλιάδασ, ασ λάβωμεν τό πέμπτον μέρος, ή, τέλος πάντων, τό δέκατον δια πραγματευτάσ πλουσίουσ από χρήματα και από χρηστάσ ιδέασ. Όθεν, ιδου δύο χιλιάδεσ Έλληνεσ προκομμένοι και αναμφιβόλωσ άξιοι να επιχειρισθουν κάθε υπόθεσιν με ευτυχέσ αποτέλεσμα, και, έν ένι λόγω, τόσοι υπερασπισται της πατρίδοσ. Αυτοί δέν είναι άμαθεισ, αυτοί έφωτίσθησαν με τὰσ αναγκαιοτέρασ σπουδάσ, και αυτοί ήμπορουσαν με την παρουσίαν τουσ, να ευκολύνουν την επανόρθωσιν της πατρίδοσ μας.

Έωσ την σήμερον, ίσωσ, ήμπορουσαν να δικαιολογηθώσι λέγοντεσ, ότι «έξενιτεύθημεν, δια να συνάξωμεν τὰ φώτα της μαθήσεωσ, όπου εις την πατρίδα μας δέν εύρίσκαμεν, έξενιτεύθημεν, δια να κερδίσωμεν και να ώφελήσωμεν τό γένοσ μας». Καλώσ οϋν μέχρι της σήμερον έκάματε, αλλά που τό τέλος του σκοπου σας; Δέν ήξεύρετε ίσωσ, ότι τό τέλος άποφασίζει δια καλήν ή κακήν μίαν επιχειρησιν; Διατί τώρα λοιπόν, όπου άποκτήσατε τὰ όσα ήθέλατε, δέν έπιστρέφετε εις την πατρίδα σας; Διατί, αστοχάστωσ θαυμάζοντεσ, λέγετε: «Πώσ να μην εύρέθη έωσ τώρα εις την Ελλάδα έν άξιον ύποκειμένον, δια να την έλευθερώση;» και ένταυτῶ μένετε μακρά από αύτην;

Πώσ, λοιπόν, να μην άγανακτήση ή πατρισ εναντίον σας, και όποιον επαινον προσμένετε από

τοὺς ὁμογενεῖς σας; Στοχάζεσθε, ἴσως, καθὼς σᾶς τὸ προεῖπον, νὰ ἐκτελεῖτε τὸ χρέος σας, πέμποντες μερικὰ περισσεύματα τῶν πλοῦτων σας; Ἡ πατρίς τὰ δέχεται, ναί, μὲ ἰλαρὸν ὄμμα, ἀλλὰ μόνον τὰ δέχεται μὲ τὸ νὰ ἐλπίζει νὰ σᾶς ἀπολαύσῃ ἐσᾶς τοὺς ἰδίους. Ἀλλεωτρόπως οὐχὶ ὡς δῶρον θέλει τὰ νομίσει, ἀλλ' ὡς πληρωμὴν κακοῦ ἔργου. Ἐγὼ σᾶς ἀπέδειξα ἀνωτέρω πόσῃ ὀλίγην ὠφέλειαν, μᾶλλον δὲ ζημίαν, προξενούσι τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ εὐεργεσίαι σας. Τί κάμνετε, λοιπόν, καὶ δὲν μισεύετε; τί προσμένετε; Βαβαὶ τῆς ἀπανθρωπότητός σας, ὅσοι καὶ ὅποιοι ἂν εἴσθε ἐσεῖς, ὅπου ἀλησμονήσατε τὴν πατρίδα σας! Ἐσεῖς, οὐχί, οὐχί, τέκνα τῆς Ἑλλάδος πλέον μὴν ὀνομάζεσθε (41), ἀλλὰ τέκνα τῆς κακοηθείας καὶ ἀσωτείας σας.

Τὶ στοχάζεσθε, ἀδελφοί μου Ἕλληνες, διὰ τοὺς ὁμογενεῖς μας, ὅπου πόρρω τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκονται; Ἴσως πῶς σᾶς συγκλαιούσι; Ἴσως πῶς προσπαθοῦσι νὰ φωτίσωσι τὸ γένος μας; Πιστεύετε, ἴσως, πῶς πραγματεύονται μὲ σκοπὸν νὰ θυσιάσωσιν ἔπειτα τὰ κέρδη των διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος των; ὦ, πόσον λανθάνεσθε, ἂν οὕτως νομίζετε!

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς οὔτε κἂν σᾶς ἐνθυμοῦνται, οὔτε κἂν ἐρωτῶσι, ἂν ἡ Ἑλλὰς ὑπάρχῃ πλέον. Ἡ πατρίς αὐτῶν εἶναι καμμία πόρνη, ὁ στοχασμὸς των εἶναι αἱ τρυφαί, ἡ δὲ συναναστροφή των συνίσταται εἰς ὅ,τι ἄλλο ἤμπορεῖτε νὰ στοχασθῆτε, καὶ ὄχι ποτὲ διὰ τὴν δυστυχίαν τῆς πατρίδος.

Καὶ τόσον δὲν τοὺς μέλει διὰ τὴν πατρίδα μας, ὥστε ὅπου οἱ περισσότεροι προσπαθοῦσι μὲ κάθε κόπον νὰ μιμηθῶσι τὴν κακοήθειαν τῶν ἀλλογενῶν, διὰ νὰ μὴν γνωρίζωνται ὅτι εἶναι Ἕλληνες. Καὶ ἂν ἦτον τρόπος νὰ ἀλλάξουν πατρίδα, ἤθελον ἀγοράσει μίαν ξένην μ' ἓνα ὀφθαλμὸν τους. ὦ ἀληθεῖς ἐχθροὶ καὶ χειρότεροι ἀπὸ τοὺς ἰδίους ὀθωμανοὺς τύραννοὶ τῆς Ἑλλάδος! ὦ ἐντροπὴ τοῦ γένους μας καὶ θανατηφόρος πληγὴ τῆς πατρίδος!

Δὲν ἤμπορεῖτε, ὦ Ἕλληνες, νὰ καταλάβητε, ὅσον πρέπει, τὴν οὐτιδανότητα τῆς ψυχῆς μερικῶν, μάλιστα τῶν ὄσων διὰ κλοπῆς καὶ πολλῶν χρόνων κολακείας, ἀπόκτησαν πολλὰ χρήματα. ὦ Θεέ μου, πόσα ξυλλογήματα ἐκφέρουσι παντοτινὰ ἀπὸ τὰ στόματά των, ὄντες ὄντως κόρακες, ἐνδυμένοι μὲ τὰ πτερὰ τοῦ παγωνίου.

Εὐθύς, λοιπόν, ὅπου κερδίσωσι χρήματα, χωρὶς νὰ ἀλλάξωσιν ἰδέας, πίπτουσι εἰς τὴν λάσπην τῆς ἀσωτείας καὶ κυλίνονται μέχρι θανάτου ὡς οἱ χοῖροι. Ἡ κακοήθεια, ὅπου κυριεύει τοὺς ἀλλογενεῖς, εὐθύς τοὺς παρασταίνει εὐρύχωρον ὁδὸν εἰς τὴν ἀπώλειάν τους, ἐν ἣ μένοσι μὲ ἄκραν ἀδιαφορίαν τε καὶ ἀναισχυντίαν. Ποῦ πατρίς! Ποῦ Ἑλλὰς δι' αὐτούς! Αὐτοὶ δὲν γνωρίζουν, παρὰ τὴν κατοικίαν τῆς παλλακίδος των, καὶ τὴν Ἑλλάδα ἴσως τὴν νομίζουσι ἀνάμεσα εἰς τὰ νησία τῆς Ἰνδίας. Ἄν κανεῖς ἀπὸ αὐτοὺς καταλαμβάνῃ τὴν γλῶσσαν τὴν ἀλλογενῆ, τότε ἀναγινώσκει μὲ εὐχαρίστησιν τὰ δράματα τοῦ θεάτρου, ἢ διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, τὰ ποιήματα χωρὶς νόημα, ἀλλὰ τὸν Πλούταρχον καὶ τὸν Ξενοφῶντα ἴσως τοὺς νομίζουσιν Ἀμερικάνους.

Τρέχουσι μὲ κάθε ταχύτητα εἰς τὸ θέατρον, νὰ ἀκούσωσι τὸ τραγῳδίον μιᾶς γυναικός, ἢ ἐνὸς ἀνδρός, ἢ ἄλλου τινὸς εὐνούχου, καὶ τοὺς ἐφημίζουσι - ἀλλ' ὅποιος τοὺς διηγηθῇ τὰ βᾶσανα τῆς πατρίδος, εἶναι τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ τοὺς ἔδερνε, καὶ φεύγουσι πάραυθα. Στέκονται μὲ ἄκραν ὑπομονήν, καὶ πολλάκις χωρὶς εὐχαρίστησιν, νὰ θεωρῶσι τοὺς χοροὺς εἰς τὸ θέατρον καὶ τὰ ἀγάλματα τῆς ἀσωτείας τριγύρωθεν, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξοδεύσουν μίαν ὥραν εἰς ἀνάγνωσιν τῆς πατρικῆς μας ἱστορίας. Καὶ οὕτως κεχαυνώνονται, εἰς τρόπον, ὅπου καθίστανται ἄξιοι συμπονέσεως. Ἀφανίζουσι τὴν ὑγιειάν των μὲ τὴν ἀκρασίαν, φθείρουσι τὰ ἦθη των μὲ τὴν ἀσωτείαν, καὶ γίνονται ὄντως χοῖροι, καὶ χειρότεροι ἀκόμη.

Μερικοὶ νέοι μάλιστα, εὐθύς ὅπου ἀλλάξουν τὰ φορέματα τῆς πατρίδος, θέλουσιν ἐξ ἀποφάσεως νὰ φανῶσιν ἀλλογενεῖς καὶ σχεδὸν δὲν καταδέχονται οὔτε κἂν νὰ

συναναστρέφονται εις τήν ὁδὸν μὲ τοὺς ὁμογενεῖς των. Τί στοχάζεσθε νὰ σπουδάζουσι οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἐκείνουσ τοὺς νέουσ, ὅπου οἱ ταλαίπωροι γονεῖσ των πέμπουσι εις τὰς ἀκαδημίασ τῆσ Ἰταλίασ καὶ Γαλλίασ, καὶ ἐξοδεύουσι διὰ τὴν προκοπήν των; Ἴσως τὴν πολιτικὴν, τὰ νομικά, τὴν τακτικὴν, τέλος πάντων, τὰς ἀναγκαίασ ἐπιστήμασ διὰ τὸ γένουσ μασ; Οὐχί, ἀδελφοί μου! Αὐτοὶ ἢ τὴν ἱατρικὴν σπουδάζουσι, ἢ τὰ μυθολογικά ποιήματα ἀναγινώσκουσι, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι περισσότεροι τόμοι εις τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν παρὰ κολοκύνθια εις ὅλην τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ Ἰατρικὴ διδάσκει πῶσ νὰ θεραπεύουσι τὸ σῶμα, ἀλλ' οἱ Ἕλληνεσ ἔχουσι χρεῖαν ἀπὸ διδασκάλουσ ἐπιστημῶν. Τὰ μυθολογικά δέ, ἐξαιρῶντασ πολλὰ ὀλίγα, ἄλλο δὲν διδάσκουσι, εἰμὴ τὸ πῶσ νὰ ἐνδυθῶσι, πῶσ νὰ στολισθῶσι (42), πῶσ νὰ ὀμιλῶσι, πῶσ νὰ περιπατῶσι, καὶ πῶσ νὰ τρώγουσι (43). Αὐτοὶ, ἀφοῦ μάθουσι νὰ χορεύουσι καὶ νὰ τραγωδῶσι, νομίζουσι πλέον τέλειοι πολῖται. Ἡ Ἑλλάσ ἄσ προσμένη βοήθειαν, αὐτοὶ ὥστόσον προσπαθοῦν νὰ ἡμπορέσουσι νὰ κολακεύουσι, χωρὶσ ἀνθίστασιν, καμμίαν πόρνην, ἢ νὰ εἰπῶ καθὼσ αὐτοὶ λέγουσι, νὰ ἀποκτήσουσι τὴν φιλίαν καμμίασ ἀρχοντίσσησ, καὶ πλέον ἄλλο δὲν τοὺσ μέλει.

Τί νὰ εἰπῶ πάλιν διὰ ἐκείνουσ, ὅπου εις ἄλλο δὲν ἀτενίζουσι, παρὰ εις τὸ νὰ ἀποκτήσωσι πολλὰ χρήματα; Αὐτοὶ λατρεύουσι μόνον τὰ πλούτη. Δι' αὐτὰ πωλῶσι καὶ τιμὴν καὶ πατρίδα. Δὲν φροντίζουσι νὰ μάθουσι τίποτεσ ἄλλο, ὅταν ἡξεύρουσι νὰ γράψουσι μίαν γραφήν, ὅπου πολλάκισ πρέπει ὁ ἀναγινώσκων νὰ προφητεῦῃ τὸ τί ἐννοοῦσεν ὁ γράψασ, ἐπειδὴ πολλὰ ὀλίγοι ἡξεύρουσι νὰ γράψουσι ἐκεῖνα ὅπου ὀμιλοῦσι (44).

Αὐτοὶ οἱ χρυσολάτρου εἶναι ὄντωσ αὐτόματοι, τὰ βιβλία δὲ τῆσ μελέτησ των εἶναι αἱ ἐφημερίδεσ (45), περὶ πατρίδοσ δέ, οὔτε κἀν ἀναφέρουσι τὸ ὄνομά τῆσ (46). Ποῖοσ τολμεῖ νὰ τοὺσ ἀναφέρῃ ἐλευθερίαν καὶ λύτρωσιν τῆσ Ἑλλάδοσ; Οἱ νέοι δὲν σὲ ἀκροάζουσι, οἱ χρυσολάτρου σὲ νομίζουσι τρελλόν. Ἡ ἀπόκρισίσ των εἶναι, ὅταν τινὰσ τοὺσ τὸ προβάλλῃ: «δὲν εἶναι δυνατόν!». «Ἀλλὰ διατί;» τοὺσ ἐρωτᾷ τινὰσ πάλιν. «Δὲν εἶναι δυνατόν» τοῦ ἀποκρίνονται. Καὶ ἂν χίλια φορὰσ τοὺσ ξαναεἰπῇ τινὰσ χίλια δικαιολογήματα, ἄλλασ τόσασ θέλει ἀκούσει τὴν ἰδίαν ἀπόκρισιν (47). Ὅταν αὐτοὶ ζῶσι καλά, ἢ πατρίσ των οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλοσ ὁ κόσμοσ ἂν ἀφανισθῇ, δὲν τοὺσ μέλει τίποτεσ (48). Ἀλλὰ τί νὰ εἰπῶ διὰ ἐκείνουσ, ὅπου κατὰ δυστυχίαν μασ δὲν εἶναι ὀλίγοι, οἱ ὁποῖοι, διὰ νὰ ἀποξενωθῶσι παντάπασι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀλησμονήσουσι ἕωσ καὶ τὸ ὄνομά τῆσ, ἀπεφάσισαν μὲ ἄκραν ἀφροσύνην καὶ ἔλαβον εις ξένην γῆν διὰ σύζυγον ἀλλογενῆ γυναῖκα; Ὡ, ἐντροπὴ ἀνυπόφοροσ! Δὲν στοχάζεσθε, ὦ ἀχάριστοι υἱοὶ τῆσ δυστυχεστάτησ πατρίδοσ μασ, τὰ κακὰ ὅπου προξενεῖτε, ὄχι μόνον εις τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εις τὸν ἑαυτόν σας ἀκόμη; Πῶσ εἶναι δυνατόν νὰ ὁμογνωμήσησ μὲ τὴν σύζυγόν σου, ὅταν εις τὸ κυριώτερον εἴσθε τόσον διάφοροι; Καὶ ποῦ εἶναι εὐτυχία, ὅπου δὲν εὐρίσκεται ἢ ὁμόνοια; Πῶσ θέλει νὰ σὲ ἀγαπήσῃ ἢ συμβία σου καὶ νὰ σὲ τιμήσῃ, ὅταν ἔμπροσθέν σου κατηγορῇ τὸ γένουσ σου, καὶ ἐσύ, ἀναίσχυντε, τὸ ἀκούησ μὲ ἄκραν ἀδιαφορίαν (49); Πῶσ θέλει νὰ εὕρησ τὴν ἀνάπαυσίν σου, ὅταν αὐτὴ πωλῇ τὴν τιμὴν σου καὶ, τὸ χειρότερον, ὅπου πολλάκισ ἐσύ δὲν τὸ ἀγνοεῖσ; Καὶ πῶσ ἡμπορεῖ τινὰσ νὰ ἀμφιβάλλῃ μὲ τόσα συχνὰ καὶ καθημερινὰ παραδείγματα, ὅπου ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν του;

Ποῦ νομίζεις ἐσύ νὰ εὕρησ ἀγάπην εις καρδιάσ διεφθαρμένασ; Δὲν ἡξεύρεις, ἴσως, ὅπου ἀπὸ πολλὴν καιρὸν αἱ γυναῖκεσ τῶν ἀλλογενῶν προσπαθοῦσι νὰ καταστήσωσι τὴν ἀγάπην μίαν τεχνικὴν τρυφήν, καὶ ὅτι ἐπέτυχον σχεδόν - σχεδόν τοῦ σκοποῦ των; Ποῦ νὰ δώσησ ἀκρόασιν καὶ πίστιν, ὦ τυφλὲ καὶ ἀνόητε ἄνθρωπε, εις τοὺσ πλαστοὺσ λόγουσ τῆσ γυναικὸσ σου, ἢ ὁποῖα ἀφοῦ ὑπανδρευθῇ μαζί σου, ἄλλο δὲν προσμένει, παρὰ νὰ ἀπεθάνῃσ, διὰ νὰ σὲ κληρονομήσῃ καὶ νὰ λάβῃ ἄλλον ἄνδρα (50); Πῶσ νὰ γεννηθῇ ἀνάμεσόν σας ἐκεῖνη ἢ θεῖα ἀλλεπάλληλοσ κλίσισ καὶ φιλία, ὅπου στερεοῖ τὴν εὐτυχίαν τοῦ γάμου, εις καιρὸν ὅπου, ἂν ἐσύ ἀρρωστήσησ, σὲ παραιτεῖ εις τὸ κρεβάτι, καὶ αὐτὴ πηγαίνει εις τὸ θέατρον;

Ἀλλὰ τί, τί τάχατεσ σὲ παρακινεῖ νὰ λάβῃσ διὰ γυναῖκα μίαν ἀλλογενῆ; Ὑστερεῖται ἢ Ἑλλάσ, ἴσως, ἀπὸ κοράσια; Ἐφυγεν, ἴσως, ἢ Ἀφροδίτη ἀπὸ τὸν πρῶτον τῆσ ναόν; Τί σὲ ἀποτύφλωσε

τόσον, όπου σου φαίνονται ωραιότερα τὰ ζωγραφισμένα ἀναιδέστατα πρόσωπα τῶν κακοθηεστάτων ἀλλογενῶν (51), ὧ ἀναίσχυντε καὶ ὄντως γιδοκέφαλε ἀποστάτα τῆσ πατρίδοσ; Νομίζεις, ἴσως, νὰ σὲ ἐπαινέσουν οἱ ἄλλοι ἀλλογενεῖσ; Ἀπατᾶσαι, δύστυχε, πάλιν εἰσ τὴν ἰδίαν σου ἀπάτην.

Αὐτοὶ σὲ μισοῦν, σὲ καταφρονοῦν καὶ σὲ περιγελοῦν παντοτινά. Καθεῖσ ἀπὸ αὐτοὺσ λέγει· «ἰδὲ τὸν χοῖρον, τὸν χυδαῖον Ἑλληνα, διὰ νὰ μετριάσῃ τὴν οὐτιδανότητά του, ἠθέλησε νὰ λάβῃ σύζυγον ἀπὸ τὸ γένος μας. Ἀλλ' αὐτὸσ εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιοσ· τὰ βάρβαρα ἦθη τῆσ πατρίδοσ του δὲν τὰ ἄλλαξεν (52)». Τί στοχάζεσαι, ὧ ἀληθῆ κακότυχε, πῶσ σὲ ἀγαπᾶ ἡ γυναῖκα σου; Μὴν ἀπατᾶσαι, σου τὸ ξαναλέγω! Αὐτὴ σὲ περιγελά, σὲ ἀτιμάζει, σὲ κλέπτει, καὶ πολλάκισ σου ἐτοιμάζει τὸν θάνατον παράκαιρα.

Ἀλλὰ τί ἀποκρίνονται μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺσ τοὺσ ὄντως ἀνοήτουσ; «Ὁ ἔρωσ μ' ἐπλήγωσε, τὰ θέληγτρα τῆσ μ' ἐσκλάβωσαν, ἡ αἰσθαντικὴ μου καρδιά δὲν ἠμπόρεσε πλέον νὰ ἀντισταθῆ». Ὡ ἀναίσχυντοι καὶ ὄντως μωροὶ! Ἐγῶ, όπου περὶ πατρίδοσ καὶ περὶ τῆσ ἐλευθερώσεόσ τῆσ σήμερον γράφω, ἔπρεπε νὰ σᾶσ ἀποκριθῶ, ὅτι τὴν σήμερον εἰσ τοὺσ Ἑλληνασ, όπου εὐρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα τουσ, ὁ ἔρωσ εἶναι τὸ μεγαλείτερόν τουσ ἀμάρτημα. Ἐγῶ ἔπρεπε νὰ σᾶσ ἀποκριθῶ, ὅτι νὰ μὴν ἀγαπᾶτε, παρὰ τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀγαπήσητε ὅτι τυχαίνει. Ἐγῶ, τέλος πάντων, ἔπρεπε πρῶτον νὰ ζητήσω τὴν ὠφέλειαν, όπου ἐκάματε εἰσ τὴν πατρίδα σας, καὶ νὰ σᾶσ ἀποδείξω ἔπειτα, εἰσ τί θέλει σᾶσ φέρει ὁ ἔρωσ σας.

Ἀλλὰ τοιαῦτα λόγια δὲν εἶναι διὰ τὰσ ἀκοᾶσ σας, οὔτε ἐγῶ θέλω κοπιᾶσει ματαίωσ νὰ σᾶσ τὰ εἰπῶ, καὶ μόνον σᾶσ λέγω, ὅτι ὁ ἔρωσ γεννᾶται ἀπὸ ἀμοιβαίαν κλίσην καὶ ἀπὸ μίαν συμπάθειαν καὶ συμφωνίαν εἰσ τὰσ ἰδέασ ἀμφοτέρων. Ὅθεν, ὁ ἐδικόσ σας δὲν εἶναι ἔρωσ, ἀλλὰ μία ἄλογοσ ἐπιθυμία, ὡσᾶν όπου τόσον δύσκολα εἶναι νὰ συμφωνήσουν τὰ ἦθη τῶν Ἑλλήνων μ' ἐκεῖνα τῶν ἀλλογενῶν, ὅσον φανερόν εἶναι, όπου ὅσοι ἀλλογενεῖσ συζῶγουσ ἔχουσι, ἐξ ἀνάγκησ χάνουσι τὰ ἦθη των καὶ δὲν τοὺσ μένει ἄλλο ἀπὸ τοὺσ Ἑλληνασ, εἰμὴ ἡ ὄνομασία.

Ἐσὺ λοιπόν, τυφλέ, νομίζεις ἔρωτα τὴν ὄρεξιν, όπου σου ἐξυπνᾶ τὸ χρωματισμένον πρόσωπον μιᾶσ παλλακίδοσ; Δὲν ἠξεύρεις, πῶσ ὁ ἔρωσ εἶναι ὁ πρῶτοσ ἐχθρόσ τῆσ ἀσωτείασ, καὶ ἐξακολούθωσ εἰσ τοὺσ νῦν εὐγενεῖσ τῶν ἀλλογενῶν δὲν εὐρίσκεται, εἰμὴ ἡ εἰκὼν του; Ἀγνοεῖσ ὅτι ὁ γάμοσ, όπου ἀποκαταστεῖ ἐντελῶσ εὐτυχῆ τὸν ἄνθρωπον, εἰσ ἄλλο δὲν συντείνει, εἰμὴ εἰσ τὸ νὰ ἐκδώσῃ τόσουσ πολίτασ εἰσ τὴν πατρίδα καὶ διαυθεντεντάσ; Ἀλλ' ἐσεῖσ, ἀναίσθητοι, τί δίδετε εἰσ τὴν πατρίδα σας; Φεῦ, τόσουσ ἐχθρούσ! Οἱ υἱοὶ σας σᾶσ ἀναθεματίζουν καὶ σᾶσ νομίζουν ὡσ μίαν τουσ ἐντροπήν (53).

Ὡ θανατηφόροσ ἔλλειψισ τῆσ πατρίδοσ! Πόσουσ καὶ πόσουσ διαυθεντεντάσ τῆσ καὶ ὑπερασπιστάσ τῆσ ἡ ἀσωτεία καὶ κακοθήεια τῶν ἀλλογενῶν τῆσ κλέπτει! Πόσων ποτίζει τὸ βρωμερόν ὕδωρ τῆσ λήθησ! Ἀλλοίμονον, ἀλλοίμονον, ὧ Ἑλληνέσ μου ἀκριβοὶ, ἂν οἱ ξενιτευμένοι δὲν ἀλλάξουν γνώμην καὶ δὲν ἐνθυμηθοῦν, ὅτι, ὅπου εἶναι ἡ πατρίς, ἐκεῖ καὶ ἡ εὐτυχία, καὶ νὰ ἀποδειχθοῦν ἀληθεῖσ υἱοὶ τῆσ Ἑλλάδοσ. Ἀλλὰ τί; Πρέπει νὰ ἀπελπισθῶ ἴσωσ; Πρέπει, ἴσως, νὰ νομίσω ὄλουσ τοὺσ ξενιτευμένουσ τόσον ἀναξίουσ τοῦ ὀνόματοσ των; Ἐ, μὴ γένοιτο! Ἐγῶ σᾶσ γνωρίζω, ἀγαπητοὶ μου. Δὲν εἴσθε ὀλίγοι ἐσεῖσ, όπου ἐξ ἀνάγκησ, διὰ νὰ κερδίσητε τὴν ζωοτροφίαν τῶν φαμελίων σας, ἐξενιτεύθητε, καὶ ὅσα κερδίζετε πέμπετε εἰσ τὴν πατρίδα σας. Δὲν εἴσθε ὀλίγοι ἐσεῖσ, όπου ἀφοῦ μὲ τοὺσ ἰδρωτάσ σας καὶ ἀγχινοῖάν σας ἐκερδίσατε καὶ περισσότερα, ἀποφεύγοντε δὲ τὸ βρωμερόν παράδειγμα τῶν φιλαργύρων, δαψιλῶσ εὐεργετήσατε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπαρηγορήσατε μὲ τὰ φιλάνθρωπα ἔργα σας.

Ὅλοι σας, λοιπόν, οἱ φιλοπάτριδεσ, καὶ ἐσεῖσ ἀκόμη όπου μέχρι τῆσ σήμερον ἐφανήκατε ἀχάριστοι εἰσ τὴν πατρίδα, ἀκούσετε δι' ἀγάπην τῆσ καὶ διὰ τιμὴν τοῦ ἑαυτοῦ σας, ἀκούσατε προσεκτικῶσ τὴν γλυκεῖαν φωνὴν τῆσ. Ἀνοίξατε τὰ ὦτα τοῦ νοόσ σας καὶ προσέξτε εἰσ τοὺσ λόγουσ τῆσ Ἑλλάδοσ, ἡ ὁποία ἀσθενῆσ καὶ γεμάτη ἀπὸ πληγᾶσ, μὲ θλιβεράν φωνὴν σᾶσ ὀμιλεῖ λέγουσα:

«Ὡ Ἑλληνες! Ὡ τέκνα μου! Ποῦ με ἀφήσετε; Πῶσ δὲν σᾶσ πονεῖ δι' ἐμέ; Διατί μ' ἐπαρατήσατε; Διατί φεύγετε καὶ δὲν ἐπιστρέφετε πλέον; Τί σᾶσ ἔκαμα καὶ δὲν μ' ἐνθυμεῖσθε; Εἰς τί σᾶσ ἔβλαψα καὶ δὲν με ἀγαπᾶτε; Ποία μήτηρ ἐστάθη δυστυχεστέρα ἀπὸ ἐμένα; Τί οὖν, ἀγαπητοί; Τί στοχάζεσθε; Τί ἀποφασίζετε;»

Εἶναι ἡ πατρὶς ὁποῦ φωνάζει εἰς τέτοιον τρόπον. Αὐτὴ εἶναι ὁποῦ κλαίει καὶ ὀδύρεται. Ἡ ἀπουσία σας ποτὲ δὲν τὴν ὠφέλησεν, τώρα ὁμως τὴν ἀφανίζει. Ποῖος ἀπὸ ἐσᾶσ δὲν γνωρίζει καλότατα εἰς τίνων χεῖρας εὐρίσκεται ἡ οἰκονομία τῆσ κάθε πόλεωσ κατὰ μέρος εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν σήμερον; Ὅποιοσ ἔχει περισσότερα χρήματα ἢ περισσότερα μέσα εἰς τὸν τύραννον, ἐκεῖνοσ οἰκονομεῖ καὶ διοικεῖ τοὺσ λοιποὺσ. Ἄλλ' οἱ τοιοῦτοι εἶναι τόσοσ βάρβαροι καὶ ἀνάξιοι, ὁποῦ μόλισ ἠξεύρουσ νὰ ζήσουσ αὐτοί, ὄχι δὲ νὰ εὐτυχίσουσ τὴν ζωὴν τῶν λοιπῶν.

Μὴν στοχάζεσθε λοιπόν, πάλιν σᾶσ τὸ ξαναλέγω, ὅτι ἐκτελεῖτε τὸ πρὸσ τὴν πατρίδα σας χρέοσ ὅταν πέμπετε μερικὰ χρήματα τῶν συμπατριῶτων σας. Ἡ ἀρετὴ σας εἶναι καλὴ, ἀλλ' οἱ Ἑλληνες ἔχουσι χρεῖαν ἀπὸ τὴν παρουσίαν σας. Μὴν δίδετε κακὸν παράδειγμα καὶ τῶν ἄλλων, δι' ἀγάπην τῆσ πατρίδοσ, καὶ νὰ φθάσθε ὕστερον νὰ ἰδῆτε - ὁ μὴ γένοιτο, Θεέ μου! - τὴν Ἑλλάδα ἔρημον. Ἐνθυμηθῆτε, ὅτι τὸ καλὸν δὲν εἶναι δύσκολον νὰ γίνῃ, ἀλλ' ἡ ἀληθὴσ ἀξιότησ μόνον διδάσκει νὰ γίνεταὶ καθὼσ πρέπει. Αἱ εὐεργεσίαι σας εἶναι ἔργον χρηστότατον, ἀλλὰ τί ἄλλο κάμνουσι, εἰμὴ νὰ παρηγορῶσι μόνον τοὺσ δυστυχεῖσ Ἑλληνας ὁπωσοῦν, καὶ νὰ τοὺσ φυλάττωσιν ὀλίγον ξέμακρὰ ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν, ἡ ὁποία ἤθελεν σταθῆ ἀληθῶσ βιαία, ἀλλὰ ἄφευκτοσ καὶ βεβαία ὁδοσ τῆσ ἐλευθερώσεωσ τῆσ Ἑλλάδοσ;

Στοχάζεσθε, μήπωσ καὶ δὲν κερδίσετε εἰς τὴν πατρίδα, ὅσα κερδίζετε μακρὰ ἀπ' αὐτὴν; Ἄλλ' ὅσα ἂν κερδίσητε εἰς τί σᾶσ ὠφελῶσι, ἂν εἰσθε ὀρφανοὶ ἀπὸ πατρίδα (54); Μήπωσ δὲν ἠθέλατε ἀποκτήσει καὶ εἰς τὴν πατρίδα σας τὰ πρὸσ τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἂν ὄντωσ ἠθέλατε προσπαθήσει διὰ τὸ καλὸν τῆσ καὶ διὰ τὸ καλὸν σας; Διατί λοιπόν τόσοσ ἀποικίας καὶ αἰωνίους ξεχωρισμοὺσ ἀπὸ τοὺσ συγγενεῖσ σας καὶ φίλουσ σας (55);

Ἴσωσ δὲν σᾶσ καλοφαίνεται νὰ τυραννῆσθε, ὦ ἀδελφοί μου, καὶ καταδέχεσθε νὰ τυραννῶνται οἱ συγγενεῖσ σας, καὶ ἐσεῖσ νὰ τρυφήτε καὶ νὰ σπαταλᾶτε μακρὰ ἀπὸ αὐτοὺσ; Πῶσ ἠμπορεῖτε νὰ σφαλίζετε τοὺσ ὀφθαλμοὺσ σας, χωρὶσ νὰ σᾶσ τρομάζῃ κάθε στιγμὴ ἡ θλιβερὰ εἰκὼν τῆσ Ἑλλάδοσ με τὸ μέσον τῶν ὀνειρῶν; Ἴσωσ νομίζετε πῶσ ἀπὸ μακρόθεν ὠφελεῖτε περισσότερο, παρὰ ἂν εἰσθαν παρόντεσ; Ὡ, πόσον λανθάνεσθε, ἀγαπητοί μου. Δὲν ἠξεύρετε, ὅτι μία συμβουλή, μία μόνῃ λέξισ πολλάκισ, ἐκφωνουμένη ἀπὸ ἄνδρασ πεπαιδευμένουσ, ἐνεργεῖ περισσότερο, παρὰ δέκα διδαχαὶ γεγραμμένα;

Ἡ κατάπεισισ γεννᾶται, βέβαια, ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, πρέπει τινὰσ νὰ τὴν ἐκφωνήση ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ πρὸσ ἐκεῖνοσ, ὁποῦ περισσότερο χρεῖαν ἔχουσι (56). Καὶ ποῖοσ νὰ ἐκτελέση αὐτὸ τὸ χρηστὸν ἔργον, ὅταν ἐσεῖσ λείπετε; Ποῖοσ νὰ ὀμιλήση εἰς τὰσ συνελούσεισ, ὁποῦ τὴν σήμερον συνηθίζουσ εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ κάμνουσιν οἱ προεστοὶ τῆσ κάθε πολιτείας, ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν μητρόπολιν, καὶ νὰ διορθώση ὁπωσοῦν τὰσ τόσοσ καὶ τόσοσ ἀδικίας, ὁποῦ κάμνουσι; Ποῖοσ, λέγω, νὰ ἀποκριθῆ τοῦ μητροπολίτου, ὅταν ἐξαπλωμένος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ οἰκίσκου καὶ χαϊδεύοντασ τὸ γένειόν του, ἐκφωνῆ κανένα ἀρχιεπισκοπικὸν παραλογισμόν, καὶ οἱ λοιποὶ ὀμοφῶνωσ λέγουσι εὐθὺσ τὸ ναί, ἂν ἐσεῖσ λείπετε; Ὡ ἀγαπητοί, διατί δὲν τὸ στοχάζεσθε;

Ἄν, λοιπόν, ἔωσ τὴν σήμερον, ὦ ἀκριβοί μου Ἑλληνες, ἡ ἀπὸ ἄγνοιάν σας ἢ ἀπὸ ἀδιαφορίαν σας ἢ, τέλος πάντων, ἀπὸ μόνῃν ἀστοχασίαν σας ἐμείνατε ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα σας, μὴν μένετε περισσότερο, ἂν θέλετε ὁποῦ αἱ μέχρι τοῦ νῦν εὐεργεσίαι σας πρὸσ αὐτὴν νὰ μὴν κατασταθῶσι σημεῖα κατακρίσεώσ σας.

Μὴν καυχᾶσθε, πρὸσ τούτοισ, διὰ τὰσ εὐεργεσίας ὁποῦ τῆσ ἐκάματε, ἐπειδὴ τὸ χρέοσ σας ζητεῖ

περισσότερον, παρὰ τὰ περισσεύματα τῶν πλούτων σας. Τὴν παρουσίαν σας, τὴν συνέργειάν σας ζητεῖ, ὦ Ἕλληνες, καὶ ὄχι ἄλλην βοήθειαν. Μὴν ἀμφιβάλλετε δὲ διὰ τὸ καλὸν τέλος. Ὑπάγετε εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς ὀλίγον καιρὸν θέλετε αἰσθανθῆ τὴν διαφορὰν, ὅπου θέλει προξενήσει ἡ παρουσία σας εἰς τὴν κατάστασίν της. Αἱ ἐρμηνεῖαι σας καὶ οἱ ὀρθοὶ στοχασμοὶ σας θέλουν ξεμακρύνει ἀπὸ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἑλλήνων τὴν δεισιδαιμονίαν, αἱ συμβουλαὶ σας θέλουν ἀποδείξει εἰς τοὺς συμπατριῶτας μας τὸ εἶναι των.

Οἱ Ἕλληνες - ἐσεῖς τὸ ἤξεύρετε - δὲν εἶναι οὔτε Σκῦθαι, οὔτε βάρβαροι, ὅπου νὰ χρειασθοῦν πολλοὺς χρόνους, διὰ νὰ καταλάβουν τὸ εἶναι τους. Ἀρκεῖ μόνον, νὰ τοὺς δείξῃ τινὰς τὸ χρέος των, καὶ εὐθὺς τὸ ἐκτελοῦσι. Ἀλλ' ἔχουν χρεῖαν ἀπὸ διδασκάλους, ἀληθεῖς φιλέλληνας, ἀπὸ ἀνθρώπους προκομμένους, τέλος πάντων, καὶ ἐσεῖς μόνον εἴσθε ἐκεῖνοι. Μήπως, ἀδελφοί μου, προσμένετε νὰ ἐλευθερωθῇ πρῶτον ἡ Ἑλλάς, καὶ ἔπειτα νὰ υπάγητε ἐσεῖς; Τότε εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσὰν νὰ ἐλέγετε, ὅτι δὲν θέλομεν νὰ ἐλευθερωθῇ ποτέ (57). Θέλετε, ἴσως, νὰ κτίσητε πύργον χωρὶς θεμέλια; Καὶ ποῖος θέλετε νὰ σᾶς ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα, καὶ ἐσεῖς νὰ λείπητε;

Δὲν ἐντρέπεσθε κἂν ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς, ὅπου σᾶς ἀκούουν νὰ λέγητε τὰ τοιαῦτα; Ἀλλ' ἂν οἱ ἀλλογενεῖς, ὑστερημένοι ἀπὸ πατρίδος ἔρωτα, δὲν σᾶς καταφρονοῦν, ὄχι ὅμως οἱ ἴδιοι Ἕλληνες τοὺς μιμοῦνται. Αὐτοὶ θέλει σᾶς ἀναθεματίζουν ἀπὸ τὸ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ θέλει σᾶς νομίζουν μὲ κάθε δίκαιον τόσους ἐχθροὺς τῆς πατρίδος. Ὡ τῆς ἀναισχυντίας σας, ἀχάριστα τέκνα τῆς πατρίδος! Καὶ ἀπὸ ποῖον προσμένετε, παρακαλῶ σας, τὴν ἐλευθερίαν; Νὰ σᾶς ἔλθῃ, ἴσως, φορτωμένη ἀπὸ τὸν ὠκεανὸν μὲ κανένα ἐμπορικὸν πλοῖον, καὶ νὰ τὴν ἐκστρατεύσητε εἰς τὴν Ἑλλάδα; Ἡ προσμένετε νὰ ἐλευθερωθοῦν μόνοι τους, καὶ ἔπειτα νὰ υπάγητε ἐσεῖς, νὰ εὔρητε ἔτοιμα τὰ ἀγαθὰ, καὶ νὰ χαρῆτε πάλιν, κατὰ τὸ συνηθισμένον σας, εἰς τοὺς ἰδρωτάς των ἄλλων;

Φεῦ! Τὸ πρῶτον εἶναι ἀδύνατον, καὶ ἂν πάλιν, κατὰ τὸν δεῦτερον στοχασμὸν σας, δὲν συνεργήσητε καὶ ἐσεῖς εἰς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας, θέλουσιν ἐκχυθῆ ποταμοὶ αἵματος περισσότερο, παρὰ ἂν εἴσθαν παρόντες. Ἡ ἐλπίδα σας ὅμως εἶναι ματαιαία. Ἐσεῖς δὲν θέλετε ἀπολαύσει, βέβαια, τὴν πατρίδα σας ἐλευθέραν, καθὼς τώρα δούλην τὴν ἀλησμονήσατε, ἀλλ' ἐξωρισμένοι διὰ παντὸς εἰς βαρβάρους γαίας, δὲν θέλετε ἀναπνεύσει πλέον τὸν ζωηρότατον ἑλληνικὸν ζέφυρον, καὶ τὰ ὀνόματά σας θέλουσι κατασταθῆ λέξεις ἀτιμίας καὶ μίσους εἰς τὰς ἀκοὰς καὶ στόματα τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων.

Ἴσως, τέλος πάντων, προσμένετε νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν κανένας ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας; Ὡ Θεέ μου! Ἔως πότε, ὦ Ἕλληνες, νὰ πλανώμεθα τόσον ἀστοχάστως; Διατί νὰ μὴν στρέψωμεν καὶ μίαν φορὰν τοὺς ὀφθαλμούς μας εἰς τὰ ἀπελθόντα, διὰ νὰ καταλάβωμεν εὐκολώτερα καὶ τὰ μέλλοντα; Ποῖος ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ κύριος στοχασμὸς τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων εἶναι εἰς τὸ νὰ προσπαθήσουν νὰ κάμουν τὸ ἴδιόν των ὄφελος μὲ τὴν ζημίαν τῶν ἄλλων;

Καὶ ποῖος στοχαστικὸς ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὅποιος ἀπὸ τοὺς ἀλλογενεῖς δυνάστας ἤθελε κατατροπώσῃ τὸν ὀθωμανόν, ἤθελε μᾶς ἀφήσει ἐλευθέρους; Ὡ, ἀπάτη ἐπιζημίος! Μὴν εἴσθε, ἀδελφοί μου, τόσον εὐκολόπιστοι. Ἀναγνώσατε τὴν ἱστορίαν καὶ μάθατε, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἔταξαν τῶν Ἑλλήνων καὶ διαυθέντευσιν καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἀφοῦ ἐμβῆκαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐθὺς τὴν ἐκήρυξαν ἐπαρχίαν τους. Ἴδετε καὶ τὰ τωρινὰ παραδείγματα, ὅπου ἡ πολυποίκιλος στροφή τῆς γαλλικῆς στάσεως μᾶς παρασταίνει. Ὁ δυνάστης των μὲ ταξίματα μεγάλα καὶ μὲ τοιαῦτα μέσα, ἀπόκτησεν ὅσα κατὰ τὸ παρὸν ἔχει, καὶ πῶς ἐσεῖς νομίζετε νὰ σᾶς δοθῇ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ ἀλλογενεῖς; Πῶς νὰ μὴν εἴπῃ τινὰς, ὅτι ὄνειρεῦσθε ἔξυπνοι; Καὶ εἰς τί, παρακαλῶ σας, θεμελιώνετε τὰς ἐλπίδας σας; Εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων ἴσως; Ἐλπίζετε νὰ κινηθοῦν εἰς σπλάγχχνος ἐκεῖνοι διὰ τὰς δυστυχίας τὰς ἐδικὰς μας;

Δὲν ἤξεύρετε, ὦ Ἕλληνες, ὅτι ἡ ἀρετὴ τὴν σήμερον δὲν εὐρίσκεται εἰς τοὺς θρόνους; Δὲν ἤξεύρετε, ὅτι οἱ Ἕλληνες μισοῦνται δούλοι, ἐπειδὴ ἤθελε τοὺς φθονήσει ἐλευθέρους κάθε μεγάλη δυναστεία ἀπὸ τὰς παρούσας τῶν ἀλλογενῶν; Ἀλλά, τέλος πάντων, ὑποθέτοντας

κανένα από αυτούσ τούσ δυνάστας όπωσοῦν φιλέλληνα, δέν ήξεύρετε, ότι μόνοσ του δέν ήμπορεϊ νά κάμη τό οὔδέν, και ότι οί έπίτροποι του ή εϊναι έχθροί μας, ή εϊναι αδιάφοροι, ή, τέλος πάντων, άσωτοι και διεφθαρμένοι τά ήθη; Τί στοχάζεσθε, τέλος πάντων, αν ή Έλλάσ έλευθερωθῆ από τόν όθωμανικόν ζυγόν δια χειρόσ άλλου δυνάστου, νά γίνη αλήθωσ ευτυχής; Ω αλήθεια, αλήθεια! Διατί δέν απομακραινεις τοιαύτην άπάτην από τούσ Έλληνας; Διατί δέν τούσ μανθάνεις, ότι όσοι πατώσιν εις θρόνον εϊναι όλοι τύραννοι;

Διατί, αδελφοί μου, νά θέλωμεν νά αλλάξωμεν κύριον, όταν μόνοι μας ήμποροῦμεν νά έλευθερωθώμεν; Νομίζετε νά εϊναι ελαφρότεροσ ό ζυγόσ μιās Ξένης δυναστείας; Δέν στοχάζεσθε, ότι πάλιν ζυγόσ εϊναι; Στρέψατε τά ότα σας και τούσ όφθαλμούσ σας εις τήν Ιταλίαν, και άκούσατε τούσ γογγυσμούσ της, και ίδατε τά δάκρυά της, δια νά καταλάβητε τί θέλει νά ειπῆ έλευθέρωσιν από Ξένουσ. Καταδέχεσθε έσεισ νά όμολογήσθε χρεώσται άλλογενών της έλευθερώσεώσ σας; Μή, λοιπόν, μη άγαπητοί μου αδελφοί, μη δεικνύεσθε τόσον παράφρονεσ εις τόν αναγκαιότερον συλλογισμόν, έσεισ, όπου τόσον άψευδώσ προβλέπετε εις τασ έμπορικασ σας έπιχειρήσεισ τό μέλλον, και αναγκάζονται οί ίδιοι άλλογενεισ, όπου μᾶσ μισοῦσι, νά σᾶσ θαυμάζουσι. Μην άπατᾶσθε, και μην τρέφετε καμμίαν από τασ ειρημένασ έλπίδασ, αλλά προβλέπετε τό πλέον φανερόν από κάθε μέλλον, τήν αναγκαιάν, λέγω, επανόρθωσιν του γένουσ μας άφ' έαυτου του, και μην άργοπορητε αυτήν με τήν απουσίαν σας.

Έσεισ δέ, φίλοι μου και σύγχρονοι νεοί, άγαπητοί μου Έλληνεσ, όπου με τόσους κόπουσ και άγρυπνιάσ διδάσκεσθε τασ έπιστήμασ εις τασ άκαδημίασ τών άλλογενών, και όπου έξ ανάγκησ έγνωρίσατε τί έστι πατρις, της όποιασ ό έρωσ σᾶσ ένθουσιάζει, και ήδη αρχίσατε παντοίοισ τρόποισ νά Ξαναδώσητε εις τό έλληνικόν όνομα τό παλαιόν σέβασ, όπου ειχεν και έχασεν, έσεισ, λέγω, όπου με τήν φυσικήν σας άγχινοίαν αποδεικνύετε φανερώσ τών άλλογενών συμμαθητών σας τό έλληνικόν πνεῦμα όποϊον εϊναι, μην βραδύνετε πλέον τόν μισευμόν σας δια τήν Έλλάδα.

Υπάγετε νά προητοιμάσητε τήν επανόρθωσιν τών συμπατριώτων μας. Η δόξα σᾶσ προσμένει με τούσ στεφάνουσ της νίκησ εις τασ χείρασ και με τασ άγκάλασ ανοικτάσ. Μην ξεχάσετε, ότι ή άρετή και ή αλήθησ φιλοσοφία εϊναι τό νά ζῆ τινάσ εις πολλούσ, και αυτό αποκτάται ώφελώντασ τουσ. Σπουδάσατε με ταχύτητα, όσοι μέχρι του νῦν δέν τό επράξατε, τήν πολεμικήν τέχνην και μεταχειρίσιν τών αρμάτων. Έσεισ έχετε τήν διάθεσιν εξαιρετον. Άσ διώξωμεν μίαν φοράν τόν όθωμανόν εις τήν Αφρικήν, ώ Έλληνέσ μου, και έπειτα θέλετε ιδει εις πόσον όλίγουσ χρόνουσ ή Έλλάσ θέλει Ξαναλάβει τήν προτέραν της λάμψιν. Άσ έβγάλωμεν, αδελφοί μου, τήν βρωμαν, δια νά αισθανθώμεν τήν μυρωδιάν τών ανθών. Τά μέσα τήν σήμερον εϊναι αρκετά: ή μηχανή, τέλος πάντων, εϊναι τελειωμένη. Άλλο δέν λείπει, παρᾶ νά τήν κινήση τινάσ, και έπειτα μόνη της θέλει δουλεύσει.

(1) Δέν εϊναι όλίγοι βέβαια οί όντωσ άξιοι ευλαβείασ και τιμησ ιερεϊσ, ώσ επί παραδείγματι ό σεβασμιώτατοσ και ένάρτετοσ ανήρ, ό σοφώτατοσ λέγω οικονόμοσ τών Ιωαννίνων κύρ Κοσμᾶσ Μπαλάνου, ό οσιώτατοσ και έλλογιμώτατοσ διδάσκαλοσ εις Κερκύραν κύρ Ανδρέασ ιερεύσ, και άλλοι πολλοί.

(2) Ο νῦν αρχιερεύσ τών Ιωαννίνων εϊναι μοιχόσ και άρσενοκοίτης, χωρισ τήν παραμικράν συστολήν.

(3) Έγώ ειδα πολλάκισ ένα αρχιεπίσκοπον εις τήν μέσην της λειτουργίασ, νά ύβριζῆ, νά αναθεματίζῆ, και νά δέρνη οὔκ όλίγασ φοράσ τούσ παπάδεσ, και ώσ επί τό πλείστο τούσ διακόνουσ.

(4) Έγώ εγνώρισα ένα καλόγηρον τόσον φιλόγυρον, όπου με τὸ νὰ τοῦ ἐκλέφθησαν μερικά χρήματα, ὕστερα ἀπὸ ένα μῆνα ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν θλίψιν του.

(5) Ὁ θάνατοσ κανενὸσ ἀριχεπισκόπου ἀποδεικνύει φανερώτατα τὸν βρωμερὸν χαρακτήρα τῆσ Συνόδου. Ἐπειδὴ τότε γεννᾶται ἐν μίσοσ ἀναμεταξύ των, μεταχειριζόμενοσ καθείσ κάθε οὐτιδανώτερον μέσοσ, όπου δυνηθῆ, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἐκείνην τὴν ἐπαρχίαν, τὸ ὅποιοσ ἀκολουθεῖ εἰσ ὅποιοσ δώση περισσότερα χρήματα.

(6) Αἱ βασιλεύουσαι τῶν νῦν δυναστειῶν ὅλησ τῆσ γῆσ, καὶ αἱ ἐμπορικαὶ πόλεις, διὰ μέσοσ τοῦ χρυσοῦ, καὶ τοῦ ἀλλεπαλλήλου παντοτινοῦ δανείσματοσ, δὲν ξεχωρίζονται πλέον ἀνάμεσόσ των, ἐπειδὴ ὅσα εἶδη ἐκφέρει ἡ Αἴγυπτοσ, εὐρίσκονται εἰσ τὴν Ἀμερικὴν, καὶ ὅσα ἡ Γαλλία τεχνεύεται, πωλῶνται εἰσ τὴν Πετροῦπολιν καὶ καθεξῆσ.

(7) Ὁ Α. ἐπὶ παραδείγματι εἶχεν ἐν χωράφιον καὶ ὁ Β. ἑκατόν πρόβατα. Ὅθεν, ὁ ἕνασ ἀλλάζεν μέρος σιταρίου με μέρος μαλλίου τοῦ ἄλλου καὶ ἕζουν ἀμφοτέροισ εὐχαριστημένοι. Ἐπειτα ἠθέλησαν νὰ δώσουν μίαν ἰδεαστικὴν τιμὴν αὐτῶν τῶν δύο εἰδῶν, καὶ εἶπον, τὸ ἐν κιλὸν σιτάρι νὰ ἀξίζῃ ὡσ δύο, καὶ τὸ μαλλὶ ἐνὸσ προβάτου ὡσ τρία. Ἐπειτα ἔδωσαν τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν τῶν δύο καὶ τῶν τριῶν με τόσασ μεταλλένιασ μονάδασ. Τότε ὁ Γ. όπου καὶ αὐτόσ ἔσκαπτε τὸ χωράφιόν του, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ σιτάρι, βλέποντασ ὅτι ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ μονάδασ καὶ νὰ λάβῃ σιτάρι, τοῦ ἐφάνῃ εὐκολώτερον νὰ πλάσῃ ἀπὸ αὐτάσ παρὰ νὰ σκάψῃ. Ὁ Δ. όπου δὲν ἠθέλεν οὔτε νὰ σκάψῃ, οὔτε νὰ ζητήσῃ τὸ μέταλλον, ἐπιτηδεύθη νὰ ἐφεύρῃ ἐν εἶδοσ καινούργιοσ, καὶ ἀφοῦ τὸ ἐτελείωσεν, ἤρεσεν τοῦ Ε. όπου εἶχεν πολλὰσ μονάδασ, καὶ εὐθύσ τὰσ ἀλλάξεν μ' ἐκεῖνο. Ἴδου λοιπόν πῶσ ἤρχισαν νὰ πληθύνουν τὰ μὴ ἀναγκαῖα πράγματα, τὸ ὅποιοσ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ ἐξ ἀνάγκησ, ἐπειδὴ τὸ περισσότερον σιτάρι, παραδείγματοσ χάριν, δὲν ἦτον ἀναγκαῖον εἰσ κανένα, ὡσάν όπου ὁ ἄνθρωποσ δὲν τρώγει, ἀφοῦ χορτάσῃ· ἀλλ' αἱ μονάδεσ ἠῦξῃσαν εἰσ ἄκρον. Ὅθεν ἔπρεπε νὰ ἀγοράσουν καὶ ἄλλα εἶδη, ἐκτόσ τῶν πρὸσ τὸ ζῆν ἀναγκαῖων, καθὼσ ἠκολούθησεν· καὶ τὴν σήμερον εἶναι περισσότερα τὰ μὴ ἀναγκαῖα εἶδη, όπου μεταχειρίζονται οἱ ἄνθρωποισ, παρὰ αἱ πολιτεῖαι ὅλησ τῆσ γῆσ.

(8) Οἱ ἄνθρωποισ, ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εὐχαριστοῦνται περισσότερον νὰ ἀκούωσὶ πράγματα ἰδεαστικά, παρὰ ἀληθῆ, ὡσάν όπου τὰ μὴ ἀληθῆ μὲν ἐπιδέχονται κάθε αὔξῃσιν καὶ ἐλάττωσιν, όπου ὁ καθεῖσ ἠθέλε τούσ δώσει κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του, τὰ δὲ ἀληθῆ δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ νομίσῃ ἀλλέωσ, εἰμὴ καθὼσ εἶναι. Ὅθεν, καὶ γενικῶσ μία ἀλήθεια προξενεῖ ὀλιγότερον κρότον, παρὰ ἐν ψεῦμα, ὅταν πιστεύεται ὡσ μία ἀλήθεια, καθὼσ βλέπομεν νὰ ἠκολούθησεν εἰσ τὴν ἐφεύρεσιν τοῦ χρυσοῦ.

(9) Τὸ ἐμπόριοσ ἀποδεικνύει φανερῶσ τὴν ἰδεαστικὴν ὑπόληψιν τῶν χρημάτων με τὴν ἐφεύρεσιν τῶν ἀριθμητικῶν χαρτίων, διὰ μέσοσ τῶν ὁποῖων με μίαν κονδυλίαν μελάνι ἠμπορεῖ τινὰσ νὰ μετρήσῃ ὅλα τὰ πλοῦτη τῆσ γῆσ. Πολλὰ με λυπεῖ, όπου αἱ περιστάσεισ δὲν μοῦ τὸ συγχωροῦσὶ νὰ ὀμιλήσω τι περὶ ἐμπορίου. Ἴσωσ ἄλλοσ τισ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν μου. Ὁ νέοσ Σοφοκλῆσ τῆσ Ἰταλίασ, εἰσ ἐν σατιρικόν του ἐγχειρίδιοσ ὀμιλῶντασ περὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ πραγματευτῶν, κατὰ πολλὰ νουνεχῶσ τε καὶ ἀστείωσ λέγει:

»Questi in cifre numeriche si alteri,
»Ad onta nostra, dall' Età future
»Faran chiamarci, i popoli de' zeri.

Vitt. Alfieri

(10) Πρῶτον δηλαδὴ ἔλεγεν τινὰσ ἐν κιλὸν σιτάρι ἀξίζῃ τρεῖσ μονάδασ χρυσοῦ. Ὅστερα ἀπ' ὀλίγον εἶπεν ὅτι καὶ μία ἀρετὴ ἀξίζῃ δέκα μονάδασ, καὶ τέλος πάντων τώρα, ἡ λέγομεν, ἡ

ύπονοεΐται άφ' έαυτοϋ του, ότι τρεΐσ μονάδες χρυσίου άξΐζουν έν κιλόν σιτάρι, και δέκα μονάδες άξΐζουν μΐαν άρετήν, ώστε όπου δια να άποκτήση τινάσ πολλάσ άρετάσ, άλλο δέν του χρειάζεται, εΐμή να έχη πολλάσ μονάδασ χρυσίου.

(11) Η Αφρική κάθε χρόνον θυσιάζει πλήθοσ άνθρώπων, όπου ή άχόρταγοσ λύσσσα τών ύπερηφάνων Βρεττανών και άλλων άρπάζει και πέμπει εις την Αμερικήν, δια να σκάπτουν και να έβγάζουν αυτά τα μέταλλα άπό τα βαθύτατα έντόσθια της γής. Οί ταλαΐπρωοι, όταν έλευθερωθοϋν άπό τον θάνατον δέκα άπό τουσ έκατόν εις ένα χρόνον, νομίζονται κατά πολλά ευτυχείσ. Τόσων μεγάλουσ κόπουσ, ραβδίσματα, φόνουσ και πείναν ύποφέρουν. Μάλιστα, πολλάκισ εύρισκόμενοι εις τα βάθη της γής, κρεμνίζεται το χώμα και θάπτει ζωντανούσ πολλάσ έκατοντάδασ.

(12) Εΐναι πασίδηλον πόσων νομίζονται άξιώτεροι οί άνάξιοι πλούσιοι άπό τουσ άξιωτάτουσ πτωχούσ.

(13) Η πολυτέλεια έδΐδαξεν όποιον εΐχεν πολλάσ μονάδασ, όχι μόνον να μήν δουλεύη πλέον την γήν και να μήν φυλάττη τα πρόβατα, άλλ' ουτε να κοιμάται, χωρισ να του έτοιμάσουν την κοΐτην, ουτε να τρώγη, χωρισ να του έτοιμάσουν το φαγι και τα έξήσ. Ο δέ μη έχων μονάδασ, δια να άποκτήση, ήναγκάσθη να ύπάγη εις δουλευσιν του έχοντοσ.

(14) Η πτώχεια, φευ, εκνευρώνει και αδυνατίζει τασ πλέον σταθεράσ και ήρωικάσ ψυχάσ, πόσων μάλλον τουσ άπλουσ και άθώουσ νϋν Έλληνασ, όπου την ύποφέρουσι. Ένασ πατήρ δέκα τέκνων, μήν έχων την αναγκαΐαν κυβέρνησιν, που δύναται, η που του μένει καιρόσ να στοχασθΐ δια το μέλλον καλόν, όταν τα τέκνα του παντοτινά του ζητοϋσι τον έπιούσιον άρτον;

(15) Ω, πόσων άξιον γέλωτοσ θέαμα ήθελεν σταθΐ, αν καθ' ύπόθεσιν ήρχετο μία γενική θέλησισ τών όσων δέν έχουν χρυσάφι, να σηκώσουν την ύπόληψιν άπό αυτό δι' όλίγον καιρόν! Ω, της ταλαΐπωρίασ τών πλουσιών! Πόσοι άπό αυτουσ ήθελον μείνει πάντοτε εις το κρεβάτι, μη έχοντασ τον δουλον, η την δούλην να τουσ σηκώση! Πόσοι ήθελον κατακοπρισθΐ επάνω των, μήν ήξεύροντεσ πώσ να λύσουν τα δεσίματα των φορεμάτων των! Πόσοι ήθελον σκωληκιάσει καθημενοι, μήν ήξεύροντεσ να περιπατήσουν! Πόσοι άλλοι ήθελον μείνει γυμνοι μήν ήξεύροντεσ πώσ να ένδυθώσι! Και αναμφιβόλωσ ήθελον άπεθάνει οί περισσότεροι άπό πείναν, μήν έχοντεσ ποΐον να τουσ μαγειρεύση. Ω, πράγμα γελοιώδεσ, όπου ήθελεν σταθΐ! Άνθρωπότησ, άνθρωπότησ, έωσ ποτε να μήν βλέπησ με τα όμμάτια ανοικτά!

(16) Οί γέροντεσ ευχονται και λέγουσι τών νέων: «Προσπάθησε, τέκνον μου, να γίνησ άνθρωποσ», έννοούντεσ, να άποκτήση χρήματα. Και πάλιν λέγουσι: «Ο δεΐνασ προ τριών χρόνων δέν ήτον τίποτεσ, τώρα έγινεν άνθρωποσ», δηλαδή άπόκτησε χρυσάφι, εις τρόπον, όπου οί μη έχοντεσ χρυσίον, δέν νομίζονται παρ' αυτών άνθρωποι.

(17) Οί μη έχοντεσ χρυσίον προσπαθοϋσι να άπολαύσωσι, και μη δυνάμενοι να έπιτύχουσι του σκοποϋ των ταχέωσ δια της όρθησ όδοϋ, ποΐοσ γίνεται φονεύσ, ποΐοσ προδότησ και σχεδόν όλοι κόλακεσ και κλέπται.

(18) Αγκαλά και κοινώσ μία ψευδήσ δύναμισ να μήν ώφελΐ, μ' όλον τουτο ή συνήθεια πολλάκισ κατασταΐνει αναγκαΐα τα πλέον άχρηστα πράγματα. Εκείνοι, όμως, όπου ευτυχοϋσι δια των χρημάτων, ώσ προσ τουσ λοιπούσ, όπου δυστυχοϋσι, εΐναι ώσ ή γη μας προσ το παν. Τα χρήματα, τέλος πάντων, ήμποροϋν να παρομοιασθοϋν εις μΐαν ράβδον, αΐ δέ νϋν δυναστεΐαι εις τόσουσ ποδαλουσ. Και, καθώσ έτοϋτοι βαδίζουσιν όπωσοϋν με την βοήθειαν τών βακτηριών, οϋτωσ και τα νϋν βασιλεία, ώσ διοικήσεισ άτελείσ και κακώσ κυβερνημένα, μόλισ βαστώνται δια μέσου τών χρημάτων. Άλλ' άνΐσωσ ό ποδαλόσ ιατρευθΐ, δέν έχει πλέον χρειαν άπό ράβδον, δια να άκουμβήση· οϋτωσ και αΐ διοικήσεισ, όταν διορθωθοϋν, δέν θέλουν έχει

πλέον χρεϊάν ἀπό χρήματα.

(19) Ἄσ μὲ συμπαθήση ὁ ἀναγνώστησ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ λόγου, ὡσὰν ὅπου ὄλοι οἱ νῦν ἱερεῖσ, ἐξαιρῶντασ, ὡσ προεῖπον, τινάσ, μόλισ σπουδάζουσι ὀλίγον τὰ γραμματικά, καὶ κανεῖσ δὲν γνωρίζουσι οὔτε τὴν λέξιν «ἐπιστήμη».

(20) Οἱ ἀφορισμοὶ εἰσ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐξόχωσ εἰσ τὰ Ἰωάννινα καὶ Πάτραν, ἤθελαν νομισθῆ εὐχαὶ τῆσ λειτουργίασ ἀπὸ κανένα ἀλλογενῆ. Τόσων εἶναι συχνοὶ, καὶ σχεδὸν κάθε Κυριακὴν εἰσ κάθε ἐκκλησίαν ἀναγινώσκονται δύο καὶ τρεῖσ ἀφορισμοὶ, πάντοτε δὲ διὰ οὐτιδανωτάτασ διαφοράσ, καὶ ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ δύο ἢ τριῶν γροσίων ὑπόθεσιν.

(21) Αὐτοὶ οἱ ἀναιδέστατοι ἄνδρεσ, εὐθύσ ὅπου ἔλθουσι εἰσ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν των, ὑποχρεῶνουν ὄλουσ τοὺσ πολίτασ, νὰ τοὺσ δεχθῶσιν εἰσ τὰ ὀσπίτιά των, διὰ νὰ τοὺσ ψάλωσι τὸν ἀγιασμόν, καὶ οὕτωσ λαμβάνουσι τὴν πληρωμὴν ἀπὸ πενήντα ἕωσ δέκα γροσία τὸ ὀλιγότερον. Τὰ δὲ μνημόσυνα συνίστανται εἰσ τὸ νὰ λειτουργοῦν διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀποθανόντοσ, τοῦ ὀποίου ξεθάπτουσι τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ εὐλογοῦν.

(22) Ὅταν ἀπεθάνῃ κανένας πολίτησ τῆσ πρώτησ ἢ δευτέρασ κλάσεωσ καὶ τὸ ἀκούσῃ ὁ ἀρχιερεὺσ, εἶναι δι' αὐτόν μία ἀνεκδιήγητοσ χαρά, ἐπειδὴ, διὰ νὰ ἡμπορέσουσι νὰ τὸν θάψουσι, πρέπει, ἀφοῦ πληρώσουσι τὸν ὀθωμανὸν τύραννον, νὰ πληρώσουσι καὶ τὸν ἀρχιερέα. Ἡ ποσότησ ὄμωσ εἶναι ἀόριστοσ, πότε δέκα χιλιάδασ γροσία, πότε πέντε, καὶ τὸ ὀλιγότερον χίλια. Ὅταν πάλιν ὁ πολίτησ μισεῦῃ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, πρέπει νὰ δώσῃ ἕνα χάρισμα τοῦ ἀρχιερέωσ. Ὅταν ἐπιστρέφῃ, πάλιν τοῦ χαρίζουσι. Ἀλλὰ τί λέγω τοῦ χαρίζουσι; Καὶ πῶσ ἡμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ δῶρον ἐκεῖνο ὀπου ζητεῖται μὲ βίαν;

(23) Ὁ νῦν Ἰωαννίνων ἔλαβε τὴν αὐθάδειαν νὰ ἀφορίσῃ τὸν ἐνάρετον καὶ φιλόσοφον κύρ Κοσμά, διὰ νὰ μὴν ἡμπόρεσε νὰ τὸν καταπέσῃ εἰσ τὰσ κακάσ του θελήσεισ.

(24) Ὁ νῦν Ἰωαννίνων, καθὼσ ἤκουσα ἀπὸ ἕνα μάρτυρα αὐτόπτην, εἰσ τὸ πρόγευμα τρώγουσι δύο ὀκάδεσ γιαούρτι, καὶ εἰσ τὸ δειλινὸν μισὴν ὀκᾶ σαρδέλασ ξεκοκκαλισμένασ, τὰσ ὀποίασ τρώγουσι μὲ τὸ χουλιάρι.

(25) Ὁ Ἄρτησ, ὁ Γρεβενῶν καὶ ὁ Ἰωαννίνων εἶναι οἱ πρώτοι προδόται τοῦ τυράννου, καθὼσ ὄλοι τὸ γνωρίζουσι. Ὁ ὕστεροσ ἀπὸ αὐτοὺσ ἰκέτευσεν τὸν τύραννον, καὶ ἐκούρευσε τὸν ἔγγονά του, ὡσ νὰ τοῦ ἐγίνετο νουνόσ. Ὁ Ἄρτησ ἠπάτησεν καὶ ἐπρόδωσεν τοὺσ ἤρωασ Σουλιῶτασ· εἶναι δὲ καὶ οἱ τρεῖσ ἀσελγεῖσ, ἄσωτοι εἰσ τὸ ἄκρον, μοιχοὶ, πόρνοι καὶ ἀρσενοκοῖται φανεροὶ.

(26) Μίαν φορὰν ἐρώτησα ἕνα παπᾶν χωριάτην, ἕωσ ἐξηκοντούτην, πόθεν εἶχεν ἀγοράσει τὸ κονδύλι του, τὸ ὀποῖον ἦτον λεπτόν, ὡσ τὸ μεγαλεῖτερόν μου δάκτυλον, καὶ μοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι τὸ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὸν πατέρα του, καὶ ἐπειδὴ εἶχε τρεῖσ υἱοὺσ, εἶχε σκοπὸν νὰ τὸ κάμη τρία κομμάτια, καὶ νὰ ἀφήσῃ ἀπὸ ἕνα τοῦ κάθε υἱοῦ του. Ἄλλοσ ἕνασ, μὲ πλατὺ ράσον, ἠθέλησεν νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ, ὅτι τὰ μὲν «γενέσια» ἐννοεῖ τὴν γέννησιν, τὰ δὲ «γενέθλια» ἐννοεῖ τὸν θάνατον. Ὁ Ἑλλην ἀναγνώστησ ἄσ μὴν γελάσῃ, ἀλλὰ ἄσ κλαύσῃ.

(27) Ἐνασ ἀρχιμανδριτήσ, ἀναγινώσκοντασ ἐπ' ἐκκλησίασ τὸ εὐαγγέλιον, ἔτυχεν εἰσ τὸ τέλος τοῦ κατεβατοῦ τὸ ἀπαρέμφατον ἐπανέρχεσθαι. Ὅθεν αὐτόσ ἀνέγνωσε τὸ ἐπανερ- ὀπου ἐτελείωνε τὸ κατεβατόν, καὶ ἔπειτα γυρίζοντασ τὸ φύλλον ἐπρόφερετο τὸ -χέσθαι, εἰσ τρόπον ὀπου ἐρέθισε ἕνα γενικὸν γέλωτα εἰσ τοὺσ παρεστώτασ.

(28) Αὐταῖ, αἱ οὕτωσ καλούμεναι πανταχοῦσαι, εἶναι κάποια παρακαλεστικά ἐπιστολαὶ τῶν μοναστηρίων, ὀπου τὰσ στέλνουσι πρὸσ τοὺσ χριστιανοὺσ, καὶ εἶναι γεγραμμένα μὲ διάφορα χρώματα καὶ μὲ μεγάλα στοιχεῖα.

(29) Ἐγώ, ἕωσ τώρα βέβαια, εἶδα ἕωσ τέσσαρασ κεφαλὰσ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπουσ, ἐπειδή, ὅταν ἀκολουθῆ ἡ πανοῦκλα, τότε κάθε πολιτεία ἔχει ἀπὸ μίαν κεφαλὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπουσ.

(30) Ἐγώ ἐγνώρισα ἕνα πνευματικὸν Ἁγιορεῖτην, ὁ ὁποῖοσ δὲν ἦτον τόσοσ ἀμαθῆσ, ὅσοσ ἦτον ὑποκριτῆσ καὶ φιλάργυροσ. Πολλάκισ, λοιπὸν, καυχώμενοσ μοῦ ἐδιηγείτο, ὅτι εἰσ εἴκοσι χρόνουσ ἔκαμεν ἕνα καπιτάλι ἀπὸ ἕκατόν πενήντα χιλιάδεσ γρόσια, καὶ εἶχε δοσμένα εἰσ τὸ μοναστήριόν του τὰ δύο τρίτα, τὰ δὲ λοιπὰ εἶχε μοιρασμένα εἰσ διαφόρουσ πραγματευτὰσ μὲ τὸ διάφορον. Αὐτόσ εἶχε τὴν κάραν τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου.

(31) Δὲν εἶναι κρυφόν, ἀλλ' ὄλοι τὸ ἡξεύρουσ, ὅτι εἰσ τὰ Ἰωάννινα οἱ πνευματικοὶ ἀναφέρουσι κάθε ὑπόθεσιν, ὁποῦ ἀκούουσιν ἀπὸ τοὺσ χριστιανούσ εἰσ τὸν ἀρχιερέα, καὶ αὐτόσ εὐθύσ κάμνει ἕνα κατάλογον μὲ προσθήκην καὶ τὸν προσφέρει τοῦ τυράννου, εἰσ τρόπον ὁποῦ ἡ ἐξομολόγησισ, τὴν σήμερον, εἶναι ἐν μέσοσ προδοσίασ.

(32) Οἱ τοιοῦτοι, ὄντεσ ἐλεύθεροὶ ἀπὸ κάθε στοχασμόν καὶ φροντίδα, χαίρουσ ἀκραν ὑγείαν καὶ τρώγουσ διὰ ἕκατόν πενήντα χιλιάδασ.

(33) Ὅποιοσ ἤθελε νὰ συνθέσῃ ἕνα κώδικα εἰσ τὰ ἐγκλήματα, καὶ ἤθελε νὰ μὴν παραιτήσῃ κανένα ἀμάρτημα ἀνθρώπινον, ἄσ ἤθελεν ὑπάγει εἰσ τὸ Ἅγιον Ὅροσ, καὶ ἀνίσωσ ἤθελε ἐξετάσει τοὺσ ἐκεῖ κατοικοῦντασ, ἤθελε κάμει τὸν ἐντελέστεροσ κώδικα ἀπ' ὄσουσ μέχρι τῆσ σήμερον ἐφάνησαν.

(34) Ἄλλο δὲν λέγουσ, ἢ ἄλλο δὲν ἡξεύρουσ νὰ εἴπωσι, παρὰ νὰ μὴν φάγη ὁ λαὸσ λάδι τὰσ Τετράδασ καὶ νὰ δώσῃ χρήματα τῶν καλογήρων.

(35) Ἀναγκαῖον ἦτον νὰ ὀλιγοστεύσῃ ὁ πατριάρχησ τὸ πλῆθοσ τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν νηστειῶν, ἐπειδὴ αἱ μὲν ἑορταὶ ἐμποδίζουσι τὸ κέρδοσ μὲ τὴν ἀργίαν εἰσ τὸν λαόν, καὶ αἱ νηστεῖαι τοῦ ἀφανίζουσ τὴν ὑγείαν. Ὅθεν, τὰσ μεγάλασ ἑορτὰσ ἤμποροῦσε νὰ τὰσ διορίσῃ εἰσ ὄλασ τὰσ Κυριακάσ καὶ εἰσ ἄλλασ ἑορτὰσ νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ δουλεύουσ, διὰ δὲ τὰσ σαρακοστάσ, νὰ τὰσ σμικρύνῃ, καὶ τὰσ περισσοτέρασ νὰ τὰσ ἀποβάλλῃ. Καὶ τότε ὁ πτωχὸσ ζῆ μὲ ὀλιγότερα ἔξοδα, καὶ τρέφεται καλλιότερα. Βέβαια δὲ ὁ ἐντελέησ οἰκονόμοσ τοῦ παντόσ δὲν θέλει τιμωρήσει τοὺσ χριστιανούσ, διὰ νὰ ἐπροσπάθησαν τὸ καλόν τουσ εἰσ δόξαν του.

(36) Πόσοσ, τῆ ἀληθεία, ἡ ἀμάθεια κατασταίνει τοὺσ ἀνθρώπουσ μωρούσ. Οἱ καλόγηροὶ νομίζουσ μὲ τὰ θαύματα νὰ κάμνουσ τιμὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν βλέπουσ τὴν ἄκραν ἀτιμίαν ὁποῦ κάμνουσ καὶ εἰσ τὸν ἑαυτόν τουσ καὶ εἰσ τὴν θρησκείαν. Θαῦμα ὀνομάζουσιν, ὅταν φαίνεται νὰ ἀκολουθῆ ἐν πρᾶγμα, ὁποῦ κατὰ φυσικὸν τρόπον δὲν ἤμποροῦσε νὰ ἀκολουθήσῃ. Λοιπὸν, ἂν αὐτὸ ἀκολουθῆ, εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Θεὸσ ξεκάμνει ἐκεῖνο ὁποῦ ἔκαμε, καὶ τὸ κάμνει διαφορετικόν· ὅθεν, ἡ ἐμετανόησεν ὅτι τὸ ἔκαμε, ἢ τὸ ἔκαμεν ἐπὶ τούτου κακόν, διὰ νὰ τὸ κάμῃ ἔπειτα καλλιότερον. Ἄλλὰ καὶ κατὰ τοὺσ δύο τρόπουσ εἶναι ἀπαίσιοσ ὁ στοχασμόσ. Κατὰ μὲν τὸν πρῶτον, ἐπειδὴ ὁ Θεὸσ προβλέπει τὸ μέλλον, καὶ ἡ μετάνοια δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ἄκραν σοφίαν καὶ ἀλάνθαστον ἐννοιάν του. Κατὰ δὲ τὸν δεῦτερον, δὲν εἶναι δυνατόν, ἐπειδὴ ὁ Θεὸσ ὄσα ἔκαμεν, τὰ ἔκαμεν καλά.

(37) Ἴσωσ ὁ ἀναγνώστησ, ἂν εἶναι κανένας καλόγηροσ, ὁποῦ νὰ ἔχη καμμίαν ὀκᾶ κόκκαλα, μὲ ἀναθεματίσει, καὶ μὲ νομίσει ὅτι δὲν πιστεύω εἰσ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ καρδιογνώστησ Θεὸσ μου γνωρίζει καλότατα ποῖοσ ἀπὸ τοὺσ δύο μασ πιστεύει καλλιότερα, αὐτόσ ὁποῦ ἀπατᾶ τὸν κόσμον, ἢ ἐγώ ὁποῦ ξεσκεπάζω τὸ ψεῦδοσ.

(38) Ὅταν κανένας ἄρρωστοσ ἰατρευθῆ, ὁ καλόγηροσ τὸ κράζει θαῦμα τοῦ ἁγίου του. Ὅταν γεννήσῃ καμμία γυναῖκα, καὶ τούτο θαῦμα τὸ ὀνομάζει. Ὅταν κατέβῃ τινὰσ τὴν σκάλαν καὶ δὲν τζακίση τὸν λαμόν του καὶ αὐτὸ θαῦμα τὸ κράζουσι. Ἄλλὰ ποῖοσ ἀπεθαίνει χωρὶσ νὰ ἔχη

δύο τρεῖσ κασέλασ λείψανα όλόγυρά του; Ποία γεννά ἡ ἀπεθαίνει χωρὶσ νὰ ἔχη τόσασ εἰκόνας τριγύρω της; Αὐτοὶ οἱ ἀναίσχυντοι ἔφθασαν νὰ ὀνομάσουν θαῦμα τὸ νὰ παίρη ἕνας ἀμαθὴσ καὶ ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν δεῖσδαῖμονίαν εἰσ τὰ πανηγύρια τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου εἰσ τὰσ χεῖρασ του, καὶ νὰ τρέχη ἐνθεν κάκειθεν ὡσὰν τρελλός.

(39) Μία καλογραιοποῦλα ἐκοῖνοποιοῦσεν, ὅτι κάθε βράδυ ἐπήγαινεν ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ καὶ ἐσυνομιλοῦσε μαζί της. Αἱ ἄλλαι γυναῖκες, δι' ὀλίγους μῆνας, τὴν ἐδόξαζον ὡσ ἀγίαν, ἀλλ' ἀφοῦ, μετὰ ἐννέα μῆνας, ἐγέννησεν ἐν ἀρχαγγελόπουλον, τότε αἱ ἄλλαι γυναῖκες τὴν ἐμίσησαν, αὐτὴ δὲ ἐνομίζετο πάντοτε ἀγία ἀπὸ ἀπλότητά της, καὶ ὁ σοφὸσ ἔκλαιε διὰ τὴν βαρβαρότητα τὴσ ἀνθρωπότητος.

(40) Τὸ Τεργέστιον, ἡ Ὀδέσσα, ἡ Νίζνα, καὶ αἱ ἄλλαι διάφοροι πόλεις, εἶναι σχεδὸν κατοικημένα ἀπὸ μόνον Ἑλληνας.

(41) Γνωρίζω μερικούς, ὁποῦ σχεδὸν - σχεδὸν ἐντρέπονται νὰ λέγωσιν ὅτι εἶναι Ἑλληνες.

(42) Εἶναι μερικοὶ νέοι, ὁποῦ χρωματίζουσι τὸ πρόσωπόν τους ὡσ αἱ πόρνα.

(43) Μερικοὶ καυχῶνται εἰσ πράγματα τόσον μικροπρεπὴ καὶ οὐτιδανά, ὁποῦ, τὴ ἀληθεία, εἶναι ἄξιοι γέλωτος, καὶ τόσον, ὡστε νὰ τοὺσ πτύση τινὰσ εἰσ τὸ πρόσωπον.

(44) Ἡ ἐμπορικὴ ἀνταπόκρισις τῶν ἔξω τὴσ Ἑλλάδοσ δὲν εἶναι εἰσ τὴν γλῶσσαν μας γεγραμμένη, ἀλλ' εἶναι ἐν μίγμα γλωσσῶν, ὁποῦ προξενεῖ ἀνυπόφορον ἀηδίαν.

(45) Ὡ, πόσον γέλωτα προξενοῦσι, ἡ μᾶλλον εἰπεῖν λύπην, ὅταν συναναστρέφονται ἀναμεταξύ των καὶ ὀμιλοῦσι περὶ ἐμπορίου; Ποῖοσ παρακαλεῖ νὰ ἀκολουθήση πεῖνα, ποῖοσ προσμένει με χαρὰν τὸν πόλεμον, ἄλλοσ τὸ ναυάγιον κανενὸσ καραβίου, καὶ ἄλλοσ ἄλλην καμμίαν δυστυχίαν. Ἀξιώτεροι γέλωτος εἶναι ὅμως, ὅταν ὀμιλοῦσι περὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων καὶ φέρουσι τὰσ μαρτυρίας τῶν ἐφημερίδων· πολλοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺσ νομίζουσι τὰ ὀνόματα τῶν ποταμῶν τόσασ πόλεις, καὶ ἄλλοι δίδουσιν πίστιν εἰσ ὅσα εὐρίσκοσι γεγραμμένα.

(46) Ἡ ὀμιλία τῶν χρυσολάτρων ἀρχινᾷ ἀπὸ τὰ βαμπάκια καὶ τελειῶνει εἰσ τὰ φασούλια, ἡ δὲ τῶν νέων ἀρχινᾷ ἀπὸ τὸ θέατρον καὶ παύει εἰσ τὰσ γυναῖκασ.

(47) Εἶναι μερικοὶ, ὁποῦ, ἀντίσ νὰ ἀποκριθοῦν πάλιν «δὲν εἶναι δυνατόν!», ὅταν τινὰσ τοὺσ ἐρωτᾷ «διατί δὲν εἶναι δυνατόν;», τότε λέγουσι «διατί ἔτζι!»

(48) Ἡ εἰρωνία, πρὸσ τούτοισ, εἶναι τὸ πρῶτον προτέρημά των, καὶ ἐπειδὴ τινῶν μὲν τὸ σέβασ, ἄλλων δὲ ἡ ἀμάθεια, ἐμποδίζει κάθε ἐναντιωτικὴν ἀπόκρισιν, αὐτοὶ νομίζουσιν, ὅτι καλῶσ λέγουσι ὅ,τι καὶ ἂν λέγουσι. Καὶ τὰσ περισσοτέρας φορὰσ δὲν ἀνοίγουσι τὸ στόμα των, χωρὶσ νὰ προφέρωσι, ἡ ἐν ψεῦμα, ἡ ἕνα παραλογισμόν.

(49) Οἱ Ἑλληνες, εἰ μὲν εἶναι πλούσιοι καὶ ἄξιοι, φθονῶνται παρὰ τῶν ἀλλογενῶν, εἰ δὲ πτωχοὶ καὶ ἀνάξιοι, καταφρονῶνται.

(50) Ὅσοι ἀλλογενεῖσ γυναῖκες ἔλαβον Ἑλληνας δι' ἄνδρασ, ὅλοι τὸ ἔκαμαν ἐξ ἀνάγκησ, ἐπειδὴ ἡ δὲν εὐρῆκαν ὀμογενῆ των ἡ δὲν εἶχον ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι.

(51) Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην, νὰ μὴν νομίση τὰ λεχθέντα γενικῶσ, ἀλλ' ὡσ ἐπὶ τὸ πλεῖστον· ἐπειδὴ ἀναμεταξύ εἰσ αὐτὰσ εὐρίσκονται μερικοὶ φαμελῖαι, ὁποῦ κατοικεῖ ἡ ἰδία τιμὴ καὶ σωφροσύνη.

(52) Οὕτως ὀνομάζουσιν οἱ ἀλλογενεῖς τῶν Ἑλλήνων τὰ ἤθη καὶ μάλιστα τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς τιμῆς των.

(53) Μερικὰ γεννήματα τοιοῦτου μίγματος λαμβάνουν τὸ ἐπίκλην τῆς μητρὸς των, τόσον δὲν καταδέχονται νὰ κράζωνται υἱοὶ Ἑλλήνων.

(54) Εἶναι μερικοὶ, ὅπου νομίζουν τάχατες, ὅτι δὲν τοὺς μέλει διὰ τὴν πατρίδα των, ἀλλὰ ματαίως προσπαθοῦν νὰ ἀπατήσουν τὴν φύσιν· μία μικρὴ θέρμη, μία διαφορὰ μὲ ἄλλον τινά, καὶ μία ἀνάμνησις τῶν συγγενῶν, ἀρκετῶς ἀποδεικνύει εἰς αὐτοὺς τὴν ἠδύτητα καὶ ἀνάγκην μιᾶς πατρίδος.

(55) Εἶναι μερικοὶ Ἕλληνας, ὅπου δὲν γνωρίζουν τοὺς ἀδελφούς των καὶ τοὺς πατέρας των, καὶ οἱ περισσότεροι ξενιτευμένοι λείπουν ἀπὸ τὴν πατρίδα των ἢ τριάντα ἢ εἴκοσι ἢ δέκα χρόνους τὸ ὀλιγότερον.

(56) Φανερὸν εἶναι, ὅτι ὅσοι περισσότεραν χρειὰν ἔχουσι ἀπὸ διδασχὴν, δὲν ἠξεύρουσι γράμματα. Ὅθεν, ἀναγκαῖα εἶναι ἡ παρουσία τοῦ ὀμιλοῦντος, διὰ νὰ καταπέσῃ τοὺς πεπλανημένους εἰς τὸ ψεῦδος.

(57) Οἱ περισσότεροι σχεδὸν ἀπὸ τοὺς ξενιτευμένους, ἔχουσιν αὐτὸν τὸν ἄλογον στοχασμόν, καὶ χωρὶς ἐντροπὴν λέγουσι ὅτι, «ὅταν ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλάς, εὐθὺς θέλομεν μισεῦσαι δι' ἐκεῖ». Τόσον ἐχαλινώθησαν ἀπὸ τὴν ψευδευτυχίαν τῶν ἀλλογενῶν!

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ Ἡ ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

Ἰδού, λοιπόν, ὦ Ἕλληνας, ἀρκετῶς ἀποδεδειγμένη καὶ ἡ δευτέρα αἰτία τῆς μέχρι τοῦ νῦν ἐπιμονῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῆς τυραννίας.

Ἄλλο δὲν μοῦ μένει τώρα, παρὰ νὰ ἀποδείξω τὴν εὐκολίαν τῆς ἐλευθερώσεώς της, διὰ νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου, καὶ ἄμποτες ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ σᾶς καταπέσῃ, καθὼς τὸ ἐλπίζω, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν ἐμπράκτως τὰ ὅσα μέχρι τοῦδε εἶπον.

Πρὶν ὅμως νὰ ἔμβω εἰς τὰς ἐπαριθμήσεις τῶν μέσων καὶ τῶν τρόπων διὰ τοιοῦτον ἐπιχειρημα, θέλω νὰ ἐκβάλω τοὺς ἄκανθας ἀπὸ τὰ ρόδα· λέγω ἐκείνους, ὅπου, διὰ περισσότεραν δυστυχίαν τοῦ γένους μας, ἢ κακὴ τύχη ἔκαμεν Ἕλληνας, καὶ μόνον ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γῆν, ὄχι δι' ἄλλο, εἰμὴ διὰ νὰ βαστάξωσι περισσότερον καιρὸν τὴν πατρίδα μας ὑπὸ τῆς δουλείας. Αὐτοὶ εἶναι ὅλοι ἐκεῖνοι, ὅπου κατὰ τύχην ἐκληρονόμησαν ἀρκετὰ χρήματα καὶ περισσότερα ἐλαττώματα, καὶ ζῶσιν εὐχαριστημένοι, χωρὶς ποτὲ νὰ στοχάζωνται τι διὰ τοὺς ἄλλους. Ἐκεῖνοι οἱ αὐτόματοι καὶ οὐτιδανοὶ ἄρχοντες, οἱ φιλάργυροι καὶ ἀμαθεῖς ἀρχιεπίσκοποι. Ἐκεῖνοι οἱ αὐθάδεις καὶ ὄντως βάρβαροι προεστοί. Ἐκεῖνοι οἱ ἀμαθεῖς, ὅπου θέλουσι νὰ ἀποκρίνωνται πάντοτε καὶ εἰς κάθε πρόβλημα. Ἐκεῖνοι, ὅπου ἀναζητῆτως δίδουσι συμβουλὰς πάντοτε καὶ εἰς ὅλους. Ἐκεῖνοι, τέλος πάντων, ὅπου μὲ ἄκραν οὐτιδανότητα ψυχῆς, ἀφοῦ πωλήσουν ἐκουσίως τῷ τυράννῳ καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔχειν τους καὶ τὴν τιμὴν τους, καυχῶνται εἰς τὸ νὰ διαφέρωσιν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅπου εἶναι ἀκούσιοι σκλάβοι.

Οἱ τοιοῦτοι, ὦ ἀδελφοί μου, μὴν ἔχοντες ἀρετὴν καμμίαν, καὶ γνωρίζοντες τὸν ἑαυτὸν τους

ἀναξιώτατον, κρίνουν τὸ ἴδιον καὶ διὰ τοὺς ἄλλουσ. Πρὸσ τούτοισ, ἡ ἀπαιδευσία των δὲν τοὺσ ἀφήνει νὰ καταλάβουσι τοὺσ τόσουσ καὶ τόσουσ τρόποουσ, ὁποῦ οἱ σημερινοὶ Ἑλληνεσ ἡμποροῦσι νὰ μεταχειρισθῶσι διὰ τὴν ἐλευθερίαν τουσ, καὶ ἐμποδίζοντάσ τουσ ἐνταυτῶ ἀπὸ τὸ νὰ καταλάβου τὰσ αἰτίασ, ὁποῦ βιάζουν, διὰ νὰ εἰπῶ οὔτωσ, τὴν σήμερον τὸ γένουσ μασ νὰ ἐπανορθωθῆ ἐξ ἀποφάσεωσ, τοὺσ ἀποκαταστώσι εἰσ τὰσ κεφαλὰσ των τὴν ὑπόθεσιν τόσον δύσκολον, ὅσον ἀδύνατον πιστεύουσι τὸ νὰ συνεργήσωσιν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Τὸ δὲ προσωρινὸν καλῶσ ἔχειν τουσ, τοὺσ χαλινῶνει καὶ τοὺσ συνδένει μὲ τὴν δουλείαν, ὁποῦ οὔτε κἂν τὴν αἰσθάνονται, μάλιστα δὲ οὔτε τοὺσ δυσαρέσκει, καὶ σχεδὸν - σχεδὸν μερικοὶ ἀπὸ αὐτούσ τὴν ἀγαπῶσι, ὡσάν ὁποῦ, ἀφοῦ ζῶσιν αὐτοὶ ἀσῦδοτοὶ, ὡσ προεἶπον, καὶ τρόπον τινὰ εὐχαριστημένοι, διὰ τοὺσ λοιποὺσ δὲν τοὺσ μέλει τίποτεσ.

Τί λέγουσι, λοιπόν, αὐτοὶ οἱ βρωμεροὶ καὶ χυδαιότατοὶ ἄνθρωποὶ; «Πῶσ εἶναι δυνατὸν νὰ νικηθῆ ἐν τόσον μεγάλον βασιλείον; Ἡμεῖσ δὲν ἡμποροῦμεν νὰ κυβερνηθῶμεν μόνοι μασ. Ποῦ νὰ εὐρωμεν ἕνα ἄλλον βασιλέα τόσον εὐσπλαγχνον, καὶ τόσον καλόν; Τί εἶναι αὐτὴ ἡ ἐλευθερία; Ἡ ἐλευθερία οὔτε ἐστάθη, οὔτε θέλει σταθῆ. Ποῦ νὰ χύσωμεν τόσον αἷμα! Οἱ ὀθωμανοὶ, εὐθύσ ὁποῦ καταλάβου, ὅτι ἔχομεν τοιοῦτον σκοπόν, θέλουσι μασ ἀποκεφαλίσει ὄλουσ, ὡσ τόσα πρόβατα, καὶ ἔστω ἡ ἐσχάτη πλάνη χεῖρων τῆσ πρώτῆσ... » καὶ ἄλλα παρόμοια, τὰ ὁποῖα εἰσ ἕνα στοχαστικὸν καὶ φρόνιμον ἄνθρωπον, φαίνονται, καθῶσ εἶναι, τόσοι μῦθοι, ἀλλ' εἰσ τοὺσ ἀπλοὺσ καὶ εὐκολοπίστουσ εἶναι τόσοι χρησμοὶ, καὶ ὡσ ἀλάνθαστοὶ προορήσεισ, καὶ ἐνταυτῶ, ὁποῦ δηλοποιοῦσι τὴν ἀνανδρον καὶ ὄντωσ ἐβραϊκὴν των καρδίαν, ἀπομωρῶνουσι καὶ πολλοὺσ ἄλλουσ.

Μήπωσ εἶνε ἱκανοὶ νὰ καταλάβου τὸ δίκαιον, διὰ νὰ τοὺσ τὸ εἰπῆ τινὰσ (1); Ὡ ἀδελφοὶ μου! Αὐτοὶ εἶναι τόσον ἀνόητοὶ, καὶ ἰσχυρογνώμονεσ, ὁποῦ ὄλοὶ οἱ Δημοσθένεισ τοῦ κόσμου δὲν ἤθελαν ἡμπορέσει νὰ τοὺσ καταπέισου. Νὰ ὀμιλήση τινὰσ μὲ αὐτούσ εἶναι τὸ ἴδιον, ὡσάν νὰ ἤθελεν νὰ ἀκροάζεται, καὶ νὰ τοὺσ ἀποκρίνεται πάντοτε τὸ ναί, μάλιστα ἐκεῖνοι οἱ βρωμοῶροντεσ τῆσ Κωνσταντινουπόλεωσ, ὁποῦ ὅσον ὕφοσ καὶ ἀλαζονείαν ἔχοουσι, ἄλλην τόσην ἀμάθειαν καὶ ἰσχυρογνωμίαν φυλάττουσιν ἐπάνω των, καὶ ἄλλο δὲν ἡξεύρουσιν νὰ εἰπῶσι, εἰμὴ δυσκολίασ, ἀπορίασ, καὶ ἀμφιβολίασ πλήθοσ. Ἡ ψυχὴ των εἶναι τόσον μικρὴ καὶ οὐτιδανὴ, ὁποῦ οἱ ψῦλλοὶ εἰσ τὰ ὄμματά των φαίνονται τόσοὶ ἀνδριάντεσ.

Τί, λοιπόν, ἡμπορῶ νὰ τοὺσ εἰπῶ, διὰ νὰ τοὺσ καταπέισω, ὅταν δὲν καταλαμβάνου τὶ ἐστί δίκαιον; Νὰ τοὺσ κράξω, ἴσωσ, ἀτίμουσ; Ἀλλ' αὐτοὶ τὸ ἔχουν διὰ προτέρημα. Νὰ τοὺσ ἐνθυμίσω πόσον εἶναι ἀνάξιοὶ εἰσ τὸ νὰ ὠφελήσου τὴν πατριδα, καὶ πόσον ἐπιτήδειοὶ εἰσ τὸ νὰ τὴν ζημιώσου; Ἀλλ' αὐτοὶ καυχῶνται εἰσ αὐτό. Νὰ τοὺσ ὀνειδίσω, τέλος πάντων, ὡσ ἀνελεήμονασ, ἀδίκουσ καὶ σκληροὺσ; Ἀλλὰ ποῖοσ ἀπὸ ἐσᾶσ δὲν τοὺσ γνωρίζει, καὶ δὲν τὸ ἡξεύρει; Αὐτοὶ, ἀγαπητοὶ μου, εἶναι, ἐπειδὴ πρέπει νὰ εἶναι ὡσάν ὁποῦ, καθῶσ ἡ ἐλευθερία ἔχει τοὺσ διαυθεντευτάσ τῆσ, οὔτωσ καὶ ἡ τυραννία ἔχει τοὺσ ἐδικούσ τῆσ, καὶ θέλουσ χρησιμεύσει διὰ παραδείγματα ἐντροπῆσ εἰσ τοὺσ μεταγενεστέρουσ.

Οὔτοσ ὁ πολλὰ ἐνοχλητικὸσ καὶ βραχύσ πρόλογοσ ἦτον πολλὰ ἀναγκαῖοσ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τὴν πλέον μεγάλην δι' ἡμᾶσ, ὡ Ἑλληνεσ, ὁποῦ τῶρα ἀρχίζω νὰ ἐρευνήσω, λέγω τὰσ αἰτίασ, ὁποῦ βιάζουσι, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτζι, τὴν ἐλευθέρωσιν τῆσ Ἑλλάδοσ ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, καὶ τὰ εὐκολώτατα μέσα μιᾶσ ἀναμφιβόλου ἐπιτεύξεωσ.

Ἀναγνώστα ἀγαπητέ, ὅποιοσ καὶ ἂν εἶσαι, σὲ παρακαλῶ, νὰ στοχασθῆσ ἀρκετά, πρώτον μόνοσ σου τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἔπειτα νὰ ἀναγνώσῆσ τοῦτα τὰ ὕστερινὰ κατεβατά τοῦ πονήματόσ μου, νὰ στοχασθῆσ, λέγω, ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι κοινόν, ὅτι ἡ τιμὴ σου, ἡ εὐτυχία σου καὶ ἡ ζωὴ σου κρέμανται ἀπὸ τὸν ὀρθὸν στοχασμόν σου. Πρόσεχε οὖν νὰ μὴν ἀπατηθῆσ ἀπὸ ἰσχυρογνωμίαν σου καὶ προδώσῆσ εἰσ χεῖρασ ἐχθρῶν καὶ πατριδα καὶ συγγενεισ καὶ εὐτυχίαν καὶ τιμὴν καὶ ζωὴν.

Ὡ, πόσον τὸ πλῆθος τῶν ἰδεῶν, ὁποῦ εἰς ἐτούτην τὴν στιγμήν μου παρησιάζονται εἰς τὸν νοῦν, μ' ἐμποδίζουν σχεδὸν ἀπὸ τὸ νὰ τὰς ἐκθέσω καθὼς τυχαίνει, καὶ θέλοντας νὰ γράψω εἰς ὀλίγα λόγια, ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα καὶ ὅσα ὁ ἔρωσ τῆσ πατριδοσ με διδάσκει, δὲν θέλω δυνηθῆ, ἴσως, νὰ εἰπῶ τὸ ὀλιγότερον μέρος εἰς πολλὰ κατεβατά. Ἄλλ' ὁ στοχασμὸσ μου, πάλιν σὰσ τὸ ξαναλέγω, δὲν εἶναι νὰ γράψω δι' ἐκείνουσ, οἱ ὁποῖοι ἔχουσι χρεῖαν νὰ ἀκούσωσι ἐξ ἄλλων ὅλα, ὅσοι δὲ ἔχουν τὸ πνεῦμα ἔξυπνον, ἀρκοῦσιν εἰς αὐτοῦσ καὶ τὰ ὀλίγα. Ἄσ ἀναφέρωμεν, λοιπόν, πρῶτον τὰσ αἰτίας, ὁποῦ κατασταίνουσιν ἄφευκτον τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένουσ μας, καὶ ἔπειτα, ἐν συντόμῳ, νὰ ἐκθέσωμεν τὰ μέσα καὶ τρόπουσ διὰ τοιοῦτον ἔργον.

Πρῶτη οὖν καὶ κυριώτερα αἰτία εἶναι τὸ γῆρασ τῆσ ὀθωμανικῆσ τυραννίασ. Ἄλλὰ τί λέγω ἐγὼ πρώτη! Αὐτὴ εἶναι καὶ πρώτη καὶ ὕστερη, οὔτε ἄλλη ἡμπορεῖ νὰ ἔχη τόπον, ὅταν εἶναι αὐτὴ. Ἄσ ἐνθυμηθῆ ὁ ἀναγνώσθησ τὰ προλεχθέντα περὶ τῶν διαφόρων διοικήσεων, καὶ, διὰ νὰ εἰπῶ οὔτωσ, τῶν πολιτικῶν σωμάτων, ὅτι δηλαδὴ γεννῶνται, αὐξάνουσι, γηράζουσι, καὶ τέλος πάντων θνήσκουσι.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτοσ τὴν σήμερον εὐρίσκειται εἰς τὰ ὀλοῖσθια τοῦ θανάτου, καὶ ἡμπορεῖ νὰ παρομοιασθῆ εἰς ἐν σῶμα ἀνθρώπινον, κατακρατημένον ἀπὸ ἀποπληξίαν καὶ μὴ ἔχον ἐλευθέραν, εἰμὴ τὴν κεφαλὴν, ἢ ὁποῖα, μὴν λαμβάνουσα τὴν ἀναγκαῖαν δύναμιν ἀπὸ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματοσ, κατ' ὀλίγον ὀλίγον ἀδυνατίζει καὶ, τέλος πάντων, θνήσκει. Οὔτωσ καὶ ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν τὴν σήμερον, εἰς ἄλλο δὲν γνωρίζεται ὅτι ὑπάρχει, εἰμὴ εἰς τὴν Βασιλεύουσαν. Ἔστω εἰς παράδειγμα ὁ πρῶην Τζεζάρ, κυβερνητῆσ εἰς τὸ Ἄκρι, ὁ ὁποῖοσ ὄχι μόνον δὲν ὑπῆκουε εἰς τὸν βασιλέα του, ἀλλὰ καὶ ἀντιστέκετο εἰς ὅλασ του τὰσ προσταγὰσ, καὶ πολλάκισ φανερὰ τὸν ὕβριζε, καὶ διὰ γραμμάτων πάντοτε τὸν ἐπεριγελοῦσε. Ἔστω εἰς παράδειγμα ὁ Πασβάνογλουσ, ὁ ὁποῖοσ ἐκήρυξεν πόλεμον ἐναντίον τοῦ βασιλέωσ του, καὶ ἐνίκησε πάντοτε. Ἔστω πρὸσ τούτοισ διὰ παράδειγμα ὁ τῶν Ἰωαννίνων τύραννοσ, ὁ ὁποῖοσ, ἀγκαλὰ καὶ νὰ μὴν τὸ φανερώνη, ὄλοι ὁμωσ ἀρεκτώσ τὸ ἡξεύρουσι ὅτι δὲν φοβεῖται, οὔτε ποτὲ ὑπακούει εἰς τὰσ προσταγὰσ τοῦ βασιλέωσ του.

Ποῖοσ ἀπὸ ἐσὰσ, ἀδελφοί μου, ἀγνοεῖ ἴσως, ὅτι τὰ ἐντάλματα αὐτοῦ τοῦ τυράννου, τέσσαρασ ὥρασ ἔξω ἀπὸ τὴν Βασιλεύουσαν, δὲν ἀξίζουν τίποτεσ; Ποῖοσ δὲν ἡξεύρει τὸ πλῆθοσ τῶν ἀποστάτων, ὁποῦ ἀφανίζουν τὰ χωρία καὶ τοῦσ ὁδοιπόρουσ με ἀκαταπαύστουσ κλοπὰσ καὶ συνεχεῖσ φόνουσ, χωρὶσ νὰ ἡμπορῆ αὐτοσ ποτὲ νὰ τοῦσ καταδαμάσῃ με τὰ στρατεύματα του; Ἄλλὰ τί λέγω στρατεύματα; Αὐτὰ δὲν εἶναι ἄλλο, παρὰ μία συνάθροισισ τόσων βαρβάρων, χωρὶσ τάξιν καὶ χωρὶσ τέχνην· οὔτε διαφέρουσιν ἀπὸ τοῦσ ἀγρίουσ τοῦ Καναδά εἰς ἄλλο, εἰμὴ μόνον εἰς τὰ φορέματα (2).

Πρόσθεσ καὶ τὸ ἀνεξάλειπτον μῖσοσ, ὁποῦ εὐρίσκειται ἀναμεταξύ των· μία δυσπιστία, μία ἀμάθεια, ὁποῦ τοῦσ ἀποκαταστᾶ χειροτέρουσ ἀπὸ τὰ ἴδια ἄλογα ζῶα. Εἰσ τὴν Βασιλεύουσαν ὀρίζουν περισσότερον οἱ μάγειρεσ τῶν πρέσβεων καὶ ἐπιτρόπων τῶν ξένων βασιλειῶν, παρὰ οἱ σύγκλητοι τῆσ ὀθωμανικῆσ αὐλήσ. Ὁ Ἀντιβασιλεὺσ προστάζει, καὶ τὰσ περισσοτέρασ φορασ δὲν ὑπακούεται. Τί ἄλλο, λοιπόν, φανερώνουν αὐτά, εἰμὴ τὸ γῆρασ τῆσ τυραννίασ καὶ τὸ ἄφευκτον καὶ ὀγλήγορον πέσιμόν τησ; Ποῖοσ δὲν βλέπει, ὅτι ὁ πρῶτοσ ὁποῦ παρησιασθῆ, θέλει εἶναι ὁ νικητῆσ (3);

Ἄσ ἐξετάσωμεν τῶρα τὰσ αἰτίας, ὁποῦ ἀποκαταστῶσιν εὐκόλον τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν Ἑλλήνων· πρώτη λοιπόν, εἶναι ἡ προχώρησισ τοῦ γένουσ μας εἰς τὰ μαθήματα. Ὡ, πόση διαφορὰ εὐρίσκειται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ δέκα χρόνουσ ἔωσ τὴν σήμερον! Μεγάλῃ, ὦ ἀδελφοί μου, μεγαλοτάτῃ καὶ καθ' ἐκάστην πρὸσ τὸ κρεῖττον φέρεται. Τῶρα ἀρχισαν αἱ Μοῦσαι νὰ ἀναλάβουν, καὶ πάλιν νὰ ἐπανορθωθῶσιν εἰς τὰ χρυσοχροα ὄρη τῆσ Ἑλλάδοσ. Ὁ Ἀπόλλων πάλιν ἐμφανίσθη εἰς τὸ ἀρχαῖον του παλάτιον. Δὲν εὐρίσκειται πόλισ τὴν σήμερον, ὁποῦ νὰ μὴν ἔχη δύο καὶ τρία σχολεῖα.

Έξαλείφθη εϊσ τὰ περισσότερα μέρη ή δεισδαϊμονία τών γραμματικών, και οί νέοι ήρχισαν νὰ μεταχειρίζονται τόν αξιοτιμώτερον καιρόν τής ζωής των εϊσ γνώσεις ώφελίμουσ, και ὄχι νὰ τόν έξοδοούν εϊσ τὸ νὰ έξοτηθίζωσι λέξεισ. Ἡ Λογική και Φυσική άνοιξαν τούσ ὀφθαλμούσ τών περισσότερων· οὔτε οί διδάσκαλοι τήν σήμερον ἔχουσι εκείνην τήν ένοχλητικήν και βραδείαν μέθοδον τής παραδόσεωσ, οὔτε οί μαθηταί φυλάττουσι τήν ὀκνηρίαν και άμέλειαν, ὀπου εϊχον, άλλ' άμφότεροι, με άκραν εύχαρίστησιν και έπιμέλειαν άντλίζουσι από τήν άνεξάντλητον πηγήν τής μαθήσεωσ εκείνα τὰ φώτα, ὀπου στολίζουσιν τὸ άνθρώπινον πνεῦμα και τὸ άποδεικνύουσιν άξιον του πλάστου του (4). Ἡ πολυμάθεια, τέλος πάντων, άπέβαλεν τήν δισχυρογνωμίαν από τούσ περισσότερουσ, και έν ένί λόγω, έπαυσεν εκείνη ή άδιαφορία, ὀπου πρότερον τόσον έδειλίαζεν τούσ τάλαιπώρουσ νέουσ, οίτινεσ έποθοῦσαν νὰ παύσωσι τήν δίψαν των με τὰ καθαρά νάματα τής σπουδής και σχεδόν δέν έτολμοῦσαν.

Τήν σήμερον οί σπουδαίοι, άν κατά χρέοσ άκόμη δέν εύλαβώνται και δέν τιμώνται, δέν καταφρονώνται ὄμως, οὔτε περιπαίζονται. Και καθεισ από τούσ προεστούσ, άντις νὰ σφαλίση τόν υϊόν του εϊσ τὸ ὀσπίτιόν του, και νὰ τόν άφήση άμαθέστατον, μετὰ πάσης τής έπιμελείασ τόν πέμπει εϊσ τὰ σχολεία, δια νὰ φωτισθῆ.

Εϊσ αυτὰ κράζω δια μάρτυρασ ὄλουσ σασ, ὦ Έλληνεσ, και μάλιστα ὄσουσ ἔχουσιν υϊούσ (5). Τὰ σχολεία δέν εϊναι πλέον ἔρημα ὡσ και πρότερον, αλλά τὸ καθέν περιέχει πενήντα και έκατόν μαθητάσ, οίτινεσ άφοῦ άνέγνωσαν τόν ήδύτατον Ξενοφώντα, τόν νουνεχῆ Πλούταρχον και τούσ λοιπούσ ιστορικούσ φιλοσόφουσ τών προγόνων μιασ, έγνώρισαν τόν βόρβορον τής τυραννίασ και κλαίουσι πικρώσ δια τήν δυστυχίαν τής πατρίδοσ μιασ. Δέν προφέρουσι πλέον τὸ ὄνομα τής έλευθερίασ με φόβον, μήπωσ και τούσ άκούσωσιν οί προεστοί ή οί άρχιερείσ και τούσ κηρύξουσιν άθέουσ, ὡσ πρότερον έκαμνον, αλλά τὸ προφέρουσι με εκείνο τὸ θάρροσ, ὀπου οί δούλοι δέν ήμποροῦν νὰ ἔχωσι. Δέν παύουσιν από τὸ νὰ νουθετῶσι τούσ άμαθείσ φίλουσ των, και με τὸ παράδειγμά των έπαρακίνησαν ὄλουσ νὰ στοχασθῶσι μίαν φοράν καθώσ πρέπει, ὀπου μέχρι τής σήμερον δέν τὸ έκαμνον.

Έν ένί λόγω, δια νὰ λάβη τὸ πᾶν τὸ ποθοῦμενον τέλος, άλλο δέν τούσ λείπει, εϊμή ή έλευθερία. Ἡ άγχινόιά των εϊναι άμίμητοσ. Οί Έλληνεσ, ὦ άδελφοί μου, ἔχουσι μίαν φυσικήν διάθεσιν, ὄχι μόνον εϊσ τὸ νὰ μιμῶνται, - ὀμιλώντασ γενικῶσ - αλλά και εϊσ τὸ νὰ έφευρίσκωσι. Οί νόεσ των εϊναι γεννητικοί εϊσ τὸ άκρον, εϊσ τρόπον ὀπου, μετὰ τήν έπανόρθωσιν του γένουσ μιασ, δύο χρόνων διάστημα εϊναι άρκετώτατον νὰ ξαναδώση εϊσ ήμᾶσ τὰσ προτέρασ μιασ άρετάσ.

Πῶσ νὰ παραιτήσω τούσ έπαίνουσ, ὀπου τυχαίνουσι εκείνων των ήρώων τής Ελλάδοσ, οί ὀποιοί μὴν ύποφέροντεσ τὰσ φοβεράσ τυραννίασ τών ὀθωμανῶν, εκλέγουσιν εκείνουσ ὀπου γνωρίζουσιν άξιωτέρουσ και φεύγουσιν εϊσ τὰ δάση, δια νὰ διαυθεντεύσουσι τήν έλευθερίαν των; Ποῦ έσπούδαξαν εκείνοι τακτικήν, δια νὰ άντισταθῶσιν εϊσ τὸ πλῆθοσ των ἔχθρῶν των, και νὰ τούσ νικῶσι πάντοτε (6); Δέν άποδεικνύουσιν αυτοί φανερά και τήν άφευκτον πτώσιν τής ὀθωμανικήσ δυναστέιασ και τήν εύκολίαν τής έπανορθώσεώσ μιασ; Ἡ μήπωσ εϊναι ὀλίγοι! Τήν σήμερον εϊσ ὄλην τήν Ελλάδα εύρίσκονται βέβαια από αυτούσ περισσότεροι από δέκα χιλιάδασ, τών ὀποίων ή άνδρεία εϊναι άδιήγητοσ και ή άγάπη δια τήν έλευθερίαν τουσ άπερίγραπτοσ.

Αυτοί οί ήρωεσ πολλάκισ, μὴν άπαντῶντεσ ἔχθρουσ, δια νὰ λάβωσι με τήν νίκην τὰ ὄσα τούσ εϊναι αναγκαία, ζῶσι δύο και τρεισ ήμέρασ με νερόν και χόρτα, και οὔτωσ δέν ένοχλοῦσι τούσ χωριάτασ εϊσ τὸ οὔδέν. Καθεισ από αυτούσ άξίζει δέκα άρχιστρατήγουσ άλλογενείσ δια τήν έξυπνότητα του νοόσ και δια τὰσ πολεμικάσ έφευρέσεισ, δια δέ τήν άγάπην τής έλευθερίασ και τήν μεγαλοψυχίαν, δέν εϊναι δυνατόν νὰ τούσ παρομοιάση τινὰσ με κανένα από τούσ τωρινούσ άρχιστρατήγουσ (7).

Τὰ ήθη των Έλλήνων, πρὸσ τούτοισ, εϊναι άλλη μεγαλειτέρα αίτία, ὄτι εύκολοσ εϊναι ή έπανόρθωσίσ των. Όλοι οί Έλληνεσ, και μάλιστα οί χωρικοί, ἔχουσι μεγαλωτάτην κλίσιν εϊσ τὰ

ἄρματα (8). Σχεδὸν καθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἔχει δύο καὶ τρία ἄρματα, καὶ εἶναι ἀξιοθαύμαστοι κυνηγοὶ (9). Εἶναι δὲ γενικῶς πεπρωκισμένοι ἀπὸ τὴν φύσιν μ' ἓν πνεῦμα γεννητικὸν καὶ ὀρθόν. Ἀνάμεσα δὲ εἰς τὰς φυσικὰς τῶν ἀρετὰς, διὰ τὸ νὰ εἰπῶ ἔτζι, ἡ φιλοξενία εἶναι εἰς αὐτοὺς γενική. Τέλος πάντων φιλόθρησκοι καὶ εἰς τὸ ἄκρον ἐναντίοι τῶν ὀθωμανῶν.

Ἡ αὐτοιδιότης τῆς τροφῆς τῶν καὶ τὰ καθαρὰ ἀναβρυστικὰ νερὰ ὅπου πίουσι, τοὺς βαστᾶ ἀδιακόπως εἰς μίαν εὐρωστίαν καὶ δύναμιν ἐξαισίον (10). Ἡ εἰλικρινότης καὶ εὐθύτης τῶν εἶναι βέβαια ἀξία τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος. Τὸ σέβας τῶν πρὸς τοὺς γέροντας καὶ ἡ ἀγάπη τῶν διὰ τὴν δόξαν εἶναι ὁμοῖα μὲ τῶν Σπαρτιάτων. Εἶναι λίαν εὐστροφοί, ἀγαποῦσι καταπολλὰ τὰ ἐπιχειροῦνται κάθε δύσκολον ὑπόθεσιν, καὶ εἶναι περισσότερον ριψοκίνδυνοι, παρὰ δειλοὶ (11).

Ἡ διαγωγή τῶν εἶναι ἐνάρετος, καὶ μὲ τόσην σταθερότητα ὑποφέρουσι τὰ βάσανα τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας, ὅπου φανερὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἀνότης τῆς ψυχῆς τῶν καταφρονούσι δὲ εἰς τὸ ἄκρον τοὺς τυράννους τῶν, καὶ ἡ προθυμία τῶν εἰς τὸ νὰ ἐλευθερωθῶσι εἶναι ἄκρα. Ἄλλο δὲν προσμένουν, παρὰ μόνον ἓνα ἀρχιστράτηγον, διὰ τὸ νὰ τοῦ γίνουσι ὅλοι ὀπαδοί, καὶ νὰ ξαναποκτήσουσι τὴν ἐλευθερίαν τους.

Ἵσως κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας, μάλιστα δὲ ἂν εἶναι ἀλλογενῆς - διὰ τοὺς ὁποίους ἐγὼ δὲν γράφω - ἤθελε μὲ κατακρίνει διὰ κόλακα πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς μου, τοὺς ὁποίους τρόπον τινὰ φαίνεται νὰ ἐπαινῶ πολλά. Διὰ τοῦτο λοιπὸν, θέλοντας νὰ ἐβγάλω ἀπὸ αὐτοὺς τοιαύτην ἀμφιβολίαν, θέλω προσπαθῆσαι νὰ ἀποδείξω ἐν συντόμῳ τὰς αἰτίας τοιοῦτου χαρακτήρος.

Τὸ νὰ διαφέρωσιν οἱ ἄνθρωποι ἀναμεταξύ τῶν, τόσον κατὰ τὸ σῶμα, καθὼς καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα, οὐδεὶς βέβαια ἀμφιβάλλει. Τρεῖς εἶναι λοιπὸν αἱ αἰτίαι τοιοῦτου ἀποτελέσματος. Ἡ θέσις μιᾶς ἐπαρχίας ὡς πρὸς τὴν γῆνιν σφαιρίαν, τὸ κλίμα καὶ αἱ περιστάσεις. Ἡ μὲν πρώτη προξενεῖ τὴν διαφορὰν εἰς τὰ γένη, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ Ρῶσσοσ διαφέρει ἀπὸ τὸν Ἀφρικάνον. Ἡ δὲ δευτέρα ἐκτελεῖ τὸ αὐτὸ ἀπὸ πολίτην εἰς πολίτην, καὶ οὕτως ὁ Ἀθηναῖος διαφέρει ἀπὸ τὸν Λακεδαιμόνα. Καὶ ἡ τρίτη, τέλος πάντων, εἰς τὴν ὁποίαν αἱ δύο πρῶται πολλὰ συνεισφέρουσι, ἀποκαταστῆι μεγαλειτέραν τὴν διαφορὰν ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τοῦτο ὁ εἰς διαφέρει τοῦ ἄλλου.

Ἡ διοικήσις, ἡ θρησκεία, ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων, τὰ ἤθη, καὶ τέλος πάντων ἡ ἐξακολουθήσις ἀγνώστων αἰτιῶν, ἤτοι τὸ συμβεβηκός, συνθέτουσι ταύτην τὴν τρίτην αἰτίαν, λέγω, τῶν περιστάσεων. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ χαρακτήρος τοῦ καθενὸς ἔχει τὸ μεγαλιτέρον μέρος. Ἀδύνατον εἶναι τώρα νὰ ἐπαριθμήσῃ τινὰς ὅλα ἐκεῖνα, εἰς τὰ ὁποῖα συνίσταται ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων. Φθάνει, ἐν συντόμῳ, νὰ ἡξεύρωμεν, ὅτι ἡ μὲν θέσις κατὰ μοίρας, ὡσαύτως καὶ τὸ κλίμα, ἀποκαταστῶσι τοὺς ἀνθρώπους, ἢ μιᾶς κράσεως ὑγιεστάτης, ἢ ἀδυνάτου, ἐκ τῶν περιστάσεων δὲ ἡ μὲν νομαρχία καταστῆι τὸν ἄνθρωπον ἀφοβον, εἰλικρινῆ καὶ ἐνάρετον, ἢ τυραννία δὲ δειλόν, πονηρὸν καὶ ὑποκριτήν. Ἡ θρησκεία ὡσαύτως, τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ παραδείγματος χάριν, κατασταίνει τοὺς ὀπαδοὺς του φιλευσπλάγχνους, φιλοξένους καὶ συμπαθητικούς. Ἡ ἐβραϊκὴ θρησκεία κάμνει τὸν λαὸν μισάνθρωπον. Ἡ ὀθωμανικὴ, τέλος πάντων, τὸν κάμνει αὐτόματον, καὶ οὕτως διὰ τὰς λοιπὰς.

Πρὸς τούτοις, τὸ συμβεβηκός ἔχει δύναμιν πολλάκις νὰ χαρακτηρίσῃ ἓνα λαόν. Τυχαίνοντας, παραδείγματος χάριν, ἐν γένος εἰς πόλεμον μὲ διάφορα ἄλλα γένη, καὶ νικῶντας τα δύο καὶ τρεῖς φορές, λαμβάνει βαθμηδὸν ἐν θάρρος τοσοῦτον, ὥστε ὅπου μὲ τὸν καιρὸν τοῦ μένει ξεχωριστόν του κτήμα. Οὕτως ἠκολούθησεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τὸ ἴδιον μᾶς τὸ βεβαιούσιν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ νῦν αἰῶνος, λέγω οἱ θαυμαστοὶ Σουλιῶτες, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν ἐκαταδέχθησαν νὰ πολεμήσουσι τοὺς ἐχθρούς τῶν, ἂν πρότερον δὲν τοὺς ἐβλεπον δεκαπλασίως περισσοτέρους τῶν. Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ κατὰ μοίρας θέσις αὐτῆς εἶναι ἐξαίρετα. Ὅλη σχεδὸν ἡ Ἑλλὰς εἶναι στολισμένη μὲ λόφους καὶ πεδιάδας θαυμασίας, τὰ περισσότερα χωρία εὐρίσκονται εἰς ὕψος, ἢ γῆ εἶναι καταπολλὰ καρποφόρος, τὰ νερὰ

καθαρώτατα, ὁ ἀὴρ εὐκρατος, ὅθεν καὶ γενικῶς οἱ Ἕλληνες εἶναι ὑγιεῖς καὶ εὐφυεῖς. Αἱ περιστάσεις δὲ ὅπου εἰς τὸν παλαιὸν καιρὸν κατέστησαν τοὺς Ἕλληνας τόσο ἀξιωτέρους ἀπὸ τὰ ἄλλα γένη, τοὺς ἐχαρκτήρισαν διὰ φιλοξένους, μεγαλοψύχους, ζηλωτὰς τῆς πατρίδος των καὶ λατρευτὰς τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὸν Φίλιππον ὀλιγόστευσαν ὅπως οὖν τὴν πρώτην των καθαρότητα, οἱ ὀθωμανοὶ δέ, φυλάττοντές τους ὑπὸ τῆς βαρβάρου τυραννίας των, δὲν ἠμπόρεσαν ποσῶς οὔτε νὰ τοὺς φθείρουν τὰ ἥθη, οὔτε νὰ τοὺς ἀλλάξουν τὸν παλαιὸν χαρακτήρα τους, καὶ τοῦτο διὰ δύο αἰτία. Πρῶτον μὲν, ἐπειδὴ οἱ ὀθωμανοὶ εἶναι ἐτερόθρησκοι, καὶ δεύτερον, ὅπου οἱ Ἕλληνες, μὴ ἔχοντες εἰς χεῖρας των τὴν διοίκησιν, πάντοτε ἔμειναν οἱ ἴδιοι. Αὐτοὶ, νομίζοντες τοὺς ὀθωμανοὺς τόσο ξένους τυράννους των, οὔτε εἰς τὰ ἥθη των τοὺς ἐμιμήθησαν, οὔτε εἰς τὸν χαρακτήρα των. Καὶ ἂν ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν ἠφάνισεν τὴν Ἑλλάδα κατ' ἄλλα μέρη, βέβαια δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφθείρῃ τὰ ἥθη τῶν κατοίκων της, ὅπου, ἴσως, ἓνας μονάρχης, ἦτοι τύραννος τῆς αὐτῆς θρησκείας καὶ γένους, ἦθελεν κάμει.

Τὰ ἥθη, λοιπόν, καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν Ἑλλήνων προδεικνύει τὴν εὐκολίαν τῆς ἐλευθερώσεώς των. Ἀλλὰ ἄς στρέψωμεν, τέλος πάντων, τὰ ὄμματά μας εἰς τὰ παραδείγματα, διὰ νὰ καταπεισθῶμεν εὐκολώτερα. Ἐγὼ ἠμποροῦσα νὰ σᾶς ἀναφέρω χίλια παραδείγματα γενικῶν ἐπαναστάσεων, παλαιῶν τε καὶ νέων εἰς διάφορα μέρη τῆς γῆς, διὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι, ὅταν μία ἐπανάστασις ἔχει διὰ ὄρον καὶ τέλος τὴν ἐλευθερίαν, ὅταν δηλ. ἡ ὑπόθεσις ἐγγίζει τοὺς περισσοτέρους, πάντοτε εὐδοκίμει. Ἀλλ' ἡ διήγησις των ἠθελεν σταθῆ πολλὰ διεξοδική, ὡσὰν ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀναφέρω καὶ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ ἐπίλοιπα.

Δόξα οὖν τῇ Ἐλευθερίᾳ, ἔχομεν ἓν παράδειγμα, καὶ μέγαν καὶ νέον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ σᾶς καταπέσῃ, χωρὶς νὰ ἔχω χρεῖαν νὰ ἀντιγράψω τοὺς ἱστορικοὺς. Τοιοῦτον παράδειγμα τόσο εἶναι ἀξιοθαύμαστον εἰς τὴν ιδιότητά του, ὅσον μεγαλειτέρα ἠθελε σταθῆ ἡ ἀνοησία ἐκείνων, ὅπου δὲν ἠθελον καταπεισθῆ. Οἱ Σέρβοι μᾶς δίδουν αὐτὸ τὸ μέγαν παράδειγμα, ὃ Ἕλληνες.

Αὐτοὶ ἦτον ὁ λαὸς ὁ πλέον ἀπλούστατος, καὶ βέβαια καθεὶς ἐστοχάζετο, ὅτι ἀργότερα ἠθελε λάμψει ἡ ἐλευθερία εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, παρὰ εἰς τὰ ἄλλα. Μ' ὅλον τοῦτο, ὁ θαυμαστός στρατηγὸς των καὶ ἐλευθερωτὴς των Γεώργιος ἐστάθη ἱκανὸς νὰ ἐπαναστατήσῃ ὅλους τοὺς συμπατριῶτας του, καὶ εἰς τὸ βραχύτατον διάστημα ἕξ μηνῶν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας. Ὡ, πόσα μαθήματα ἔδωκεν καὶ πόσας ἀμφιβολίας διέλυσε μὲ τὰ ἔργα του ὁ ἀξιάγαστος Γεώργιος εἰς μεταχείρισιν τῶν Ἑλλήνων! Ὡ, πόσον ἀποστόμωσε τοὺς ἀνοήτους καὶ φλυᾶρους κατὰ τῶν Ἑλλήνων μὲ τὰ κατορθώματά του, καὶ ἐτρόμαξεν τοὺς ἀχρεῖους ὀθωμανοὺς μὲ τὰ ἄρματα τῆς νίκης καὶ τῆς ἐκδικήσεως!

Ὡ Ἕλληνες, μάθετέ το διὰ πάντοτε, τὰ ἄρματα τῆς δικαιοσύνης εἶναι ἀνίκητα, καὶ οἱ ὀθωμανοὶ θέλουν φύγει ἀπ' ἔμπροσθεν τῶν ἀρματωμένων Ἑλλήνων. Μὴν ἀλησμονήσητε πρὸς τούτοις, παρακαλῶ, τὸ παντοτινὸν παράδειγμα τῶν θαυμαστῶν Μανιάτων. Ἴδετε ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ ποτὲ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τοὺς καταδαμάσουν, οὔτε κἂν νὰ πλησιάσωσι τολμοῦσι πλέον εἰς τὰ σύνορά των. Ἐνθυμηθῆτε, τέλος πάντων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης εἶναι ἡ ἀνθίστασις, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι οὔτε ἄγριοι, οὔτε οὐτιδανῆς ψυχῆς, καθὼς οἱ ἐχθροὶ των ὀθωμανοὶ.

Ἐγὼ δὲν ἠξεύρω, τί νὰ σᾶς εἰπῶ περισσότερα, χωρὶς νὰ σᾶς ξαναειπῶ τὰ ἴδια. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι τόσο φανερά, ὅπου μοῦ κακοφαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, νὰ ἠθέλησα νὰ σᾶς τὴν ἀποδείξω. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνάμεσα εἰς ἐκείνους ὅπου ἀμφιβάλλουν ἀπὸ ἰσχυρογνωμίαν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν κακογνωμίαν, εὐρίσκονται τινές, οἱ ὁποῖοι ἀμφιβάλλουσιν ἀπὸ ἀμάθειαν, διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀπεφάσισα νὰ παραστήσω τὰς αἰτίας, ὅπου βιάζουσιν ἐνταυτῷ καὶ εὐκολύνουν τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γένους μας.

Ύστερα λοιπόν από τὰσ προειρημένασ αιτίασ, όπου ανέφερον, μένει ακόμη μία, ή οποία τόσον εἶναι μεγάλη και εύκολονόητοσ, όπου πρέπει νά καταπείση και τούσ πλέον ίσχυρογνώμονασ: Ποίοσ άμφιβάλλει, επί παραδείγματι, ότι τό μέρος εἶναι μικρότερον από τό όλον; Ποίοσ πρόσ τούτοισ άμφιβάλλει, ότι μία δύναμισ ώσ πέντε νικά μίαν άλλην ώσ δύο; Βέβαια ουδέισ. Οί Έλληνεσ λοιπόν πρόσ τούσ όθωμανούσ, εἶναι ώσ τὰ έπτά πρόσ τό έν, καθώσ άνωτέρω άπεδείχθη. Και ποίοσ, παρακαλώ σασ, τώρα δέν θέλει καταπείσθη από αυτήν τήν δείξιν, ότι οί Έλληνεσ πρέπει έξ ανάγκησ νά νικήσωσι τούσ όθωμανούσ; Ποίοσ εἶναι εκείνοσ, όπου νά άμφιβάλλη και νά μήν εἶναι όλοτελωσ αναίσθητοσ; Έγώ θέλω νά έλπίσω, ότι δέν θέλει εύρεθη κανείσ τόσον δύσνουσ και άνόητοσ.

Ω Έλληνεσ! Ω άγαπητοί μου άδελφοί! Και όλιγότεροι άν ήμεθα από τούσ όθωμανούσ, άφεύκτωσ ήθέλαμεν τούσ νικήσει, δια τὰσ τόσασ αιτίασ όπου άνωτέρω είπον, πόσω μάλλον όντεσ έπτάκισ άνωτεροι εις τήν ποσότητα! Οί έχθροί μασ δέ όχι κατά τόν αριθμόν μόνον, αλλά και κατά τὰ ήθη, κατά τήν άνδρείαν και κατά τήν μεγαλοψυχίαν, εἶναι έκατόν φοράσ ύποδεέστεροί μασ. Πώσ λοιπόν εἶναι δυνατόν νά μήν νικήσωμεν τούσ έχθρούσ μασ;

Ύσωσ πάλιν κανένασ από εκείνουσ όπου συνηθίζουν νά ερωτώσι, χωρισ νά καταλαμβάνωσι, ήθελεν άποκριθη: «Αν ούτωσ έχει τό πράγμα, διατί λοιπόν μέχρι τήσ σήμερον δέν τούσ ένίκησαν;» Και πότε έπολέμησαν, άνόητε άνθρωπε, και δέν τούσ ένίκησαν; Αυτοί οί όλίγοι φευγάτοι εις τὰ δάση, όπου καθημερινώσ πολεμοϋσι και νικοϋσι, δέν εἶναι ίκανοί ίσωσ νά σου άποδείξουν τήν αλήθειαν; Τα έλληνικά πλοία, και μάλιστα τών Υδριώτων, όπου καθημερινώσ με τούσ άλλογενεισ πειρατάσ έχθρούσ των πολεμοϋσι, δέν τούσ νικοϋσιν ίσωσ πάντοτε, άγκαλά και άσυγκρίτωσ μεγαλειτέρουσ των; Ο Γεώργιοσ δέν έλευθέρωσεν ίσωσ τούσ Σέρβουσ; Και ποίοσ άμφιβάλλει, ότι ό Ρήγασ ήθελεν έλευθερώσει τήν Ελλάδα, αν ή φθονερά τύχη μασ δέν ήθελεν δανείσει τήσ προδοσίασ τό μιαρόν ξίφοσ εις τὰσ χείρασ του σκληροϋ Οικονόμου;

Αλλ' ιδου πάλιν άλλοσ, άπ' εκείνουσ όπου κρίνουν τὰ πράγματα καθώσ τὰ βλέπουν, και όχι καθώσ εἶναι, νά λέγη: «Έ! ένασ ήτον ό Ρήγασ, και άλλοσ δέν εύρίσκεται». Ω, πόσον λανθάνεται, όποιοσ έτζι στοχάζεται! Έγώ δέν θέλω νά κάμω τοιαύτην άτιμίαν τήσ ανθρωπότητοσ, και μάλιστα του γένουσ μασ, πιστεύοντάσ το. Και αν μέχρι του νϋν δέν έφάνη, όχι δια τότο δέν ήμπορει νά έμφανισθη έντόσ όλίγου; Μόνον οί ακατάπειστοι άσ προσμείνουν νά ιδουν εις τόν ίδιον καιρόν τήν έλευθερίαν τήσ Ελλάδοσ και τήν έντροπήν τουσ.

Έσεισ δέ, ώ μιμηται του μεγαλου Ρήγα, ακούσατε μερικασ ένθυμήσεισ, όπου τώρα θέλω σασ καταγράψει, δια νά δώσω τέλος του λόγου μου, και ένταυτώ νά άποδείξω τὰ μέσα μιασ έπαναστάσεωσ και έπανορθώσεωσ του γένουσ μασ.

Έγώ δέν νομιζώ μ' έτοϋτο νά σασ συμβουλεύσω, ώ άγαπητοί μου, έπειδή ήξεύρω, ότι ό μεγαλειτεροσ διδάσκαλοσ εἶναι ό ξρωσ τήσ πατρίδοσ, και έσεισ τόν αισθάνεσθε, όσον χρειάζεται. Το θέμα όμως το καλεί, και δια τότο σασ λέγω, ότι ή άρετή πρέπει νά εἶναι ό οδηγόσ τών επιχειρημάτων σασ. Ο σκοπόσ σασ πρόσ το καλόν το γενικόν, και όχι το μερικόν, νά αποβλέπη πάντοτε.

Η φρόνησίσ σασ θέλει σασ διδάξει, πώσ νά φυλάξητε το μυστικόν. Έγώ σασ ένθυμώ μόνον, ότι οί προδοτά εύρίσκονται πανταχόθεν. Η έμπειρία σασ θέλει σασ δείξει τὰ εύκολοφύλακτα χωρία και τούσ φιλοπάτριδασ και έναρέτουσ άνδρασ, έγώ δέ σασ ένθυμώ πόσον συμφέρουν εις τήν επιχειρησίν σασ. Έσεισ δέν είσθε χρυσολάτραι, έγώ δέ σασ ένθυμώ, όπόσον ουτιδανώνει ή φιλαργυρία μίαν ήρωϊκήν ψυχήν. Έσεισ, τέλος πάντων, ήξεύρετε πώσ νά νικήσητε, έγώ δέ σασ λέγω νά καλομεταχειρισθητε τὰσ νικάσ σασ.

Μήν ἀλησμονήσητε τὴν ταχύτητα τοῦ καιροῦ, διὰ νὰ μήν ἀπερνᾶ οὔτε μία στιγμή, ὅπου νὰ μήν εἶναι στεφανωμένη ἀπὸ τὰ χρηστὰ κατορθώματά σας. Εἶσθε προβλεπτικοί. Βραβεύσατε τὴν ἀξιοότητα εἰς ὅποιον ὑποκείμενον τὴν εὔρετε, τιμωρήσατε τὰ ἀμαρτήματα ὁμοίως. Καί, τέλος πάντων, κράξατε πρὸς τοὺς συναδελφούς μας Ἑλληνας καὶ εἶπατε αὐτῶν:

Ἰδοῦ, ἀδελφοί, καιρὸς σωτηρίας. Μήν σᾶς λυπήση ὀλίγον αἶμα διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας καὶ τὴν εὐτυχίαν σας. Ποῖος δὲν κόπτει τὸν δάκτυλον, διὰ νὰ ἰατρεύση τὴν χεῖρα του; Λάβετε τὰ σπαθία τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἄς ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν δειλῶν ὀθωμανῶν, διὰ νὰ συνθλάσωμεν τὰς ἀλύτους μας. Ἄς εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεόν, ὅπου δὲν ἐγεννήθημεν ἕνα αἰῶνα πρωτύτερα, ἀλλ' ἐγεννήθημεν εἰς καιρὸν ἐπιτηδειότατον εἰς τὸ νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα μας. Ποία μεγαλειτέρα εὐχαρίστησις διὰ ἕνα ἄνθρωπον ἀπὸ αὐτὴν! Μήν βραδύνετε λοιπόν, ὦ ἀγαπητοί, τὴν ὑπόθεσιν. Ἄς ξεσπαθώσωμεν μίαν φορὰν, καὶ τὸ πρᾶγμα θέλει ἔλθει μόνον του εἰς τὸ τέλος.

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος, πάλιν σᾶς τὸ ξαναλέγω, πρέπει νὰ πέση ἐξ ἀποφάσεως, ἢ οὔτως ἢ οὔτως. Ἀλλοίμονον λοιπόν εἰς τὸ γένος μας, ἂν κυριευθῇ ἀπὸ ἑτερογενὲς βασιλεῖον. Τότε οἱ Ἑλληνες δὲν θέλουν μείνει πλέον Ἑλληνες, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον ὀλίγον θέλουν διαφθαρεῖ τὰ ἦθη των, καὶ θέλομεν μείνει πάλιν δούλοι, καὶ δούλοι ἴσως, πάλιν, ἀλευθέρωτοι διὰ πολλοὺς αἰῶνας.

Διὰ τὴν ἀγάπην τῆς τιμῆς μας, στοχασθῆτε το μὲ προσοχήν. Μήν σᾶς πλανήσουν τὰ ταξίματα τῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἀποστολῶν τῶν ξένων βασιλειῶν. Αὐτοὶ εἶναι τόσοι σκλάβοι, καὶ διὰ νὰ μετριάσουν τὴν ἐντροπήν των, προσπαθοῦν νὰ αὐξήσουν τὸν ἀριθμὸν των. Αὐτοὶ δὲν προσκυνοῦσι, εἰμὴ τὸν βασιλέα των καὶ τὸν χρυσόν. Μήν στοχάζεσθε, ὦ ἀδελφοί μου, ὅτι κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς θέλει θυσιάσει καὶ χρυσόν καὶ στρατιώτας, διὰ νὰ διώξη τὸν ὀθωμανὸν καὶ νὰ μᾶς ἀφήση ἔπειτα ἐλευθέρους! Ὡ, κάλλιον ἕνας σεισμὸς ἢ ἕνας κατακλυσμὸς νὰ μᾶς ἀφανίσῃ ὅλους τοὺς Ἑλληνας, παρὰ νὰ ὑποκύψωμεν πλέον εἰς ξένον σκῆπτρον.

Διατί, ὦ Ἑλληνες ἀγαπητοί μου, νὰ προσμείνωμεν νὰ μᾶς δανείσῃ ἄλλος ἐκεῖνο, ὅπου ἡμεῖς ἔχομεν; Χίλιας φορὰς περισσότερον αἶμα ἤθελεν ἐκχυθῆ, ἂν ἤθελεν εἰσελθεῖ ξένον σπαθὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, παρὰ ἂν ἠθέλαμεν ἐλευθερωθῆ μόνον μας. Μήν σᾶς δειλιάση πρὸς τούτοις ἢ ἀπειρία μας, ἀλλ' ἴδατε τοὺς Σέρβους (12). Ἰδατε ἐνταυτῷ τοὺς νῦν ναύτας τοῦ γένους μας, πῶς, ἀγκαλὰ καὶ ἀγράμματοι, ταξιδεύουν μὲ μεγαλωτάτην εὐκολίαν εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας, μάλιστα δὲ κάμνουσι μόνον τοὺς τὰ πλέον ὠραιότατα καὶ ταχύτερα καράβια.

Μήν στοχάζεσθε λοιπόν, ὅτι χρειάζονται αἰῶνες, διὰ νὰ καλλωπισθῆ τὸ γένος μας καθὼς πρέπει. Οὐχί, ὦ Ἑλληνες! Τὸ νὰ ἐλευθερωθῆ καὶ νὰ καλλωπισθῆ εἶναι τὸ αὐτό, καὶ θέλει ἀκολουθήσει εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν. Μήν σᾶς φοβίσουν τὰ μέσα, ὅτι λογῆς καὶ ἂν εἶναι ἀποβλέψατε μόνον εἰς τὸ χρηστὸν τέλος. Ὁ καλὸς ναύτης ταξιδεύει μὲ ὅλους τοὺς ἀνέμους. Οὔτως καὶ ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Ἑλλάδος, εἰς κάθε περίστασιν, ὅπου τὸ τυχὸν διορίση, ἠμπορεῖ πάντοτε νὰ διοικήσῃ καλῶς, ὡσὰν ὅπου ὁ σκοπὸς του εἶναι ἕνας, ἐν τὸ τέλος του, λέγω τὸ κοινὸν ὄφελος.

Ἡ τυραννία τῶν ὀθωμανῶν ἠῤῥησεν τόσο, ὅπου μόνη της προδεικνύει τὸν ἀφανισμόν της. Ἡ Ἐλευθερία ἐπλησίασεν εἰς τὴν προτέραν της κατοικίαν. Ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος τοῦ Ἄρεως ἐξύπνησεν ἀπὸ τοὺς τάφους των τῶν προγόνων μας τοὺς ἥρωας. Ἰδοῦ ὁ Δημοσθένης, ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, θεωρεῖ δεῦτερον Φίλιππον εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἡπείρου. Ἰδοῦ ὁ Λυκούργος βλέπει ἄλλους Σπαρτιάτας εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ Μανιάτας. Ὁ μέγας Λεωνίδας ἀκούει τὰ τύμπανα τῆς νίκης καὶ εὐφραίνεται. Ὁ τύραννος τῆς Συρακούζης Διονύσιος βλέπει καὶ αὐτὸς μακρόθεν τὸν τύραννον τῶν ὀθωμανῶν καὶ προβλέπει τὸ τέλος του. Ἠγγικεν ἡ ὥρα, ὦ Ἑλληνες, τῆς ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας! Τὸ τέλος τῶν τυράννων εἶναι, ἀδελφοί μου, πασίδηλον! Ὅλοι ἀπὸ τὸν θρόνον μετέρχονται εἰς τὸν Αἶδην μὲ βίαιον θάνατον καὶ δὲν μένει ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλο, εἰμὴ τὸ βρωμερὸν ὄνομά των διὰ κατάραν εἰς τὰ στόματα τῶν μεταγενεστέρων.

Ω Έλληνες! Οί ποταμοί αίματος τών συγγενών μας και φίλων μας, όπου έχυθησαν από τὸ ὀθωμανικὸν σπαθί, ζητοῦσιν ἐκδίκησιν. Τόσοι ἄλλοι, όπου μέλλουσι νὰ χυθῆ, ζητοῦν βοήθειαν. Ἀλλοίμονον λοιπὸν εἰς τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα, και μακάριοι οἱ συνδρομηταί!

Ναί, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἀκόμη μίαν φορὰν διὰ πάντα σᾶς τὸ ἐνθυμῶ, ὅτι καιρός τῆς δόξης ἔφθασεν, και κάθε μικρὰ ἀναβολὴ εἶναι ἐπιζήμιος καταπολλὰ εἰς ἡμᾶς. Ἄς τρέξωμεν λοιπὸν ὄλοι μας, ναί, ὄλοι μας, πρὸς κοινήν ὠφέλειαν. Και ἄμποτες καγώ, σὺν τοῖς λοιποῖς φιλογενέσι μου, νὰ ἀξιοθῶ ὀγλήγορα νὰ χύσω τὸ αἷμα μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς γλυκυτάτης μου πατρίδος και νὰ αἰσθανθῶμεν ὄλοι μας ἡ τὴν χαρὰν τοῦ Θεμιστοκλέους ἡ τοῦ Ἐπαμεινώντα.

Ἐ! πόσον γλυκὸν πρᾶγμα εἶναι νὰ ὀμιλῆ τινὰς τὴν ἀλήθειαν! Γλυκύτερον ὀμως καταπολλὰ εἶναι νὰ ἐκφέρῃ εἰς φῶς ἀληθείας ἐπωφελεῖς. Αὐτὸ ἐγὼ ἐπροσπάθησα, ἀγαπητοί μου, νὰ ἐκτελέσω και ἐλπίζω νὰ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ μου. Ἄχρηστον ἤθελεν εἶναι εἰς ἕνα ἄρρωστον, ἂν ὁ ἱατρός, ἀφίνοντας κατὰ μέρος τὸ πάθος του, ἤθελε τοῦ ὀμιλήσει περὶ ἄλλων παθῶν. Διὰ τοῦτο καγώ, γνωρίζοντας τὴν ἀληθὴ ἀσθένειαν τῆς Ἑλλάδος, περὶ αὐτῆς μόνον ἀπεφάσισα και ὠμίλησα τῶν ἀδελφῶν μου Ἑλλήνων.

Ἀπέδειξα τί ἐστὶ ἐλευθερία. Ἐπειτα ἐφανέρωσα πόσον ἀναγκαῖον ἀπόκτημα εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον· ὅτι μόνον αὐτὴ τὸν ἀποκαταστει ἄξιον τοῦ ὀνόματός του, ὄντας ὁ δοῦλος ποταπότερος και ἀπὸ τὰ ἴδια ἄλογα ζῶα.

Τὰ ὀλίγα παραδείγματα όπου ἀνέφερα ἀπὸ τὴν ἀναρίθμητον ποσότητα, όπου ἡ ἱστορία μᾶς διηγεῖται, ἀπέδειξαν ὀπόσων μεγάλων κατορθωμάτων εἶναι πρόξενος ἡ ἐλευθερία. Δὲν ἔλειψα ἀπὸ τὸ νὰ σᾶς ἐνθυμίσω τὸ χρέος, όπου ὁ ἄνθρωπος ἔχει νὰ διαυθεντεύσῃ τὴν Πατρίδα του και τὴν Ἐλευθερίαν του. Τέλος πάντων, ἀγαπητοί μου, ἐπροσπάθησα νὰ σᾶς ἀποδείξω, πόσον εὔκολος εἶναι ἡ ἐπανόρθωσις τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ χαρακτήρ μας, ἡ ποσότης μας, τὰ ἤθη μας, τὸ γῆρας τῆς τυραννίας, τὸ πλῆθος τῶν συνδρομητῶν και ἡ φυγὴ τῆς ἀμαθείας, ἐστάθησαν τὰ ἀναντίρρητα δικαιολογήματά μου. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἔδειξα τοῦ καθενὸς ποῦ εὔρισκεται ἡ εὔτυχία του. Ἄμποτες, λοιπὸν, ὄλοι μας νὰ κινήσωμεν πρὸς ἀπάντησίν τῆς, και νὰ ἀξιοθῶμεν ταχέως νὰ δοξάσωμεν τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος, και σκιριτίζοντες νὰ ἀλαλάξωμεν: Ζήτην ἡ Ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων εἰς αἰῶνας αἰῶνων! Γένοιτο, γένοιτο!

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

(1) Οἱ τοιοῦτοι ἡμποροῦν νὰ παρομοιαστοῦν εἰς τὰς γραιὰς γυναῖκας, αἱ ὀποῖαι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, θέλουσι νὰ ἔχωσι πάντοτε τὸ δίκαιον, και ὅταν τινὰς τῶν ἀποδείξῃ τὸ ἄδικόν των, αὐταί, εὐθὺς ἀλλάζουσι ὀμιλίαν, και εἶναι ἀδύνατον νὰ ἡμπορέσῃ τινὰς νὰ τὰς καταπέισῃ.

(2) Ἐνας ἐχθρὸς τῆς Ἑλλάδος, ἕνας βρωμοάρχων τοῦ Φαναρίου, ἤκουσα ὅτι ἐμεσίτευσε και ἐπροσπάθησε νὰ ἀρχίσῃ νὰ βάλῃ τάξιν εἰς τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα, και ἤρχισε νὰ τοὺς διδάξῃ και τακτικὴν. Ὡ τῆς ἀναισχυντίας του και τῆς κακίας του!

(3) Εὔρισκονται μερικοὶ ὀθωμανοί, ἡ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, ὄσοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι ὀπωσοῦν ἄνθρωποι, όπου δὲν παύουν, ἀπὸ τὸ νὰ λέγωσι ἐν παρηρησίᾳ, ὅτι ἔφθασεν τὸ βασιλεῖόν των εἰς τὸ τέλος του. Οἱ ἴδιοι ἄλλογενεῖς, τὸ βλέπουσι, και ἄλλοι μὲν χαίρονται, ὄσοι τοὺς Ἑλληνας δὲν μισοῦσι, οἱ περισσότεροι ὀμως λυποῦνται.

(4) Ὡ, πόσον ταχύτερα και εὔκολώτερα ἤθελε φωτισθῶσιν οἱ παῖδες τῶν Ἑλλήνων, ἂν αἱ

παραδόσεις τῶν ἐπιστημῶν ἐγίνοντο εἰς τὴν ἀπλὴν μας διάλεκτον! Ἄμποτες λοιπόν, νέοι συγγραφεῖς νὰ πλουτίσωσι καὶ τιμήσωσι τὴν γλῶσσαν μας μὲ τὰ πονήματά των, καὶ ἡ Ἑλληνική νὰ μείνη μία μάθησις ξεχωριστή, καὶ νὰ νομίζεται ὡς ἕνας στολισμὸς κατὰ μέρος ἑνὸς μαθητοῦ, καὶ ὄχι ποτὲ ἀναγκαῖον μέσον, καθὼς ἦτον, ἕως τὴν σήμερον, εἰς τὸ νὰ σπουδάσῃ τινὰς τὰς ἐπιστήμας. Καὶ διατὶ νὰ χάσῃ ὁ ταλαίπωρος νέος τρεῖς καὶ τέσσαρας χρόνους εἰς τὴν σπουδὴν μιᾶς γλώσσης -καὶ σχεδὸν νὰ μὴν τὴν μάθῃ!- εἰς καὶ καιρὸν, ὅπου ἤμποροῦσε μὲ ὀλιγοτέρους κόπους- οὔσα ἢ σπουδὴ μιᾶς γλώσσης ἢ πλέον ἐνοχλητική - καὶ εἰς ὀλιγότερον καιρὸν νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ μάθῃ ἐντελῶς τὰς ἀναγκαϊότερας τῶν ἐπιστημῶν; Ἄς ἀποδώσωμεν, λοιπόν, αὐτὴν τὴν τυφλότητά μας, μαζί μὲ τόσας ἄλλας, εἰς τὴν τυραννίαν, ἢ ὅποια εἶναι ὁ ὀλεθρὸς τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, καὶ ἄς ἐλπίσωμεν εἰς τὸ ἐξῆς αὐτὴν τὴν δίορθωσιν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ἄξια ὑποκείμενα, ὅπου ἤμποροῦν, ἀφοῦ τὸ εἰπῶσι, νὰ τὸ κάμωσιν ἐνταυτῶ, ἐγὼ δὲ σιωπῶ ἐξ αἰτίας τῆς συντομίας, ὅπου εἶμαι στενοχωρημένος νὰ φυλάξω. Τὸ κοινὸν ὄφελος πρέπει νὰ προκρίνεται ἀπὸ τὸ μερικόν, καὶ ἡ ἑλληνική νεολαία δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρῃ πλέον τοιαύτην ἀνόητον συνήθειαν, ὅπου νὰ ζητῇ τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν ἀφανῶν, οὔτε μερικοὶ διδάσκαλοι νὰ καυχῶνται παραπολὺ διὰ τὸ ὅτι ἤξευρουσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οἱ ὅποιοι, τῇ ἀληθείᾳ, ἤμποροῦν νὰ παρομοιαστοῦν μὲ τινὰς, οἵτινες ὄντες γυμνοὶ εἰς τὸ σῶμα, φέροσι πολύτιμα καλύμματα εἰς τὴν κεφαλὴν. Ἐγὼ ἐγνώρισα ἕνα νέον ὅπου εἶχε σπουδάξῃ δέκα ἐξ χρόνους εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Πάτμου, καὶ ἦτον εἴκοσι ἐξ χρόνων, ὅταν ἐβγήκεν μὲ τὸ τίτλον τοῦ λογιωτάτου, μ' ὄλον τοῦτο δὲν ἤξευρε νὰ παραστήσῃ πῶς γίνεται ἡ ἐκλειψις τῆς σελήνης. Ἦξευρεν ὅμως ἐκ στήθους ὄλον σχεδὸν τὸ τρίτον τοῦ Γαζῆ.

(5) Ἡ Ἑλλὰς χρεωστεῖ αὐτὴν τὴν χάριν ἐκεῖνων τῶν ὀλίγων φιλοπάτριδων, οἱ ὅποιοι ἐθυσίασαν μέρος τῆς περιουσίας των καὶ ἔκτισαν σχολεῖα, πληρώνοντες ὄχι μόνον τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίους μαθητάς, ὅταν εἶναι πτωχοί. Ἐπλούτισαν τὰ σχολεῖα μὲ τὰ ἀναγκαϊότερα βιβλία, τόσον ἐπιστημονικὰ καθὼς καὶ ἠθικά, ὅπου ἔκδωσαν εἰς τύπον, μὲ τὰ ἀναγκαῖα ὄργανα τῆς μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς, καὶ, ἐν ἐνὶ λόγῳ, τὰ πάντα ἐπρόβλεψαν.

(6) Εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, ὅπου ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἥρωας μὲ μόνον δέκα ἐξ συντρόφους ἐφυλάχθη πολλοὺς χρόνους ἐλεύθερος εἰς τὰ μέρη τοῦ Ξηρομεριοῦ, καὶ συνεκρότησεν μυρίουσ πολέμους ἐναντίον πολλῶν ἑκατοντάδων ἐχθρῶν.

(7) Οἱ νῦν ἀρχιστράτηγοι τῶν ἀλλογενῶν, ἀφοῦ κατὰ συνήθειαν προστάξωσιν ὅσα ἔμαθον νὰ λέγωσι, τότε ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ ὀπισθεν, μὲ πρόφασιν διὰ νὰ μὴν βάλουν εἰς κίνδυνον τὰ στρατεύματα μὲ τὸν χαμὸν τῆς ζωῆς των, καὶ οὕτως πολλάκις κλέπτουσι τὴν τιμὴν μιᾶς νίκης, εἰς τὴν ὅποιαν αὐτοὶ δὲν ἔλαβον ἴσως τὸ παραμικρὸν μέρος, καὶ πάντοτε μὲ τὴν ἀπουσίαν τους προξενοῦσι τὴν σύγχυσιν, ὅπου εἶναι πρόδρομος τῆς ἥττας.

(8) Τὸ μικρὸν παιδάριον ἑνὸς ἥρωος Σουλιώτου, ὅπου ὁ τύραννος Ἀλῆς ὡς αἰχμάλωτον ἐφύλαττε εἰς τὴν μητροπολιν τῶν Ἰωαννίνων μαζί μὲ τὴν μητέρα του καὶ ἀδελφάς του, δὲν ὑπέφερεν τοιαύτην φυλακὴν, καὶ ἀλλέως δὲν ἠμπόρεσαν νὰ τὸ ἡμερώσουν, παρὰ δίδοντάς του τὰ πολεμικὰ ἄρματα, μὲ τὰ ὅποια παίζοντας ἠσύχασεν.

(9) Πολλοὶ χωριάτες, μάλιστα δὲ οἱ Σουλιῶτες, τόσον εἶναι ἐπιτήδειοι εἰς τὸ νὰ σημαδεύουσιν μὲ τὸ βόλι, ὅπου πολλάκις τὸ περνοῦσι ἀπὸ ἕν δακτυλίδι. Ἐχουσι δὲ καὶ τὴν ὄρασιν τόσον ὀξειαν καὶ καθαρὰν, ὅπου βλέπουσι τὴν νύκτα περισσότερον ἀπ' ὅ,τι βλέπουσιν οἱ ἀκαδημικοὶ τῆς Κρούσκας τὴν ἡμέραν.

(10) Σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ χωρία τῆς Ἑλλάδος δὲν εὐρίσκεται ἰατρός ἢ, διὰ νὰ εἰπῶ καλλίτερα, δὲν εὐρίσκεται ἄρρωστος.

(11) Ὅποιος παρατηρήσῃ τὰ παιγνίδια τῶν παιδῶν καὶ νέων εἰς τὴν Ἑλλάδα, εὐκόλως ἠμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ ἡρωϊκὸν πνεῦμα των, ὡσὰν ὅπου ἡ τύχη δὲν ἔχει τὸ παραμικρὸν μέρος εἰς αὐτὰ,

ἀλλὰ μόνον ἡ ἀνδρεία, καὶ μᾶλλον ἡ ἀγχίνοια. Πρὸς τούτοις τὰ παιδάρια συγκροτοῦν πολέμοσ ἀναμεταξύ των, τόσον εἰς ὅλα τὰ χωρία σχεδόν, καθὼς καὶ εἰς διαφόροσ πόλεισ (εἰς τὰσ ὁποίασ τῶν ὀθωμανῶν τὰ παιδιά εἶναι διὰ παραπλήρωσιν καὶ φεύγουσ τὰ πρῶτα εἰς τὴν παραμικρὰν στενοχωρίαν). Τὰ ἄρματα τῶν εἶναι τόσα ξύλα, καὶ πολλάκισ μεταχειρίζονται καὶ πέτρασ. Τόσον τακτικά καὶ στοχαστικά διαυθεντεύονται καὶ πολεμοῦσι, ὅπου εἶναι ὄντωσ ἄξια θαυμασμοῦ. Πολλάκισ ὁ πόλεμοσ καὶ ἡ ἀδιάκοποσ συγκρότησισ βαστᾶ ἕωσ τρεῖσ ὥρασ. Φυλάττουσι μὲ πᾶσαν ἀκρίβειαν τοὺσ πολεμικοὺσ τῶν νόμοσ, καὶ ἂν κανένας δὲν ὑπακούσῃ, εὐθύσ οἱ λοιποὶ τὸν ἐκβάλλουσ ἀπὸ τὸν κατάλογοσ τῶν πολεμοῦντων. Ὑποδέχονται τοὺσ αἰχμαλώτοσ μὲ κάθε καλωσύνην, ἀγκαλὰ καὶ νὰ τοὺσ παρηγοροῦσιν εἰρωνικῶσ. Αὐταὶ αἱ γυμνάσεισ ἀκολουθοῦν εἰς τὰσ ἑορτάσ, καὶ πάντοτε κρυφίωσ, ἐπειδὴ ὁ ὀθωμανὸσ κυβερνητὴσ δὲν τοὺσ τὸ συγχωρεῖ ἢ ἀπὸ ἀμάθειαν ἢ ἀπὸ φθόνον. Πολλάκισ ἀκολουθεῖ καὶ θάνατοσ εἰσ αὐτάσ τὰσ γυμνάσεισ. Μ' ὅλον τοῦτο ἡ φυσική κλίσισ τῶν νέων εἰς τὰ ἄρματα δὲν ψηφεῖ οὔτε φοβερισμόσ, οὔτε κίνδυνοσ, καὶ σχεδόν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκεται αὐτὴ ἡ συνήθεια.

(12) Ὁ ἀγαματοποιοὺσ προτιμεῖ ἐν μάρμαροσ ἀκέραιοσ καὶ ἀδούλευτοσ, παρὰ ἐν μισοδουλεμένοσ. Ἐπειδὴ μὲ τὸ πρῶτοσ ἡμπορεῖ νὰ κάμη ὄ,τι λογιῖ ἀγαλμα θελήσῃ, ἀλλὰ μὲ τὸ δεύτεροσ πρέπει νὰ κάμη ὄχι ἐκεῖνο ὅπου θέλει, ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπου ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ. Οὔτω καὶ οἱ νῦν Ἑλληνεσ, μὴ ὄντεσ γενικῶσ πεπαιδευμένοσ, εἶναι εὐκολώτεροσ νὰ καλοπαιδευθῶσιν, παρὰ ἂν ἦτοσ κακῶσ πεπαιδευμένοσ. Ἡ ἑλευθερία εἶναι σχολεῖον εὐρυχωρότατοσ καὶ ἡ θέλησισ ὁ πλέον ἐπιτήδειοσ διδάσκαλοσ.

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΑΝΑΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΤΟΥ Σ. ΚΑΙ Κ.

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ. Ἀδελφοὶ μου, χαίρετε! (τοὺσ ἀσπάζεται).

Ο Σ. Δὲν ἡξεύρω πότε θέλει ἀλλάξεισ ιδιώματα. Αὐτὰ τὰ φιλιὰ σου!..

Ο Κ. Τὴ ἀληθεία εἶναι παράξενοσ (λέγει πρὸσ τὸν Σ.) Εἰσ ὅποιοσ μέρος μὲ ἀπαντήσῃ, εὐθύσ ὀρμεῖ νὰ μὲ φιλήσῃ. Ἐγὼ ὄμωσ δὲν τὸν ἀφήνω, καὶ πολλάκισ...

Ο ΣΥΓΓ. Διατί, ἀδελφοὶ μου, σᾶσ κακοφαίνεται; Ἐσεῖσ γνωρίζετε τὴν καρδίαν μου πόσον εἶναι καταπικραμένη ἀπὸ τὰσ καταδρομάσ τῆσ τύχησ, καὶ θέλετε νὰ μὲ ὑστερήσῃτε ἀκόμη ἀπὸ αὐτὸ τὸ μόνον καλὸν ὅπου μοῦ ἔμεινε! Ἐγὼ σᾶσ βεβαιῶ ὄτι, ὄταν σᾶσ φιλῶ, αἰσθάνομαι μίαν ἡδύτητα ἀνέκφραστοσ, καὶ... Ἀλλ' ἂσ ἀφήσωμεν τὰ τοιαῦτα. Εἰπέτε μοι, παρακαλῶ, ἀναγνώσατε τὸ βιβλίον, ὅπου πρὸ ἡμερῶν σᾶσ ἔδωσα;

Ο Σ. Τὸ θαυμαστον πόνημά σου; (εἰρωνικῶσ).

Ο Κ. Τὴν Ἑλληνικήν Νομαρχίαν; (εἰρωνικῶσ).

Ο ΣΥΓΓ. Ναί.

Ο Σ. [Τὸ ἀναγνώσαμεν].

Ο Κ. [Τὸ ἀναγνώσαμεν].

Ο Σ. Τί λωλαμάδα! Ἡθέλησες καὶ σὺ νὰ δείξης τὴν ἀξιότητά σου, καί, διὰ νὰ εἰπῶ ἔτσι, ἡ ὑπερηφάνειά σου σ' ἐτύφλωσε τόσον, ὅπου μὲ τοὺς ἰδίους σου κόπους καὶ μὲ ἕξοδά σου ἠθέλησες νὰ ἀποκτήσης βάσανα. Καὶ ἐνθυμήσου τοὺς λόγους μου.

Ο Κ. Τῆ ἀληθεία, ἂν κανένας ἀπὸ ἐκείνους ὅπου ὄνειδίζεις, κατὰ δυστυχίαν, γνωρίσῃ ὅποῖος εἶσαι, ἤμπορεῖ νὰ σὲ βλάψῃ, καὶ ἴσως περισσότερον ἀπ' ὅ,τι φοβεῖσαι.

Ο Σ. Καὶ ποῖον ἄφησε ἄβριστον; Βασιλεῖς, ἀρχιεπισκόπους, εὐγενεῖς, πλουσίους...

Ο Κ. Ἡθέλησες πρὸς τούτοις, φίλε μου, νὰ ὀμιλήσῃς διὰ πολλὰ πράγματα· καὶ εἰς τόσον μικρὸν βιβλίον, βέβαια, δὲν ἤμπορεῖ τινὰς νὰ εἰπῇ ὅσα χρειάζονται.

Ο Σ. Ἐ, κάψε τα, κάψε τα, ἀγαπητέ μου, ὅσα σώματα καὶ ἂν ἐτύπωσες, κάψε καὶ τὸ χειρόγραφον, διὰ νὰ μὴν εὕρῃς βάσανα.

Ο ΣΥΓ. Νὰ τὰ κάψω! (μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ μεγαλοφώνως). Ὡ Πατρίς! Ὡ Ἑλλάς! Ὡ Ἕλληνες! Ὡ φίλοι μου γλυκύτατοι! (πίπτει λιποθυμισμένος).

Ο Σ. Πῶς ἔμεινεν ἄλαλος! (λέγει πρὸς τὸν Κ.).

Ο Κ. Πῶς ἐκίτρινισε!

Ο Σ. Μοὶ φαίνεται νὰ δακρῦζῃ.

(Ο Κ. τὸν ἀνασηκώνει καὶ μετ' ὀλίγου, ἀναλαμβάνων ὁ συγγραφεὺς, λέγει)

Ο ΣΥΓ. Ὡ Θεέ μου! Εἴσθε ἐσεῖς, ὅπου μοῦ λέγετε τοιαῦτα λόγια; Ἐ, ἀδελφοί μου, ἐσεῖς βέβαια δὲν εὐρίσκεσθε εἰς τὰς ἰδίας περιστάσεις ὅπου εὐρίσκομαι ἐγώ, οὔτε αἰσθάνεσθε ὅλον τὸ βᾶρος τῆς τυραννίας καὶ ὅλας τὰς δυστυχίας τῆς Ἑλλάδος ὅσον ἐγὼ τὰς αἰσθάνομαι. Ἐγώ, ναί! Ἐγὼ δὲν ζῶ, εἰμὴ ὡς Ἕλλην οὔτε ἄλλο τι ἤμπορεῖ νὰ μοῦ καταστήσῃ ποθητὴν τὴν ζωὴν μου, εἰμὴ ἢ Ἑλλάς. Ἡ καρδιά μου εὐθὺς ἀρχίζει νὰ ταράττεται βιαίως, ὅταν ἀκούω τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος μου.

Ἐ, φίλοι μου, εἶναι ἀδύνατον νὰ σᾶς παραστήσω τὴν ταλαιπωρίαν τοῦ γένους μας· οὔτε ὅλοι ὑποφέρουσιν ἐξ ἴσου, διὰ νὰ ἤμπορέσουν νὰ αἰσθανθῶσι μὲ τὴν ἰδίαν δύναμιν ὅλοι οἱ Ἕλληνες τὰ ἀνυπόφορα κεντήματα τῆς ἀγανακτικῆς ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο... (οἱ φίλοι του θέλουσι νὰ τὸν ἀντισκόψωσι ἀπὸ τὴν ὀμιλίαν, καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐξακολουθεῖ οὕτως:) Ἐγὼ προβλέπω τί θέλετε νὰ μ' ἐρωτήσητε, ὦ ἀγαπητοί μου, καὶ ἰδοὺ ὅπου σᾶς προλαμβάνω. Ἀκούσατε λοιπὸν μὲ πᾶσαν εὐλικρίνειαν τὸ πῶς καὶ διατί ἐσύνθεσα αὐτὸν τὸν λόγον μου, καὶ ἐλπίζω νὰ ἀπολαύσω τὴν συγνώμην σας εἰς τὰ ἀκούσια σφάλματά μου καὶ τὴν εὐχαρίστησίν σας εἰς τὸ ἐπιχείρημά μου.

Περιττὸν μοῦ φαίνεται νὰ σᾶς παραστήσω τὸν χαρακτῆρα μου, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄλλος καλλιώτερα ἀπὸ ἐσᾶς μὲ γνωρίζει. Δὲν ἀγνοεῖτε πρὸς τούτοις, ὅτι αἱ δυστυχίαι τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, καὶ ἡ καταδρομὴ τῆς τύχης ἀπὸ τὸ ἄλλον, ἠῤῥησαν τὰς κατὰ μέρος ἐδικὰς μου δυστυχίας εἰς τὸ ἄπειρον. Δι' ἀρκετοὺς χρόνους, λοιπὸν, ἔζησα τυραννημένος ἀπὸ μίαν ἀδιάκοπον ἀμφιβολίαν, ἢ ὅποια μ' ἐφύλαττε παντοτινὰ καταβεβυθισμένον εἰς θλιβεροὺς στοχασμούς.

Τὰ ψυχικὰ πάθη μου σχεδὸν εἶχον νενεκρωθῆ, καὶ εἰς ἄλλο δὲν ἐτελείωνε κάθε στοχασμὸς μου, παρὰ εἰς τὸ ἀδιακόπως παρ' ἐμοῦ μελετημένον τέλος. Οὔτε δι' ἄλλο τίποτε ἐστοχάσθην, εἰμὴ διὰ τὸ πῶς νὰ ἤμπορέσουν νὰ παύσουν αἱ γενικαὶ δυστυχίαι τοῦ γένους μας, ὅπου νὰ

παύσουν εξακολούθως και αἱ ἐδικαί μου, οὔσαι τόσον ἐνωμέναι ἀλλήλων των, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀναπαυθῆ ὁ φίλος σας, ἐν ὅσῳ σώζεται ἡ τυραννία τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν, μόνον ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, μόνον καὶ μόνον αὐτὸς ἐκυρίευσεν τὴν ψυχὴν μου· οὔτε ἄλλη ἐπιθυμία ἤμποροῦσε πλέον νὰ ἔχη χώραν, αὐτοῦ ὄντος, εἰμὴ τὸ θεῖον δῶρον τῆς φιλίας. Καὶ οὕτως ἡ γλυκεῖα συναναστροφή σας καὶ ἡ ἀνάγνωσις τινῶν συγγραφέων μ' ἐπαρηγοροῦσαν ὅπως οὖν.

Ἀλλά, φεῦ! Ὅταν εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου ἤρχετο ὁ σημερινὸς ὄλεθρος τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ἀνήκουστα καὶ σχεδὸν ἀπίστευτα βάσανα τῆς πατρίδος μου, εὐθὺς ἕνας παράξενος τρόμος ἀγανακτήσεως μ' ἐκυρίευσεν ὅλον, ὅπου, σὰς βεβαιῶ, ὦ φίλοι μου, δὲν ἤμποροῦσα οὔτε νὰ γράψω, οὔτε νὰ ἀναγνώσω, οὔτε κὰν νὰ ὀμιλήσω. Καὶ μόνος ἔλεγον εἰς τὸν ἑαυτὸν μου: «Ἐ, διατί οἱ Ἕλληνες νὰ εἶναι δούλοι! Διατί νὰ μὴν ἐλευθερωθοῦν μέχρι τῆς σήμερον! Εἶναι δυνατὸν, εἶναι εὐκολὸν ἢ ὄχι; Καὶ ἂν εἶναι δυνατὸν, ὅποια εἰσὶν αἱ αἰτίαι ὅπου τὸ ἐμποδίζουσι;»

Καὶ ἀνάμεσα εἰς τὸν λαβύρινθον τοσοῦτων θλιβερῶν στοχασμῶν, ὅλος ἐνθουσιασμένος ἐλάμβανα τὸ κονδύλι καὶ ὀλίγον χαρτάκι, καὶ ἔγραφα ὅ,τι ὁ ἐνθουσιασμός μου καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ πράγματος μοὶ ἐπαγόρευεν εἰς ἐκείνην τὴν στιγμήν. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἐτελείωνα, ἔρριπτον εἰς ἕν κιβώτιον τὸ γεγραμμένον χαρτίον, καὶ οὕτως ἀναπαύετο ὅπως οὖν ἡ ψυχὴ μου.

Τοιοτοτρόπως, ὦ ἀγαπητοί, ἠκολούθησα διὰ πολὺν καιρὸν, ὅταν, τέλος πάντων, ἡ ποσότης τῶν αὐτῶν χαρτίων μὲ κατέστησεν περιέργον νὰ τὰ ἀναγνώσω. Ἦρχισα λοιπὸν νὰ ἀναγινώσκω καὶ νὰ τὰ βάνω εἰς τάξιν, ἐπειδὴ, καθὼς εὐκόλως ἤμπορεῖτε νὰ καταλάβητε, δὲν εἶχον τὴν παραμικρὰν εὐταξίαν. Ἄλλα εὐρῆκα γεγραμμένα ἰταλιστί, ἄλλα γαλλιστί, ἄλλα εἰς τὴν γλῶσσαν μας, καὶ ὅλα τόσον κακῶς γεγραμμένα, ὅπου μόλις ἤμποροῦσα νὰ τὰ ἀναγνώσω. Ἐνθυμοῦμαι ὅπου εἰς ἕν κατεβατὸν ὀλόκερον δὲν ἦτον ἄλλο τι γεγραμμένον, εἰμὴ: «κακὲ ἄνθρωπε καὶ σκληροτράχηλε τύραννε!». Τέλος πάντων, ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἄσχημον ὅλον, ἐσύναξα καὶ ἐσύνθεσα αὐτὸν τὸν λόγον, καὶ ἰδοὺ τὸ πῶς ἠκολούθησεν ἡ σύνθεσίς του.

Ο Σ. Διὰ τοῦτο δὲν εὐρίσκει τινὰς ἐκείνην τὴν ἀναγκαίαν ἐξακολούθησιν τῶν νοημάτων.

Ο ΣΥΓ. Βέβαια δὲν εἶναι καθὼς ἔπρεπε νὰ ἦτον.

Ο Κ. Ἡ συντομία δὲν συμφωνεῖ ποτὲ μὲ τὰ μεγάλα θέματα.

Ο ΣΥΓ. Ἡ αὐτὴ συντομία μὲ ὑποχρέωσε νὰ βάλω εἰς ὑποσημειώσεις πολλὰ πράγματα, ὅπου ἔπρεπε νὰ ὀμιλήσῃ τινὰς εἰς διάφορα ξεχωριστὰ κεφάλαια δι' αὐτά. Καὶ ἡ συντομία, τέλος πάντων, ὑποχρεώνοντάς με νὰ ἐνώσω βιαίως διάφορα θέματα εἰς ἕν, ἔδωσεν εἰς μερικὰ κατεβατὰ μεγάλην ἐνέργειαν, καὶ εἰς ἄλλα ἄκραν ξηρότητα. Ἀφοῦ λοιπὸν, ὦ ἀγαπητοί μου, τὸν ἐσύνθεσα, ἀκούσατε τὸ διατί ἠθέλησα νὰ τὸν τυπώσω. Πρῶτον μὲν, διὰ νὰ ὠφεληθοῦν μερικοὶ ὅπου ἠθέλε τὸν ἀναγνώσουν μὲ ἐκείνην τὴν ἰδίαν ἀγάπην καὶ διάθεσιν τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγὼ τὸν ἐσύνθεσα. Δεύτερον δέ, διὰ νὰ παρακινήσω τοὺς προκομμένους τοῦ γένους μας νὰ συνθέσουν εἰς τὸ ἴδιον θέμα ἀξιώτερα πονήματα.

Ο Κ. Τῆ ἀληθεία, εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ, πῶς μερικοὶ ὅπου διάφορα πονήματά των ἐξέδωκαν εἰς φῶς, κανεὶς σχεδὸν δὲν ὠμίλησε καθὼς πρέπει περὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ο ΣΥΓ. Ἐλπίζω, ὦ ἀδελφέ μου, εἰς τὸ ἐξῆς, καὶ μάλιστα ὀγγύγορα, νὰ πληρωθῆ ἡ ἐπιθυμία μας.

Ο Σ. Εἰπέ μας, ὦ φίλε, μόνον δύο αἰτία σ' ἐπαρακίνησαν νὰ τυπώσῃς τὸ πόνημά σου, ἢ ἔχεις καὶ κανένα ἄλλο;

Ο ΣΥΓ. Ναι, ὦ φίλοι, ἔχω καὶ τὸ τρίτον καὶ ὕστερον αἴτιον, τὸ...

Ο Σ. Τὸ ὁποῖον εἶναι διὰ νὰ ἠθέλησες νὰ δείξης καὶ σὺ τὴν ἀξιοτήτά σου;

Ο ΣΥΓ. Οὐχί, ἀδελφέ, διότι ἠθελα ἀποδείξει, τὸναντίον, τὴν ἀναξιοτήτά μου. Μάλιστα βλέπεις ὅτι δὲν ἔβαλα οὔτε τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν τίτλον.

Ο Κ. Μερικοὶ δὲν βάζουν τὸ ὄνομά τους, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὰς κατακρίσεις ὁποῦ τοὺς τυχαίνουν.

Ο Σ. Οὐχί, ὦ Κ. Ὁ φίλος μας δὲν τὸ ἔβαλεν, διὰ τὰς αἰτίας ὁποῦ ἠξέυρομεν.

Ο ΣΥΓ. Σὰς βεβαιῶ ὡς ἀδελφός, ὅτι καὶ αἱ αἰτίαι ὁποῦ λέγεις ἂν δὲν ἠθελε ἦτον, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἠθελα τὸ βάλει, ὡς μὴ ἀναγκαῖον. Ἄν ὅμως ἠθελε γράψει τις ἐναντίον...

Ο Σ. Ἔ, δὲν ἐλπίζω νὰ εὐρεθῇ Ἑλληνας τις, νὰ γράψῃ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Εἰπέ μας τώρα τὸ τρίτον αἴτιον.

Ο ΣΥΓ. Τὸ τρίτον εἶναι, ὦ ἀδελφοί, ὁποῦ, ἂν ὁ θάνατος κατὰ δυστυχίαν ἠθελεν μ' ἐμποδίσει ἀπὸ τὸ νὰ ὠφελήσω εἰς τὴν Ἑλλάδα, κὰν οἱ λόγοι μου νὰ ἀποδείξουν τὴν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην μου. Καὶ διὰ τοῦτο, σὰς παρακαλῶ, μὴν...

Ο Κ. Εἰπέ μοι, εἰπέ μοι, σὲ παρακαλῶ, διὰ νὰ μὴν τὸ ἀλησμονήσω. Διατί ἔβαλες εἰς τὸν τίτλον «Ἑλληνική Νομαρχία», ὅταν καθ' αὐτὸ δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ ἕνας λόγος...

Ο Σ. Αὐτὸ, τῇ ἀληθείᾳ, εἶναι σφάλμα ἀσυγχώρητον. Ἐγὼ ἀναγινώσκοντας τὸν τίτλον, ἐνόμιζα νὰ εὕρω τὸν τρόπον τῆς συστήσεως αὐτῆς τῆς διοικήσεως, καί, τὸναντίον, εὐρῆκα ἄλλα.

Ο ΣΥΓ. Ἔχετε δίκαιον εἰς αὐτό, ὦ ἀδελφοί μοι, καὶ ἐγὼ γνωρίζω τὸ σφάλμα μου, τὸ ἔβαλα ὅμως διὰ...

Ο Κ. Σιωπῆ, πλησιάζει ὁ...

Ο Σ. Ἔ, νὰ τὸν πάρη ἢ κατάρα!

Ο ΣΥΓ. Ὑπομονή! Αὐριον ἐτοιμασθῆτε νὰ μοῦ δώσητε τὴν γνώμην σας εἰς πολλὰ ζητήματά μου. Ἐρρωσθε.